ADNAN GİZ

BİR ZAMANLAR KADIKÖY

(1900 - 1950)

GÜZEL KADIKÖY - KÖŞKLERİN DRAMI
KADIKÖY'ÜN İNSANLARI

BABAM HÜSEYİN HÜSNÜ GİZ'in HATIRASINA

İÇİNDEKİLER

II. KÖŞKLERİN DRAMİ

III. KADIKÖY'ÜN İNSANLARI

I
GÜZEL KADIKÖY

KADIKÖY'ÜN GÜZELLİKLERİ

Kadıköy güzeldi. Cenâb-ı Hak, İstanbul'un bu bölgesine her yerd: bir araya gelmemiş şu güzellik ve zenginlikleri vermişti:

Deniz: Marmara.

Koy: Haydarpaşa, Kalamış Fenerbahçe koyları.

Burun: Moda.

Dere: Kurbağalıdere.

Tepe: Küçükçamlıca.

Çayır: Haydarpaşa, Paşaçayırı, Kuşdili Çayırı, Moda Çayırı, Uzunçayır.

İçme suyu: Kayışdağı, Küçükçamlıca.

Böylece, Kadıköy'de tabiat güzelliklerinin birer minyatür örneğ: yaratılmış oluyordu.

Coğrafya bakımından veya ilçe olarak yeri ne olursa olsun Kadıköy'ün hayalimizdeki sınırları şöyleydi:

İskelede durur, yüzümüzü Altıyol'a çevirirsek sağımızda Moda ve Fenerbahçe, solumuzda Haydarpaşa ve Küçükçamlıca etekleri, karşımızda da Kızıltoprak ve ötesi vardır. Dolunay Kayışdağı sırtından yükseldiği zaman, Altıyol'dan tabak gibi görünürdü. Bu sınırları içindeki Kadıköy bir ucundan öbür ucuna iki saatte gezilebilirdi. Bundan olacak, Kadıköy'de uzun süre kara taşıtlarına ihtiyaç duyulmamıştı. Galiba 1926-1927 yıllarında İskele ile Moda arasında bir özel otobüs işletmeye başlamışlardı. Akşamları, otobüsün çığırtkanı sesini biraz da levantanlere benzeterek:

— Moda, Moda! diye bağırdı.

Yalnız atlı arabaların çalıştığı bu küçük şehirde yaşamanın yararları az değildi. Bugün şehirleri zehirleyen gazlar, motor sesleri, otobüs kuyrukları, benzin fiyatlarının sık sık artışı ve buna benzer dertler yoktu. Kadıköy'ün çeşitli yerlerinde atlı araba durakları bulunurdu. İskelede hal binasının önünde, bizim semtimizde, Mısırlıoğlu'nda Kayışdağı Çeşmesi'nin köşesinde dururlardı. Araba ücretleri geçmiş zamanın şartlarına göre yüksekti. Ancak Fenerbahçe, Göztepe gibi nisbeten uzak yerler için arabaya binilirdi. Cumhuriyet'den sonra Kadıköy'de taksiler işlemeye başlayınca, eski insanlar bunu yadırgamışlardı. Annem, otomobilden korkardı. Atlı arabaya binmiş giderken ardımızdan gelen otomobili görünce «Aman arabacı! Otomobil geliyor» diye bağırırdı. Arabacılar da belki ümid ederek, belki de müşteriyi yatıştırmak için:

— Üzülmeyin Hanımefendi! Yakında bu meretlerin kalkacağı söyleniyor, derlerdi.

Kadıköy iskele ile başlar, iskelede biterdi. Sanmam ki İstanbul'un hiçbir semtinde iskele bu derece o bölgeye hakim olsun. Bunda İstanbul'a olan bağlantının deniz yolu ile sağlanması başlıca faktör olmakla beraber, kaymakamlık, belediye, polis, vergi dairesi, nikâh dairesi, park, tramvay ve otobüs durakları gibi önemli odakların iskele çevresinde toplanması da rol oynamıştı. Bu merkezileşme, nüfus arttıkça rastgele dağılacak, bir gün gelecek Altıyol'a yakın Tapu Dairesi'ndeki bir muamelenin beş liralık harcını yatırmak için rıhtım boyundaki bir başka devlet dairesine gidecek ve yine Tapuya dönecektiniz.

Kadıköy, iskele ile başlayıp bittiğine göre, Kadıköylülerin hayatında Marmara'nın lodosun, vapurların ve kaptanların unutulmaz bir yeri vardı. Her gün İstanbul'a geçmek zorunda olanlar lodosa alışmışlardı. Bu alışkanlığı Kadıköy vapurlarının usta ve tecrübeli kaptanları sağlamıştı. Usta kaptan, lodosta iskeleden kalkınca birkaç dalga yedikten sonra Ahırkapı fenerini tutturur ve su üstünde kaydırmaca giderek karşıdaki evleri teker teker seçebilecek kadar o kıyıya yaklaşır ve en çok üç güçlü dalgayı atlattıktan sonra burnunu selâmetle limana çevirirdi. Bakardınız, ancak Selimiye hizasına gelmişsiniz, ama böylece en tehlikeli bölgeyi atlatmış olurdunuz. Sonradan böyle hünerlere önem vermeyen, verse de beceremiyen acemi kaptanlar devreye girdi. Mizah dergilerinde, acemi âşıkların bir türlü iskeleye yanaşamayan Kadı-

köy kaptanlarına benzetildiği oldu. Bugün ardı ardına yapılmış dalgakıranlar, Kadıköy'ün lodos sorununu acı, tatlı anılarıyla aldı götürdü.

Sıcak bir yaz sabahı, vapurdan İstanbul'a çıkış, hava ve işyerinde sizi bekleyen aksilikler bakımından tatsız ve sıkıcı olurdu. Ama sekiz, dokuz saat sonra hiç de aşırı kalabalık olmayan Kadıköy vapuruna ayak atınca, gövdenin ve ruhun bir çocuk sevinci ile elele tutuştuğunu sezerdiniz. Ahmed Haşim, akşamları Kadıköy vapuruna binince sanki gecelik entarisini ve terliklerini giymiş gibi rahatladığını söylerdi. İskele meydanına çıktınız mı bir tatlı ve bol oksijenli hava ciğerlerinize dolardı. Boğaz'dan Büyükçamlıca'ya yükselen ve Çamlıca tepesinde bir güzel dövüldükten sonra, Haydarpaşa üzerinden Kadıköy'e ulaşan bu hava, yalnız burada bulunabilirdi.

Güzel Kadıköy, otuz kırk yıl içinde çok değişti.

Üstad Yahya Kemal, devlet düşkünü Üsküdar'ın akşam güneşinin geçici ışıkları altında nasıl bir hayal şehrine döndüğünü anlatan şiirine «Git, bu mevsimde gurup vakti, Cihangir'den bak!» diye başlar. Siz de mevsim ne olursa olsun bir gurup vakti Moda'ya gidin ve Fenerbahçe'nin karşısındaki yamaçta bir banka oturarak Kalamış koyunu doğudan çevreleyen ve Kızıltoprak'la Göztepe arasında kalan bölgeye bakın! Güneş, yüzyıllarca güzelliklerini seyrettiği bu bölgenin ,bugünkü apartıman mezarlığını yüzlerine ışık tutulan suçlular gibi aydınlatmaktadır. Oraya gitikçe, olur olmaz her şeye çare arayan ve bulamayan bir şarklı kafasıyla «Buranın geleceği ne olacak, gelecek nesiler bu apartıman mezarlığını nasıl ortadan kaldıracak?» diye düşünürüm. Evet gelecek nesiller... onlar, genç kızlık yıllarının büyüleyici güzelliğini görmedikleri bir yaşlı hanımın bugünkü çirkinliği karşısında hiçbir tepkiye kapılmayacaklardır.

Osmanlı mimarları, Rüstempaşa, Yenicami, Üsküdar'da Şemsipaşa gibi denize yakın mabedleri yaparken, büyüklük ve yükseklikten çok inceliğe önem vermişlerdir. Günümüz inşaatçıları ise Kalamış'da denize birkaç yüz metre yakınlıkta 10-12 kat apartıman yapmak kabalığında yarışmışlardır.

Eski bir efsanede, Kadıköy «Körlerin şehri» diye anılır. Gûya İstanbul'dan önce Kadıköy'de şehir kuranlara, İstanbul yakasının güzelliğini

görmedikleri için körler denilmiştir. Bugün hatiflere kimse inanmaz ama bu geleceği bilişte iki bin yıl sonra ortaya çıkan bir gerçek var: Günümüzün Kadıköy'ü, şehirciliğe ve estetiğe sırtını çevirerek bu çirkin taş yığınlarının yapılmasına izin veren körlerle, çıkardan başka bir şey düşünmeyen açıkgözlerin kurbanı olmuştur (*).

(*) Kahretti âsumânımı bir tuğla dalgası. / Bir damlacık sema arıyor ruhumun tası.
Midhat Cemal

VE ESKİ KADIKÖYLÜLER

Kadıköy, bir Robenson adası değildi. Bir ada düşünün ki tabiatın bütün güzellikleri onda olsun, ama insandan yoksun! Namık Kemal, vatan sevgisi, vatandaş sevgisidir der. Kadıköy'ün denizi, havası, suyu gibi insanı da güzel, aydın ve olgundu.

Bilim adamları vardı ki, yetmişinde bir ordinaryüs profesör, sizi genç bir etüdyen gibi nazik ve sevecen karşılardı. Savaştan savaşa aslanlar gibi dövüşmüş eski askerler vardı ki bir tevazu örnekleriydi. Anılarını anlatırken kendilerinden söz etmemeye dikkat ederlerdi. Gönül erleri vardı ki her an bir yüce meclisin konuğu gibi saygı ve edepte oturur, öyle konuşurlardı. Olgun kadınları vardı ki kitaplıkları okunmuş kitaplarla dolu, sohbetleri şiir ve sanatla zengindi. Genç kızları vardı ki yalnız var olanı değil, gönülden ve hayalden geçenleir de anlar ve konuşabilirdi. Ahmed Haşim'in «Hepsi hemşiredir ve yahut yâr» diye övdüğü O Belde'nin kadınlarında, acaba Kadıköylü kadınların hiç mi etkisi yoktu?

Futbolcuları, tam amatör, edepli hatta utangaç efendilerdi. Esnafı, müşterisine «Bugün, bu malı sana veremem» diyebilirdi. Mahalle bekçilerinin gözleri, gece gündüz üstünüzdeydi ve hamal kâhyalraı vardı ki mahallenizde yangın, evinizde hasta veya ölü mü var, tayfasını toplar, siz çağırmadan yardıma koşardı.

Bunları sayıp dökerken, Kadıköy aşkıyla seçkin karakterler yarattığımı sanmayın! Bu karakterleri, ismiyle cismiyle tanıdığım kişilere göre sıraladım.

Peki, ne oldu bu eski Kadıköylüler diyeceksiniz!

Yukarıda sözünü ettiğim o usta kaptanlar yok mu, bu olgun ve duygulu insanları bir fırtınalı denizde gemilerine alıp götürdüler. Bize bir hatırlama zevki kaldı. İşte bu kitap, o hatırlayışın ürünüdür.

KADIKÖY'ÜN OKULLARI

Cumhuriyet'ten önce, Kadıköy'de resmî okulların sayısı çok azdı. Bu eksikliği biraz olsun özel ve yabancı okullar karşılardı. Bundan da hali vakti yerinde ailelerin çocukları yararlanabilirdi. Kadıköy'ün dar gelirli bir kesimi sayılan Mısırlıoğlu, Yeldeğirmeni, Acıbadem semtlerinin parasız ilkokul ihtiyacını Hünkârimamı'nda Ali Şemil Paşa'nın konağındaki Osmangazi Nümune Mektebi karşılıyordu. Bu okul daha sonra Rıhtımiskele sokağındaki Alman okulunun taş binasına taşınacak ve Onbirinci İlkokul adını alacaktı.

Bu dönemde Kadıköy'ün en eski Türk okulu olarak Fenerbahçe Stadının karşısında, ahşap ve harap bir binadaki Halile-i Mahmudiye isimli özel okul vardı. Kadıköy'ün tanınmış şahsiyetlerinden Aziz Çınar Bey (1900-1979), İstanbul Ticaret Odası Genel Kâtiplerinden Hayri Celâl Bey'le bu okula gittiklerini söylerdi. Bu durumda mektebin 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu anlaşılıyordu ve eski gazetelerde buna dair bazı haberlere rastlamak mümkündü.

Ancak altı yaşında vardım, beni götürdüler, o tarihde Kadıköy'ün en tanınmış özel Türk okulu olan Aşiyan Mektebi'nin ana sınıfına yazdırdılar. Şimdi o koca okulun yerini arıyorum, bir ufak iz bile yok. Altıyol'a yakın Bestekâr Dilhayatkalfa Sokağından Kırtasiyeci Sokağına çıkın, tahminime göre mektep, bu sokaktan girilen Osmancık ve Kazasker sokakları arasındaki adada ve bahçe içindeki akşap bir konakta bulunuyordu. Uyanık bir işadamı olan mektep müdürü Cevdet Bey, belli ki Batı örneği bir okul kurmak istemiş ve imkân nisbetinde düşüncelerini uygulamıştı. Gazetelerdeki ilânlarında mektep (zükûr ve inas) oğlan ve kız, (leylî ve neharî) yatılı ve yatısız olarak tanıtılırdı. Yabancı dile önem veren mektebin ana bölümünde o zaman için yeni sayılabilecek uygulamalar vardı. Ders dışında birtakım öğretici oyunlarla vakit geçiriyorduk. Daha doğrusu, oyunun eğitimdeki yerine önem

veriliyor, bunun için Batı'dan getirilmiş araçlar, oyuncaklar kullanılıyordu. Evden getirdiğimiz yemeği okulda yer ve ardından birer şezlongta uyurduk. Ana sınıfının öğretmeni başı örtülü, melek yüzlü bir hanımdı ve Fransızca biliyordu. O tarihte İstanbul Opereti'nde oynayan ve daha sonra Şehir Tiyatrosu'na geçen Refik Kemal (Arduman) da genç bir öğretmen olarak yabancı dil dersi veriyordu. Bir sabah geç kalmıştım. Kemal Bey beni «Bonjour Monsieur le Corbeau!» diye karşılayarak sınıfı güldürmüştü. Geç kalıyordum, çünkü evimiz epey uzaktı ve beni her sabah evden biri mektebe götürüyordu.

O sırada İbrahimağa'daki beyaz köşkünde (sonradan Anadolu Lisesi) oturan Şehzade Ziyaaddin Efendi, oğulları Nâzım ve Fevzi'yi getirip bu mektebe yazdırmıştı.

Kurtuluş Savaşı'nın en kritik ve hareketli dönemini kapsayan 1920-1921 yıllarında, okulda savaşın izleri duygusal da olsa her zaman sezilirdi. Bunun en belirgin örneği, bahçede söylediğimiz marşlar ve savaş türküleriydi. Gerçi İstanbul işgal altındaydı. Ama havada, çocukların bile sezebileceği bir zafer esintisi vardı ve marş söylerken avazımız çıktığı kadar bağırırdık. Bir gün ders sırasında bir karikatür çizerken öğretmen tarafından yakalanmıştım. Karikatürde eşeğe ters binmiş başı taçlı bir adam, bir Türk askerinin önünden kaçıyordu. Hocam «Bu adam kim?» diye sordu. «Yunan Kralı Konstantin!» dedim. Gazetelerde sık sık çıkan Konstantin'in dazlak kafalı ve kocaman kulaklı karikatürünü çizmek kolaydı ve tanınması için üstüne adını yazmaya gerek yoktu. Hocanın beni suçüstü yakalamasıyla sınıfa çöken sessizlik, Konstantin'in adı duyulunca birden onun da katıldığı alaylı bir coşkuya dönüşmüş, sonradan olayı duyan babam, bunu günlerce dostlarına anlatmıştı.

Aşiyan okuluna gittiğim son yıl içinde sekiz, dokuz yaşında güzel yüzlü, zeki bakışlı bir çocuk geldi sınıfımıza. En durgun anlarında bile muzip bir gülümseme kıvrımı vardı dudaklarında. Sanki yaptığı muziplik az sonra meydana çıkacak ve herkesi şaşırtacak gibi bakardı yüzünüze. Ama onun en sempatik yanı, yaman bir oyunbaz oluşuydu. Defter, gazete kâğıtlarını büker, katlar, yalnız kayık, gemi, cüzdan değil akla gelmedik şeyler yapardı. Az zamanda hepimizi kendine bağlamıştı. Ama o yıl sonunda ayrıldık. Aradan uzun yıllar geçti. Ara sıra Kadıköy'de rastlardım ona, tanımazdı beni. Her seferinde yanına yaklaşıp o tadına doyamadığım kâğıt oyunlarından bir kaçını yapmasını rica etmek isterdim. Ama çekingen ve çok resmiydi bizim neslimiz. İhtiyarlıkta biraz daha girgin olmalıyım ki bir gün Fenerbahçe'de ya-

kaladım bu arkadaşı. Aradan elli yıldan fazla zaman geçmişti. Hatırlattım Aşiyan mektebinde arkadaş olduğumuzu ve hemen eskiden yaptığı kâğıt oyunlarından söz açtım. Bir gazete bulsam verecektim eline. Ne yazık ki unutmuştu o eski hünerini. Bizim kaderimiz böyledir işte, kırk yıl hayal ederiz de bir şey geçmez elimize...

Aşiyan Mektebi, içinde bulunduğu parasızlığa dayanamadı ve kapandı. Beni, Yeldeğirmeni'nde evimize çok yakın bir okula verdiler. Rıhtımiskele sokağında bugün Onbirinci İlkokul olan bu bina, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanlar tarafından kendi üsluplarında inşa edilmişti. Benden dokuz yaş büyük ağabeyim Yusuf Kenan, bu okulda ilk öğrenime başlamıştı. Ancak savaşın sona ermesiyle Almanlar okulu bırakıp gitiklerinden, Mütareke dönemindeki politika değişikliğine uyularak bu binada Osmanlı-İngiliz mektebi açılmıştı. Okulun kurucusu «*İngiliz Muhipleri Cemiyeti*»ni kuranlardan bir gözü sakat Niyazi Bey'di. Güya okulda İngilizce öğretime ağırlık verilecekti. Burada kısa bir süre kalmış olmalıyım. Zaferle beraber İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi Osmanlı-İngiliz Mektebi de toz olacaktı. Bu okuldan kalan tek hatıram, zamanın ünlü Boksörü Zeynel Bey'in jimnastik hocamız olmasıydı. Zeynel Bey, Mütareke döneminde ringde bir Rum boksörünü dövmesiyle meşhurdu.

Adı geçen okulun bulunduğu Rıhtım İskele Sokağından Karakolhane Caddesine doğru yürüyünce hemen solda Eglise du Rosaire isimli bir Katolik Kilisesi ve ona bitişik Sainte Euphemie Fransız Kız Okulu vardı. Karakolhane Caddesinde, Saint Joseph Lisesi'nin şubesi sayılan Saint Louis İlkokulu bulunuyordu. Bu cadeden Haydarpaşa'ya inerken yokuşun sağındaki Musevi İlkokulu'nda da Fransızca öğretim yapılıyordu.

Görülüyor ki, Kadıköy'ün Yeldeğirmeni gibi orta halli bir semtinde, Cumhuriyet'den önce Türk okulu bulunmadığı halde, ikisi Fransız, biri Alman üç büyük ve gösterişli okul inşa edilmişti. Bunun başlıca sebebi, bu semte Müslüman Türklerden başka azınlıkların da yerleşmiş olmasıydı.

Emperyalist devletlerin birkaç yüzyıldan beri Yakın ve Ortadoğu'da izledikleri sızma ve sömürgeleştirme politikasına göre, sızdıkları ülkede önce gayrimüslimleri ele alıyor, bunların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kilise ve okul inşa ederek, din ve kültürlerini aşılamaya çalışıyorlardı. Bu ortamda yetiştirilen gençlerden bir kısmının o devletlerin çıkar ve politikalarına yararlı olabilecekleri dünyanın birçok yerinde

denenmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştı. Ülkemizde yabancı okullar geliştikçe o şehirdeki para durumu elverişli ve yabancı dile önem veren Türklerin de çocuklarını bu okullara göndermeye özen gösterdikleri görülecekti.

KADIKÖY SULTANİSİ — ORTAOKULU — LİSESİ

Haydarpaşa'dan Pendik'e kadar Anadolu yakasında, ortaöğretim seviyesinde Türk okulu olarak inşa edilmiş en eski yapılar, Kuşdili-Yoğurtçu Caddesi üzerindeki karşılıklı binalardır. Kızıltoprak'da camii ve köşkü bulunan II. Abdülhamid devri Maarif Nâzırlarından Zühdü Paşa tarafından inşa ettirilen bu binalardan Fenerbahçe Stadı'na bitişik olan 17 numaralı bina 1899'da, karşı sıradaki 6 numaralı bina 1901'de yaptırılmıştır. Günümüze kadar öğretim derecesi birkaç kez değiştirilen Okulun 1984-1985 Yıllığına ve Okul Müdürü Yemliha Bey'in verdiği bilgiye göre, ilk bina 1900'de Hamidiye Erkek Rüşdiyesi (Ortaokulu), İkinci bina da 1902'de Kız Rüşdiyesi olarak öğretime açılmıştır.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra okullara (Nümune Rüşdiyesi) adı verildi. Cumhuriyet'ten sonra orta mektep olarak hizmetini sürdüren okul, 1930'lu yıllarda lise oldu. 1950'de yine orta okul olarak kız, erkek öğrencilere açıldı. Bahçede inşa edilmiş olan yeni bina 1982-1983 öğretim yılında Kadıköy Lisesi olarak hizmete girecekti.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1933 yılında Balıkesir'den gelerek Okulun lise I. sınıfında bir yıl okumuştu. 4 Haziran 1982 günü ziyaret ettiği okulun defterine bu hatırasını yazmış ve okul müdürünün teklifi ile 5 Nisan 1983 günü tarihî okula (Kenan Evren Lisesi) adı verilmiştir.

1926-1927 öğrenim yılında, Kadıköy Orta Mektebi'nin 1.sınıfına yazılmıştım. Mektebin aydınlık bir ortamı, tecrübeli bir öğretmen kadrosu vardı. Kadıköy İlçesi'nin orta öğretim derecesindeki bu tek resmî okulu, Pendik'in Dolayoba Köyü'ne kadar çok geniş bir bölgenin ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Yine de sınıflar çok dolu değildi. Bunun başlıca sebepleri, savaş sonrasının nüfus azlığı olduğu gibi, ilkokulu bitirmiş çocukların bir kısmının öğrenimi yarıda bırakmasıydı.

Bu yıllarda okul müdürü, Kadıköy'de popüler bir şöhret kazanmış olan Niyazi Tevfik (Yükselen) Bey'di. Orta boylu, şişmanca, hafif peltek ve gürültülü konuşan, bağırmayı ve sevdiği konularda abartmayı seven,

sevdiren bir maarifçiydi. Öğrenciler üzerinde etkiliydi ve suçlu bulduğu çocukları döverdi. Bir gün, öğrenciyi dövmeden «İktisâb-ı kuvvet edeyim» diyerek ceketini çıkardığını ve gömleğinin kollarını sıvadığını hatırlıyorum. Ancak pataklanan çocuğun umursamaz haline bakılırsa bu dayakta da bir abartma payı olmalıydı. Bu okulda sekiz yıl Türkçe öğretmenliği yapan Halid Fahri Ozansoy anılarında, Niyazi Tevfik Bey' in şiddet gösterilerinin perde arkasını şöyle anlatıyor: «Niyazi Tevfik Bey hemen bütün ders aralarını ve öğle teneffüsünü öğretmenler odasında geçirirdi. O anlatır, biz sadece dinlerdik. Ara sıra bahçeye indiği ve bazı öğrencilere haykırdığı olurdu. Fakat her haykırışı sonunda, kısa ve şişman vücudu içinde puflayarak, kıpkırmızı bir yüzle tekrar bizim odaya çıkar ve daha kapıdan girer girmez:

— Vallahi! derdi, bu yabancı hiddet bir gün beni boğacak.»

Niyazi Tevfik Bey, bizim sınıfın Malûmat-ı Vataniye yani Yurt Bilgisi dersine girerdi. Bazen dersi keserek öğrencilerine hayat yolu hakkında öğütler vermekten hoşlanırdı. Başarıya ulaşmak için yabancı dil öğrenmemizi şart koşardı. Kendisinin yabancı dil bilgisi sayesinde okul dışında çok para kazandığını, akşam eve dönünce pantalon ve yelek ceplerinden bir sürü para çıktığını bizi etkileyecek jestlerle anlatırdı. Yabancı ünlülerin isimlerini çatlatarak sayıp söylemeyi sever, bunun için Raphael Sanzio, Rembrandt, Van Dyck gibi tınlayan, gürültülü isimleri seçerdi.

O yıllarda ülkeyi yöneten tek partinin mutemetlik adı verilen Kadıköy İlçe Başkanlığı'nı ele geçirmişti. Yerine göz diken rakiplerini nasıl silip süpürdüğünü anlatırken, tek parti düzeninin ser verip sır vermemek prensibine aldırmazdı ve bir gün boşboğazlığı yüzünden bu önemli makamı kaybedecekti.

Aradan yıllar geçti. O yaşlanmış, ben de yolu yarılamıştım. Ara sıra Kadıköy Çarşısı'nda karşılaşırdık. Yüzlerce defa yalnız isim değiştirerek yönelttiği bir soruyu o gür sesiyle tekrarlardı:

— Nasılsın Adnan Efendi oğlum?

Ben, o günkü sosyal durumumu ayrıntılarıyla anlatmaya başlarken, O gözüne ilişen bir başka eski öğrencisine doğru yürürdü:

— Nasılsın Fettah Efendi oğlum?

Fakat gerçekten dert dinleyen, adeta dinlemeye gönüllü olan bir okul müdürü ile tanışmak şerefini elde etmiştim. 1936-1940 yıllarında Ka-

dıköy Üçüncü Ortaokulu'nun müdürlüğünü yapan Rıdvan Bey iri yarı, pek nazik, eski deyimle hatırnaz bir kişiydi. Herkesin derdini dinlemeye o kadar istekli görünürdü ki elinizi bir süre sıcak avuçlarında tutar, gözlerinizin içine bakarak Devlet dairelerinde ve özellikle Maarif'de yapılacak bir işiniz olup olmadığını sorardı. Bu soruya karşı hemen söylenecek bir iş bulamazsanız bu nazik adamı kırmak endişesiyle üzülürdünüz. Evet dert sorar, öğrenir, bu amaçla sizi üç beş kez okula veya ilgili olduğu başka yerlere çağırır, bu araştırmalardan çoğunlukla olumlu sonuç alınmasa da o yine sormaya devam ederdi. Rıdvan Bey'in bu merakı, öğrencilerin muzip ve acımasız ortamında (Marko Paşa) diye anılmasına sebep olmuştu. İyi adam olmanın sınırı yoktur. Marko Paşa gerçekten yardımsever bir insan olabilmişse, asıl onun Rıdvan Bey diye anılması gerekirdi.

HAYDARPAŞA LİSESİ

1934 yılında, Kadıköy-Üsküdar İlçeleri'ni birleştiren Tıbbiye Caddesi üzerinde ve Tıp Fakültesi'nin boşalttığı binada, bu iki ilçenin şanına lâyık büyüklükte Haydarpaşa Lisesi öğretime açılmıştı. Hüzünlü bir görünüşü olan bu caddenin başlıca özelliği üzerinde ev, apartıman gibi binaların bulunmayışıdır. Ele aldığımız dönemde Haydarpaşa'dan Duvardibi'ne kadar yürünürse caddenin sağında İntaniye Hastahanesi, Askerî Baytar Okulu (şimdi Sanat Enstitüsü) o tarihde Tıp Fakültesi'ne bağlı olan bugünkü Nümune Hastahanesi ve birkaç isim değiştiren sivil Baytar Okulu vardı. Solda ise geniş bir alanı kaplayan Haydarpaşa Askerî Hastahanesi, Tıp Fakültesi binaları ve Selimiye Kışlasına ait meydan ve küçük yapılar bulunuyordu.

Yüksek pencere ve tavanları, geniş odalarıyla büyük fakat ahenksiz bir bina sayabileceğimiz Tıp Fakültesi, II. Abdülhamid devrinde inşa edilmiş ve söylentiye göre o dönemde aralarında hürriyetçi gençlerin bulunduğu tıp öğrencilerinin sıkıştıkları zaman yakındaki İngiliz Mezarlığı'na sığınabilecekleri konusunda verilmiş bir jurnal üzerine, fakültenin öğretime açılması bir süre ertelenmişti.

1930'lu yıllarda, öğretim üyelerinin çoğunlukla karşı yakada oturması ve İstanbul hastahanelerinden yararlanılması gibi sebeplerle fakülte İstanbul'a taşınacaktı.

Hardarpaşa Lisesi, geniş ve tanınmış bir öğretim kadrosu ile gündüzlü ve yatılı olarak hizmete girdiği zaman büyük bir ihtiyacı karşıla-

mıştı. Okulun müdürlüğüne, Lozan Konferansı'na katılan heyette görevli bulunanlardan Safvet Şav getirilmişti. Öğretmenler arasında meşhur coğrafyacı Faik Sabri Duran, Şair Behçet Yazar, Muvaffak Benderli, Cemil Sena, Eflâtun Cem Güney, Biyoloji öğretmeni Adem Nezihî, Fizikçi Sarı Kenan ve Demokrat Sabri, Kimyacı Abdülkadir ve başkaları vardı.

Eylül 1938'de Haydarpaşa Lisesi'nde, dışarıdan lise bitirme sınavlarına girmeye başlamıştım. Bir an önce iş bulabilmem için başlıca şartın lise diploması olduğuna inanıyordum. Bu tarihde bir kanun değişikliği veya başka bir formalite, lise mezunu olmayan memurların bir kısmını, diploma elde etmek için lise kapılarına sürüklemişti. Bu öyle sıkıcı bir zorlama olmuştu ki *Son Posta* gazetesinde, yanılmıyorsam yazar Muhiddin Birgen bu karar aleyhine bir kampanya açmış ve yazdığı makaleler Ankara'da tepki ile karşılanmıştı.

Böyle bir ortamda Haydarpaşa Lisesi koridorlarına girdiğim zaman imtihan kapılarının önünde yaşları 30-40 arası kimisi çok şık, kimisi çok ciddî bir grupla karşılaşacaktım. Bunlar, dışarıdan lise bitirme imtihanlarına giren kişilerdi ve aralarında önemli memurlar, banka yöneticileri vardı. İçlerinden birkaçı okula taksi ile gelip gidiyordu. Bir bankacı Yusuf Bey vardı ki öğretmenlerden birine kızmış, ayağına giydiği tabanı yüksek iskarpini göstererek küstahça «Onlar, şu ayakkabıya verdiğim para kadar aylık alamazlar!» diye yüksekten atıyordu.

Gençtim, uzun süre okul hayatından uzak kalmıştım. Biraz da mizahçılık yanım vardı. O yıllarda *Akşam* gazetesinin «Şen Yazılar» sayfasına mizah manzumeleri yazıyordum. İlk kez gördüğüm bu öğrenci azmanları beni çok ilgilendirmiş, eğlendirmişti. Dışarıdan imtihana girenler arasında hemen samimi olduğum bir arkadaş da bulmuştum kendime: Sonradan Ankara Radyosu'nun gözde spikeri olan ve birkaç şehirde radyo müdürlüğü yapan Kemal Kaltaoğlu, ailesinden uzak, İstanbul'da keyfince yaşayan sempatik bir gençti. Boğazına da düşkündü. Lisenin bodrum katında öğrencilerle dolup taşan bir kantini vardı. Sonradan Bahariye caddesinde muhallebici dükkânı açan becerikli biri tarafından işletiliyordu. Kantinde, Kemal'in ikramı ile istavrit tavası, iç pilav yemiş ve üzerine vişne kompostosu içmiştim. Evimizde hep perhiz yemekleri piştiğinden bu mönü çok hoşuma gitmişti.

Felsefe grubu sınavına girmek için sınıf kapısında bekliyorduk. Dışarıdan imtihana girenler, lisenin üç sınıfının derslerinden sınava çekiliyorlardı. Bizim kalantor arkadaşlardan biri bu ders grubuna ait beş

kitabın birarada bulunduğu kocaman cildi elime tutuşturarak «Mîrim, şunu oku da hatırlayalım!» dedi. Ben ilk iki sayfayı okuduktan sonra, rastgele bir başka bölüme atlarken o sinirlenerek «Ne yapıyorsun —diye çıkıştı— sırayı bozmayalım!» ve beş dakika sonra sınava girdi.

Bir başka gösterişli genç, her halde Adana'lı bir zengin çocuğu olmalıydı, aynı renkte ciltlettiği sekiz, on ders kitabını kucaklamış imtihan kapısında bekliyordu. «Şu son sınavı vereyim -dedi- andolsun bu kitapların hepsini parça parça edeceğim!» ve sırası gelince kitapları bize emanet ederek içeriye girdi. Sonra sevinçle çıkmış, başarısını müjdelemişti. Baktık, kitapları yüklenmiş gidiyor. Çocukluğum tuttu. «Ya yeminin ne olacak?» dedim. Durakladı. Kitapları parçalamaktansa paraya çevirmeyi yeğlemiş gibiydi. Onuruna yediremedi, kalın kalın ciltleri yerinden zıplayarak yırtarken kötü kötü bana bakıyordu.

Haydarpaşa Lisesi'nin imtihan kapılarında geçen olaylardan birinin üzüntüsünü uzun zaman yaşamıştım. Şakakları kırlaşmış, rengi kaçık, para durumunun iyi olmadığı her halinden belli bir aile babasıydı. Fizik ve kimyadan beş imtihana girmiş, hepsini kaybetmiş, öğretmenlerin ona taktıklarını iddia ediyordu. Şimdi son imtihan hakkını kullanacaktı ama o kadar morali bozuk, o kadar dermansızdı ki... Kitabını verdi, beni yoklayın dedi. Rastgele açtık sayfaları, ne sorduksa şakır şakır cevabını verdi. En son, Faraday kanunlarını sormuştuk, su gibi ezberlemişti. Sırası gelince girdi ve az sonra çıkarak sırtını duvara dayadı. Yüzünün rengi, toprak altından çıkarılmış bir cesedi hatırlatıyordu. İçeride, Faraday kanunlarını sormuşlar, tek satır cevap verememişti. O tarihten sonra bizim imtihan düzenimizde bir bozukluk olduğuna inanmış, ama bu yanlışın nerelerde olduğunu bulamamıştım.

1944'de İstanbul Sanayi Birliği'ne memur olmuştum. Bir gün sanayiciler toplantısına, imtihan kapısından ceset gibi çıkarılan o adamın da geldiğini görünce şaşırdım. Büyük bir fabrikanın muhasebecisi olmuş, rengi düzelmiş, kendine güveni artmıştı. Masaya yumruğunu vuruyor, şakır şakır konuşuyordu. Oh! O imtihan gününden sonra, onun hemen öldüğünü sanmış ve hatırladıkça üzülmüştüm. Şimdi böyle dipdiri karşıma çıkınca, iki yakasına yapışmak «Be adam! Madem ki böyle bir mesleğin vardı, ne gerek duydun Faraday Kanunları'nı ezberlemeye?» diye bağırmak istedim. Yeni memur olmuştum, sustum. Yine bir bozukluk var imtihan düzenimizde diye düşündüm. Daha sonra, Edebiyat Fakültesi'nde ünlü Profesör Peters'in Tecrübî Psikoloji ve Sadreddin Celâl'in Didaktik derslerini izlerken bu bozukluğun unsurlarını anlar gibi olacaktım.

SAİNT JOSEPH LİSESİ

Kadıköy tarihinde, bu okulun önemli ve olumlu bir yeri vardır. Yeri sözcüğünü, iki anlamda kullandım. Arazi ve bina olarak, kültür kuruluşu olarak. Ama önce Fransa'nın, tarihimizdeki yeri hakkında birkaç söz söylemek isterim.

Osmanlı Türkleri, Batı'da «Dost Hıristiyan Devlet» imtiyazını, en az üç yüzyıl boyunca Fransa'ya tanımışlardı. İstek bizden değil onlardan gelmiş, biz dostluk tuzağına düşürülmüştük. Güçlü rakipleri Alman İmparatorluğuna karşı, Kanunî Sultan Süleyman'ın devletine sığınmakla işe başlamış, bu tutumlarından politikada olduğu gibi ekonomi alanında da yararlanmışlardı. Fransız tarihçisi Albert Vandal 18. Yüzyılda Osmanlı ülkesi, Fransa'ya zengin bir sömürgenin verebileceği nimetleri sağlıyordu. -diyor- Hem de bir sömürgenin yükleyeceği külfetlere gerek bırakmadan».

Fransa, Osmanlı Devleti'nin gösterdiği dostluğa, sağladığı çıkarlara ihanet etmişti. Türkleri, Avusturya'ya karşı kışkırtır, savaş çıkınca ya tarafsız kalır, ya onları desteklerdi. Avusturya'ya karşı açtığı Saint-Gotthard seferinde ve Venedik'lilere karşı yürüttüğü Girit Savaşı'nda Fransızları düşmanların yanı başında gören Fazıl Ahmed Paşa, Fransız Elçisi'ne çıkışırken «Fransa hep dostluktan söz eder ama düşmanlarımızın yanında yer alır» diyecekti.

Tanzimat döneminde, Osmanlı devleti Batı'ya yaklaşırken ilk pencere Paris'e açıldı. İlk kez bir Avrupa dili öğrendiğini bildiğimiz Padişah, Abdülmecid Fransızcayı seçmiş ve çocuklarına da bu dili öğretmek istemişti. 1867'de Avrupa'da geziye çıkan ilk Osmanlı Padişahı Abdülaziz, önce Fransa İmparatoru Üçüncü Napoleon'un konuğu olarak Paris'e gitmişti. 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi, Türk ve Fransız dilleriyle öğretim yapıyordu. Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan bir kısım gayrimüslimlerin yarı aydınları da yabancı dil olarak Fransızca öğrenmeye çalışıyorlardı. İşte Saint Joseph Lisesi bu ortamda kurulacaktı. Beyoğlu çevresinde ticaretle ilgili ailelerin çocuklarına Fransızca öğretmek istediklerini gören birkaç frère 1857'de Beyoğlu'nda, İmam Sokağı'nda bu ihtiyaca cevap verecek bir yurt açmışlardı. Bunlardan Frère Vauthier, bir okul binasına sahip olarak kiradan kurtulmak için yer ararken 1863'de Moda'daki büyük araziyi çok uygun fiyatla satın almak imkânını buldu. Beyoğlu'ndaki yurt binasının dar gelmesi üze-

rine okul, yine Moda'da kiralanan bir otel binasına taşındı ve 1869 yılına kadar burada çalıştı. 1870'de Beyoğlu'nun üçte ikisini yakan büyük yangında İmam Sokağı'ndaki yurt binası kısmen yanınca, Moda'daki arazide o öğretim yılına yetişebilecek basit bir binanın yapılmasına karar verilmiş ve 16 Ağustosta taş temel üzerine ahşap iki katlı bir yapının inşasına başlanılmıştı. O yıl, önemli olaylar yaşayan Fransa, 19 Temmuz'da Almanya'ya savaş açmış ve Fransız ordusunun 2 Eylül'de Sedan'da bozguna uğraması üzerine III. Napoleon esir düşerek tahtını kaybetmişti.

Kasım 1870'de yapımı tamamlanan geçici okul binası öğretime açıldı. Gösterilen ilginin artması üzerine bugünkü binaları oluşturan planın uygulanmasına geçildi. 20. Yüzyıl başında okulun 300 öğrencisi vardı. 1903'de bir ticaret enstitüsü kuruldu. 1906'da öğrenci sayısı dört yüzü bulmuş ve Yeldeğirmeni'nde şube olarak Saint Louis Okulu açılmıştı. Bir yıl sonra yeni okul binasının yapımı tamamlanmış olacaktı. 1912 Balkan Savaşı'nda okulun bir kısmı cepheden gelen yaralıların bakımı için Kızılay'a verildi. Osmanlı Devleti'nin 1914'de Birinci Dünya Savaşı'na katılması ve Fransa ile savaş halinin başlaması üzerine okul 1919 yılına kadar kapalı bulunacaktı.

Çocukluk yıllarımda, Saint Joseph Lisesi geniş bahçeleri, oyun ve spor alanları, bostanları, Kalamış Koyu'na inen yolu ile Kadıköy'ün en seçkin okuluydu. Matematik ve Fen derslerine ağırlık vermesiyle tanınan Okul, çok sayıda Türk aydını yetiştirmişti. Giderek yabancı öğretmenlerin sayısı azalmış, fakat devreye giren Henri Matalon, Yomtof Garti gibi yerli öğretmenler, okulun matematik ve fen derslerindeki başarısını sürdürmüşlerdi.

Saint Joseph Lisesi'nin Türk Müdürü Vehip Ata Tanla (Doğumu: 1898) bu okulda 26 yıl, Haydarpaşa Lisesi'nde felsefe öğretmeni olarak 29 yıl çalıştı. 1923'de Kadıköy'e yerleşmişti. Elli yıl Türk Maarifine hizmet eden bu değerli zatı, günümüzde Kadıköy'ün en kıdemli maarifçisi sayabiliriz.

KIZ OKULLARI

Kadıköy kızları, okul bakımından erkeklerden daha şanslı olmuş ve semtimizin en güzel yerlerinde, bakımlı bahçeler içindeki tarihî köşklerde gündüzlü, yatılı olmak imkânını bulmuşlardır. Bu okullar, Göztepe'de Rıdvan Paşa köşkünde kurulan Erenköy Kız Lisesi, Kızıltop-

rak'da Zühdü Paşa Köşkündeki Kız Ortaokulu, Acıbadem'de Ahmed Ratip Paşa köşkündeki gündüzlü, yatılı Çamlıca Kız Lisesidir.

Erenköy Kız Lisesi, 1916'da (Erenköy Leylî İnas Sultanisi) adıyla kurulmuştur. 1906'da İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın bir cinayete kurban gitmesinden sonra, Ömerpaşa Sokağı'nın sol tarafındaki köşkü Mabeyinci Faik Bey'e satılmış, ondan da Maarif Nezareti 7.500 altına satın alarak bu okulu açmıştı. Bina bir süre sonra ihtiyacı karşılamadığından Ömrepaşa Sokağı'nın sağ tarafındaki V. Murad'ın kızı Hatice Sultan'ın köşkü satın alınarak okulun yatakhane bölümü yapıldı.

1943'de Rıdvan Paşa köşkü bir kaza sonucu yandığında lise, bir süre öğretime ara vermek zorunda kaldı. Yeniden inşa olunan okul binaları 1954-1955 ders döneminde açıldı. Bu kez Rıdvan Paşa köşkü yerinde yapılan bina yatakhaneye, Hatice Sultan köşkü yerine yapılan bina da sınıflara tahsis edilecekti.

Kadıköy tarihinde önemli bir yeri olan Erenköy Kız Lisesi'nin, yetiştirdiği çok sayıdaki genç kızlarla, Türk kadınının sosyal hayattaki yerini alması dönemine katkısı büyüktür. Bu hizmet, okulda uzun süre edebiyat öğretmenliği yapan Tahsin Nejad Özdıler'in sözlerini yazdığı, Zati Arca'nın bestelediği

Erenköy Kız Lisesi irfan kaynağı,
Odur bize bilgi, sağlık, sevgi bucağı,

diye başlayan marşta dile getirilmiştir.

Çamlıca Kız Lisesi, II. Abdülhamid'in gözde vezirlerinden Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa'nın 1903'de Acıbadem caddesinde yaptırdığı güzel köşkünde kurulmuştur. 1915 yılında Maarif Nezareti tarafından satın alınan binada önce bir kız numune mektebi açılmış, ertesi yıl (Çamlıca Leylî İnas Sultanisi) adı altında yatılı kız lisesi hizmete girmiştir. Cumhuriyet'ten sonra bir ara kız ortaokulu haline getirilen bina, 1939' dan itibaren lise sınıflarının açılmasıyla bugünkü durumuna ulaşmıştır. Acıbadem ve Küçükçamlıca, uzun süre Kadıköy'ün tenha ve vasıtasız bir bölgesi halinde kaldığından, eski öğrenciler bu tenhalığın okul için yararlı olduğunu söylemektedir.

Cumhuriyet'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen zaman, romantizm'in yine de etkisini sürdürdüğü yıllardı ve bu okulların romantik, duygulu, edebiyat ve sanat meraklısı öğrencileri az değildi. Şimdi «Boş vakitlerimizi değerlendirmek için kitap okurum, sinemaya giderim» di-

yorlar. O yıllarda kitabı çok sevdikleri için ve buldukları zaman hasret giderir gibi bir solukta okurlardı. Buldukları zaman diyorum, o yıllarda dargelirli aileler güçlükle kitap satın alabilir ve ele geçen bir kitap, bazen birbirlerini tanımayan kimseler arasında elden ele dolaşırdı. Bu kitap merakı, devrin kızlarını her konuda konuşabilir bir seviyeye getirmişti.

Cumhuriyet sonrasında biri romancı, biri şair iki edebiyatcı kız öğrenciler üzerinde uzun zaman etkisini sürdürmüştü: Çalıkuşu yazarı Reşad Nuri, Suda Halkalar şairi Faruk Nafiz. Bir gün bu iki edebiyatçımız bir arada, Kadıköy'deki Kız Liselerinden galiba Erenköy Lisesi'ni ziyaret ettikleri zaman, okul bir bayram havasıyla dalgalanmış, yazarları çevreleyen kızlar yüzlerce resim çekmişlerdi. Hâlâ saklayanlar varsa gözleri yaşarmadan o resimlere bakmaları kolay değildir.

Eski *(Yedigün)* dergisinin idarehanesinde tanıdığım Faruk Nafız Bey'e bu hatıramdan söz açarak «O devrin kızları Reşad Nuri Bey'e sizin gıyabî âşıklarınızdı» dediğim zaman, üstad o babacan haliyle bir kahkaha atmış ve bu gıyabî aşkların hiç de safalandırıcı bir şey olmadığını söylemişti.

Kadıköy'de en tanınmış yabancı kız okulu Moda caddesiyle Cem sokağının köşesindeki Notre Dame de Sion'du. Saint Joseph Lisesi gibi bu okul da semtdeki gayrimüslim aile kızları göz önünde tutularak XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılmış olmalıydı (*).

Ortadoğu'da kurulan birçok benzerlerinde görüldüğü gibi bu okulun karşısında da bir Katolik kilisesi yapılmıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransa'da çoğunlukla iktidara gelen Radikal Sosyalist kökenli partilerin başlıca ilkelerinden biri olarak, kilisenin okullar üzerindeki baskısının kaldırılmasına önem verilmiş ve bunda başarıya ulaşılmış olduğu halde yurt dışına çıkan frère'lerle soeur'lerin özellikle ortadoğu'da kurdukları okullarda güttükleri okul-kilise birliği, bir başka deyimle okulu kilisenin amaçları yolunda kullanma ilkesi, Fransız hükümetlerince himaye edilmişti. 20. yüzyıldan sonra Dame de Sion okuluna verilen müslüman Türk kızlarının sayısı gittikçe artacaktı. Eski Moda'lı Talat Hamdi Cend'in verdiği nota göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında, hükümetçe el konan okul binasında bir Darüleytam (yetim çocuklar okulu) açıldı. Mütareke'den sonra yine Fransız kız okulu olarak çalışmasını sürdüren bu bina, 1936-1937'de Maarif Vekâ-

---

(*) Harbiye'de bu adı taşıyan okul, 1856'da açılmıştı.

leti tarafından 38.000 liraya satın alınarak burada bir kız sanat enstitüsü kurulmuştur. Daha sonra yeniden inşa edilen binalarda bugünkü (Kadıköy Kız Meslek Lisesi) öğretime başlamış bulunmaktadır.
Kadıköy'e uzun yıllar hizmet veren Kızıltoprak'da eski Zühdü Paşa Konağındaki Kız Ortaokulunun Müdürü Feridun Bey de tanınmış bir maarifçiydi. Yurt Bilgisi dersine girerdi. Öğrencilerin okul içinde ve dışındaki durumları ile ilgilenir, dikkatini çeken bir olay oldu mu bütün öğrencileri okulun ilk katındaki büyük salonda toplantıya çağırır, kendisi de sağlı sollu iki merdivenin birleştiği ikinci kattaki balkondan konuşurdu. Uyarılarını tatlı sert sıraladıktan sonra bir gelenek haline getirdiği türkünün bir ağızdan okunmasını isterdi. Bu türkü «Hay dah dah ata binesim geldi — Yarı göresim geldi!» diye başlardı.

Feridun Bey'in, bugün Kadıköy'ün eskilerinden sayabileceğimiz güzel ve güler yüzlü bir oğlu vardı. Bir ara Haydarpaşa Lisesi kaleminde çalışıyordu. Kışları, Sümerbank'ın kesme adı verilen ağır lacivert kumaşından uzun bir palto giyen bu gencin yüzünde ebedî mutluluğa ulaşmış bir insanın sürekli gülümsemesi vardı. Yıllarca onu hep böyle gülerken görmüş ve bu rahatlığın sırlarını sormak hevesine bile kapılmıştım. Ama son rastlayışımda o kadar yıpranmıştı ki gülmüyordu artık... Zaman, Kadıköy gibi onu da ezip geçmişti.

KADIKÖY VAPURLARI

Bu söyleşimizi, Kadıköy'ün hayat ve gelişmesinde en yararlı hizmeti gören Kadıköy vapurlarına ayırdım. Boğaziçi'nde Şirket-i Hayriye, Marmara'da Seyr-i Sefâin İstanbul tarihinin unutulmaması gereken isimleridir.

Boğaziçi'nde gemiler, hünerli kaptanlarıyla anılırdı. Vapur uzaktan göründü mü yalı halkı filan kaptan geçiyor diye balkona, pencerelere uğrar, filan kaptan da bu eski dostları düdük çalarak selâmlardı. Usta kaptanlar Boğaziçi iskelelerinde kolay yanaşıp kalkmalarıyla isim yapmışlardı. Eski İstanbul hayatını çizen Ressam Salih, bir karikatüründe penceresinden kendisine uzatılan rakı kadehini alacak kadar yalıya yaklaşan bir vapur kaptanını çizmişti.

Marmara'da aşinalık modeli başkaydı. Marmara kıyılarında yakınından geçilecek kadar yalı ve ev bulunmadığından burada kaptanlarla değil vapurlarla ilişki kurulmuştu. Eski Kadıköy ve Marmara hattı yolcularının kalbinde bir (Basra) bir (Burgaz) aşkı yaşardı. Fransa' da inşa edilerek 1912'de gelen Moda, Burgaz, Kadıköy üçüzünden belki daha süratli olması, belki de başka sebeplerden ötürü herkes Burgaz'ı severdi. Harbiye Nezareti mümeyyizliğinden emekli dayım Ali Rıza Bey, Kadıköy iskelesine inişinde bir hazır vapur bulunsa, tesadüf bu ya o sırada Burgaz'ın nazlı nazlı Haydarpaşa'ya süzülüp geldiğini görünce, hazır vapura binmez Burgaz'ı beklerdi.

Kadıköy'ün gelişmesinde başlıca unsur olarak gösterdiğimiz vapur işletmeciliği, her zaman düzenli ve yararlı olmamış, başlangıçta Kadıköy ve hele adalar halkına çok sıkıntılar çektirmişti.

Bu döneme kısaca gözatalım. 1846'da Kadıköy ve Adalar'a pek ilkel şekilde bir vapur işletilmeye başlanmıştı. 1864'de devlet, Marmara hat-

tı için kurduğu Fevâid-i Osmaniye isimli ilk vapur işletmesine tersaneden iki küçük vapur verdi. Birkaç yıl sonra bunlar çalışamaz hale gelince, İngiliz tezgâhlarına ahşap tekneli üç vapur ısmarlandı. Bu taşıtlar gelinceye kadar da Marmara'da vapur işletme görevi Şirket-i Hayriye'ye yüklenmişti. Ismarlanan vapurlar 1875'de gelince, Kadıköy ve Ada seferleri bir süre için düzene girecekti. 1876'da Abdülaziz'in saltanatının sonuna doğru Fevâid-i Osmaniye'nin adı İdare-i Aziziye oldu. Abdülaziz'in tahtından indirilmesinden sonra da İdare-i Mahsûsa'ya çevrildi. Meşrutiyete kadar süren bu dönemde, İstanbul halkı vapurlarının eskiliği, yolsuzluğu ve pisliği bakımından İdare-i Mahsusa'yı hep yerecekti.

İdare-i Mahsûsa'nın meşhur bir (Ferah) vapuru vardır. Hüseyin Rahmi, 1901'de yazdığı Nimetşinas romanını, bu vapurun Kadıköy iskelesinden kalkışı sahnesiyle başlatır. Dilini değiştirmeden aktarıyorum.

«Mevsim şubat, hava hafif lodos. Beşi çeyrek geçe postasını icraya hazırlanan Ferah, Kadıköy iskelesinden fekk-i rabıtaya istical (*) gösterir gibi hafif hafif sallanıyor. Vapurun bacasının tüttüğünü, hele düdüğü öttüğünü, sallandığını uzaktan işiten gören müşterilerde ha gitti, ha gidiyor gibi bir telâş, koşan koşana... Bilet kulübesinin önünde hanım, madam, kokona, police, bey, efendi, mösyö, esnaf, köylü gibi ecnastan müteşekkil bir izdiham...

Her kafadan bir ses:

— Biletçi çabuk et, kaçırıyorum.

— Ah burada sıkisdim kale... Ne içerde giriyorum, ne disarda çıkıyorum.

Ligor bre, biz oturmadan o kaçacak!»

Meşrutiyet'den sonra 1910'da bugünkü Deniz Yolları İşletmesi'nin temeli olan (Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi) kuruldu. Limanlar arası seferlerle birlikte Kadıköy ve Marmara hattı da bu kuruluşa verildi. İyi yönetilen İdare kısa zamanda başarıya ulaşarak gelişti. Ancak bu gelişme, ardı ardına çıkan felâketli savaşlar yüzünden bir süre sonra duraklayacaktı. Seyr-i Sefain devrine örnek olarak aldığımız 1911 yılının güz tarifesinde, Köprü'den Haydarpaşa ve Kadıköy'e günde 22, Adalar'a 12, Moda, Kalamış, Fenerbahçe'ye 6 sefer yapılıyor, bazı ada vapurları Kartal, Pendik ve Yalova'ya kadar gidiyordu. Son yılların kış tari-

(*) Anlamı, iskeleden kalkmak için acele ediyor.

fesinde 100 dakika süren Köprü-Kadıköy-Adalar Yenikapı, Samatya ve Bakırköy'e uğramak suretiyle Yeşilköy'e kadar vapur işletiliyor, Köprü'den 8.30'da kalkan vapur bu iskelelere uğradıktan sonra 9.55'de Yeşilköy'e varıyordu.

Cumhuriyet dönemine girerken, Seyr-i Sefain İdaresi'nin şehir hattı vapurları şunlardı:

(Padilli) Yandan çarklılar

Haydarpaşa-Fenerbahçe
Neveser-İhsan
Anadolu
Halep-Bağdat-Basra

Pervaneliler

Yakacık
Moda-Burgaz-Kadıköy
Kınalıada-Maltepe-Pendik

Bu vapurlardan Haydarpaşa, Fenerbahçe İngiliz tezgâhlarında Neveser ile İhsan ise Tuna nehrinde çalıştırılmak üzere Budapeşte'de yapılmıştı.

Cumhuriyet dönemine epey yaşlı olarak giren bu dört vapur, çoğunlukla Anadolu-Adalar hattında çalıştırılır, yolcu sayısının azaldığı gece seferlerinde Haydarpaşa-Kadıköy hattına da verilirlerdi. Bunlardan Fenerbahçe'nin vişneçürüğü kadife ile kaplı kanapelerini hâlâ hatırlarım. Şirket-i Hayriye vapurlarına numara, Seyr-i Sefain vapurlarına ise Marmara iskelelerinin adları verilmişti. Sebebini bilmiyorum, yalnız Fenerbahçe, Haydarpaşa vapurları isimlerinden başka 19 ve 20 olarak numaralanmıştı. Şehir hattı seferlerinin en düzensiz yıllarında, yaz kış Kınalıada'da oturan Fazıl Ahmed Aykaç eski ada vapurlarıdan çektiklerini şöyle dile getiriyordu:

Bulamadık bütün kış
Ne salon, ne kamara.
Bizden bıkmış usanmış,
Zaten 20 numara.

Hem teknesi ihtiyar,
Hem de çürük kazanı.
Etse bir gün intihar
Ayıplamam İhsan'ı.

Bu vapurlardan ilkin Haydarpaşa, Fenerbahçe ve İhsan kadro dışı bırakıldı. Araba vapuruna çevrilen Neveser ise uzun yıllar çalıştı. Çocukluğumda adını duyup merak ettiğim halde göremediğim bir vapur vardı: Anadolu.

Merakımın sebebi vapurun iki bacalı olmasıydı. Düşünün, adalar hattında yandan çarklı, iki bacalı bir vapur! Yandan çarklılardan Bağdat tipi vapurların üç, Haydarpaşa, Neveser tipi vapurların iki, Anadolu' nun ise tek silindiri bulunuyordu. Çok yavaş gittiğinden (patpat-ı derya) adı takılan bu vapur, üstelik Heybeli-Büyükada ekspres seferini yapardı. Bir de ne zaman alınıp, ne zaman hizmetine son verildiğini bulamadığım küçük ve uskurlu Yakacık vapuru da sür'at postası olarak Adalara işletilirdi.

İstanbul şehri tarihinde unutulmaması gereken üç isim, aynı tipteki Bağdat, Basra ve Halep vapurları, Alman Anadolu-Bağdat Demiryolu İşletmsei tarafından Haydarpaşa ile İstanbul arasındaki ulaşımı sağlamak amacıyla 1904'de Alman tezgâhlarında yaptırılmıştı. Bembeyaz boyaları, zarif görüntüleri, içlerinin özenle döşenmiş olması ve hele süratleri ile gelir gelmez İstanbul halkının hayranlığını kazanan bu vapurların bir özelliği de ön bodrumdan başka bütün kamaraların birinci mevki olmasıydı. Güverteler yazın tente ile örtülürdü. İleride ayrıntılı olarak anlatacağımız gibi II. Abdülhamid devrinde Kadıköy banliyösüne yerleşen devlet adamları, trenle Haydarpaşa'ya iniyor ve buradan vapurla İstanbul'a geçiyorlardı ve bu tip yolcular arasında teşrifata çok önem verildiği göze çarpardı. İşte yeni vapurların planları hazırlanırken önemli kişiler için yan kamaralar yapılmıştı. 1908 Meşrutiyetinden sonra Osmanlı şehzadeleri şehirde gezmek özgürlüğüne kavuşunca vapurların yan kamaralarından birine (Hanedan-ı Saltanata mahsustur) plakası asılacaktı.

Sermet Muhtar Alus'un yazdığına göre, Bağdat tipi vapurlardan birine ilk kez binen bir yolcu, geminin süratini şöyle anlatıyordu:

— Birader, Haydarpaşa'dan bindim. Güvertede tellendirdiğim sigara bitmeden baktım Köprü'ye gelmişiz!

Üçüzler bir süre sonra Seyr-i Sefain İdaresi'ne verildi, ilk fırsatta renkleri karaya boyandı. Gemilerin de insanlar gibi iyi, kötü talihleri vardır. Bu üç vapurun devamlı yolcuları daha süratli buldukları Basra'yı tutmuşlardı. Bağdat ise geçirdiği önemli kazalardan dolayı, pervaneli vapurlardan Kadıköy gibi uğursuz sayılmıştı. Bağdat'ın geçirdiği en önemli kaza, geminin batmasıyla sonuçlanacaktı. 1918'de sisli bir hava-

da Adalar'a giderken Mühürdar kıyılarındaki kayalara bindirmiş, yolcular ölümle yüz yüze gelmişlerdi. Sis sebebiyle kazayı görmeyen fakat bağırışmaları duyan Kadıköy halkı, sahile koşarak yolcuları kurtarmıştı. Gemi, romorkörle çekilerek Haydarpaşa rıhtımına bağlandıysa da batmış, yalnız direği ve bacası su üzerinde kalmıştı. Bir süre sonra yarası kapatılarak yüzdürüldü. Esaslı bir onarım gördükten sonra yeniden hizmete girdi. Bu sefer, Köprü'nün Kadıköy iskelesine bindirerek hem iskeleyi, hem kendi burnunu parçaladı.

Geçmişin bu nazlı ve hızlı vapurları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra araba vapuruna çevrilerek çilelerini dolduracaklardı.

Adalılar gibi, Marmara kıyılarında oturan eski Kadıköylülerin anılarında da bu yandan çarklı vapurların özel bir yeri vardır. İstanbul'un en güzel ayı sayabileceğimiz haziranda bitmeyen günü yaşayabilmek için, İstanbul dönüşü saat beşle altı arası Anadolu postasını yapan bir yandan çarklıya binerdik. Moda, Kalamış, Caddebostan, Suadiye ve Bostancı'ya uğrayan vapur yolcuların çoğunu Moda'da indirdikten sonra Bostancı'da büsbütün tenhalaşır ve sekiz on yolcu ile Adalar'a yönelirdi. Normal Ada yolculuğunun belki bir misli fazla olan bu yolu seçenler, olsa olsa bizim gibi uzun günü yaşamak isteyen avârelerdi.

Bostancı'da vapurdan inip tramvayla Kadıköy'deki evime döndüğüm zaman güneş daha batmamış olurdu. Bu yolculuğun bir başka safhası da Köprü'den Moda'ya kadar süren kısmında, Nazmi Acar'ın çevresindeki sohbeti dinlemekti. Yandan çarklının Moda'da inen yolcuları arasında kimler yoktu ki... Vapurun gediklisi Nazmi Acar ve bazen kardeşi Togo Savrunluoğlu, Zeki Rıza Sporel, kardeşi Arif Sporel, ortağı Edvart, Moda'da Sabiha Zekeriya'nın evinin yanında aynı tipte şipşirin bir ev yaptırmış olan Tevfik Taşçı, Gazeteci Ümid Deniz'in babası Müfid Necdet, Bal Mahmud, Ticaret Odası Umumî Kâtibi Mahmud Pekin, Caddebostan'da oturan denizcilik tarihimizin ilk yazarlarından Ali Rıza Seyfi...

Moda'nın çok renkli ve çok yönlü sohbet adamı Nazmi Acar, Marmara'ya karşı 31 numaralı Raşit Bey apartmanının bahçe üzerindeki zemin katında oturur ve yoldan gelip geçen sohbete yatkın kişileri seslenerek evine davet ederdi. Doğu geleneklerine bağlı bir epiküryen olan Nazmi Acar'ın yaşama düzeni, günün her saatini sohbet ve neşe ile geçirmekti ve bu programın başlıca unsuru «söz»dü. Tarihe ve anılara bağlı, güzel, cinaslı ve bol nükteye dayandığı zaman batıcı da olabilen söz! Hemen şunu belirteyim ki Acar, birçok söz ebeleri gibi yalnız ben

konuşayım karşımdaki dinlesin demez, başkalarını da konuşturmaktan ve dinlemekten safalanırdı. Bu şartlar altında vapurda veya nerede olursa olsun çevresi çabuk dolardı.

1920'li yıllarda, Kadıköy vapurlarının bir başka sohbet meclisi de akşamları belirli bir saatte Köprü'den kalkan vapurun başaltı kamarasında, fıkraları ve nükteleri ile meşhur Ziraatçi Nesip (Karaçay) Bey'in çevresinde oluşurdu. Bu zatı ileride anlatacağım.

1910'da kurulan Seyr-i Sefain İdaresi, zamanın kötü şartlarına rağmen başarılı olmuş, iç hatlar için büyük gemiler aldığı gibi şehir hattı için de Fransa'ya ilk kez pervaneli üç vapur ısmarlamıştı. 1912 yılında gelen ve Moda, Burgaz, Kadıköy adları verilen bu vapurlar, XX. yüzyılda İstanbul'un tanıdığı çağdaş tekniğe göre yapılmış ilk şehir hattı gemileri olarak Haydarpaşa-Kadıköy hattında halkın ilgisini kazanmış ve yarım yüzyıldan fazla çalışarak bu ilgiyi cevaplandırmışlardır. Sohbetimizin başında belirttiğimiz gibi kardeşlerine göre belki daha yollu çıktığından Marmara hattının gözbebeği sayılan Burgaz'ın boyu 61,26 eni 9,14 derinliği 3,44 metre, sürati 10 mildi. Kışın 963, yazın 1445 yolcu alıyordu. Şu satırların yazıldığı tarihde yaşı yetmişin üstünde bir delikanlı olarak çalışması, eskiden o kadar çok sevilmesinin gerçek sebeplere dayandığını göstermiyor mu?

Vapurların da insanlar gibi talihleri var demiştim. Bu üçüzlerden Kadıköy vapuru, ömrü boyunca birkaç kaza geçirdikten sonra İstanbul limanını alevlerin kapladığı bir gecede ömrünü tamamlayacaktı.

1 Mart 1966 günü, Boğaz'da iki Rus tankeri çarpışmış, denize dökülen mazotlar limanı ve iskelelerin bulunduğu bölgeyi kaplamıştı. O günün gecesinde Kadıköy vapuru, 23,45 seferini yapmak üzere Köprü'nün Kadıköy iskelesinde duruyordu. Vapur dolmuş, ancak tehlikeli durum sebebiyle kaldırılmamıştı. Birden iskele çevresinde denizi alevlerin kapladığı görüldü. Ardından gemi ve iskele tutuştu, halk panik halinde vapuru boşalttı. Bir tanıdığın sözüne göre, geminin yanında oturan bir alçak, tutuşturduğu gazeteyi denize atarak bu faciayı başlatmıştı.

Böylece 54 yıllık bir hizmetten sonra Kadıköy vapuru yanmış, Moda vapuru da 1967'de çürüğe çıkarılmıştır.

Seyr-i Sefain İdaresi yine Meşrutiyet döneminde Almanya'ya da dört vapur ısmarlamış, yapımları 1915'de biten ve Almanlar tarafından teslim edilmeyerek donanma hizmetinde kullanılan bu vapurlardan biri batmış, üçü savaştan sonra gönderilmişti. Kınalıada, Maltepe, Pendik adı

verilen üçüzler, bir süre Gemlik, Mudanya gibi yakın hatlarda kullanıldıktan sonra Adalar ve Kadıköy kadrosuna alındı. Güzel görüntülü, dalgaya dayanıklı, fakat savaş içinde yapıldığından pek sağlam çıkmadıkları söylenen bu vapurlar, emsalleri gibi yıllar boyu çalışamayacaklardı.

Ele aldığımız devrin deniz taşımacılığında genellikle iyi not almış bulunan bu İdarenin, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İngiltere'den köhne Büyükada vapurunu satın alması büyük bir skandala yol açtı. O zaman için büyük para sayılan 220.000 liraya alınarak onarımı için de 60.000 lira harcanan bu lüks fakat yaşlı vapur çok kömür yaktığından kısa zamanda elden çıkarılacaktı.

Bu dönemde, Fransız tezgâhlarına Burgaz tipi iki vapur daha ısmarlandı: Heybeliada ve Kalamış. 1928'de gelen ve Kadıköy hattına verilen bu vapurlardan Heybeliada hâlâ çalışıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman tezgâhlarına ısmarlanan Ülev ve Suvat vapurları, geldikleri zaman gerçekten güzel, lodosa dayanıklı, rahat gemilerdi. Boyları 62,43 enleri 10,28 derinlikleri 3,41 metre, yolcu kapasitesi kışın 1394, yazın 1626, süratleri son dönemde 14 mildi.

1920'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre Kadıköy vapurlarının en düzenli, temiz, rahat ve yolcu bakımından seçkin dönemiydi. 65 yıllık Ada yolcusu olan dostum Arif Atıcı, bu dönemi birkaç yönden hasretle anıyor. Önce, vapurlar son derece temiz tutulurmuş. Bağdat tipi vapurların kırmızı kadife kaplı döşemelerinin üzerine ayrıca ütülenmiş beyaz ketenler örtülür, camlar sık sık silinir, sefer boyunca dolaşan kamarotlar vapurun kirletilmesine engel olur, onları da daha üst görevliler kontrol edermiş. Arif Atıcı'nın takıldığı ikinci konu, sürat. «Ardı ardına yeni gemiler alınmasına karşı, elli yıldan beri Ada yolculuğunda önemli bir aşama olmamıştır —diyor ve ekliyor— Altmış yıl önce Bağdat tipi vapurlar havuzdan çıktıkları zaman yarım saatte Kınalıada'ya varırlardı.»

Kadıköy vapurlarının kaybolmuş bir özelliği de yolcularının çoğunlukla uygar yolculuk şartlarına saygılı kimseler olmasıydı .Vapurda sigara içilmesinin serbest olduğu yer ve zamanlarda, bir efendinin sigarasını yakmadan yanındakinden izin istediğini dün görmüş gibi hatırlarım. Kadıköy yolcuları yalnız davranışlarıyla değil, kıyafetlerinin temizliği, şıklığı ile dikkati çekerdi. Semtin şık ve güzel hanımları, 14,25 vapuru ile İstanbul'a geçer ve mevsimin en yeni modelleri bu vapurda sergilenirdi.

Nüfus patlaması, İstanbul'a akın ve rastgele çoğalmanın yarattığı itiş kakış dönemi, eski Kadıköy yolcularının o düzenli, dost ve geleneksel efendiliğini de bilinmeyen bir tarihde sürdü götürdü. Şimdi vapurdan çıkarken bakıyorsunuz, omuzuna bavul kadar bir çanta asmış, sporcu gibi giyinmiş, ama sportmenlikten habersiz bir genç hanım, önündeki yaşlı erkeğe vurup geçiyor. Sohbetimizi, ünlü bir yazarın anlamıyla aklımda kalmış bir yorumu ile bitirmek istiyorum. Yazarımız «Şiir ve edebiyatla uğraşmanın yararı var mıdır?» sorusuna «Yararı vardır. Bu işle uğraşmış olanlar başarıya ulaşmasalar da Kadıköy vapurundan çıkarken kimsenin ayağına basmazlar!» diyor.

ÇARŞI

Evliya Çelebi'nin gezdiği şehir ve kasabalarda genellikle incelediği dört şey vardır: Kale, Cami ve Medrese, Çarşı ve Esnaf, Ahali.

Kadıköy Çarşısı'nın bu yüzyılın başlangıcındaki yeri ve sokakları, dört yana genişlemiş olarak varlığını korumaktadır. İskele Camii'nin giriş kapısının bulunduğu Yasa Caddesi'nden yukarı çıkıp sağa Mühürdar Caddesi'ne döndükten sonra bu cadde ile Çarşının en kalabalık yeri olan Serasker Sokağı'nın kesiştiği noktayı merkez sayarsak, sağda Muvakkithane Caddesi, yukarıda hafif yokuşu çıktıktan sonra Moda Caddesi'nin eski eşya satılan uzantısı, solda ana caddeyi geçtikten sonra bugünkü Migros'un arkasında eskiden kerestecilerin bulunduğu Başçavuş Sokağı ve aşağıda da İskele Camii'nin cümle kapısının bulunduğu Tavus Caddesi'nin sınırladığı bölge, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kadıköy Çarşısı'nı oluşturuyordu.

İskeleden çıkınca Kaymakamlık binasına giden kısa yolun sağında ve solundaki baraka dükkânlar, Cumhuriyet'den hemen sonra yıktırılmıştı.

Altıyol'dan İskele'ye inen Söğütlüçeşme Caddesi, bugünkü Migros Mağazası ile Osmanağa Camii hizasına gelince sağda Başçavuş Sokağına, solda Söğütlüçeşme Cadesi'nin devamı olan dar yola ayrılır, tramvay bu yollardan gidiş-dönüş tek hat olarak geçerdi. Sonradan aradaki ada kaldırılarak Söğütlüçeşme Caddesi genişletilecekti.

Kadıköy Çarşısı'nın nirengi noktaları diyebileceğimiz eski dükkânlarından bazıları bugün de varlığını koruyor. Bunlardan birincisi Muvakkithane Caddesi'ndeki Hacıbekir'in Şekerci dükkânıdır.

Osmanlılar'ın gelişme döneminde ticaret ve sanayie fazla ilgi göstermeyen atalarımız, 19. yüzyılda Batı'daki makine sanayiinin seri ve ucuz

mamullerinin Doğu pazarlarına sürülmesiyle büyük sıkıntılara düşmüşlerdi. Ziya Paşa bu konuyu işleyen bir yazısında «Bir zamanlar âbanî sarıklı, beli kuşaklı ve şalvarlı tüccarlarımızın varlığından» söz eder ki Hacı Bekir onlardan biri olmalıdır ve kurduğu imalâthane günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Bu ailenin son tanınmış temsilcisi Hacıbekirzâde Ali Muhiddin, Fenerbahçe Kulübünün ilk patron başkanlarından biriydi ve bazı günler Kadıköy'deki dükkânın hâlâ yeri değişmemiş veznesine gelir otururdu. Galiba 1929'da İstanbul'a gelen ünlü Fransız oyuncusu Marie Bell'e servet değerinde bir yüzük hediye etmesi uzun zaman yazılıp söylenmişti.

Yine Muvakkithane Caddesi'nde ve Hacıbekir'in karşı sırasında, meşhur Bestekâr ve şekerci Cemil Bey'in oğlu tarafından açılmış bulunan ve bir zamanlar lokum ve şekerlemesi kadar melisalı saray limonatası ve ekşi karadut şurubu ile tanınan küçük şekerci dükkânı vardır. Şekerci Cemil Bey (1867-1928) kulak yoluyla olduğu kadar, boğaz yoluyla da insanlara zevk ve lezzet vermesini başarmış, hafız, bestekâr, ud üstadı ve şekerci olarak ün yapmıştı. Önce Şehzadebaşı'nda bir şekerci dükkânı açtı. Mamullerini Hacıbekir gibi yurt dışı sergilere göndererek madalyalar kazandı. 1898 yılında ud sanatkârı olarak Muzıka-i Hümayun'a alındı. 1911'de emekliye ayrılması üzerine Mısır Hidivi tarafından bu ülkeye çağrıldı. «Ehl-i dil her kande ârâm eylese rağbetlenir» diyerek gittiği Kahire'de musiki ve şekerciliği atbaşı yürütmeyi başarmıştı. Sık okunan şarkılarından biri:

Bir nigâh et ne olur hâlime ey gonca-dehen
Göz göz oldu yüreğim gözlerinin renginden
Neye baktım, neye gördüm, neye sevdim seni ben
Göz göz oldu yüreğim gözlerinin renginden.

Kadıköy'ün en eski dükkânlarından biri, Ermeni Kilisesi'nin karşı köşesinde «İngiliz Kooperatifi» diye anılan dükkândı. Bugün işletenlerin verdiği blgiye göre, 1892 yılında birkaç İngiliz tarafından kurulmuş, 1924'de Rumlara satılmıştır. Bu Kooperatif'in Meşrutiyet yıllarında basılmış bir kataloğunu görmüştüm. İçinde iğneden ipliğe, ananas kompostosundan viskiye kadar yüzlerce çeşit ve çoğu ithal malı maddenin isimleri ve değerleri yazılıydı. Kooperatif'in karşı sırasında bugün Ticaret Bankası'nın yerinde, Osmanlıların Karamanlı bakkal tipini canlandıran kısa boylu, tıknaz bir Rumun toptan zahire deposu uzun süre varlığını sürdürmüştü.

Mütareke'de ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kadıköy çarşısının üç

tanınmış bakkaliyesi vardı. İlki ve en büyüğü Mühürdar Caddesi'nden Söğütlüçeşme Caddesi'ne çıkarken, bir ara İttihad ve Terakki mebusu olan Dürdânizade Rüşdü Bey'in dükkânıydı. Abdüllatif ve Muhiddin isimli kardeşlere ait olan öteki iki bakkaliye dükkânından birincisi Yasa, ikincisi Söğütlüçeşme Cadesi'nde ve fırının sırasında bulunuyordu. Muhiddin Bey'in oğulları Nafiz ve Hasan (Onuk) ilk ve ortaokuldan arkadaşlarımdı. Yüksek öğrenimini bitirdikten sonra devlet memuru olan Nafiz, İkinci Dünya Savaşı'na doğru memurluktan ayrılıp Kadıköy'deki dükkânda baba işini yürütmeye başladı. Ciddî ve namuslu bir işadamı olarak o tarihlerde her aranılanın bulunmadığı Kadıköy banliyösündeki müşterilerinden telefonla sipariş almak, otomobille mal göndermek gibi yeni sayılacak usulleri denemiş, fakat ilkel kurnazlıklarla müşteri aldatmanın hakim olduğu bir piyasada bu modern bakkallığı bir türlü yürütememişti. Genç denecek yaşta öldü. Rahmet olsun.

Ele aldığımız dönemde, Yasa Caddesi'nden Mühürdar Caddesi'ne dönerken sağdaki Mihal'ın kasap dükkânı, yalnız Kadıköy'ün değil çok geniş bir bölgenin tanınmış ve tutulmuş kasabı sayılırdı. Adalar'da bile müşterileri vardı. Bir ara ona bağlanmıştık. Her sabah çırağı bir gün önce istediğimiz eti getirir ve ertesi gün için sipariş alırdı. Bu dükkândan alışveriş eden eski Kadıköylüler umarım ki aldıkları etin lezzetini unutmamışlardır.

Pazaryeri denilen ve bugün manav ve balıkçıların bulunduğu Serasker Sokağı ile sağa ve sola uzantıları aşağı yukarı eski özelliklerini koruyor. Serasker Sokağı'nın sol köşesinde kaliteli, fakat pahalı mal satan meyveci dükkânı, bir süre önce yerini bir başka tür satıcıya bıraktı. Sokaktan girince sağdaki Ermeni tavukçu da sun'î yemle beslenmiş lezzetsiz tavukların piyasayı kaplaması üzerine bu işten çekilmişti. O sıradaki balıkçı dükkânı da eskilerdendir. Solda hafif meyilli Yağlıkçı İsmail Sokağı ki —Söğütlüçeşme Caddesi'nin pazara giriş yoludur— kapanan fırın hariç, şekercisi, ciğerci dükkânları ve sebzecileri ile Kadıköy Çarşısı'nın en işlek yeridir.

Pazar'dan Söğütlüçeşme Caddesi'ne inince, sağda Osmanağa Camii'ne gelmeden eski bir Osmanlı geleneğini sürdüren Çarşı Hamamı hâlâ yerinde duruyor. Kadıköy'ün öteki hamamları, Altıyol'a çıkarken Bestekâr Dilhayat Sokağı'nda Ağabeyler Hamamı, Bahariye Caddesi'nde Köçeoğlu Hamamı, Halidağa Caddesi'nde Mısırlıoğlu Hamamı, Recaizade Ekrem Sokağı'nda biri kadınlara, biri erkeklere mahsus Aziziye ve Söğütlüçeşme hamamlarıydı. Bunlardan yalnız Çarşı Hamamı ile Aziziye Hamamı çalışmaktadır.

Osmanağa Camii'ni geçince, beyaz saçlı bir Rum'un şarap deposu göze çarpardı. Şarap düşkünleri, burada fıçıların arkasında ve ayakta şarabın ucuzunu içerlerdi. Biraz daha ileride küçük ve fakir bir dükkânda saçı, sakalı sattığı sıvının rengini almış bir ihtiyar Arnavut, en iyisini onların yapabildiği üzüm şırası satardı. Yüz para karşılığı bir küçük bardak şırayı parlatınca beyninizde bir alev yanıp söner, ağzınızda tatlı bir buruklук kalırdı.

Söğütlüçeşme Caddesi'nin sağındaki kaldırımdan yolumuza devam edersek, Halidağa Caddesi'nin karşı sırasında Kadıköy'ün hemen tek tutulmuş kadın ayakkabıcısı Tahsin'in ve daha ileride manifaturacı Asadur'un mağazaları vardı. Tahsin, bu semtin şık hanımlarına zarif ve dayanıklı iskarpin yapmakla meşhur olmuştu. Hanımlara ısmarlama iskarpin yapmanın, yapılan iskarpini beğendirme ve beğenmenin iki taraf için de ne güç olduğunu burada anılarıma dayanarak belirtmek isterim.

Altıyol'a çıkarken Bestekâr Dilhayat Kalfa Sokağı'nın karşısında, önleri direkli birkaç dükkânın paylaştığı üçken şeklinde küçük bir ada vardır. Kadıköy tarihi ile ilgili bu küçük adada, yandaki caddeye adı verilen III. Selim'in Kızlarağası Halid Ağa'nın yaptırdığı ve en son Pertevniyal Valide Sultan'ın tamir ettirdiği bir çeşme ile Cumhuriyet'den önce askerlerin yönettiği itfaiye kışlası bulunuyordu. İtfaiyenin arozöz görevini gören atlı arabaları ve ahırlarına karşı tarafta eski bir yapının arsasında yer verilmişti. Sonradan kışla yıktırılmış, çeşme de Halidağa Caddesi'ne kaldırılmıştır. Bu adanın arkasındaki küçük sokakta ise geçmiş zamanın önemli işyerlerinden sayabileceğimiz bir nalbant dükkânı vardı ki yanık tırnak kokusu ile çok uzaktan varlığını belli eder ve başı ustura ile tıraş edilmiş rengi kaçık nalbant ustası kendisine teslim olmuş yorgun beygirleri nallardı.

Altmış yıldan fazla bir süre önce Altıyol'da yaptırılan sıra dükkânların yerini bugün büyük iş hanları almıştır. Bu dükkânlarda uzun zaman çalışanlar arasında bir eczane, bir kaç tuhafiyeci, bir kırtasiyeci, iki muhallebici ve iki terzi vardı. Ülkemizde en eski mesleklerden biri olan erkek terziliği de tarihe karışıyor. Oysa savaşların birbirini izlediği yıllarda bile İstanbul'da halkın zengin, orta ve fakir kesimlerinin giyim ihtiyacını karşılayan çok sayıda terzi vardı. Gazetelerde her gün Osman Zeki, Arif Zeki, J. İtkin, D. Blüm gibi ünlü terzilerin ilânları çıkardı. Diyeceksiniz ya konfeksiyon? Evet, hazır giyim eşyası satanların da sayısı az değildi. Ele aldığımız dönemde, Altıyoldaki sıra dükkânlarda Karabet Usta ile sarışın oğlu, aynı sırada Üç Kardeşler diye maruf ter-

zilerden Şeref Bey, karşı sırada yine bir Ermeni terzi, rıhtım boyunda bir başka terzi, bir de adını duyduğum ama dükkânının nerede olduğunu bilmediğim Bulgar terzi vardı. Bahariye Caddesi'nin hemen başlangıcındaki küçük dükkânında her gün ayakta çalışırken yoldan geçenleri gözleyen terzi Jorj, bir devrin gençleri tarafından tutulmuştu.

(1900-1950) döneminde erkek giysilerinin moda icabı geçirdiği değişiklikleri, en çok devrin karikatürlerinden izleyebiliriz. Karikatürist Cem, Münif Fehim, Ramiz, Cemal Nadir gibi çizgi ustaları, zamanlarının kıyafetlerini özellikleriyle günümüze aktarmışlardır. Bu karikatürlerde görüleceği gibi Mütareke döneminin başları fesli, ağızlarından monşer sözcüğü düşmeyen gençleri, omuzları geniş, beli dar ceket, üstü bol paçaları daracık pantolon giyerlerdi. Cumhuriyet'ten sonra, caz devri başlayınca geniş omuzları bol vatkalı kruvaze ceket, bol paçalı pantolon moda oldu. İkinci Dünya Savaşı'na doğru bol ve uzun ceketi, dar paçalı pantolonu ile bopstil modası alıp yürümüştü ki işte terzi Jorj bu stilin ustasıydı.

Bu sıra dükkânlarda ilk kırtasiye mağazası açan ve Halid Fahri'nin mütareke yıllarına ait anılarında adı geçen Cevdet Bey ressamdı. Nazım Hikmet'in «Jokond ile Si-Ya-U» isimli kitabının resimlerini çizmişti.

Kız-erkek Kadıköy gençlerinin sık uğradığı ve başbaşa konuşmak ortamını buldukları iki muhallebiciden ilkini Rasim isimli al yanaklı efendiden biri açmış, hastalandıktan sonra işi damadına bırakmıştı. Kuşdili'nde muhallebici dükkânları bulunan Arnavut Rıza ve Abdullah Kardeşler de Rasim'in alt tarafında «Nefis» adını verdikleri dükkânı açmışlardı. Kapısından girince karşı duvarda iki kardeşin başlarında fes, yerel kıyafetleriyle pürsilâh çektirdikleri fotoğraf göze çarpardı. Bu heybetli resmi gördükçe, Şair Eşref'in hayalî Mebusan Meclisinde İşkodra mebusuna söylettiği:

Düşmana karşı umumen pürsilâh olmak için
İhtiyacı pâreye daim mori İşkodra'nın!

mısraları aklıma gelirdi. Dükkân sahipleri, ara sıra kendilerini ziyarete gelen Arnavut asıllı Mülâyim Pehlivan'a sütlâçtan baklavaya kadar ne varsa yedirmeyi bir hemşerilik görevi sayarlardı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Nefis'de tavukgöğsünü 10 kuruşa yerken, savaştan sonra şeker fiyatları artınca sütlü tatlılar 45 kuruşa çıkarılmış, bu arada dargelirliler için 15 kuruştan pekmezli muhallebi

listeye konmuştu. İmparatorluk döneminin bol bulamaç mutfak gelenekleri, Birinci Dünya Savaşında sona erip yemek işleri ev hanımlarına yüklenince, Kadıköy'de evlere yemek gönderen birtakım aile mutfakları açıldı. Bunlardan, Kızıltoprak'da Mustafa isimli bir vatandaşın yemekleri, gerçekten temiz ve güzeldi.

Kadıköy'ün ünlü sanat adamı Celâl Esad Bey'in kızı Leylâ Hanım da Altıyol'da Şemsitâb Sokağı'nda bir aile mutfağı açacak ve bir süre işletecekti.

Kadıköy'ün en eski ve tanınmış fotoğrafçısı Moda Caddesi'ndeki Servanis'di Daha sonra Altıyol'da Foto Suad ve Foto Venüs hizmete girdiler.

Kadıköy çarşısı diyebiliriz ki Altıyol'da sona ererdi. Altıyol'un üç kolu olan Bahariye, Kuşdili ve Söğütlüçeşme Caddeleri'nde az yürüdükten sonra dükkân sayısı hemen azalırdı. Aradaki Çilek Sokağı'nda yalnızca evler vardı. Bahariye Caddesi sinemaların giriş ve çıkış saatlerinde kalabalıklaşırdı. Akşamdan bütün kapı ışıklarını fayrap eden sinemalar, suvareden sonra perdelerine şeref veren ünlü yıldızların anılarına aldırmadan hemen ışıklarını söndürür, bu güzel anılar da seyircilerden kimler sahip çıkmışsa onlarla birlikte giderdi.

Altıyol'dan sonraki dükkânlar arasında, Kuşdili Caddesi'ndeki Ermeni turşucunun mamulleri pek nefisti. Ama Kadıköy'ün daha eski turşucusu Başçavuş Sokağı'ndaydı. Burada, Kadıköy'ün eski bir ustasını anmadan geçemiyeceğim. Söğütlüçeşme Caddesi'nde, Vişne Sokağı'nı geçtikten sonra sağda bir eski evin altındaki basit dükkânında geç vakitlere kadar çalışan yaşlı bir kundura imalcisi vardı: Mahmud Usta. O yalnız Kadıköy'ün değil bütün Anadolu yakasının en dayanıklı ve en zarif erkek iskarpinlerini yapan bir zenaat sahibiydi. Yıllarca giyilen iskarpinleri bir türlü eskimez, eskise de şekli değişmezdi. Mahmud Usta'nın pazarlığı yoktu. Zamanın rayicine uysun uymasın istediği parayı ödemeye mecburdunuz. İstiklâl Caddesi'ndeki dükkânı Galatasaraylıların uğrağı olan kunduracı Mahmud Bey'e —O da rahmetli oldu— bu adaşından söz ettiğim zaman «Ben onun yanında Mahmud-ı Sâni'yim» demişti.

Kadıköy Çarşısı'ndan sonra, Moda, Yeldeğirmeni Kurbağalıdere ve Kızıltoprak semtlerinde de ikinci derecede çarşılar vardı. Bostancı'ya kadar olan bölgede çarşılar, fırını ve kasabı ile istasyon çevrelerinde kurulmuşlardı ve geleneksel Türk çarşısının temel taşı fırınlardı.

1930'lardan önce Kızıltoprak'dan sonra yer yer köşklerin sayısı o kadar azalırdı ki bir yakıştırmaya göre Suadiye'nin merkezinde bakkal dükkânı açan birine «Şaşkın Bakkal» adı takılmıştı. Bir tarihde Suadiye plaj ve gazinosunun açılması, önce Rus, Alman Musevilerinin, ardından Beyoğlu ve İstanbul zenginlerinin yazın denize girmek için buralarda yazlık ev tutmaları, çevrede yıllardır bakımsız kalmış köşkleri değerlendirecek, hem de Şaşkın Bakkal efsanesine aldırmadan dükkân açan esnafı beş on yılda zengin edecekti.

Mademki «Bir Zamanlar Kadıköy» diye söze başladık, eski Kadıköy esnafının bu slogana uygun özelliklerini de dile getirmek lâzım. Eski Kadıköy'de iyi ve anmaya değer bir esnaf-müşteri ilişkisi vardı. Nüfus azdı ve İstanbul'un birçok semtlerinde olduğu gibi esnaf, müşteri tutmak isterdi. Ülkemizde geçmişi uzun yıllara dayanan bir usta-çırak eğitimi vardı ki dükkân sahibinin oğlu veya çırağı olarak bu işe soyunanları, müşteriye karşı hatırnâz, yardımcı, hatta dürüst olmaya alıştırırdı. Bu töreye uymayanlar tutulmaz ve piyasadan silinmeye, başka iş tutmaya zorlanırdı. Garip değil mi? Eski Kadıköy Çarşısından ne kişisel ne de ailemden duyduğum bir kötü hatıra yok. Şimdi bir kilo domates almanın üzüntüsü dakikalarca sürüyor. Esnaf ham ya da çürük malını satmaya çalışırken bu ihtiyarı bir daha nereden göreceğim havası içinde, o ihtiyar da «İnşallah bu herifin yüzünü bir daha görmem» diye düşünüyor ama yine unutup ya ona ya da onun bir kopyesine gidiyor.

ECZANELER

Ne güzeldi bizim eski eczanelerimiz! Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın «Ne ararsan bulunur derde devâdan gayrı» levhasını astığı ve ilaç yapıp sattığı dükkânı ile Batı'nın pharmacia örneğini bir güzel uzlaştırmışlardı ve «eczane» Batılılaşma döneminde sadece ilâç yapılan ve satılan yeri değil, semtin bir küçük kültür merkezi olmuştu. Orada yaşlı ve bilgiç adamlar dünya politikasından, bir yeni savaşın ne zaman kopacağından ve şifalı otlardan konuşurlardı.

Eczacılar yalnız Farmakolog değil, bir psikolog olarak bulundukları semtin belli başlı kişilerini özellikleriyle tanır ve onlarla ilgilenirlerdi. Mahallede Şakir Bey'in kızını almak istediğiniz zaman pekâlâ Eczacı Soryano Efendi'nin fikrini sorar ve vereceği cevaba güvenebilirdiniz.

Neydi o eski reçeteler efendim! Bir casus şifresi gibi yazılır ve yazılanı ancak eczacılar okuyabilirdi. Hekimler de reçeteyi verirken bir güvendiğiniz eczaneye yaptırınız derlerdi. Filan ilâcın dozu fazla yazılmış diye geri çevirilen reçeteler de vardı. Mühürdar Caddesi'ndeki Doktor Hıntıryan'ın 1923 tarihli ve en az sekiz maddeden yapılan bir şurubunun reçetesini bugün en güvendiğiniz eczaneye verin bakalım, içinden çıkabilecekler mi?

En az elli yıl önce bir eczanenin kapısından girince dört beş iskemlenin bulunduğu bir medhalden sonra, cephede camlı dolap-vitrin karışımı bir aksesuar ile karşılaşırdınız. Bunun sağ ve soldaki camlı dolaplarında hazır ilâçlar ve havan, kavanoz gibi camdan eczacılık avadanları bulunurdu. İki cam dolabın arasında eczacı ile görüşebileceğiniz bir gişe, gişenin tam üstünde bir antik büst, büyük ihtimalle Hipokrat'ın başı görmeyen gözlerle size bakardı. Sağ ve soldaki camlı dolapların üzerinde bir çocuğu en çok ilgilendirecek küre şeklinde iki büyük kava-

noz vardı ki birinde yeşil, ötekinde tatlı kırmızı, şurup görüntüsünde sıvılar dikkati çekerdi. Çocukken bu renkli sıvıları her derde devâ iksirler sanırdım. Sadece boyalı su oduklarını öğrenince güvendiğim politikacılar tarafından bir kez daha aldatılmış gibi üzüldüm. Camlı dolap veya vitrinin arkasındaki kapıdan eczanenin ilâç yapılan kısmına girilirdi. Bu bölüme ait kapının sağında ve solundaki camlı dolapların üzerinde «Eczay-ı Semmiye-i Hafife» ve «Eczây-ı Semmiye-i Şedide» yazıları vardı. Yani bu dolaplarda hafif ve şiddetli zehirler saklanırdı. Şair Eşref şöyle diyor:

Gitse Azrâil dese bir gün Cenâb-ı Hakka kim:
Hastalarda şürb-i semmiyyet(*) ile diş kalmadı.
Fahr-ı Âlem aşkına artık tekaüt et beni,
Çünkü doktorlar çoğaldı bence bir iş kalmadı!

Bizim eczaneye gittiğim bazı saatlerde görünürde kimseyi bulamazdım. Laboratuvar bölümünden gelen seslerden eczacının havanda ilâç dövdüğünü anlardım. Sessizce oturup beklerken gişeye benzettiğim aralıktan, beyaz gömlekli, tel gözlüklü, keçi sakallı cin gibi bir adam, bir görünür ve hemen kaybolurdu. Az sonra, elinde bir küçük ilâç şişesiyle görünür «Annenin anterokolit sancısı tutmuş olacak!» derdi. Kokusundan tanıdığım bu ilâcı oluşturan Elixir Paregorique ve Teinture de Belladonne maddelerinin isimlerini çoktan ezberlemiştim. Annem şiddetli sancılar yapan bu illeti çok çekmiş, sonunda Neşet Ömer Bey'in bir ilâcıyla iyileşmişti.

Bazı günlerde eczanede iskemleler dolu olur, yaşlı başlı adamların ciddî bir sohbete daldıkları görülürdü. Onların arasında aile dostumuz Emekli Tabip Miralay Ali Bey'i görünce koşar elini öperdim. Emekli olduktan sonra bir muayenehane açmayan Ali Bey, belirli günlerde hastalarını bu eczanede, az bir ücret karşılığı muayene ederdi. Hastanın yoksulluğunu bilir ya da görünüşünden bu durumda olduğunu anlarsa vizite ücreti almaz, hattâ ilâç parasını verdiği de söylenirdi.

Eski eczanelerimizin bu genel görünüşü çizdikten sonra gelelim Kadıköy'ün eski eczanelerine; Bugün İskele Camii'nin giriş kapısının bulunduğu Yasa Caddesi'nden yukarı çıkıp sağa Mühürdar caddesine sapınca, Kadıköy'ün en eski eczanesi olarak bilinen ve tanıtılan Sotiryadis'in Eczahâne-i Kebir'i vardı. Sahip değiştirerek son yıllara kadar çalıştırıldı. Kadıköy'ün Başyazarı Ahmed Rasim, bu eczanenin önünde

(*) Zehir içmek.

geçen hoş bir olayı anlatır. II. Abdülhamid devrinde geçen olaya Ahmed Rasim tanık olmamış, bir gazeteci arkadaşından dinlemiştir.

Gazeteci diyor ki: «Kadıköy'üne geçmiştim. Rum Kilisesi meydanına geldiğim zaman sağa düşen sokağın içindeki eczanenin önünde bir kalabalık gördüm, doğruca kalabalığın arasına karıştım. İttim, itildim, kaktım, kakıldım, eczane kapısına kadar kendime yol açtım. Ne görsem iyi? Bugünkü gibi gözümün önünde! Ablak, kırmızı yüzlü, kaşları kıranta, gözünün akı kızardıktan sonra moru andırır renge girmiş, bakışları öfke ve şaşkınlık içinde, burnunun üzeri azıcık yaralanmış, sırtında köhne bir ceket, bir elinde kalınca bir meşe baston, öteki elinde kenarları terden bozulmuş bir fes, şişmanca tahta sakal biri, karşısında soru işareti gibi bükülmüş, gözlüğü burnunun ucunda şaşmış, şaşırmış, elindeki ufak bir ruh şişesini açıp kapayan eczacı!

Tahta sakal, sandalye üzerinde gerilip bağırıyor:

— Ver benim on kuruşumu!

Eczacı alt perdeden kırılıp dökülerek:

— Hangi on kuruş?

— Hangi on kuruş olacak! Ben tam bir haftadan beri beslediğim arzuma ermiştim, tam bir haftadan beri. Laf istemem, ver on kuruşu!

Eczacı yardım diler gibi yüzüme bakarak:

— Bir şey anlayamıyorum!

— Ben şimdi anlatırım! (Bana dönerek) Dinleyin rica ederim! Tam bir hafta önceden beri kuruyordum: Kadıköy'e gideyim, Rumeli Bakkalı'nda bir güzel içeyim, içeyim, sonra şu meydana yatayım! (Bağırarak) İstediğime erdim. Fakat daha yere yatar yatmaz bu adam güya kendisinden istemişim gibi gelmiş beni ayıltmış.

Eczacı ellerini oğuşturarak:

— Ölüyor dediler; koştum.

— Sus sözümü kesme! Şimdi ben erkenden kalkıp Üsküdar'dan buraya yaya geldiğime mi, yoksa on kuruş masraf ettiğime mi yanayım? Versin benim on kuruşumu, vermezse (Kalın bastonunu göstererek) camı, çerçevesi kalmaz.

Sonunda ilâç koklatarak herifi daldığı tatlı âlemden uyandıran Eczacı, haksızlığını anlayarak on kuruşu verir. Ahmed Rasim merhum, fıkrayı şöyle bağlıyor: «Tahta Sakal da insaflı adammış. Yine bakkala gidip bir saat içinde iki üç şişe ile kararını bulduktan sonra avucunda on ku-

ruştan artan parayı, bu kadarı fazla geldi, ben hak yemem al! diyerek Eczacıya geri vermiş. Dünyada ne hak tanır, ne doğru adamlar varmış!»

1920-1923 yılları arasında, bugün İskele Camii'nin cümle kapısı ile İş Bankası Şubesi arasında eski ve tutulmuş bir eczanenin bulunduğunu hatırlıyorum. Bunun aklımda kalmasının başlıca sebebi, eczane sahibinin ilâç kutuları üzerindeki ahenkli adını okumakta çektiğim güçlüktü. Ortaçağ İslâm bilginlerini hatırlatan bu isim —bir kelimesini yanlış söyleyebilirim— «Elhaç Ömer Sakıp Seyda» idi ve ben tatlı bir liaison'la «Sâkıb-üs-Seyda» diye okurdum. Saltanat döneminde gayrimüslim vatandaşların rağbet ettiği işlerden biri olan serbest eczacılığa, Cumhuriyet'den sonra genç Türk eczacıları da ilgi göstererek şehrin çeşitli semtlerinde eczane açacaklardı. 1924'de Kemal Rıfat ve Rıfat Muhtar isimli iki genç önce Yeldeğirmeni'nde «Âfiyet» adını verdikleri eczaneyi açtılar. Az sonra Söğütlüçeşme Caddesi'nde, Ayakkabıcı Tahsin'in dükkânının üst tarafında bir yere taşındılar. 1930'dan sonra işi tek başına sürdüren Rıfat Muhtar (Sargın) 1950'de genç denecek yaşta öldü. Fakat eczanesi kapanmadı. Bugün kızı Nevhiz Hanım, yine Söğütlüçeşme Caddesi'nde, İş Bankasının karşısındaki işyerinde baba mesleğini sürdürmektedir. 1880'de kurulan Kızıltoprak Eczanesi'ni, 1925'de yine genç eczacılardan Sadullah (Binzet) alarak otuz yıl çalıştırmayı başarmıştır.

Aynı dönemde Altıyol'daki yeni dükkânların ilkinde açılan Bedii Eczanesini, bu zatın ölümünden sonra Namık (Taptık) ve Kemal Bey'ler devralmış ve «Merkez Eczanesi» adı altında uzun yıllar çalıştırmışlardır.

Kadıköy'ün yakın tarihinde isim yapmış olan bu Eczanenin özelliği, sık sık konuşkan ziyaretçilerin bir sohbet meclisi olmasıydı. Meclisin speaker'i* Profesör Doktor Saim Ali Dilemre Bey'di. Ondan sonra Asebiyeci Rasim Hatipoğlu, Kadın Hastalıkları Uzmanı Ruhî Bey, Avukat Saip Şevket, Şehir Tiyatrosu aktörlerinden Neşet Berküren bu sohbetlere sık sık katılırlardı. Bu arada şiir ve futbol gibi uzlaşması güç iki hüneri şahsında toplayan ve az yazmış olmasına rağmen büyük saygı ve sevgi kazanan Emin Bülend Bey'in de ara sıra bu sohbetlere katıldığını öğrenmiş bulunuyorum.

Ele aldığımız dönemin büyük kısmında bu semtin iki eczanesi de Mo-

(*) Bu kelimeyi, İngiliz Avam Kamarası Başkanı karşılığında kullandım.

da Caddesinde bulunuyordu: Moda'ya giderken caddenin sağındaki Alaaddin Bey'in Sıhhat Eczanesi, solundaki Faik İskender Eczanesi. Bu ikinci eczane 1937'de Urfalı Halil Nejad Sezer (1899-1943) tarafından satın alınarak (Yeni Moda Eczanesi) adı verilmişti. Halil Bey'in ölümü üzerine Eczaneyi günümüze kadar çalıştıran oğlu Melih Ziya Sezer, aynı zamanda şair olup, şiirlerini 1986'da yayınladığı (Pepe) isimli kitabında toplamıştır.

1923 yılında, Kadıköy'ün orta halli semti Yeldeğirmeni'nde üç eczane vardı ve üçü de geçinip gidiyordu. Bunlardan Uzunhafız Sokağı'nda, Sinagog'un sırasındaki eczanenin sahibi İşua Hayim Soryano, Osmanlı terbiyesi almış, sakin, efendiden bir adamdı. Enjeksiyon yapmadan besmele çeker ve tam iğneyi batırırken «Adın ne?» diye sorardı. En az işleyen belki onun dükkânıydı ama yine halinden memnundu. Bu yıllarda, hikmetini anlayamadığım bir yasa çıkarılmış, bir bölgedeki eczanelerin çoğu birleştirilmişti. Böylece Yeldeğirmeni'ndeki üç eczane birleşecek, bu Soryano Efendi için ilk darbe olacaktı. Bir süre sonra ortaklardan biri öldü, biri de askere alındı ve Varlık Vergisi geldi Soryano Efendi'ye çattı. Yapacak bir şey yoktu, Soryano sattığı eczaneye kalfa oldu. Allah'tan yeni patron Şeref Bey (Birgen) meşhur Müşir Namık Paşa torunlarından deryâdil, gözü tok bir gençti. Paradan ve eczacılıktan çok denizi ve kadınları severdi. Elinden geldiği kadar Soryano Efendi'ye içine düştüğü durum değişikliğini hissettirmedi, üstelik bol bol iğne yapmasına da izin verdi. Bu tarihten sonra yorgun ve üzgün duruşuna rağmen uzun yıllar yaşayan eski komşumuz Soryano Efendi'yi hayırla anarım.

KADIKÖY'ÜN DOKTORLARI

İncelediğimiz dönemde (1900-1950) İstanbul'un ünlü doktorları çoğunlukla Beyoğlu ve İstanbul'da muayenehane açmışlardı. Kadıköy'ün o zamanki nüfusu burada ünlüleri muayenehane açmaya özendiremezdi. Buna karşı, bu hekimlerden bir kısmı Kadıköy'e yerleşmiş, ev, köşk sahibi olmuşlardı.

Hatırladığıma göre, Kadıköy ve banliyösünde oturan tanınmış hekimler şunlardı:

Önce Paşalar, Operatör Cemil Paşa, Hakkı Şinasi Paşa, Göz Tabibi Esad Paşa. Sonra ünlü profesörler: Neşet Ömer, Fuad Kâmil, Nureddin Ali, Kemal Cenab, Saim Ali, Sadeddin Vedad, Necmeddin Rıfat, Akif Şakir, Süheyl Ünver Beyler. Cemil Paşa, Çiftehavuzlar'daki muhteşem köşkün sahibiydi. Hakkı Şinasi Paşa Moda Caddesi'nde, bugünkü Kız Meslek Lisesi'nin karşısındaki evinde hastalarını kabul ederdi. Esad Paşa da Moda'da oturuyordu.

Ele aldığımız devrin başarılı hekimi Neşet Ömer İrdelp'i (1882-1952) hastalarının gözüyle hatırlamaya çalıştığım zaman, aklıma gelen vasıfları alçak gönüllü ve sempatik oluşuydu. Tıbbıye'yi bitirdikten sonra Paris'de ihtisas yapmış, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin bölgesinde bulunmuş ve 1921'de Tıp Fakültesi müderrisliğine getirilmişti. 1927'de Darülfünun Emini, 1933 Üniversite reformunda Rektör seçildi.

Neşet Ömer Bey Cumhuriyet'den sonra, Atatürk'ün kendisine güvendiği, eski deyimle «müdavi hekimi» olmuş ve bu hizmetini sonuna kadar sürdürmüştü. Bu arada tek parti döneminin adeti gereğince, memle-

ketin birçok ünlüleri gibi Halk Partisi'ne alınmış, iki dereceli seçim devrinde müntehib-i evvel, 1934'de milletvekili seçilmişti. Gerçek anlamda politika hayatına girmeyecek, ancak partinin güvenilir adamı olarak Üniversite reformunda rol oynayacaktı.

Neşet Ömer Bey, Mühürdar'da Cihanseraskeri Sokağı'ndaki beyaz evinde anesiyle otururdu. Ömür boyu evlenmemişti. Yaşlı ve sempatik annesi, gençlik yıllarını hatırlatan süslü elbiseler giyerdi. Doktor, hastalarını muayene ederken sık kahve içer, sosyal durumları farklı hastalara eşit ve dost davranırdı. Üstad en çok kalp hastalıklarında uzman sayılırdı. Muayenehanelerde elektro-kardiyografi aletlerinin bulunmadığı yıllarda, kalpdeki bozuklukları kulakla dinleyerek teşhis eder, bu ustalığından ötürü halk arasında «kalp üzerinde yazı yazmış» diye övülürdü.

Mütareke yıllarında, midesinde ülser görülen babamı, akrabamızdan Doktor Fuad Kâmil Bey'in delâletiyle Neşet Ömer Bey tedavi etmiş ve aile doktorumuz olmuştu. 1933'de yine ülser sonucu babamın midesi delinecek ve Haydarpaşa Fakülte Hastahanesi'nde yapılan ameliyatla birkaç kaburga kemiği alınacaktı. Burada, kişisel de olsa unutamadığım ilginç bir olayı anlatmadan geçemiyeceğim. Ameliyattan sonra uzun süre geçtiği halde yara kapanmamıştı. Yapılan tahlil sonucu verilen raporda «Alınan parçada Carcinome tagayyüratı —yani kanser hücreleri— görüldüğü ve röntgen amîk cihazı ile tedavinin gerektiği» bildirilmişti. Yıl 1933, Haydarpaşa Tıp Fakültesi İstanbul'a taşınıyordu. Bu tarihde adı geçen röntgen cihazının yalnız Cerrahpaşa Hastahanesinde bulunduğunu, ancak cihazı çalıştıran tek uzmanın da Avrupa'da tetkik gezisine çıktığını öğrenmiştik. O zaman Kadıköy'de Bahariye Caddesi'nde, karı koca iki röntgenci tarafından bir klinik açılmıştı. Kalktık onlara gittik. Raporu inceledikten sonra, söz konusu tedavinin 5-6 bin liraya mal olacağını, ancak kanserin bulunduğu yer bakımından karaciğeri sarmış olması mümkün görüldüğünden bu masraflı tedavinin boşa gideceğini söylediler. Ben, on dokuz yaşın atılganlığı ile baba evini satıp, röntgen tedavisinin yapılmasını istiyordum. Ama o günün şartlarında evin acele satılması, hele alınacak paranın röntgen ücretini karşılaması mümkün değildi.

Fuad Kâmil Bey'in bir mektubu ile hastayı bir kere de Operatör Burhaneddin Bey'in görmesi ve icabında yatırılması için Cerrahpaşa Hastahanesine götürdük. Burhaneddin Bey, muayeneden sonra kesin cevabını biraz sertçe vermişti. Bu cevap, hastahanelerimizde sık sık tekrarlanan bir ölüm fermanıydı:

— Boş yatak yok!

Annem ve hastayı taşıyanlar boynu bükük çıkarlarkn, Burhaneddin Bey'in saygı ile koştuğunu ve otomobilden inen Rektör Neşet Ömer Bey'i karşıladığını gördüler. Annem bir zekâ eseri göstererek Neşet Ömer Bey'e göründü. Rektör «Burada ne işiniz var, Hüsnü Bey nasıl?» diye sorunca, hazin durumu anlattı.

Rektör, Burhaneddin Bey'e dönerek:

— Hüsnü Bey benim hastam, Fuad Kâmil Bey'in akrabasıdır. Bir yer bulun! dedi. O zaman Burhaneddin Bey birden sempatikleşerek, kendine özgü şivesiyle:

— Beyefendi emrettikten sonra... —dedi ve anneme dönerek ekledi— git, hastanın pijamasını getir!

Hikâyenin sonu daha ilginçtir. Babam hastahanede bir ay kadar yattı. Allahın lûtfu, ardı ardına geliyordu. Hitlerin zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınan Almanyalı profesörlerin tıp alanında en ünlüsü Operatör Niessen'di ve Cerrahpaşa'da görevli bulunuyordu. Bir gün babamı muayene etmiş ve bir türlü kapanmayan yaraya parmağını soktuktan sonra «Bu yara kanser değil, evine gönderin on, on beş pansumanla iyi olur» demişti. Babamı eve getirdik. Paris Mahallesi'nde bir Pansumancı Mehmed Efendi vardı. Gerçekten on, on beş pansuman yaptıktan sonra yara kapandı ve babam on iki yıl daha yaşadı.

Son çağ tıp tarihimizde Sarayburnu'ndaki Gülhane Askeri Tababet ve Tatbikat Mektebi ile Hastahanesinin önemli bir yeri vardır. II. Abdülhamid devrinde Tıp Fakültesini bitiren asker hekimlerin staj ve ihtisas yapmaları için kurulan bu okulun gelişmesine özen gösterilmiş, Almanya'dan getirilen hocaların yardımı ile Batı'daki yenilikleri uygulayan okul, ileride kendi alanlarında ün kazanacak doktorlar yetiştirmişti. Çoğu Almanya'da ihtisas yapan bu doktorlardan Refik Münir, Fuad Kâmil, Mim. Kemal, Süreyya Hidayet, Nazım Şakir gibi uzmanlar Cumhuriyet'den sonra Gülhane Okulu'nun başta gelen öğretim üyeleri arasında yer alacaklardı.

Bu hocalardan Türkiye'nin ilk Uroloji Profesörü olan Fuad Kâmil (Beksan) babamın akrabasıydı. Kendi alanında başarılı bir operatör sayılır, ameliyatla aldığı iri iri böbrek ve mesane taşları hastahanede teşhir edilirdi. Gençliğinde Kadıköy'ün Bahariye semtinde oturmuş, sonra Taksim meydanında yaptırdığı apartımana taşınmıştı. Burada hastalarını kabul ederdi. Galiba 1928'den itibaren birkaç yıl Atatürk'ün

tedavisi ile görevlendirilmiş, kendisine Ankara'da bir daire ayrılmıştı. Ankara'ya gittikçe bu dairede kalır, Çankaya gecelerine davet edilirdi. Atatürk, içki kullanmayan doktora ilgi gösterir, sofrada önüne sürülen bir küçük kadehteki rakıyı bütün gece idare edebileceğini söylerdi.

Fuad Bey, 1930'lu yıllarda Selâmiçeşme ile Çiftehavuzlar arasında, o tarihde Yeniköşk adı verilen mevkide çamlar arasındaki eski bir köşkün yerine güzel bir villa yaptırmış ve artık tam Kadıköylü olmuştu. Emekliye ayrıldıktan sonra bahçesinde fennî şekilde çiçek yetiştirmeye merak sardı. Almanya'dan getirttiği kitaplardan yararlanarak günlerini çiçek ve kalem aşısı yapmakla geçirirdi. Fuad Bey, hayatta tanıdığım en ciddî ve disipline düşkün bir kişiydi. Daha 16-17 yaşımda iken beni karşısına alır: «Adnan Bey, bu hususta çok ciddî olmalısınız!» diye başlayarak, kırkımda bile giremediğim bir düzenli hayatın viraj kabul etmez grafiğini çizerdi. Kendisini yıllarca hareketten alıkoyan bir hastalık sonucu öldü. Köşkünün önündeki bahçeye, bugün bir bölümüne adı verilen çift kapılı bir apartıman yaptırılmıştır.

Profesör Nureddin Ali Berkol, Suadiye'de bugün adını taşıyan sokaktaki köşkünde oturuyordu. 1902'de Askerî Tıbbıye'yi bitirmiş, Paris'te ihtisas yapmış, Tıp Fakültesi'nde Anatomi Profesörü olmuştu. 1924'de Tıp Fakültesi Reisi, 1925'de Darülfünun Emini seçilmiş, 1927' de mebus olarak siyasî hayata girmişti.

Orijinal bir kişi olan Adli Tıp Profesörü Saim Ali Dilemre (1880-1954) Yeldeğirmeni'nde komşumuzdu. Giyim ve kuşama, gösterişe önem vermeyen Saim Bey'in bir özelliği, icray-ı tababet etmeyişi, yani ücretli ücretsiz hasta bakmamasıydı. Kadıköy'de bulunduğu günlerde sık sık uğradığı Merkez Eczanesi'ndeki sohbetleri yönetir, Yeldeğirmeni dönüşü bazen çarşıdaki Sütçü Andon'un dükkânına uğrar ve o günkü sohbetin bir özetini yapardı.

Saim Ali Bey tek parti devrinde milletvekili olmuş, Güneş-Dil Teorisini savunanların arasına katılmış, bu konuda bol makale ve eser yayınlamıştı. Uluslararası tıp terimlerinin çoğunun bir vokalin düşmesi veya eklenmesi sonucu Türkçe kelimelerden doğduğunu kolaylıkla ispat ederdi. Gösterdiği örnekler arasında Fransızca salive kelimesinin Türkçe salyadan gelmiş olması aklımda kalmıştır. Bu teoriyi savunan ülemanın yazıları Ankara'da *(Ulus)*, İstanbul'da bir ara *(Kurun)* adı verilen *(Vakit)* gazetesinde çıkardı. İşin, biz gençliğe yeni adım atmış çocukları ilgilendiren bir bulmaca tekniği vardı. Bu tekniği kavramak

için sık sık o yazıları okumaya çalışır, ama ne yalan söyleyeyim hemen dikkatim dağıldığından bir makaleyi tamamlayamazdım.

Darülfünun dönemi Profesörlerinden Sadeddin Vedad, Mısırlıoğlu semtinde oturuyordu. Bu gür kaşlı, mütevazi hocanın, operatörlüğün getirdiği kazancın bugüne göre çok düşük olduğu o yıllarda, bir dargelirli görünüşü vardı. Oğlu Suavi de Bâbıâli yokuşunun yıllarca çilesini çeken bir gazeteci olmuştu.

Bugün olduğu gibi geçmişte de doktor ve dişçilerin ilgi gösterdiği Bahariye Caddesi'nde, Süreyya Sineması'nın sırasında ve karşı köşesinde Profesör Necmeddin Rıfat'ın güzel evi dikkati çekerdi. Eski Opera Sineması'na uzanan aynı ada üzerindeki birbirine benzeyen dar yüzlü, şık evlerin birinde Pediatri Profesörü Akif Şakir Şakar oturur ve hastaları kabul ederdi. Eski Tıp Profesörlerinden Şakir Paşa'nın oğlu olan bu zat, gerçekten olgun ve nazik bir beyefendiydi.

1930-1940 yılları arasında bugünkü Reks Sineması'nın altındaki Halisefendi Sokağı'nda İstanbul'un tanınmış Akciğer Hastalıkları Uzmanı İhsan Rıfat Sabar'ın muayenehanesi vardı. Askerî doktor olarak yetişmiş, Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı rahmetli Muazzez Hanım'ın tedavisi ile meşgul olmuştu. Askerlikten ayrıldıktan sonra Yakacık Sanatoryomu Başhekimliği'ne getirildi. Beyoğlu semtinde muayenehane açtı. Ağırbaşlı, dikkatli ve işinin ehli bir hekimdi.

Çok yönlü bilim ve sanat adamı Doktor Süheyl Ünver (1898-1986) ömrünün 52 yılını Kadıköy'de geçirmiş ve 14 Şubat 1986 günü Kalamış Caddesi'ndeki evinde vefat etmiştir.

Onu bilmeyenlere şöyle tanıtabiliriz: Yakışıklı, zarif, son derece nazik bir İstanbul Beyefendisi. Türkiye'nin ilk Tıp Tarihi Profesörü, Minyatür ve süsleme sanatı uzmanı, yıllardan beri yorulmak bilmeyen çalışmasıyla her gününü değerlendiren ve çok sayıda eser veren bir araştırmacı, bildiklerini öğreten ve yetenekli bulduklarını sürekli çalışmaya özendiren bir hoca ve bu meziyetlerini tevazu ile örtmesini bilen bir dost.

Süheyl Bey'in gençlik ve öğrencilik yılları çok sevdiği Haseki semtinde geçmiştir. 1921 yılında Haydarpaşa Tıp Fakültesini bitirdi. Velinimetim diye andığı Profesör Akil Muhtar tarafından ihtisasını geliştirmesi için Paris'e gönderildi. Profesör Labbe'nin yanında çalıştı. Dönüşte Akil Muhtar Bey'in Müderris Muavini (Doçenti) oldu. Her gün İstanbul'dan Haydarpaşa'daki Fakülteye geliyordu. 1934'de evlenince,

kayınpederinin Mühürdar'da yaptırdığı binaya taşındı. Ne var ki onun Kadıköy'e geçtiği yıl, Tıp Fakültesi İstanbul'a taşınmış bulunuyordu. Üstad, Fakülte öğretim kadrosunda çalışmayı, şehirde serbest hekimlik yapmaya tercih etmişti. Yine de Divanyolu'nda tarihî Şark Mahfili'nde, 1935'de açtığı muayenehaneyi yirmi yıl sonra kapatacaktı.

Süheyl Bey, fakültedeki çalışmalarını tıp tarihimize yöneltmiş, Üniversite'nin ilk Tıp Tarihi Ordinaryüs Profesörü olarak önce merkez binasında, sonra Cerrahpaşa Fakültesi'nde zengin arşiviyle birer Tıp Tarihi Enstitüsü kurmuştur.

Üstad'a takdim edilmeden önce onu sabah akşam Kadıköy vapurlarında görürdüm. Genellikle alt kamaraya iner, çantasından kâğıdını kalemini çıkarır, o günkü iş konusu neyse onun üzerinde çalışmasını sürdürürdü. Bazen o kadar dalardı ki bir gün sefer süresini tamamlayan vapurda kalmıştı. Onun bunca eser vermesinin başlıca sırrı çok çalışmasıydı. Bir konu üzerinde yoruldu mu bir başka işe geçerek yorgunluğunu yine çalışmakla dinlendirirdi. Bu dinlenme anları için çantasında birkaç akide şekeri bulundururdu.

Bilginlerimiz, yazarlarımız vardır ki yalnız kendileri konuşur, yanında bulunanlara söz hakkı tanımazlar. Süheyl Bey çevresindekileri de dinlemeyi bilir ve severdi. Dinlemekle yetinmez, ilgisini çeken bir şey duydu mu cebinden çıkardığı not defterine yazardı. Ömür boyu topladığı bu notları tasnifli zarflarına yerleştirmişti. Üstad'ın zarif ve aydın kızı Gülbün Hanım'ın da babası gibi dinlerken ilginç bulduklarını not ettiğini hatırlıyorum.

Süheyl Bey, hastalığından kısa süre önce sorularıma verdiği yazılı cevapta, Kadıköy'le ilişkisini şöyle anlatmıştı:

«34 yıllık gençlik hayatım, doğduğum Haseki semtinde geçti. Hâlâ o semti özleyerek anarım. Fakat Kadıköy ve civarını incelediğim nisbette çok sevdim. Bu Anadolu tarafını o kadar benimsedim ki her semtini, menzil yollarını, açık namazgâhlarına kadar inceledim ve yalnız görmekle kalmadım neler gördümse tesbit ettim. Meselâ Söğütlüçeşme semti ki çok değişmiştir, âdeta resimledim. Bütün bu yerler hakkında yüzyıl öncesine kadar uzanan hatıralarım ve toplamalarım oldu. Fakat çalıştığım konuların çokluğu yüzünden bunları yayınlayamadım.»

Kadıköy'ün bir başka saygıdeğer doktorunu anmadan geçemeyeceğim. Moda Caddesi'nde yeni 58, eski 60 numaralı evde bir elli yıl

Kadıköy çocuklarını tedavi eden Çocuk Hastalıkları Uzmanı Sezai Bedreddin Tümay.

1932 yılında bu eve yerleşen Sezai Bey (1901-1986) ancak ölümünden önce mecburî bir tatile girmişti. 1953-1955 yıllarında, oğlum Ali Giz'i götürürdük. Eski Kadıköylülere has efendiliği hemen dikkate çarpardı. Muayenehane, gece saat onlara kadar bağıran, ağlayan bebeklerle dolup taşardı. O bu hengâmenin ortasında, Asyalı bir bilgin gibi sakin ve telâşsız, çocukları soyar, tartar, muayene eder, yine aynı yavaşlıkla ilâçlarını, mamalarını yazar, yazdıklarını teker teker anlatırdı. Bu sırada çocukların feryadı kesilse, nedir bu sessizlik diye şikâyet edeceğe benzerdi. Hiç evlenmeyen Sezai Bey, kendisi gibi bekâr kardeşi Avukat Bedia Hanım'la oturuyordu.

1950'li yıllarda eski Zeynep Kâmil Hastahanesi'ni gece gündüz çalışarak yeni binalarla Anadolu yakasının en büyük doğum ve çocuk hastahanesi haline getiren Dr. Fahri Atabey'in gayret ve nezaketi takdirle anılmaya değer.

1936'da hizmete giren Haydarpaşa Nümune Hastahanesi'nin Dahiliye Şefi Tevfik Sağlam Paşa, yardımcılığına genç bir doktor olan Müfide Küley Hanım'ı getirmişti. Bu dönemde Bahariye Caddesi'nde muayenehane açan Müfide Küley, Kadıköy'ün tanınmış doktorları arasına girecekti. 1943'de Tıp Fakültesi'nde doçent ve daha sonra profesör olan Müfide Hanım, muayenehanesini Cağaloğlu'na nakletmiş, Göztepe'de Tütüncü Mehmed Efendi Caddesi'nde satın aldığı bir köşke yerleşmişti. Galiba haftada bir gün semtin hastalarını bu köşkte kabul ederdi.

Ele aldığımız dönemden sonra Suadiye'ye yerleşen Dr. Ali Sipahioğlu da semtimizin güler yüzlü ve başarılı hekimlerindendi.

Uzun yıllar Haydarpaşa Nümune Hastahanesi'nde hizmet vermiş olan Doktor Müfid Ekdal, hem doğma büyüme Kadıköy'lüdür, hem de Kadıköy tarihi hakkında değerli çalışmaları vardır. 1918'de Feneryolu'nda doğan, ilk ve orta öğrenimini Kadıköy'de yapan Müfid Ekdal, 1942'de Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Üç yıl sonra Haydarpaşa Nümune Hastahanesi'ne asistan olarak girmiş ve meslek hayatını bu hastahanede sürdürerek 1984'de emekliye ayrılmıştır.

Müfid Ekdal'ın Kadıköy'le ilgili tarih çalışmalarından ilki 1982'de *(Tıbhâne'den Nümûne'ye)* başlığı altında yayınlanan ve Haydarpaşa Numune Hastahanesi'nin Tıp Fakültesi'nden zamanımıza kadar geçen

tarihini ayrıntılı olarak anlatan eseridir. Ekdal, ikinci eser olarak Fenerbahçe ve çevresinin tarihi üzerinde çalışmaktadır.

Burada, sırası gelmişken Kadıköy'ün sağlık kuruluşları hakkında kısa bilgi vermeyi yararlı buldum:

Ele aldığımız dönemde eğer Haydarpaşa Askerî Hastahanesi ile küçük İntaniye Hastahanesi'ni bir yana bırakırsak Üsküdar'dan Pendik'e kadar ancak iki sağlık kuruluşu vardı. Bunlardan birincisi ve en eskisi Hidiv Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'la eşi Yusuf Kâmil Paşa'nın bir hayır eseri olarak yaptırdıkları Zeynep Kâmil Hastahanesi'ydi. Tahminen 1862 yılında hizmete girmiş ve çeşitli devreler geçirdikten sonra 1933'de İstanbul Belediyesi'ne bağlanmış, 1936'da doğum ve çocuk hastahanesi haline getirilmişti.

Kadıköy'ün ikinci sağlık kuruluşu Haydarpaşa Nümune Hastahanesi, Haydarpaşa'da kurulan Tıp Fakültesi'nin hastahanesi olarak inşa edlimişti. II. Abdülhamid devrinde, Tıp öğrenimi, Sirkeci Demirkapı'daki askerî ve Kadırga'daki sivil mekteplerde yapılıyordu. Bu binalar ihtiyaca çok yetersiz olduğundan Anadolu yakasında yeni bir Tıp Fakültesi yapılması kararlaştırılmış ve tahminen 1894'de Selimiye Kışlası ile Askerî Hastahane arasındaki 24.000 metrekarelik boş arazide inşaata başlanmıştı. Yapının planını iki yabancı mimar çizmişti. Binaların yapımı bittikten sonra hizmete açılması gecikmiş, nihayet 6 Kasım 1903'de açılış töreni yapılmış, ancak 1909'da tam faaliyete geçilmişti. 1901'de Fakülte binasının karşısındaki 4.500 metrekarelik alana Fakülte Hastahanesi'nin yapılmasına başlanacaktı.

Zaman geçtikçe, Fakülte'nin Anadolu yakasında bulnması, vapurla gidip gelmekte güçlük çeken hocaların şikâyetlerine yol açıyordu. Cumhuriyet'den sonra 1924'de bir kısmı İstanbul'a nakledilen Tıp Fakültesi 1936'da tamamen İstanbul'a taşınacak ve okul kısmında Haydarpaşa Lisesi kurulacaktı. Hastahane bölümü de Nümune Hastahanesi adıyla Sağlık Bakanlığına bağlanacaktı.

Kadıköy doktorlarının bize göre hikâyelerini bitirmeden, Şifa sahilinde bir özel hastahane açan ve zamanında adı gürültülü olaylara karışan bir kadın doktoru, Doktor Mahmud Atâ hakkındaki bir anımı anlatmak istiyorum: Mahmud Ata mesleğinde usta bir hekim olarak kadınlar tarafından tutulmuştu. Ama bir hekime yaraşmayacak derecede sinirli olduğundan hastaların çoğunu hırpalar, hatta kovduğu da olurdu. Annem bir gün taşralı bir komşumuzu ona götürdü. Hayatında ilk

kez bir kadın doktoruna soyunan hasta, şaşkın ve perişandı. Mahmud Ata, zamanında pek meşhur olan test sorularını sıralamaya başladı:

Hasta günde kaç öğün ve neler yiyiyordu? Yediği bir porsiyon yemek kaç gramdı? İçine ne miktar et, ne miktar yağ konmuştu?

Bu soruların kitapta olduğu gibi cevaplandırılmasını istiyordu. Kadın, o ana kadar yediği bir tabak fasulyenin kaç gram olduğunu ne duymuş, ne düşünmüştü. İstediği cevapları alamayan doktorun ses tonu yükselince, annem uzlaşma yolunu bulmak için söze karışarak:

— Efendim, hanımın eşi kasaptır. Çoğu kez et yerler.

Dedi. Doktor, şimdi iki hanımı da köşeye kıstırmak fırsatını yakalamıştı: «Hangi et yemekleri, ne kadar?» diye sordu. Kadın yine bocaladı.

O zaman doktor saymaya başladı:

— Izgara köfte mi, Pirzola mı, biftek, bonfile, antrikot mu, şiş kebabı, tas kebabı, sulu köfte, izmir köftesi mi, kadınbudu mu?

Annem cevap vermeye çalışıyor, O ortaoyununda kavukluya konuşma fırsatı vermeyen çalçene Karadenizli gibi arka arkaya sıralıyordu:

— Tandır kebabı mı, talaş kebabı mı, yahni mi, kapama mı, haşlama mı, söğüş mü, kızartma mı, et dolması mı, ekşili et mi, tatlılı et mi?

Birden itidalini kaybeden annem:

— Yeter artık! —diye bağırdı— Siz bu sorularınızla hastayı öldürürsünüz! Ve hışımla yerinden kalkıp bekleme salonuna gitti. Birden doktorun telâşla ardından geldiğini ve elindeki fincanı nezaketle uzattığını gördü. —Hanımefendi— diyordu — her halde sinirlendiniz, acaba eter kullanır mısınız?

Annem verilen ilâcı içti ve «O günden sonra —diye anlatırdı— ne zaman bir hasta götürsem beni son derece nazik karşılardı».

İstanbul'un semtlerinden birinin sınırları içinde tanınmış, tutulmuş ve aile doktoru niteliği kazanmış hekimler de vardır. Çok hasta gördüklerinden tecrübe kazanan ve büyük paralar peşinde koşmadıkları için dargelirli yurttaşlara yararlı olan bu doktorlardan Kadıköy'de yıllarca çalışmış ikisini anmak istiyorum:

Mütareke döneminin son yılı olmalıydı. Harbiye Nezareti Muame-

lât-ı Zatiye Şubesi (Personel Şubesi) mümeyyizlerinden olan dayım, bir gün evimize genç, sarışın, mavi gözlü ve üniformalı bir doktor getirdi: Filibeli Doktor Ömer Seyfeddin.

Rütbesi galiba yüzbaşıydı ve bu sırada askerlikten ayrılarak Kadıköy'e yerleşmek, burada serbest hekimlik yapmak istiyordu. Girgin ve neşeli bir insandı. Kısa zamanda ailemizin bir üyesi haline geldi. Akşamları gelir bazen dayımla rakı içer, şaka ve nükteleriyle hepimizi kırar, geçirirdi. Bu arada bizim hastalıklarımızla ilgilendiği gibi, o sırada evimizde bulunan konukları da bedava muayene eder, ilaç yazardı. Önce Halidağa Caddesi'nde, sonra Mısırlıoğlu'nda muayenehane açmış ve çabuk tutulmuştu. Bir ara Fenerbahçe Kulübünün doktoru oldu. Kulüp stadındaki maçlarda bir sakatlanma olunca anons edilerek sahaya çağırılır, hemen elinde çantası kısa ve hızlı adımlarla sahaya girerdi. Bu neşeli dünya adamının beklenmedik bir zamanda ölümü (1949), Kadıköylüleri ve özellikle semtin fakir halkını üzmüştü.

Yeldeğirmeni semtinin popüler hekimi Ferera da fukara doktoru sayılırdı. En yüksek doktor vizitesinin beş lira olduğu yıllarda o bir, iki lira alır, fakirlerden elli kuruş aldığı söylenirdi. İstanbul'da bir hahamın oğlu olarak doğmuş, kardeşi İsak Ferera ile Vefa Lisesi'nde okumuştu. Hukuk öğrenimi gören ve avukatlık yapan İsak Ferera, Meşrutiyet döneminde yazdığı şiirleri bir kitap halinde yayınlamıştı. Kardeşi şair, babası kanunî olduğundan gençliğinin şiir ve musiki içinde geçtiğini söyleyen Doktor Ferera, yanlış bir evlenmeden sonra öyle bir aile faciasına düşmüştü ki ne yazılır, ne anlatılır.

Hâkimlik ve hekimlik her insanın yüklenemeyeceği iki zor iş, hekimlik, sürekli bilgi edinmek, fedakârlık, doğruluk, insanseverlik istiyor. Bu bölümü, eski edebiyatımızın hekimler konusundaki gerçekçi bir görüşü ile bitireceğim:

Her marize gerçi vardır bir tabib-i çaresâz
Nabzgir-i kalb-i mahzûn ol ki Lokmanlık budur.

Açıklaması: Her hastaya çare bulacak bir hekim vardır. Sen mahzun kalbin nabzını tutmasını bil ki Lokman-hekimlik budur!

EĞLENCE VE GEZİNTİ YERLERİ

Sizi önce, Kadıköy'de bugün eşi bulunmayan bir eğlence sitesine götüreceğim: Mısırlıoğlu Bahçesi.

Kadıköy İskelesi'nden Altıyol'a çıkarken soldaki Halidağa Caddesi'ne girin, az yürüdükten sonra sağda, Kadıköy'ün tarihi Askerlik Şubesi'nin karşısında Bayramyeri Sokağı ile Yavuztürk Sokağı arasında kalan ada, Kadıköy'ün bu eğlence sitesini oluşturuyordu.

Önce bayramyeri, onun yanında Mısırlıoğlu Hamamı, hemen onun yanında Mısırlıoğlu Bahçesi.

Bayramyeri, Mehmed Akif'in bir şiirinde canlandırdığı eski İstanbul bayramyerlerinin belli başlı özellikleriyle yarım yüzyıl Kadıköy çocuklarını kendine çekmişti. Halidağa Caddesi'nden bir hayli alçakta kalan bu meydana dik bir yamaçtan inilirdi. Bu meyil, çocukların pek sevdiği telden kayma imkânını sağlardı. Kadıköy bayramyerinin küçükten büyüğe çocukları çeken dört eğlencesi vardı:

1) Beşik, 2) Atlıkarınca, 3) Telden kayma, 4) Kayık salıncağı.

Büyükleri tarafından getirilen küçük ya da ürkek çocuklar beşiğe, atlıkarıncaya binerlerdi. Genellikle yılda yedi, sekiz gün hizmet veren bayramyeri esnafı, sanki her gün bu işi yapıyormuş gibi becerikli ve acar görünür, sık müşteri devretmeye çalışırlardı. Minikler daha beşikte yerlerine ısınmadan bir «Yandı!» sesi yükselir, zavallılar boyunları bükük, yerlerini başkalarına bırakmak zorunda kalırlardı. Ama büyüdükten sonra gördüm, yeni kuşaklar, bu yandı'ya kulak vermiyor, hele kızlar daha şimdi bindik diye karşı koyuyorlardı. Atlıkarınca, ço-

ğunun başını döndürdüğünden çocuklar daha fazla dönmek için dayatmazlardı. İlginç olan telden kaymaktı. Bu işi yönetenlerden bir, iki kişi yamacın başında, bir kabadayı da sonunda bulunurdu. Telden kaymak isteyenler birkaç gruba ayrılabilirdi. Önce normal çocuklar ki bunların pek küçüklerinin telden düşmesinden korkulur, düşen de olurdu. Sonra çocukluğa özenen genç irileri, ense kulak yerinde aşçı yamakları gelir, daha telin ortasında iken ayakları yere sürttüğünden seyredenlerce alaya alınırlardı. Kız, erkek eşitliğinin sağlanmadığı bu yıllarda yaşının küçüklüğüne rağmen irileşmiş gözü pek kızlar ya da iri kıyım evlâtlıklar erkeklerin şaşkın bakışları altında telden kaymaya özenirlerdi. Onlar yamacın başında halkaya asılırken telin ucundaki kabadayı, penaltıya hazırlanan kaleci gibi poz alır ve tombul kızın düşmesini önlemek amacıyla bir güzel kucaklar, göğsüne bastırırdı. Ama en zoru kayık salıncaklarıydı. Bunlara gerçekten güçlü ve atik gençler binerdi. Sonradan bazı kızların da bindiği görüldü.

Eski bayramyerlerinde bugünkü lunapark eğlenceleri yoktu. Ama zafer yıllarını yaşamış çocukların sevinci bayrama bayram katardı.

Kadıköy bayramyerinin yanında, duvarlar üzerinde yüksek bir bahçe vardı. Burası Mısırlıoğlu Hamamı'nın bahçesiydi. Bu dört, beş kurnalı küçük hamam, herhalde eski Mısırlıoğlu malikânesinin hamamı olmalıydı. Kurnalardan biri yeşil somaki mermerden pek gösterişli yapılmıştı. Hamamcılar, bu kurnada Sultan Abdülaziz'in yıkandığını söylerlerdi. Bir padişahın halkdan birinin hamamında yıkanması Osmanlı geleneğine uygun düşmez. Ama Veliahd Abdülaziz Efendi'nin Kurbağalıdere köşkünde otururken Mısırlıoğlu Malikânesi'ne şeref vermiş olması mümkündü. Nitekim Abdülaziz'in veliahdı Murad Efendi'nin (V. Murad) bu semtde oturduğu yıllarda, Saraya bağlı gayrimüslim zenginlerden Köçeoğlu'nun Acıbadem'deki köşküne gittiği söylenirdi.

Haham'dan doğudaki Yavuztürk Sokağı'na kadar uzanan geniş alanı Mısrlıoğlu Bahçesi kaplıyordu. Tanzimat sonrası zenginlerinden Mısırlıoğlu'na aid olan bu araziye Abdülaziz devri yapılarının bahçe kapılarını hatırlatan oymalı demirden yapılmış bir büyük kapıdan girilirdi. Önce alabildiğine ferah bir bahçenin ortasında, daire şeklindeki büyük havuz gözü okşardı. Havuzun yanında İncesaz köşkü vardı. Mısırlıoğlu Bahçesi bir eğlence yeri olarak üçe bölünmüştü. Sağda, hamamın sırasında yine Abdülaziz devri üslûbunda tek katlı ve uzun bir bina vardı ki kışlık sinema ve tiyatro olarak kullanılırdı. Bahçenin ortadaki büyük bölümü, incesazlı gazinoya ayrılmış, havuzun

çevresine ve caddeye doğru yükselen meyilli kısma seyrek olarak masalar konmuştu. Sık ağaçlarla kaplı olan ve sınırı görünmeyen güney kısmı, geceleri esrarlı bir karanlığa bürünür ve bu ağaçların ötesinde sevgililerin diz dize oturduğu izlenimini verirdi. Bahçenin Yavuztürk Sokağı ile sınırlı olan sol kısmı ise yazlık sinema ve tiyatroya ayrılmıştı ve kapısı bu sokak üzerinde bulunuyordu.

İncesaz bölümünde akşamları zamanın tanınmış saz ve ses sanatçılarından kurulu bir fasıl heyeti çalardı. Hatırladığıma göre, aralarında Kemanî Sadî (Işılay), Nasibin Mehmet, Udî İhsan, Klarnet Şeref ve en şöhretlisi Hafız Burhan vardı. Bazen meşhur Hanende Nasip Hanım'ın da saz heyetine katıldığı olurdu. Nasip Hanım'ın kardeşi olduğundan onun adıyla anılan Udî Mehmed Bey'le Sadî Işılay uzun süre Kadıköy'de oturmuşlardı.

Evimizin yanındaki Yeldeğirmeni Camiinde, başında siyah saten takkesiyle mevlid okuyan Hafız Burhan'ı küçük yaşta tanımıştım. Yine çocukluk yıllarımda götürüldüğüm Bahçede, bir faslın birbirine benzeyen şarkılarından sıkılmışken birden rahmetlinin tiz çıkışı ile toparlanır, onu dinlemeye çalışırdım. Kendi üslubu ve biraz da yarı külhan ağzıyla söylediği bazı şarkıları hâlâ duyar gibiyim. Bu tür şarkılarından birinin pek çetrefil olan ilk satırını anlayamazdım: «*Sabrımı gamzelerin sihr ile târâç edeli*, ama ardından o güçlü soluğu ile şarkının sloganını yerine oturturdu: *Yeter ey gözleri sevda dolu esmer güzeli*». Burada aruz vezni gereğince iki kelimeyi birleştirerek «Yeterey» diye hızla başladıktan sonra ansızın durur ve sonra devam ederdi. Rahmetli Hafız'ın, dağılan dikkatimi toplayan «Aman Adanalı!, Asmalarda üzüm» gibi oynak şarkıları da vardı. Bir de meşhur ninnisi: *Uyu ey tıfl-ı melekşânım uyu!*

Annem, bu Bahçede akşam çayını içerken saz dinlemeye meraklıydı. O güzelim yaz akşamlarında yeni elbisemi ve beyaz iskarpinlerimi giydirerek elimden tutar, yanında bir iki davetlisiyle evden çıkardık. Bu saatte köşedeki kahvenin önü sulanmış, işlerinden dönen memur ve işçiler kahvenin önünü doldurmuş olurlardı. Herkesin rahat ve mutlu göründüğü, çarşı esnafının ayrı ayrı ses ve nağmelerle malını övmeye çalıştığı, küfelerdeki erik ve kirazların yüze güldüğü bu haziran akşamlarının her dakikası tekrar tekrar yaşanmaya değerdi. Yıllar sonra, o akşamların sevincini hatırlamaya çalışırken, Divan Edebiyatının son ustalarından Hersekli Arif Hikmet Bey'in bir beytini yakınarak okurdum: «Zaman ki birbirini izleyen anlardan oluşmuştur, geçen bir

ânı geri gelmez. Dünyada yaşanmış zamanı tekrar etmemize imkân yoktur.»

Gazinoya altıdan sonra gider, sekiz-sekiz buçukta eve dönmeye hazırlanırdık. Oysa bu saatte bahçe sinemasının zamanı gelmiş olur, afişlerin önü meraklılarla dolardı. Gözüm ve aklım orada kalırdı hep. Benim yerim gazino kısmı değil, bu bahçe sinemasıydı ve Şarlo'nun, Duglas'ın, Maks Linder'in bir filmini görebilmek için can atar, ama derdimi anlatamazdım. Ne olurdu bir akşam ince saz bölümünden bahçe sinemasına geçmiş olsaydık...

Mısırlıoğlu Kışlık Tiyatro ve Sinemasında, bu dönemin çeşitli tiyatro trupları, bu arada Darülbedayi'den ayrılan sanatçılar, İstanbul ve Sahir Operetleri ve tuluat kumpanyaları oynardı. Çocukların tıklım tıklım doldurduğu tatil günü matinelerinde toz, duman ve gürültü içinde kovboy ve macera filmleri oynatılırdı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında, Mısırlıoğlu Bahçesi'nin ilgi çeken olayları, Hilâliahmer Cemiyeti (Kızılay) yararına düzenlenen eğlence ve sünnet düğünleri olurdu. O yıllarda Hilâliahmer, İstanbul'da Kuvayi Milliye'ye çeşitli yönlerden hizmet veren ve başarılı olan bir kuruluştu. Muvakkithane Caddesi'ne girerken sol köşedeki binanın ikinci katında bulunan Hilâliahmer Kadıköy Şubesinin o tarihteki yöneticileri arasında Süreyya Paşa (İlmen), Kadıköy Sultanisi Müdürü Niyazi Tevfik, Doktor Hamdi Suad, Kasım Cimcoz, Zühdü Paşa'nın oğlu Zahid Bey'lerle Doktor Sâni Yaver'in eşi Rânâ, komşumuz Hasan Paşa'nın eşi Ayşe Sâniye, Ömer Seyfeddin'in kayınvalidesi Neyir Hanım'lar vardı. İkinci Meşrutiyet'in birbirini izleyen savaşlar döneminde, Türk Kadınları gönüllü hastabakıcılık, terzilik, yardım toplamak ve benzeri hizmetlerde büyük çaba gösteriyorlardı.

Hilâliahmer yararına eğlenceler, sünnet düğünü varsa gündüzden başlar, gösteriler arasında kukla, hokkabaz ve ortaoyunu bulunurdu. Gece de birkaç komikle güçlendirilen bir tuluat kumpanyası kanto, düetto, melodram, komedi gibi belirli programını, daha itinalı olarak sahnelerdi.

Sakarya Savaşı'nın kazanıldığı yılın sonbaharında Hilâliahmer, yine böyle bir gece düzenlemişti. Çeşitli oyun ve gösterilerden sonra o yıllarda tuluat sahnesinin en güzel kadını sayılan Rum asıllı Blanş Hanım arkasında beyaz bir giysi, elinde Türk bayrağı ile sahneye çıktı. Kendi aksanıyla «Sakarya'nın Sanlı Gülleri» diyerek günün tutulmuş bir türküsünü okumaya başladı. Türkünün sonuna doğru sahnenin ge-

risinde, o zaman için başarılı sayılabilecek bir teknikle kırmızı bir hilâl yükselmeye başlamıştı. Mısırlıoğlu Bahçesi'ni dolduran halk, birden coştu ve dalgalandı. İstanbul halkı, İstanbul içinde savaşı görmemiş ama çocuktan büyüğe, işgalin bütün acılarını tatmıştı. Şimdi her fırsatta zaferi yaşamak istiyordu. Bu sırada seyirciler arasına giren izciler ellerindeki sepetlerle Hilâliahmer'e yardım toplamaya başlamışlardı. Yaşımın küçüklüğüne rağmen o gece gördüklerimi unutamadım. Bahçeyi dolduranlar orta halli kimselerdi, on yıllık savaş bu sınıfı yemiş tüketmişti. Önce eller ceplere, keselere, cüzdanlara gitti. Kadın türküsünü söylüyor ve halk para namına nesi varsa izcilere veriyordu. Para bitince sıra yüzüklere, küpelere saatlere geldi. Herkes nesi varsa çıkarıyor sevinçle, coşkunlukla kâğıt paraların üzerine bırakıyordu ve bu halkın o gece ordusu için veremeyeceği bir şeyi yoktu.

1924 veya 1925 sonbaharıydı, İstanbul'da dans salgını yeni başlamıştı. Yine böyle bir sünnet düğünü gecesinde, Mısırlıoğlu kapalı tiyatrosunda dans çılgınlığı denebilecek bir coşkunluğa tanık olmuştum. Tiyatroya bir caz konmuş ve geceyarısından sonra gençler buraya akın etmişti. Gençler dedimse yalnız delikanlılardı. Müthiş bir kalabalık, erkek erkeğe fokstrot nağmelerine uymaya çalışıyor, fakat çoğunluk dansı öğrenmemiş olduğundan toz duman içinde tepiniyorlardı. Bu herhalde dansa duyulan ilginin deşarj olmasından doğan bir coşkunluktu.

Aktör Ahmed Fehim Efendi (1856-1930) anılarında, II. Abdülhamid devrinde Kadıköy'de Takvor isimli birinin işlettiği Zamboğlu Bahçesi ve kapalı tiyatrosundan söz etmektedir. Birkaç yıl, Anadolu turnelerinden dönüşte bu tiyatroda oynamışlardı. Bir Bursa dönüşü, harap tiyatronun yıkılmış olduğunu görmüş, aralarında para toplayarak, kredi ile kereste almış arsaya yeni bir bina yaptırmışlardı. Fehim Efendi diyor ki «28 pay üzerine yapılan tiyatro çerden çöptendi ama bizim yuvamızdı. Elli dört locası vardı. Elli üçünü devlet ileri gelenlerine ayırdığından ancak birini satabiliyorduk.»

Kadıköy'le ilgili anılarımın başlangıç tarihi olan 1920'de böyle bir tiyatro binası yoktu. Ancak Mısırlıoğlu, Bayramyeri Sokağı'nda Zambakoğlu akareti adı verilen birbirine benzer beş, altı bina vardı. Bu sokağın Halidağa Cadesi'yle birleşen köşesinde, etrafı demir parmaklıkla çevrili salata ve çiçek yetiştirilen bir bahçeye de —yanılmıyorsam— Zamboğlu Bahçesi adı verilirdi. Mısırlıoğlu gibi Tanzimat Devri'nin gayrimüslim işadamlarından biri olan Zamboğlu'nun adını taşıyan tiyatro, büyük ihtimalle bu çevrede bulunuyordu.

Kadıköy'ün Mısırlıoğlu Bahçesi'nden sonra meşhur eğlence yeri olan Hamdi'nin gazinosunu «Çayırlar» bölümünde anlatacağım. Daha alafranga bir yaşantısı olan Moda-Kalamış bölgesinin de açık, kapalı gazinoları vardı ki bunların meşhurları Mühürdar Gazinosu, Koço, Bomonti ve Küçük Moda Gazinoları, Kalamış'da Todori, Fenerbahçe'de Belvü Otel ve Gazinosuydu.

Eski Mühürdar Gazinosu, Moda'ya yakın bir yamaçta sona eren Mühürdar Caddesi'nin sonunda ve sol yanında orta büyüklükte bir bahçede kurulmuştu. Arkasından birkaç basamak merdivenle bir sokağa çıkılırdı. Caddenin sağında ve denize bakan sırtta gazinonun kapalı büfesi ile birkaç masalık çıkması bulunuyordu. Mühürdar'ın denize inen yamaçlarından ve deniz altından Adalar'a kadar uzanan gizli bir yolun varlığından söz edilirdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gazinoda Popof isimli bir Beyaz Rus'un yönettiği küçük bir orkestra çalardı. Dans pisti ve yazlık sineması vardı. Eski deyimle nezih bir aile gazinosu sayılırdı.

Belvü Otel ve Gazinosu, Kadıköy'ün en güzel ve gazino olmaya en uygun bir yerinde kurulmuştu. Fenerbahçe Yarımadası'nın girişinde ve Kalamış Koyu üzerinde dar fakat düzgün bir bahçesi, ahşap bir otel binası vardı. iBnadan içeriye girince büyük bir boy aynası göze çarpardı. Tam tarihini araştırmadım, fakat XIX. Yüzyılda yapılmış olan otel ve gazinoyu Rumlar işletiyordu. Cumhuriyet'den önce müşterileri çoğunlukla Tatlısu Frenkleri ve onlara özenen yerlilerdi. Eski Kadıköylü, daha doğrusu Göztepeli Sermed Muhtar Alus, Belvü'nün eski halini şöyle anlatıyor:

«Yarım asırlık zaman içinde ilk şeklini hiç değiştirmemiştir. Ahşap binası, soluk boyası, ağaçlıklı bahçesi, taraçası, iskele hep aynı. Vaktiyle hele cuma ve pazarları Fenerbahçe, konak arabaları, kira faytonları, tenteli çekçeklerle dolar, piyasa ezanlara kadar sürer, Feneryolu'ndan ayrı trenle gelenler deniz hamamlarının yanında iner, azıcık yürüyüp selvilerin, sakız ağaçlarının altında otururlar, bazıları dönüşte Otel Belvü'de gelip geçenleri seyretmeye koyulurlardı. Terasın her tarafına renk renk bayraklar, kâğıt fenerler asılır, bu hazırlıklar önce orada verilecek suvareye, baloya alâmet sayılırdı. Uzaklardaki köşklerinde yemeği yeryemez, baloyu görmek için teker teker gelenler, parmaklığın yanına arabayı çektirip imrene imrene dansları seyredenler mi ararsınız? Otel Belvü'nün sezonu Mayıs'ın bilmem kaçında yapılan gül bayramı günü başlar, içi dışı müşterilerle kaynardı. Dalyan sokağının hizasından otelin köşesine kadar iki keçeli arabalar dizilmiş, kimin-

de hanımlar, kiminde beyler, hepsi alayı seyre seğirtmiş... Saati gelince, kale bedeni gibi yüksek duvarlarla çevrili Katolik Yetimhanesi mi, Marabet Mektebi mi olan kunt binanın kapısı açılır, alay sökün ederdi. Beyaz elbiseli, üstleri başları beyaz güller, çiçeklerle donanmış 8-12 yaşlarında bir sürü kız koro halinde dualar tutturarak dışarıya çıkarlar, etrafa çiçekler serperek binanın arka kapısından içeri girerlerdi. O gün Belvü'nün sahibi para kırar, keyfinden kabına sığmazdı.

Belvü, Cumhuriyet'den sonra da epey zaman şöhretini korudu, hattâ Atatürk'ün iltifatına da nail oldu. Güzel bir yaz gecesi geç vakit gazinoya gelen Atatürk, kendisini coşkun gösterilerle karşılayan halka, ses ve müzik sanatçısı olarak kimi dinlemek istediklerini sordurmuştu. O yılların bugünkü deyimle assolisti Denizkızı Eftalya Hanım'dı ve Kemanî Sadi Işılay'la beraber yaşıyor ve çalışıyordu. Okudukları arasında «Dizlerine kapansam, kana kana ağlasam» şarkısı meşhur olmuştu. Halk, onu isteyince hemen motorlar yola çıkarılmış, Eftalya ve arkadaşları bulunduğu yerden alınarak Belvü'ye getirilmiş ve Gazinoda bulunanların unutamadıkları bir gece yaşanmıştı. Sonradan yanan, yıkılan Belvü'nün arsasında bugün de bir açık hava gazinosu bulunmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Caddebostan sahilinde II. Abdülhamid devri askerlerinden Horoz Ali Paşa'nın bahçesinde kurulan Caddebostan Gazinosu giderek gelişme gösterecekti. Onun ardından Suadiye'nin bakımsız kıyılarında hayli emek verilerek yapılan Suadiye Plaj ve Gazinosu, bu semtin gelişmesinde etkili olmuş, Atatürk bu gazinoya da gelmişti.

FENERBAHÇE'YE SAYGI

Fenerbahçe, bu küçük şipşirin yarımada, kuşkusuz Kadıköy'ün eşsiz bir hazinesidir. İstanbul tarihinin çeşitli dönemlerinde halktan padişahlara kadar herkesin ilgisini çekmiş, zamanın hükümdarları burada köşk, bahçe ve havuzlar yaptırmışlardır.

Bir ara bakımsız kalan Fenerbahçe Köşkü ve çevresini, Lâle Devri'nde İbrahim Paşa'nın onarıp güzelleştirmesi üzerine Şair Nedim yazdığı şiirde bir kuşu şöyle konuşturur:

«Şu berrak havuza bak da sevgilinin sinesini an, şu ağacı gör de boy bos güzelliğinin ne olduğunu anla!» Ve ardından ünlü İran şairle-

rinin adlarını sayarak, Fenerbahçe'yi görmeden şiir yazdıkları için onlara esef eder.

II. Abdülhamid devrinde Fenerbahçe ilgi bakımından parlak yıllarını yaşamış bugünkü lüks otomobil merakı yerine atlı araba sevdasına tutulmuş zengin çocukları ve çoğunlukla paşazâdeler belirli günlerde Fenerbahçe'de piyasa safasını sürdürmüş, orta halli halkdan da bu hengâmeye katılanlar olmuştu.

Araba sefası sürenlerin başında Serasker Rıza Paşa'nın çapkın oğulları gelirdi. Zamanın kaç göç koşullarına rağmen hanımlar da kapalı arabalarda Fenerbahçe safasına can atar, bu arada arabadan arabaya işaretleşme, mektup verme, hatta tenha köşelerde buluşma gırla giderdi. Birinci Dünya Savaşı bu gezintilere son vermiş, mütareke'de işgal kuvvetlerinden İngilizler, Fenerbahçe'ye balta olmuşlardı.

İstanbul hayatının daha düzenli olduğu Atatürk devrinde, bir ara motorlu taşıtların Fenerbahçe'ye girmesi önlenmişti. Sonra İstanbul'un birçok seyran yerinde görüldüğü gibi Fenerbahçe'de o kadar bakımsız ve korumasız bırakıldı ki otomobillerin, temiz hava almaya gelmiş bahtsızları toz toprak içinde sağa sola kaçırtarak buraya hâkim oldukları görülecekti. Bu ortamda yarımadanın kıyılarının hemen üçte ikisi, devlet veya özel kuruluşlar tarafından işgal edildi. Kalamış Koyu'na bakan sağ kıyı spor kulüpleri tarafından çirkin yapılar ve barakalarla kapatılarak, çöp tenekelerinden kirli çamaşırlara kadar ne varsa yol üstüne serildi. Sol kıyıya gelince bir kısmı Devlet Demir Yolları, eski plaj alanı da İstanbul Defterdarlığı tarafından dinlenme tesisleri olarak kapatılacaktı.

Biz Fenerbahçe'yi Kadıköy'ün bir hazinesi olarak andık. İstanbul'un büyük Şairi Yahya Kemal, daha geniş bir yaklaşımla yarımadayı «Vatanın en sevilmiş ve gezilmiş yeri» olarak tanıtıyor:

Dün Fenerbahçe'de gördüm,
İri bir zümrüt çiçeğiydi bahar...
Bir mücevherde yalan bir cennet görünür,
...
Bu mücevherde fakat
Vatanın en gerçek,
En sevilmiş ve gezilmiş yeri var,
Üç taraftan denizin sardığı yer.

Bir zamanlar çevresinde Fenerbahçe misali güzellikleri yaşatan ve sonradan yok olan Haliç, büyük bir gayretle temizleniyor. Kuşkusuz hizmet b ukadarla kalmayacak kurtarılmış Haliç'i gelecekte hoyrat ellerin tecavüzünden koruyacak kanunî tedbirler alınacaktır. Fenerbahçe'yi de şu veya bu şekilde tecavüzlerden korumak, yalnız halka mal etmek için kanunî yollardan «Millî Park» olarak ilân edilmesi, İstanbul'a yapılmış büyük hizmetlerden biri olacaktır.

ÇAYIRLAR

Geçmişte çayırlar günümüzün petrol kuyuları gibiydi ve barışta, savaşta başlıca taşıt olan atı besliyordu. Bu sebepten ülkede yerine göre, çayırların önemli bir kısmı devletin malıydı.

Çayırların yönetim düzenleri, gelenekleri vardı. Haydarpaşa'da tanıdığımız bir aile eski bir çayır görevlisinin evlâdı olarak «Çayır Kâtipleri» diye anılırdı. İstanbul'da, padişah ve devlet büyüklerinin atlarına otlak olarak Kâğıthane, Alibeyköyü, Veliefendi, Çırpıcı Çayırları, Boğaziçi'nde Büyükdere, Beykoz, Sultaniye Çayırları, Kadıköy'de Uzunçayır ve Yoğurtçu Çayırı ayrılmıştı. Her yıl ilkbaharda saray atlarının çayıra çıkarıldığı gün, Arpaemini tarafından Kâğıthane'de İmrahor Köşkünde Padişaha bir ziyafet verilmesi âdetti. Bu şölene devlet büyükleri de çağırılırdı. Çayıra çıkarılan hayvanların alınlarına çiçekli otlarla süslenmiş, oymalı sorguçlar takılır, başta İmrahor Ağa olmak üzere her birini bir seyis tutar ve dizi halinde padişahın önünden geçirirlerdi. Mevsim boyunca çayırlarda ağalar için çadırlar kurulur, geceleri meşaleler yakılarak eğlenceler düzenlenirdi.

Çayır mevsimi sona erince bu kez devlet büyükleri, İmrahor Ağa'ya misafir giderlerdi. İmparatorluğun sosyal ve askerî düzeni değiştikçe çayırların durumu değişti. Tanzimat sonrası İstanbul gazetelerinde, Haydarpaşa ve Moda çayırları otlarının arttırma ile satışa çıkarıldığını gösteren ilânlara rastlıyoruz.

Çayırlar, bu resmî durumlarının dışında halkın «teferrüç» ihtiyacını karşılarlardı. Arapça teferrüç kelimesinin lügatteki karşılığı «gamı gidermek ve ferahlamak için kıra çıkmak, gezmekle üzüntüyü gidermek»dir. Batı'lı seyyahların dikkatini çekmiş ve yazmışlardır, atalarımız her fırsatta çayır olsun, kır olsun bir yeşilliğe oturup dinlenmekten ve aralarında söyleşmekten büyük zvek duyarlardı. Çayır gezinti-

lerine, kaç göç düzenleri dahilinde kadınlar da araba ile veya yayan katılırlardı. Kıyafetlerinde ve davranışlarında bir serbestlik görülmesi halinde şiddetli emirler çıkarılır, padişah yasakları konurdu. Yine de geçmişin âşıkhane ilişkileri için çayırlar, kırlar ve mesireler en uygun yerlerdi. «Çayırda buldum seni-Ellere vermem seni!» türküsü o günlerden kalma olacak.

1923-1924 yıllarında son perdesine yetiştiğim bu çayır safalarında kadınlar hayli özgürleşmiş oldukları için âşıkane ilişkiler açığa vurulmuştu. Bunu, Kuşdili Çayırı bölümünde anlatacağım.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kadıköy çayırları —az çok değişmiş olarak— şunlardı:

Haydarpaşa Çayırı, Paşa Çayırı, Kuşdili ve Yoğurtçu Çayırları, Moda Çayırı, Uzunçayır.

Üsküdar'dan Bostancı'ya kadar Anadolu yakasındaki çayırlardan Osmanlı tarihinde en çok adı geçen Haydarpaşa Çayırı'dır. Sınırı, bugünkü Acıbadem Caddesi'nden başlar ve tatlı meyille Haydarpaşa-Kadıköy koyuna kadar inerdi. Demiryolunun yapılmasından sonra ikiye bölünen Çayırın üst tarafına İbrahimağa, denize yakın bölümüne Haydarpaşa Çayırı denildiği olmuştur.

Haydarpaşa'da sahile yakın bir padişah kasrı vardı. Çayırın İbrahimağa kısmında, II. Mahmud'un gözde vezirlerinden Gümrükçü Osman Paşa bir köşk yaptırmış, bunu sonra padişaha hediye etmiştir. Saltanatın son döneminde, Sultan Mehmet Reşad'ın büyük oğlu Ziyaaddin Efendi'nin oturduğu büyük köşkün bunun yerinde yapıldığını sanıyorum. Sultan Abdülmecid'in ilk oğulları V. Murad ve II. Abdülhamid'in sünnet düğünleri, o zamanki deyimle Haydarpaşa Sahrasında yapılmıştı. Yine bu Padişah, 19 yaşındaki kızkardeşi Şair Âdile Sultan ile Tophane Müşiri Mehmed Ali Paşa'nın düğünlerini de Haydarpaşa Çayırı'nda yaptırmış, düğün şenlikleri yedi gün sürmüştür. Bu düğünün dünya basınına akseden bir olayı, İtalyan Baloncu Comasgi'nin üçüncü ve son uçuşunu, bu şenlikler sırasında Haydarpaşa Kasrı önünden havalanarak yapmış olmasıydı.

1844'de İstanbul'a gelen bu cesur baloncu, ilk kez yine Haydarpaşa Çayırı'nda padişah ve devlet büyükleriyle halktan oluşan bir seyirci kitlesi önünde havalanmış, rüzgârın etkisiyle önce Marmara Adasına doğru gitmiş ve Yalova üzerinde dört saat kaldıktan sonra bir köye inmiş ve kendisine padişah tarafından verilen fermanı gösterince köy-

lüler tarafından misafir edilmişti. Daha sonra balonunu toplayarak kayıkla İstanbul'a getirdi.

İkinci uçuşunu Taksim'den yaptı ve İstanbul üzerinde biraz dolaştıktan sonra Safra Köyü'ne indi. Üçüncü kez ve Âdile Sultan şerefine havalandığı gün sert bir poyraz esiyordu. Balon İstanbul üzerinde bir saat kadar göründü sonra kayboldu, ne Comasgi'den ne de balonundan bir iz bulunamadı.

Haydarpaşa Çayırı, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında artık otlak olmak niteliğini çoktan yitirmiş, fakat «teferrüç» yani gezinti yeri olmak vasfını korumuştu. Yaz günlerinde, öğleden sonra başı örtülü hanımlar çocuklarını alarak gelir çayırda oturur, yemiş yiyerek sohbet eder, çocuklar da mevsimine göre uçurtma uçurur, o günkü deyimi ile velospite (bisiklet) biner veya top oynarlardı. Kadıköy'ün bir kısım futbolcuları bu çayırda oynayarak yetişmişlerdi. Mütareke'de işgalcilerden İngilizler de bu çayırda hokey oynarlardı. Çayır caddesinde, üzerindeki İngilizce yazılar uzun zaman kalan bir meyhanede içen ve sarhoş oldukları zaman son derece cıvıtan İngiliz ve İskoç askerleri, caddeyye fırlayarak ellerindeki içki şişelerini taşlara çalar ve kendilerini merakla izleyen çocukları kovalarlardı. Ancak beş on adım koşabilecek durumda olduklarından önlerinden kaçar kurtulurduk.

İbrahimağa'da camiin karşısındaki köşede bir dev ağaçla gölgelenen tarihi bir kır kahvesi vardı. Ayrıca Çayır Caddesi'nde altından geçilen köprünün hemen yanı başında ve tren yolu hizasında semtin ihtiyarlarının rağbet ettiği bir kahvecik de açılmıştı.

Haydarpaşa Çayırı, Devlet Demir Yolları tarafından işgal edildikten sonra bütün anılarıyla tarihe karıştı. Şehzade Ziyaedin Efendi köşkünün, Acıbadem'den İbrahimağa'ya kadar uzanan yaklaşık 320 dönümlük arazisi boştu. Yalnız İbrahimağa'ya yakın bölümü bostan olarak ekilirdi. Bugün bu büyük arazi, mitolojideki devlerle kiklopların savaşını hatırlatan saf saf dizilmiş apartmanlarla dolmuş veya doldurulmuş bulunuyor. Günümüzde pek az kimsenin hatırlayabileceği PAŞA ÇAYIRI, herhalde eski bir çayırın kalıntısı olarak Yeldeğirmeni'nde Karakolhane Caddesi'yle demiryolu arasında bulunuyordu ki bugün üzerinde Yurttaş ve Yeşilköy sokaklarıyla iki ada teşekkül etmiştir. Ele aldığımız yıllarda ancak çocukların top oynamasına yarardı.

KUŞDİLİ ÇAYIRI

Gelelim Kadıköy'ün tarih ve edebiyatında yeralmış olan Kuşdili Çayırı'na. Önce çayırın bir planını çizmek istiyorum:

Kadıköy'den gelirseniz, Söğütlüçeşme Caddesi'nden çayıra sapınca köşede iki Arnavut kardeşin işlettiği muhallebici dükkânını görürdünüz. Yaz günleri dükkânın önüne çıkarılan masalarda, lacivert ceket ve ince yünlü kumaştan beyaz ve krem rengi pantolon giymiş yarı sportmen beyler otururlardı. O zaman bir genç adam tam sportmen de olsa ceketsiz gezmezdi. Bugün Tramvay Müzesi olan eski Kuşdili Tiyatro ve Sinemasından sonra, meşhur Kuşdili Çayırı, Fenerbahçe Kulübü'nün küçük lokaline ve tahta köprüye kadar uzanırdı. Gazhane semtinden ve Taşköprünün altından kıvrılarak gelen ve çayırın sol yanını sınırlandıran derenin kıyılarında, bugünkü kömür deposunun bulunduğu yere yakın bir Arnavud'un kır kahvesi, sonra uzun bir koridor halinde Hamdi'nin Gazinosu, onun bitişiğinde Fenerbahçe Kulübünün lokali, tenis kortu ve kayıkhanesi vardı. Ondan sonra yine dere üzerinde küçük bir kahve, kayık iskelesi ve meşhur tahta köprü gelirdi. Bu köprüden geçilerek Fenerbahçe Stadı'nın yanına ve caddeye çıkılırdı. Stada gelmeden ikinci bir tenis kortu yapılmıştı. Bu kortta, ele aldığım dönemin en eski Fenerbahçe'lisi sayılan meşhur Galib'in ve genç futbolcu Doktor İsmet'in ve bazı Musevi kızlarının oynadığını görürdük. Doktor İsmet'in korta giderken giydiği çok renkli triko hırka, o zaman için yeni bir erkek modası olarak dikkat çekerdi.

Hamdi'nin Gazinosu, Kadıköy'ün bu kesiminin kendine göre bir havası ve şöhreti olan sazlı, içkili gazinosuydu. Boyu eninden genişti. Akşamcıların rağbet ettiği bir yer olmakla beraber aileler de gelirdi. Başlıca özelliği o tarihde çok sayıda sandalın gidip geldiği temiz ve romantik bir derenin kıyısında bulunmasıydı. 1926'dan sonra İstanbul'da dans merakı başlayınca Hamdi Bey, yaptırdığı pistin yanına iki üç kişilik bir caz takımı yerleştirdi. Belki Belvü Gazinosunda bulunurdu, ama burada her kavalyeye bir dam bulmak imkânı yoktu. Buna çare olarak Yeldeğirmeni'nden tombulca bir Musevi kızını angaje etmişti. Dans etmek isteyen delikanlılar sıraya dizilir ve bu kızı dansa kaldırırlardı. Bugün gece kulüplerinin başta gelen müşterilerinin futbol asları olduğunu okur ve duyarız. O tarihde Fenerbahçe kulübünün küçük lokali, gazinoya bitişik ve dans pistinin yakınındaydı. Bazı geceler Fenerbahçe'nin Kadri, İsmet gibi şöhretlerinin ancak karanlık lokalin penceresinden dans edenleri izlediklerini görürdük.

Gazinocu Hamdi Bey, uslanmış kabadayı görüntüsü veren kısa boylu, tıknaz biriydi. Bazen beyaz gömlekli ve yine kabadayı görünüşlü birkaç kürekçinin çektiği gösterişli sandalına kurulur, dereyi denetler gibi gider gelirdi. Bir sabah, Yoğurtçu'daki okulumuza gitmek için Kuşdili Çayırından geçerken, gazino önünde bir kalabalığın toplandığını görmüş ve Hamdi'nin kendini bir ağaca asmış olduğunu duymuştuk. Kadıköy'ün bu tutulmuş gazinosunu işleten tıknaz adamın ne derdi vardı ki canına kıymıştı? Çocukluk yıllarımda aklıma takılan bu soruya, belki elli yıl sonra Farsça bir beytin yorumu ile cevap verebilmiştim:

«Herkes kaderince bir mihnetin pençesine düşer. Kimseye bundan kurtulmak beratı verilmedi.»

Bugün Kadıköy'ün yüz karası olan Kuşdili Deresi'nin temiz geçmişinden nasıl söz edeceğimi bilemiyorum. İstanbul'un sayısı çok olmayan dereleri, bu şehri yönetenlerin ihmalleriyle bir açık kanal haline getirilmiştir. Evet, geçmişte Kuşdili Deresi ne kadar güzel, temiz ve romantikti. Uzunçayır'dan gelen ve dört köprünün altından geçtikten sonra Kalamış Koyuna dökülen derenin, sol kıyısında bahçeli evler ve evlerin sandalları vardı. Mehtaplı gecelerde Ahmet Haşim'in,

Kuğular leyl içinde sine-küşa
Geliyor gözlerinde mestîler,

mısralarını hatırlatan bu beyaz ve ıslak sandallar, saz dinlemek için gazinonun önünde kümelenirdi.

Derenin nereden denize döküldüğünü gördüğümüz halde nereden ve nasıl geldiğini bilmezdik. Sandallar, en çok bugünkü kömür deposunun bulunduğu yere kadar gider, ötesi sığ olduğu için geri dönerlerdi. Çocukluğumda bu derenin çok uzaklardan geldiğini hayal eder ve bir sandalın güçlükleri göze aldıktan sonra o bilinmez yere kadar gidebileceğini düşünürdüm.

1927-28 yıllarında, gazetelerde İstanbul'un Kuşdili Deresi'ne kadar motor işletileceğini müjdeleyen haberlerin çıkması, o yıllarda bile bu akarsuya ne kadar değer verildiğini gösterir. Sonra öyle bir gün geldi ki Kadıköy'ün bir kısım kanalları bu bahtsız dereye akıtıldı. Sonrası meydanda...

Bugün derenin temizleneceği veya üstünün kapatılacağı haberleri çıkıyor. Derelerin üstünü kapatmak, denizleri doldurmak çabaları, bana ormanları tarla yapmak gibi tabiata aykırı bir davranış geliyor. Ey sayın yöneticiler, siz Kuşdili Deresini altmış yıl önceki durumuna ge-

tirin, bu Kadıköylülere yeter!

Kuşdili Çayırı'nın başlıca özelliği piyasasıydı. Piyasa, İtalyanca asıllı bir kelime, pazar-çarşı anlamına geliyor. Ayrıca dilimizde, belirli bir yerde veya yolda gezinti amacıyla gidip gelme anlamında kullanılmış.

Kuşdili Çayırı'nın gözde olduğu yıllarda, ikindiye doğru —öteki çayırlarda olduğu gibi— hanımlar çocuklarıyla gelir, getirdikleri yaygı ve kilimlerin üzerine oturur, çocuklar çeşitli oyunlarla eğlenirlerdi. Akşamdan sonra kalabalık o kadar yoğunlaşırdı ki piyasacılar kendilerine yol açmakta güçlük çekerlerdi. Kimler gelmezdi bu piyasaya? Her yaşda memurlar, esnaf, emekli, aydın, okumamış saygılı veya bıçkın kimseler... Yeldeğirmeni'nde Halid Hoca adında sarıklı bir komşumuz vardı. Fenerbahçe kulübünün hocasıydı. O tarihlerde bu popüler kulübümüzün bir Osmanlı şehzadesinden başkanı olduğu gibi bir de sarıklı hocası vardı. Halid Hoca, Kuşdili Piyasalarını hiç ihmal etmezdi. Ele aldığımız dönemde Çayırın tanınmış tipleri arasında «Kavuncu Güzeli»ne sık rastlanırdı. Otuz yaşlarında, iri kıyım, akça pakça, kalın kara kaşlı, kara bıyıklı, sesi oldukça güzel ama okuma yazma bilmeyen bu adam, zamanın anlayışına göre erkek güzeli sayılır ve kadınların ilgisini çekerdi. Kadınlar arasında da «Çayır Güzeli» adı verilen gerçekten güzel, yeşil gözlü, kumral ve endamlı bir dilber vardı ki erkekleri peşinden sürüklemesini iyi bilirdi. Saçı kaşı beyaz, yolunmuş tavuk tenli «Yazıyor, cayır cayır yazıyor!» sadasıyla tanınan Kadıköy'ün ünlü gazete satıcısı Akbaba Suad de Kuşdili eğlencelerini kaçırmaz, Hamdi'nin Gazinosu'ndaki oyunlara bedava olarak alınırdı. Normal konuşamayan Suad Bey, çok akisli kahkahalar atmasını biliyor, dere boyunca uzayıp giden bu kahkahalar, zamanımızın soğuk esprili skeçlerinden daha çok halkı güldürüyordu.

Çayırın bir başka tipi Çilek Sokağında oturan ve renk renk boyanıp giyindiği için «Kanarya» adı takılan geçkin ve sapık kadındı. Bir tanıdığımız bu kadının evinin alt katında kiracı olarak oturmuştu. Odadaki dolaptan ikinci kata gizli bir merdiven yapılmış olduğunu hayretle görmüştük.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra, Kuşdili Çayırı'na olan ilginin giderek artmasının başlıca sebebi, kadınların bu seyrana katılmış olabilmesiydi ve bu özgürlük Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha da genişleyecekti.

Ailenin yaşlı hanımlarını kandırarak geldikleri bu gezinti yerinde, onların birkaç gidiş-gelişten sonra yorulup bir yana oturmaları üzeri-

ne genç hanımlar ve kızlar birbirlerini kovalarcasına piyasaya katılırlardı. Bu çılgın ve yorulmak bilmez gidip gelmenin amacı, zevki neydi? Bunda, evin baskısından kurtularak hava almak, mehtabı görmek, eş dostla gırgır etmek ve yerli yersiz gülerek boşalmak gibi istek ve duygular varolmakla beraber, kadınlar ve kızlar için bir erkek tarafından beğenilmek, uzak bir hayal de olsa yuva kuracağı bir erkeğe rastlamak emeli bulunabilirdi. Bu ortamda erkeklerin çapkınlık arzuları az çok hedefe ulaşsa da hanımların bu saf istekleri ne derece yerine gelirdi? Geçmiş yıllarda Kuşdili Çayırında koca bulmuş bir kızı duymuş değildik. Ancak bu gezintilerle oluşan maceraların yuvaları yıktığı veya sarstığı sık söylenmiş ve yazılmıştır. Ahmed Midhat Efendi —Ahmet Rasim akımının Şair ve Yazarı Mehmed Celâl'in «Kuşdilinde» isimli romanı böyle bir konuyu işlemişti.

MODA ÇAYIRI

Kadıköy'ün bu meşhur semti Büyük ve Küçük Moda olarak ikiye ayrılır. Moda Burnunu oluşturan ve bugün açık hava kahveleriyle çocuk parkının bulunduğu Büyük Moda, hemen hemen Cumhuriyet'e kadar çayırla kaplıydı. Tanzimat dönemine ait bir İstanbul gazetesinde Moda Çayırı'ndaki otların artırma ile satışa çıkarıldığını okumuştum. Bu durma göre, Moda Çayırı'nın XIX. yüzyılın ikinci yarısından önce Küçük Moda sırtlarına kadar uzandığını sanıyorum.

Moda Çayırı gezintilerine özellikle ilkbaharda ilgi gösterilirdi. Eski Modalı Talat Hamdi Cend, Küçük Moda sırtındaki ağaçlıklarda bülbüllerin barındığını ve öttüğünü hatırlatmaktadır. Mehtaplı yaz geceleri, Kadıköy'ün bir kesim halkını bu yana çekerdi. Halid Fahri Ozansoy anılarında, Mütareke döneminde Kadıköy'de oturan genç şair ve yazarların Şifa, Baklatarlası ve Moda gezintilerine sık sık değinir.

Cumhuriyet'e kadar Moda, çoğunlukla gayrimüslimlerin ve levantenlerin oturduğu bir semtti. XIX. yüzyıldan sonra Batı'da gelişen makine sanayiinin seri ve ucuz imalâtı Ortadoğu'ya hâkim olunca el sanayiimiz hemen hemen yokolma derecesine gelmiş, bu gelişmeden kazanç sağlayan bir kısım yabancı işadamları, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerine yerleşmişlerdi. Bu şehirlerin başında havasının, suyunun güzelliği ve ucuzluğu ile İstanbul geliyordu. İşte bu dönemde bir kısım İngiliz işadamları da Moda'da ev bark sahibi olacak, bir de küçük protestan kilisesi kuracaklardı.

Moda Çayırı ve İngilizler, bu iki kelimenin akla getirdiği olay anlatılmadan geçilmez. 1836 yılında —II. Mahmud padişahtır ve Tanzimat üç yıl sonra ilân edilecektir— William Churchill isimli bir İngiliz, Moda Çayırı'nda avlanırken daha biçilmemiş otlar arasında kuzusunu otlatan bir Türk çocuğunu vurur. Kapitülasyonların koruyucu hükmüne rağmen tutularak hapise atılır. İngiliz Elçisi'nin karşı çıktığı bu olay, iki devletin arasını ciddî şekilde açar. Sonunda Churchill'i serbest bırakan Osmanlı devleti bir de tazminat ödemek zorunda kalır. İngiliz, ödün olarak ne ister bilir misiniz? İstanbul'da Türkçe bir gazete çıkarmasına izin verilecek ve bunun için de para yardımı yapılacaktı. 1831'den beri İstanbul'da tek Türkçe gazete olarak devletin resmî yayın organı *(Takvim-i Vakayi)* çıkarılıyordu. Churchill Efendi'ye *(Ceride-i Havadis)* adını alacak olan ikinci Türkçe gazetenin imtiyazı verilerek gereken yardım yapılır ve ayrıca yüksek bir maaş bağlanır. 1841 yılında bir İngiliz'in İstanbul'da Türkçe gazete çıkarma girişimi garip görünürse de İngiliz kapitalizminin Osmanlı toprakları üzerinden Asya'ya yayılması ve Hint yolunun güvenceye alınması sürecinde, ekonomik projelerin kuyruğunda bu gibi kültür hareketlerine de yer verildiğini düşünmek yerinde olur.

Uzun zaman ilgi görmeyen Ceride-i Havadis'in 1853'de Kırım Savaşı çıkınca taze savaş haberlerini vermek için yayınladığı ilâveler halk tarafından kapışılmış ve gazete giderek belini doğrultmuştu. Sonradan yayın günlerini ve sayfalarını artırarak, *Takvim-i Vakayi*'nin resmî kuruluğu yanında günümüz basınının vazgeçilmez özelliği olan vakit geçirici ve eğlendirici yazılara önem veren ilk Türkçe gazete olacaktı.

Bu dönemde Moda'ya yerleşmiş ikinci bir Tatlısu Frenk'i âdeta savaş durumu yaratan bir skandala yol açmıştı.

Bugün Şair Nef'i Sokağı'ndan Küçükmoda'ya inerken bir cephesi sol kolda, ön cephesi de Moda deniz hamamına bakan evlerin arkasında kalan ağaçlıklı bir büyük arsa görürsünüz. İnşaatçıların rüyalarına giren bu arsada Banker Lorando'nun köşkü vardı. Cumhuriyet'den sonra yandı. İtalyan asıllı ve Fransa uyruklu Banker Lorando ve ortağı Tubini, Osmanlı Devleti'nin yerli ve yabancı bankerlere avuç açtığı Tanzimat döneminde bu işin kaymağını yiyen açıkgöz işadamlarıydı. 1876'da Abdülaziz'in taht'dan indirilmesinden az önce Osmanlı Devletine bir miktar borç vermişlerdi. Bu sırada Abdülaziz taht'tan indirildi ve yerine padişah olan V. Murad'ın Saray ve devlet adamları ellerine geçen borç parayı, hazır nimete konduk diyerek bir güzel harcadılar.

Aradan aylar, yıllar geçti. İki Frenk paralarını ve faizlerini isterler, dişe dokunur bir cevap yok. Böylece aradan yirmi beş yıl geçmiş, borç faizleriyle birlikte 750.000 altına yükselmiştir. Abdülhamid'in bir yakınının akla uygun gelmeyen yorumuna göre, padişahın adını andırmadığı Sultan Murad döneminde harcanan bu paranın ödenmesi gerektiğini söylemeye kimse cesaret edememektedir. Sonunda Bankerler, Ticaret Mahkemesi'nden borcun ödenmesi için ilâm alırlar. İşi ele alan Fransız Elçisi'nin bu konudaki başvurması da sonuç vermeyince 1901 yılı Ağustos'unda Elçi yerine bir görevliyi bırakarak İstanbul'dan ayrılır. Ardından Fransız savaş gemileri Midilli Adası'na asker çıkartarak bankerlerin alacağına karşı gümrük gelirine el koyarlar. İş bu rezalete dökülünce, Bâbıâli borcun ödenmesini, bu arada ileri sürülen başka istekleri de kabul ederek her fırsatta Osmanlı Devleti'ne kazık atmaya çalışan Fransa ile ilişkilerin kesilmesini önlemiştir.

UZUNÇAYIR

Kadıköy'ün en büyük çayır alanı sayabileceğimiz eski Uzunçayır hakkında az çok bilgiler olmalıydı. Yazılı kaynak bulamadım. Semtimizin Haydarpaşa ,Kuşdili, Moda gibi belli başlı çayırları zamanla yerleşme bölgeleri arasında kalmışken Uzunçayır'ın özelliği —bugün Ankara Asfaltı'nın geçtiği— şehir dışı bir alanı kaplamasıydı. Söğütlüçeşme Demiryolu Köprüsü altından geçtikten sonra Kurbağalıdere Caddesi ile sağdaki dere arasında iki çayır daha vardı: Kurbağalıdere ve Gazhane Çayırları. Bu iki çayır, Kuşdili gibi gezinti yeri olarak ilgi görmemiş, idman sahası bulamayan Galatasaray Futbol Kulübü 1906'da Gazhane Çayırı'nı kiralamıştı.

(Uzunçayır) adı Gazhane'den Göztepe'ye kadar birkaç sokak ve yola verilmiştir. Kurbağalıdere Caddesi, biraz yürüdükten sonra (Kurbağalıdere-Uzunçayır Yolu) adını alıyor ve caddenin solundaki Ermeni ve Musevi mezarlıklarının bulunduğu yere de Uzunçayır denilmektedir. Buradan Ankara Asfaltı'na çıkarken solda Asfalt'a paralel yolun ve Göztepe'de Kayışdağı Caddesi'nden Merdivenköyü'ne uzanan bir başka yolun isimleri Uzunçayır Yolu'dur. Bu isimler eski Uzunçayır'ın, Kurbağalıdere Caddesi'nden Eminbey Köprüsüne kadar dereye paralel uzanan gerçekten uzun bir alanı kapladığını gösteriyor. Sağda derenin arkasında eskiden boş bir tepe olan Fikirtepesi sırtları, solda Acıbadem, Küçükçamlıca ve Libade'den inen yamaçlar ve günümüzde Otosan Fabrikası'nın kurulduğu saha vardır. Eski Uzunçayır'ın sağı solu bostan-

larla kaplı bulunuyordu. Bu sınırlar içinde Çayır, Kadıköy'ün büyük ama uzak bir teferrüç (gezinti) ve avlanma yeri sayılırdı.

Eski Kadıköylü Dr. Müfid Ekdal Bey, Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyükleriyle birlikte yemekli olarak Uzunçayır'a gittiklerini, çevredeki bostanlardan karpuz alıp yediklerini hatırlamaktadır. Çocuklar, kenardaki ağaçlarda barınan kuşları ökse veya kalburla avlamaya çalışırlardı. Karlı havalarda bıldırcın avı da yapılırdı. Eski yıllarda bu bölge, geceleri tehlikeli sayıldığından, geç vakit gidenler yanlarına silâhlarını alırlardı.

Bu civardaki Fikirtepesi yamaçları da bir gezinti yeri olarak özellikle Hıdrellez'de halkın ilgisini çekerdi. Birinci Dünya Savaşı'nın son yılına rastlayan Hıdrellez günü halk burada toplanmış yer içerken, alçaktan uçan bir İngiliz uçağının herkesi dehşete düşürterek kaçırttığını hayal meyal hatırlıyorum.

APOLLON TİYATROSU'NDA DARÜLBEDAYİ

Bugün Kadıköy'deki tiyatro ve sinemaların yeri bakımından en eskisi, dört kez isim değiştiren ve en son «Reks» adı verilen sinemadır. Yapım tarihini aramadım. Kadıköy'deki iki Rum Ortodoks kilisesinin vakfı olarak yaptırılmış, daha önce Apollon, Febüs ve Hâle isimlerini taşımıştır. Dışı kâgir, içi ahşap olarak klasik tiyatro tipinde inşa edilen ilk binanın üç kat locaları ve paradisi vardı.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra bazı gazete ilânlarından bu tiyatroda temsiller verildiğini görüyoruz. Okuduğumuz ilk ilânda tiyatronun adı yazılı değil: «Millî Osmanlı Tiyatrosu. Kirli Çamaşırlar. Muharriri: Hüseyin Suad Bey. Komedi Vodvil 3 perde. Aynı eser 26.12.1909 günü, Kadıköy'de Moda'da kışlık tiyatroda hanımlara mahsus olarak tekrar edilmiştir» (*)

Daha sonraki yıllarda Apollon Tiyatrosu adına sık rastlıyoruz. 28.11.1913 tarihli *Tasfir-i Efkâr* gazetesinden:

«Kadıköy'de Apollon tiyatrosunda, Millî Osmanlı Operet Kumpanyası. Müdür: Benliyan Efendi. Cuma gündüz hanımlara, gece erkeklere. Leblebici Horhor Ağa. Meşhur Operet 3 perde» (**)

İstanbul Belediyesinin kurduğu Darülbedayi 19.1.1916'da Tepebaşı Kışlık Tiyatrosunda, Doktor Hüseyin Suad'ın Fransızca'dan adapte ettiği «Çürük Temel» oyunu ile perdesini açmıştı. Darülbedayi Yönetim Kurulu 20.10.1916'da Kadıköy'de haftada bir temsil verilmesini kararlaştırmış ve bu iş için Apollon Tiyatrosu seçilmişti. Ücret tarifesine göre birinci sınıf localar 120, ikinci sınıf localar 100, üçüncü kattaki localar 50, birinci koltuk 25, paradi 5 kuruş olacaktı.

(*) Refik Ahmed Sevengil: Meşrutiyet Tiyatrosu. Sayfa 91.
(**) Aynı eser: Sayfa 272.

Mütareke yıllarında Kadıköy'de Apollon ve Kuşdili tiyatro ve sinemalarıyla Yeldeğirmeni sinemasını, Siroçkin isimli becerikli bir Rus Musevisi işletiyordu. Bu kışlık binalardan başka Bahariye Caddesi'nde, sonradan Halkevi binasının yapıldığı ağaçlıklı ve güzel bir bahçeyi, onun ardından Opera Sinemasının inşa edildiği bahçeyi yazlık sinema olarak hizmete açmıştı.

Bu dönemde 1920 yılı sonbaharında Apollon Tiyatrosu'nun adı, İstanbul'da olaylara yol açan ilk Türk Kadın oyuncu Afife'nin sahneye çıktığı bina olarak Tiyatro tarihimize geçecekti. Bilindiği gibi bu tarihe kadar Müslüman Türk kadınlarının sahneye çıkarılması din kurallarına aykırı görüldüğünden bu konunun tartışması bile yapılmamış, yalnız Ermeni kadınları tiyatro oyuncusu olmuştu. Ancak 1908 Meşrutiyeti'nden ve özellikle Darülbedayi'nin kuruluşundan sonra duyulan ihtiyaç üzerine Türk kadınının sahneye çıkması düşüncesi açığa vurulmuş, bu konuda Ertuğrul Muhsin'in bir yazısı dikkati çekmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlandığı günlerde, Mondros Mütarekesi'nden 20 gün önce 10.11.1918'de Yönetim Kurulu'nun bri kararıyla beş Türk kızı Darülbedayi'e öğrenci olarak alınacaktı. Memleketin o çok gaileli günlerinde bu olay yine de dikkati çekmiş, bir tiyatro dergisi yazarının sorusu üzerine Yönetim Kurulu Üyesi Savnî Bey, bu öğrenciler hakkında «Biz onların, mektebin derslerini izlemesinde bir sakınca görmedik. Yarın bu dersleri sahnede uygulama sırası gelince şimdilik yalnız hanımlara verilen temsillerde oynamalarına müsaade edeceğiz.» görüşünü ileri sürmüştü.

Bu beş kız öğrenciden üçü az sonra Tiyatrodan ayrılmış, yetenekli görülen Afife 8.12.1918'de 5 lira aylıkla aday oyunculuğa, Refika da 6 lira aylıkla süflör yardımcılığına atanmıştı. Ancak Afife bir yıl sabırsızlıkla bekledikten sonra sahneye çıkarılmadığını görünce Tiyatrodan ayrılacaktı.

1920'de Darülbedayi'in gözde oyuncusu Eliza Binemeciyan, Tiyatroyu yüzüstü bırakarak Paris'e gitti. Oysa Yönetim Kurulu bu oyuncunun baş rolünü oynadığı Hüseyin Suad'ın «Yamalar» piyesini 1920 sezonu başında Apollon Tiyatrosu'nda oynatmaya karar vermişti. Bu durumda rolü Afife'ye vermeyi düşündüler. Aranıp bulunan genç kız, büyük rüyasının gerçekleşmesini sevinçten uçarak karşılamıştı. Tiyatro ilânlarında kimliği gizlenerek adı Jale olarak yazıldı. Oyun gecesi düzgün vücudu, güzel mat yüzü, temiz Türkçesi ve oyunundaki duyarlık ve incelikle büyük hayranlık, biraz da şaşkınlık yaratmıştı. Türk

kadınının ilk kez sahneye çıkışının böyle başarı ile sonuçlanmasından yüreklenen Yönetim Kurulu, Afife'yi ertesi hafta yine Apollon Tiyatrosu'nda «Tatlı Sır» piyesinde sahneye çıkaracak ve işte o gece Kadıköy'de kızılca kıyamet kopacaktı. Bir Türk hanımının sahneye çıktığını bu kez öğrenmiş bulunan tiyatroseverler o gece Apollon'u tıklım tıklım doldurmuş, İstanbul'dan da geceyi Kadıköy'de geçirmeyi göze alan seyirciler gelmişti. O gecenin kahramanlarından Darülbedayi Yönetim Kurulu Üyeleri Hüseyin Suad ve İbnürrefik Ahmed Nuri Bey' lerle Şair Halid Fahri ve Romancı Reşad Nuri tiyatrodaydı. O tarihde bu dört edebiyatçı Kadıköy'de oturuyorlardı. Bir dost evinde gecelemeyi göze alarak İstanbul'dan gelen Celâl Sahir de ön sıralardan birine yerleşmişti. Afife çok iyi oynuyordu. Halid Fahri bir an Reşad Nuri'nin gözlerinin sevinçten yaşardığını gördü. «Ne güzel ses, ne güzel dil sahnede Türk kadınının konuşması... Unutulmayacak bir gece!» diyordu. Çok duygulu bir şair olan Halid Fahri de etkilenmiş ve coşmuştu. İlk perde kapanmıştı. İki yazar sigara içmek için oturdukları locadan çıkmışlardı. Birden bir komiserle iki polisin locaların arkasındaki koridordan sahneye doğru gittiklerini gördüler. İki polis de koridorun başında bekliyordu. Onlar da sahneye doğru gittiler. Komiser Hüseyin Suad'e sahneye çıkarılan Türk kızının oyuna devam edemeyeceğini, aksi halde tutuklanacağını söylüyordu. Afife, odasına kadar gelen görevlileri önce sakin karşıladı. Ama az sonra sinirlenerek sahneye çıkacağını söyledi. Komiser «Çıkarsan saçlarından tutar, seni karakola sürüklerim!» diye bağırıyordu. Afife «Sen sürüklersin ama ben de camı kırar, sokağa fırlar gelir yine sahneye çıkarım!» diye meydan okudu. Hüseyin Suad, Aktör Galip (Arcan) ve başkaları arayı bulmaya, Afife'nin oyuna çıkmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Bu sırada asıl sorun, perdenin açılmamasına sinirlenen seyircilerin gürültü çıkarması oldu. Polisler oyunun devamına izin vermediklerine göre halkı yatıştırmak, tatlılıkla dağılmalarını sağlamak gerekiyordu. Sırasıyla Hüseyin Suad, Galip ve daha birkaç kişi, kapalı perdenin önüne çıkarak baş kadın oyuncu ansızın hastalandığından oyuna devam edemeyeceklerini söylediler. Halk onları dinlemiyordu. Bir kısmı sadece oyunun kesilmesine sinirlenmiş, ama Türk kadınının sahneye çıkışının yaratacağı tepkiyi bekleyen Kadıköy gençleri işin içyüzünü hemen anlamışlardı. Şimdi onlar yumruklarını sıkarak bağırıyorlardı:

— Hayır oynanacak! Yoksa gitmeyiz.

— Sebep isteriz, sebep?

— Martaval yok!

— Haydi açın perdeyi!

Bu sıralarda yan localardan birinde oturan şişman ve yaşlıca bir seyirci kendine hakim olamayarak «Kim oyuna mani olacakmış?» diye bağırmaya başlayınca polisler yakasına yapışarak götürmüşlerdi.

Tiyatroya gelmeden birkaç duble bira yuvarlayan Halid Fahri, heyecandan yerinde duramıyordu. Hüseyin Suad «Birader, çık halka birkaç söz de sen söyle!» deyince iki el omuzlarından itmiş ve ne olduğunu anlamadan kendisini kırmızı perdenin önünde, taşkın kalabalığın karşısında bulmuştu.

Halk soruyordu:

— Kız neden çıkmıyormuş? Perde neden açılmıyormuş?

Halid Fahri birden baklayı ağzından çıkardı:

— Ne için çıkmıyormuş var mı? Çıkamaz!.. Bu gece de çıkamaz, haftaya da. Bekleyelim, Türk kadınını sahneye serbestçe çıkaracak inkılabı! Gürültü artmış salondakilerin hepsi ayağa kalkmış «Çıkacak, çıkacak!» diye tempo tutturmuşlardı. Hüseyin Suad perdenin arkasından Halid Fahri'ye «Sus! içeriye gir, hepimizi tevkif ettireceksin!» diye bağırıyordu. Tutuklama sözünü duyan şair kendine gelerek perdenin arkasına geçti. Birden tiyatro karanlıkta kalmış, binanın kiracısı Siroçkin ışıkları söndürmüştü. Paniğe kapılan seyirciler önüne geleni devirerek canını sokağa atıyordu. Tiyatronun önünde otuz kadar genç toplanmış, polis Afife'yi tutuklarsa kurtaracağız diyorlardı. Bu sırada biri, genç oyuncunun sahnenin altından arka sokağa çıkarılarak kaçırıldığı müjdesini verdi. Afife bir otomobile binerek Üsküdar'daki evine gitmişti. Halkı tahrik suçundan tutuklanma korkusu geçiren Halid Fahri, ertesi sabah ilk vapurla İstanbul'a gitti. Ferah Tiyatrosu'na uğradığı zaman Celâl Sahir'den telefon gelmişti: «Karakolda tutukluyum. Dün gece sahneden halka söz söyleyen kişinin ben olduğumu sanarak yakaladılar. Allah aşkına gelin, beni kurtarın!» diyordu. Gerçekten Celâl Sahir'i, Halid Fahri'ye benzeterek tutuklamışlardı. Arkadaşları öteye beriye başvurarak (Beyaz Gölgeler) şairini kurtardılar.

Bu trajik gece, Darülbedayi yöneticilerini ve hele Afife'yi daha da yüreklendirmiş olacak ki onu ertesi hafta yine Apollon Tiyatrosunda İbnürrefik Ahmet Nuri'nin adaptesi «Odalık» piyesine çıkardılar. Üç perdelik oyunun sonuna kadar bir olay çıkmadı. Merkez memuru, bu sefer kurnaz davranarak tiyatronun etrafını sardırmış, Afife'yi sokağa

çıkarken yakalamayı tasarlamıştı. Bu hazırlığı gören bir kadın oyuncu, oyundan sonra Afife'yi, Siroçkin'in yanına götürdü. O da makine dairesinden kendi evine kaçırdı. Ertesi günü Darülbedayi'den bir telgraf alan Afife İstanbul'a geçmek üzere Kadıköy iskelesine indiği zaman, kendisini tanıyan birinin göstermesi üzerine polisler tarafından karakola götürülmüş, hakkında bir zabıt tutulmuştu. Merkez memuru ve komiser sanatçıyı bir güzel haşladılar. Onun kendini tutamayarak ağlaması üzerine de öğüt vermeye kalktılar. Sonunda İstanbul'da Polis Müdüriyetine götürüldü. Tiyatro yöneticilerinin, Damat Ferid Hükümetinin Polis Müdürü Tahsin Bey'e başvurması üzerine serbest bırakıldı. Kadıköy Merkez Memuru da değiştirildi.

Bu sırada Posta ve Telgraf Genel Müdürü olan Refik Halid'in de yardımı istenmişti. Refik Halid, pek önemsemediği olayın Kadıköy Merkez memurunun taassubu yüzünden doğduğunu ve kendisinin de yardımı ile yatıştırıldığını yazıyor. Ancak Afife İstanbul'da, resmî makamlarca istenmeyen insan olmuştu. İstanbul Belediyesi, Dahiliye Nezareti'nin emri üzerinde Darülbedayi Müdürlüğü'ne gönderdiği 27. 1. 1921 tarihli yazıda «Müslüman kadınların sahneye çıkarılmamasını» emretmiş, 8.3.1921 tarihli yazı üzerine de Afife'nin görevine son verilmişti.

Bahtsız oyuncu, bundan sonra özel tiyatrolarda oynadı. Anadolu'da turneye çıktı. Cumhuriyet'den sonra onu Darülbedayi'den ayrılan oyuncularla birlikte Mısırlıoğlu tiyatrosunda, İbnürrefik Ahmed Nuri'nin bir adaptesinde görmüştüm.

Ancak on yaşında vardım. Kadıköy'den aldığım bir romanı —çocuk romanı değildi— Halidağa Caddesi'nden Mısırlıoğlu'na doğru hem yürüyor, hem okuyordum. Birden omuzuma bir el dokundu. Bakınca, Afife Hanım'ı tanıdım. Kaşlarını çatmış «Sen yaşta bir çocuk, roman okuyamaz.» diyordu. Zavallı Afife Hanım, Türk kadınının sahneye çıkmasına engel olanlara karşı yaptığı savaşı, kendi nefsine karşı yapamamış, uyuşturucu kullanmak zorunda kalmıştı. Sağlığını kaybetmiş, perişan duruma düşmüş ve 27.7.1942'de Bakırköy Hastahanesi'nde ölmüştü.

KADIKÖY'DE OPERET KUMPANYALARI

1908 Meşrutiyeti'nden sonra, İstanbul'da müzikli oyunlar giderek ilgi kazanmış ve bu iş için kumpanyalar kurulmuştu. Müzikli oyun ve-

ya operet kumpanyaları, o tarihlerde Kadıköy'de genellikle Apollon-Hale Tiyatrosunda temsil verirlerdi.

Bunlardan birincisi, 1910'da Küçük Benliyan'ın (1865-1923) kurduğu Millî Osmanlı Operet Kumpanyası'ydı ve repertuvarının başlıca oyunu Bestekâr Dikran Çuhacıyan'ın eseri olan «Leblebici Horhor Ağa» operetiydi. Benliyan, Horhor Ağa rolü ile ün yapmıştı.

Operet akımına Musahipzâde Celâl, Kaptanzâde Ali Rıza, Muhlis Sabahattin gibi başarılı yazar ve bestecilerin, Cemal Sahir, Ömer Aydın gibi genç ve yetenekli sanatçıların katılması üzerine İstanbul halkının ilgisi daha da artacaktı. 1920'de Musahipzâde Celâl, Bestekâr İsmail Hakkı, Kaptanzâde Ali Rıza, Udî Fahri (Kopuz) Beylerin yönetiminde kurulan «İstanbul Opereti» 15.9.1920'de Ferah Tiyatrosunda ilk temsil olarak «İstanbul Efendisi»ni oynayacaktı. Ardından, yine Musahipzâde'nin kaleminden çıkan ve halk tarafından tutulan eserler birbirini izledi. Ancak bu özel tiyatro kuruluşlarının iki derdi vardı: Parasızlık ve geçimsizlik.

1922'de İstanbul Opereti'nin Tenoru Cemal Sahir, birkaç arkadaşıyla birlikte yeni bir trup kurmuş, Darülbedayi'den Nureddin Şefkati'yi ve birkaç oyuncuyu alarak kadrosunu güçlendirmişti. Bu yeni kuruluş, çoğunlukla Viyana Operetlerinin çevirilerini oynayacaktı.

O tarihlerde Kadıköy'de Mehmed Enver adında Galatasaray'da okumuş, iri-yarı, yürürken başını ahenkle sağa sola sallayan profesyonel bir tiyatro adamı vardı. Kalman, Lehar gibi ünlü bestecilerin operetlerinin sözlerini Türkçeye çevirir. Çardaş Fürstin, Kont dö Lüksemburg gibi operetlerin ilânlarında adı mütercim olarak yazılırdı. Bu oyunların «Silva seni seviyorum, yaşayamam ben sensiz» şeklindeki Türkçe sözleri, hemen ayaküstü yazılmış gibi kulağa yavan gelirdi. Mehmet Enver Bey günümüzdeki Hafif Batı Müziği, Türkçe söz yazarlarının dedesi sayılsa yeridir. Sahir Opereti, Çardaş'ın Apollon Tiyatrosundaki ilk temsilinden o zaman için önemli bir para olan 1500 lira gelir sağlamıştı. O devirde Ramazan ayı, tiyatroların ve benzeri eğlence yerlerinin en çok iş yaptığı aydı. Kışa rastlayan 1922 yılı Ramazan'ını Mısırlıoğlu Tiyatrosunda geçiren Cemal Sahir, beklediği kazancı elde edemeyince kumpanyasını dağıtacaktı .1923'de, Kadıköy'ün çok yönlü bir sanat adamı olan Celâl Esad Bey, iki arkadaşı ile kiraladığı Apollon Tiyatrosu'na «Hale» adını vermişti. Sahir Operetinin, Cemal Sahir'den başka bütün oyuncularını toplayarak «Hale Opereti» adını verdiği trup, tiyatroda çalışmaya başlamış, ancak o da oyuncuları arasındaki geçimsizlik yüzünden dağılmıştı.

II. Abdülhamid devri Seraskeri (Harbiye Nâzırı) Rıza Paşa'nın oğullarından Süreyya Paşa (İlmen) bu devirde Moda'da oturuyor ve Kadıköy'ün sosyal hayatı ile ilgili bazı çalışmalara katılıyordu. Bahariye Caddesi'nde yaptırdığı dört başı mamûr sinema ve tiyatro binası 1926'da açıldı. Binanın yöneticisi, Nazım Hikmet'in babası Hikmet Bey'di. Bu dönemde Lutfullah Sürurî ve eşi Suzan Hanım gibi genç yeteneklerin katılmasıyla «Süreyya Opereti» kurulmuş ve bir süre faaliyette bulunmuştu. Hastalığı teşhis edilemeyerek genç yaşında ölen Suzan Hanım'ın Süreyya Sineması'nın girişindeki büstü o günlerin hatırasıdır.

Süreyya Paşa, sinemasını çalıştırmaya başlarken Hale Sineması'nı kiralamış ve kapalı tutmuştu. 1932'de Andon Anas, binayı kiralayarak yine «Hale Sineması» adı altında işletmeye açtı. Bu satırların yazıldığı tarihde, bu yerin 52 yıllık kiracısı olan Andon, sonradan binayı yıktırmış, yanındaki yazlık bahçeyi de arsaya katarak bugünkü Reks Sineması'nı yaptırmıştır.

VE ÖTEKİ SİNEMALAR

Kadıköy'ün üçüncü büyük sineması, Bahariye Caddesi'nde, içinde çok görkemli bir fıstık ağacı bulunan ve bir zamanlar Siroçkin tarafından yazlık sinema olarak kullanılan büyük arsada inşa edilmiş ve «Opera» adı verilerek İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce hizmete açılmıştı. Şehzadebaşı'nda sinemacılığa başlayarak başarıya ulaşan bir işadamı tarafından yaptırılmış Opera Sineması, geniş salonu, balkon ve locaları, rahat koltukları, kışın çok iyi ısıtılması gibi nitelikleriyle kısa zamanda Kadıköy'ün en beğenilen sineması olacaktı. Otuz yıldan fazla çalıştırıldıktan sonra televizyonun sinemaları geçici olarak etkilediği bir dönemde yıktırılarak yerine iş hanı yaptırılması Kadıköy için bir kayıp sayılır.

Kadıköy'ün Apollon'dan sonra ikinci derecede eski ve en fakir sineması, Yeldeğirmeni'nde Duatepe Sokağı'nda yaptırılmıştı. Halid Fahri anılarında, binanın basit görünüşüne aldanarak ahırdan bozma olduğunu yazıyor. Oysa sinema binasının küçük bir balkonu ve az sayıda locaları bulunduğu gibi, kalabalık bir yerleşme bölgesi olan Yeldeğirmeni'nde koskoca bir ahıra ihtiyaç gösterecek kadar hayvan beslenmemiştir.

Yeldeğirmeni sineması, yukarıda anlattığım Mütareke yıllarında

Hale ve Kuşdili sinema ve tiyatrolarını işleten Siroçkin tarafından kiralanmış bulunuyordu. Hale ve Kuşdili sinemalarında oynatılan en güzel filmler Yeldeğirmeni'ne de getirilirdi. Ancak o yılların şartlarına göre sinemalarda tek film makinesi kullanıldığından kordelanın bir kısmı bitince yenisinin makineye sarılması için kısa bir ara verilirdi. Siroçkin işlettiği üç sinemanın çalışma saatlerini öyle ayarlamıştı ki Yeldeğirmeni'nde filmin bir kısmı sona ermeden, Kuşdili'nde sona ermiş bulunan öteki kısımlarını bir çocuk koşarak Yeldeğirmeni'ne yetiştirirdi. Bazen bu çocuğun gelmesi gecikince verilen ara uzar da uzar, biz küçük seyirciler sabırsızlanarak salondan çıkar ve gelecek çocuğu sinemanın kapısında beklerdik. Ama sessiz film döneminin bana göre —hayır, Sinema Tarihi'ne göre— birçok iyi filmlerini ve usta oyuncularını, Doktor Mabuse'ü, güzelim İtalyan Aktrisi Pina Menichelli'nin oynadığı Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi'ni, Dünyanın Nişanlısı Mary Pickford'u, Baba Douglas'ı, Şarlo'nun kısa komedilerini, Komik Louis' yi, Şişko Fatty'yi, Gloria Swanson'u, meşum güzel Pola Negri'yi hep bu sinema'da görmüştük. Siroçkin bıraktıktan sonra sinemayı Mehmed Enver ve Cevdet (Güldürücü) tutmuş, gerek yönetimin, gerek filmlerin kalitesi birden düşmüştü. Çoğunlukla çocukların meraklısı olduğu kovboy ve hafiye filmleri oynatılmaya başladı. Bunların arasında Sinebar, Eddie Polo ve Yedi Belâ'nın filmleri tutulurdu. O yıllarda Anadolu yakasına elektrik getirilmediğinden küçük sinemaların büyük sorunu, elektrik üretimiydi. Yeldeğirmeni Sineması'nın da öteki Kadıköy sinemaları gibi bir motor dairesi vardı ama motor ve dinamo çoktan yıpranmıştı ve Siroçkin'den sonraki dönemde motor sık sık arıza yapar ve filmlerin en heyecanlı yerinde salon karanlıkta kalırdı. Islık ve tepinmeler işe yaramaz ve arıza uzun sürerse hepimiz salondan çıkar, motor dairesinin kapısında toplanırdık. Sinemanın motorcusu Kenan isimli bir gençti ve gündeliğini bir hafta olsun muntazam alamazdı. Böyle alacaklı durumda iken motor durunca zavallı kenan da hakkını istemek fırsatını bulur, motorun onarımı için nazlanırdı. O zaman başta patron olmak üzere biz çocuklar, eli yüzü karaya boyanmış ve arızayı bir türlü bulamıyor gibi davranan Kenan'a yalvarırdık. Alacağının bir kısmını olsun tahsil edince sinemanın elektrikleri yanar ve hakkın savunucusu Eddie Polo, çocukların alkışlarıyla beyaz perdede görünürdü.

Sinema mevsiminde, oyun saati yaklaşınca Duatepe Sokağı boyunca gerilmiş havaî hattaki elektrik ampulleri yanar ve karanlık kış gecelerinde bu sekiz, on ampul sokağa bir canlılık verirdi.

Yanılmıyorsam 1928'de Kadıköy'e elektrik getirildi. Eski edebiyatımızda özel yeri olan petrol lambası devri sona eriyor, bugün antikacı dükkânlarında yüksek fiyatlarla satılan fanuslu lambalar artık bodrumlara atılıyordu. Evimize —lambası beş liradan— elektrik tesisatı yaptırmıştık. Yıllardan beri petrol lambasının süzgün ışığına alışan gözlerimizin, ilk elektrikli gecenin beyaz ve çiğ aydınlığını nasıl yadırgadığını hâlâ hatırlarım.

Baudelaire, lambaların ışığında haritalara ve resimlere bakan çocuğa dünyanın çok büyük göründüğünü söyler. Lamba ile aydınlanan odaların duvarlarında da bugünkü çocukların göremediği gölgeler, gölge oyunları vardı.

KUŞDİLİ TİYATROSU'NDA TULUAT

Kadıköy'ün eski yapılarından Kuşdili Tiyatrosu'nun, bir tiyatro ve sinema müzesi olmasını gönül isterdi. Yıkılıp yerine apartıman yapılmadığına ve tramvay müzesi olarak kaldığına da teşekkür etmek gerekir. Ancak, kapısına bu binanın bir tiyatro olarak inşa edildiğini ve yarım yüzyıl bu görevi gördüğünü hatırlatacak bir plaketin çakılması düşüncesiyle. Kuşdili Tiyatrosu'nun hangi tarihde inşa edildiğini bulamadım. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında faaliyet gösterdiğine göre Meşrutiyet döneminde yapılmış olmalıydı. Yapının eski şeklini hatırlamaya çalışıyorum:

Büyücek bir salonu, tek kat locaları vardı. Sahnesi büyüktü. Derinlemesine bir koruyu canlandıran daimî dekoru çocukluğumda ilgimi çekerdi. Avcı kıyafeti ile monoloğa çıkmış bir aktör tüfeğini dekordaki ağaçlara doğru boşaltınca, otların arasından bir tavşanın kaçtığını görür gibi olmuştum.

Kuşdili Tiyatrosu Kadıköy'de alaturka temaşanın, bir halk sanatı olan Tuluat'ın merkezi olmuş, aynı zamanda sinema olarak da kullanılmıştı. Tuluat, geleneksel oyunlarımızdan Orta Oyunu ve Karagöz'ün Batı Tiyatro türü ile karıştırılmasından doğmuştu. Batı tiyatrosunun başlıca unsurları olan yazılı metin, perde, sahne ve aksesuarı kabullenmiş olan Tuluat tiyatrosunda oyun, tuluat sözcüğünün karşılığı olarak yalnız oyuncuların aklına gelen sözlerden oluşmuyordu. Tuluat oyunlarının da defter halinde elden ele gezen metinleri vardı. Bu oyun türüne «Tuluat» denmesinin hikmeti, oyunun ana planına sadık kalan oyuncuların oynarken akıllarına gelen söz ve nükteleri kullanmak özgürlüğüne sahip oluşlarıydı. Bu da geleneksel oyunlarımızdaki zemin ve zamana göre konuşmak düzeninin bir devamı sayılabilirdi. Bu düzen, yetenekli ustaların, özellikle Komik-i Şehir'in (Baş Komik) çabasıyla oyunlara canlılık ve yenilik kazandırır, ama zayıf oyuncuların

soğuk ve hatta edep dışı gevezeliklerine de yol açabilirdi. Bizde mizah sevgimizden kaynaklanan tuluat eğilimi, yazılı eserleri oynayan tiyatrolarda da görülmüş, Muhsin Ertuğrul gibi ciddî yöneticiler oyuncuların tuluat yapmasını kesin şekilde yasaklamışlardı.

KADIKÖY'Ü GÜLDÜRENLER

Kadıköy'ün tiyatro tarihinde bu semt halkını en sürekli güldüren sanatçı, Naşid Bey olmuştur. Naşid Bey'in (1886-1943) saltanat merkezi Şehzadebaşı, mütevazi sarayı da Millet ve Turan isimleri verilen tiyatro binasıydı. Naşit Bey hayatını ve emeğini bu tiyatroya vermişti. Şehzadebaşı'ndan sonra en çok Kadıköy'e rağbet etmiş, bu semtin mütecanis (birbirine benzer) seyircisiyle bir gönül bağı kurmuş, önce Kuşdili ve Mısırlıoğlu Tiyatrolarında, sonra Yoğurtçu (karakolun üst yanındaki bahçe) ve Süreyya Bahçeleri'nde yıllar boyu oynamıştı. Bizde olsun, dünyada olsun bir sanatçının yaratma (ibda) gücü, ömür boyu değildir. Naşid Bey'in en güçlü zamanı olan (1918-1930) yılları, Kuşdili Tiyatrosu'na geldiği döneme rastlar. O, pek monoton hale gelen Tuluat Tiyatrosu'nu bu devre içinde yeteneği ve buluşlarıyla çıkabileceği en üst basamağa çıkarmış, bu tarihlerden sonra ne kendisi ne başkaları bu oyun türüne yeni bir şey katamamışlardır.

Tuluatın bazı şöhretleri okuma-yazma bile bilmezken, Naşid Bey'in o devrin sanatçı yetiştiren tek okulu durumunda bulunan Muzıka-i Hümayun'da eğitim görerek yeteneklerini geliştirmesi ileride başarısının başlıca etkeni olacaktı.

Osmanlı Sarayları'nda öteden beri musiki, raks, seyirlik oyunlar, meddahlık, kuklacılık, cambazlık türlerinde erkek, kadın sanatçı ve eleman yetiştiren ve bunları barındıran ocaklar vardı. II. Mahmud'dan başlayarak Abdülmecid ve II. Abdülhamid devirlerinde Osmanlı Sarayı kapılarını Batı Müziğine ve tiyatroya açmış, saraya bağlı sanatçıların bir kısmını, aynı zamanda bir okul niteliğinde olan ve (Muzıka-i Hümayun) adı verilen askerî kuruluşta toplamıştı. II. Abdülhamid, atalarının o kadar önem verdiği alaturka musikiden hoşlanmıyor, bu türden şarkıların insana hüzün verdiğini söylüyordu. Onun zamanında Muzıka-i Hümayun'a Avrupa'dan öğretmen ve sanatçılar getirilmiş, bu alanda yerli uzmanlar da yetişmişti.

Genç yaşında bu okula giren Naşid, müzik ve tiyatro öğrenimi görmüş, bir yabancı hocadan pandomim dersi bile almıştı. Meşrutiyet'den

sonra Saray'dan ayrılarak Tuluat tiyatrosuna başladığı zaman geleneksel ibiş tipine iltifat etmeyecek, Ahmed Fehim Efendi gibi Batı'lı komedyen kıyafetine bürünecekti. El ilânları için çektirdiği resimde fraklı olarak görülen Naşid'e Türk Coquelin'i unvanını kazandıran özellik, sadece Avrupalı komik tipini canlandırması değildi. Osmanlı toplumunu oluşturan taşralı, Arap, Azerî, Kürt, Tatar, Laz, Arnavut, Rumelili, Karamanlı, Yahudi, Rum, Ermeni, Frenk gibi çeşitli halkın dil, lehçe, davranış taklitlerini büyük ustalıkla yapıyordu. Yine tiyatro ilânlarındaki bir karikatürde, bir gramofonun borusundan başını çıkaran Naşid'in yaptığı dil ve lehçe taklitlerinin sırasıyla yazıldığı görülürdü. Günümüzde bu taklitlerden dördünü, beşini lâyiki ile yapabilecek birinin bulunduğunu sanmıyorum. Onun bu tür taklitlerinden hatırlıyabildiğim «Sürpik Dudu, Madam Merkado, Haremağası, Arnavut Yahya Mirzoti, Arşın Mal Alandaki Azeri Uşak Veli, Laz Kalaycı, Külhanbeyi Jilet Ömer, Rum Garson» kendi yarattığı ve kendisiyle beraber götürdüğü tiplerdi.

Naşid Bey'in ekmek yediği sahneye karşı büyük saygısı vardı ve seyirciden de saygı beklerdi. Semtine göre, tiyatroperverân beyefendilerden en basitlerine kadar seyirciye nasıl hitap edilmesi gerektiğini çok iyi bilirdi. Seyrek olarak eski Mınakyan repertuarından bir dramı (meselâ Fanfan ile Klodine) sahneye koyduğu zaman kendisi de küçük ve ciddî bir rol alır, bunu bazen pandomim jestleriyle canlandırırdı. Oysa kış mevsiminin bir tatil gününde Naşid'i seyrederek, bol bol gülebilmek için Millet Tiyatrosu'na gelen birkaç hödük veya kopuk, onu böyle ciddî bir rolde görünce alışkanlıkla yine makarayı koyuverirlerdi. Bu davranışı tiyatro haysiyetine indirilmiş bir şamar sayan Naşid, hemen rolünden sıyrılarak sahnenin önüne gelir: «Efendiler, tiyatro bir mekteptir, saygı ister. Bunu anlamayanlar hemen gişeden bilet paralarını geri alır ve yıkılır giderler» şeklinde bir çıkıştan sonra, kopukların bulunduğu yere hışımla bakınca, salonda ses seda kesilirdi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarıydı. İstanbul'un sosyal ve ekonomik şartları giderek bozuluyor, hayatta kalmış az sayıdaki tuluatçı da her dargelirli gibi bu şartların altında eziliyordu. Naşid Bey artık ne oyunlar yaratıyor, ne de yeni oyuncular bulabiliyordu. Bir yaz sezonunda tiyatronun her türüne yatkın bir sanatçı olan Vedat Karaokçu'yu kumpanyasına almış, bu enerji ve sevinç dolu genç adam onları şevke getirmişti. Ancak ortaya yeni bir oyun çıkmıyor, her hafta Süreyya Bahçesi'nin ön sıralarına yerleşen acar Kadıköy gençleri —aralarında Fenerbahçe Kulübü'nün şöhretleri de vardı— sahnede Naşid'e yöneltil-

miş bir tiradın cevabını ondan önce veriyorlardı. Koca Usta bir gece bu sarkıntılığa dayanamamış, iki eliyle davet işareti yaparak «Gelin beraber oynayalım!» demişti. O eski Şehzadebaşı günleri olsa cevabı daha ağır çıkabilirdi.

Naşid'in ölümü üzerine yazdığı fıkrada Orhan Seyfi Orhon *(Çınaraltı*, 1.5.1943) şu önemli yorumu yapıyordu: «O, bir halk sanatkârıydı. Onun sahnede yarattığı sıcak sempati, güzidelerle (seçkinler) halk arasındaki buzdan duvarları yıktı. Eski bir tabirle tiyatroperverân (tiyatroseverler) efendilerimiz onu beğenmeden utanmadılar. Hem de Coquelin'i seyrettikleri halde. Halkın zerafetini, zekâsını, sanatkârlığını güzideler sınıfına kabul ettiren Naşid, zihnimizde bir İnkılâp yaptığını farketti mi bilmem! Fakat onun büyük ve şerefli hizmeti budur.»

Naşid'den sonra kumpanyanın en önemli adamı Küçük Asım Efendi, sonraki lakabıyla Asım Baba (1869-1943), tiyatro tarihimizin çok yetenekli, usta ve son derece bahtsız bir sanatçısıdır. İstanbul'un eski geleneklere bağlı bir muhitinde Hattat Rasim Efendi'nin oğlu olarak doğmuş, Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesi'ne verilmişti. Fakat gönlüne oyunculuk ateşi düşmüş, bu yüzden mektebi yan çizince babasının sert tepkisi ile karşılaşmıştı. Okuldan alınarak bir memurluğa verildi. Oyunculuk aşkı daha da arttı, tiyatroculuğun hor görüldüğü bir zaman ve ortamda sahneye çıktı. Girdiği kumpanya ile on yıl kadar Rumeli ve Anadolu şehirlerini dolaştı. Sonunda ortaoyununun en güç görevi olan pişekârlıkta karar kılmış, Kavuklu Hamdi ile karşı karşıya oynamıştı. Asım Efendi'nin doğuştan sanat yetenekleri vardı. Emsaline göre öğrenim gördüğünden, zamanın Osmanlıcasını güzel konuşuyor, ortaoyununun başlıca taktiklerinden biri olan pişekârın paraladığı lügatlerin, kavuklu tarafından yanlış anlaşılması düzeninde, Asım'ın Osmanlıca bilgisi, kavukluya bol nükte imkânları hazırlıyordu. Ünlü Amerikan komedyeni Buster Keaton gibi yüzü hiç gülmez, Naşid'in en komik söz ve hareketlerinde bile dudaklarında hafif bir gülümseme görülmezdi. Naşid Bey bir oyununda ona «Gülmez Hasan» adını vermişti. Bu görünüşü ile meselâ «Köroğlu» oyununda çıktığı zalim Bolu Beyi rolünde, günümüzün deyimi ile pek usta bir kompozisyon yaratmış olurdu.

Asım Efendi, ortaoyununun modası geçtikten sonra uzun yıllar Naşid'in kumpanyasında başoyuncu olarak oynadı. Artık yaşlanmıştı, yoksuldu. Bir inme sonucu dili tutulunca sahneden çekilmek zorunda kalmış, Millet Tiyatrosu'nda üzgün bakışlarıyla karamela satarak bir ek-

mek parası kazanmaya çalışmıştı. Türk sahnesinin bu eski İstanbul efendisini hatırladıkça kahırlanırım.

Asım Efendi'den sonra kumpanyanın tanınmış aktörü Halid Bey, (Tiran) kötü adam rollerine çıkardı. Tıknaz, asık suratlı, bıyıklı bir aktördü ve gerçekten kendisini sert ve zalim adam tipine adamış gibiydi. «Köroğlu» rolü onun için biçilmiş kaftandı. Halid Bey, kantoculardan gözü şaşı Evantiya ile evli bulunuyordu.

Tuluat kumpanyalarının güç buldukları, (siren) genç âşık rolüne çıkacak yakışıklı ve düzgün konuşan genç aktörlerdi. 1908'den sonra, kelebek gözlüğü, ucu kıvrık bıyıkları, romantik jestleri ve Osmanlıca metinleri düzgün okuyuşu ile Eyüp Sabri Bey, âşık rollerinin rakipsiz kahramanı olmuştu. Zavallı Çocuk, Zavallı Necdet oyunlarında seyircileri bol bol ağlatmasını bilmiş, özellikle tiyatrosever İstanbul hanımlarının büyük ilgisini çekmişti. Ele aldığımız devrin iki genç ve aydın aktörü daha vardı: Recep Safa ve Memduh.

Recap Safa'nın askerî okuldan ayrılarak sahneye geçtiği söylenirdi. Daha çok kahraman rollerine çıkar, eski hamasî şiirlere uygun düşen gür sesi, sert ve iddialı jestleriyle meraklı seyirciler arasında bu işin tam adamı sayılırdı. Namık Kemal'in «Akif Bey» dramı, Recep Safa'nın en başarılı oyunlarından biriydi. Bir yandan aşifte bir eşe âşık olmanın acısını tadan, öte yandan Kırım Savaşı'nda gemisi ile Sinop faciasında bulunmak bahtsızlığına uğrayan bu fedakâr deniz subayı rolünü, en iddialı şekilde oynardı. Akif Bey dramını son defa, Naşid Bey kumpanyasının, Kuşdili Tiyatrosu'nu tutan Komik Cevdet'in oğlunun sünnet düğünü şerefine oynadığı zaman görmüştüm. Naşid, düğün hediyesi olarak nedense bu ağır piyesi seçmişti. Akif rolünde yine Recep Safa, babası rolünde Halid Bey, vefasız eşi Dilrûba rolünde Küçük Virjin, âşıkı Esad rolünde de Oksen Şahinyan vardı. Virjin Hanım'ın savaşa giden kocasını uğurladıktan sonra geriye dönüp: «Akif gittiyse Esad var!» deyişi âdeta oyunun sloganı olmuştu. Naşid Bey kendisi için metinde bulunmayan bir külhanbeyi rolü icad etmiş, Akif'in üzüntü ile gittiği meyhanede Asım Baba ile birlikte iki belâlı müşteri tipini canlandırarak melodramın ağır havasını, kısa bir süre için dağıtmaya çalışmıştı.

Mınakyan Tiyatrosu'ndan Şahinyan Efendi'nin oğlu olan Oksen Şahinyan, bu tarihde yaşı kırkı aşmış olmakla beraber, gerektiği zamanlarda (siren) genç âşık rolleri için angaje edilirdi. Az çok şarkılı oyunlara uygun sesi de vardı. Naşid'in sahneye koyduğu Azerî Opereti

«Arşın Mal Alan»da genç adam rolüne çıkardı. Naşid, bu şarkılı oyun için Kumpanyası dışından Jerfin, Lüsi Karakaş, meşhur aktör Karakaş gibi şarkılı oyunlarda tecrübeli oyuncuları alırdı. Kendisi de uşak Veli rolüne çıkar, şarkı söylerdi.

Zamanın bir başka genç aktörü, okumuş ve yetenekli biri olan Memduh'du. Nedense bir kumpanyada sürekli olarak oynamaz, uyuşturucu kullandığı söylenirdi. Son yıllarını Darülaceze'de geçirdi.

Anlattığım yıllarda, Tuluat tiyatrolarına iki genç adam daha katıldı: Tevfik (İnce), Faik (Coşkun). İkisi de kısa süre genç adam rollerine çıktılar. Sonra başka yönlere kaydılar. Tevfik İnce, gençliğinde soyadına aykırı düşmeyen bir gövdeye sahipti, yüzü de güzeldi. Türkçeyi düzgün, acele ve gerekirse lügatli konuşurdu. Önce Dümbüllü İsmail ile Hasan Efendi Kumpanyasında oynamış, sonra yıllar boyu Dümbüllü'nün değişmez partöneri olmuştu. Tevfik ayak veriyor, İsmail nükteyi yapıştırıyordu. İkisi de bu sanatın çok çilesini çekmiş ve zaman ilerledikçe eski tuluat oyunlarını kesip biçip hemen tatlıya bağlamak yolunu seçmişlerdi.

Faik Coşkun, anadan babadan oyuncu evlâdıydı. Annesi Mari Hanım, yaşı kırkı aşmışken kantoya çıkardı. Faik de çeşitli kumpanyalarda hatta Raşid Rıza'da oynadıktan sonra sinemanın Faik Babası olacaktı.

Tuluatın kadın oyuncularıana gelince, gelecekleri için hiç bir güvenceleri olmayan, o gün kazanıp o gün yiyen ve yaşlanmış oyuncuların acı sonları göz önünde iken yine de sahneden kopmayan bu kadınları iyi duygularla anarım. Ele aldığımız dönemde Tuluatın kadınları, genellikle şarkı söylemeye ve raksetmeye yetenekli, çoğu yoksul Ermeni kızlarından oluşuyordu. Aralarına birkaç Rum kadını da karışmıştı. Bu kızlar kantoculukla işe başlıyorlardı. Kanto deyince bugün horozların öterken kanat çırpmasını hatırlatan kanto taklitleri akla gelmesin, kantoları pek iyi söyleyen, oynayan ve seyircileri coşturan işinin ehli oyuncular vardı. Divan Edebiyatında bir şarkı türü olduğu gibi, Tanzimat'dan sonra kanto sözü yazanlar ve besteleyenler çıkmıştı. Kantocu kadınlara, kumpanyanın melodram veya komedi oyunlarında da yeteneklerine göre rol verilirdi. Seyrek olarak, Fasulyecian'ın dul eşi Bayzar gibi yaşlanmış kadınların yalnız sözlü oyunlar için sahnede kaldığı veya Küçük Virjin gibi diksiyonu az çok düzgün ve rol yapma yeteneği bulunan oyuncuların, sözlü oyunların baş kadın oyuncusu payesine yükseltildiği görülürdü.

1930'larda zirveye çıkmış bir kantocu beş lira gündelik alıyordu.

(1920-1930) döneminde Naşid Bey'in belli başlı kadın oyuncularını şöyle sıralayabilirim:

Başta meşhur Peruz'un akrabası Şamram (aslı Şamiram) Hanım, ilk gördüğüm yıllarda yaşı kırkı aşmış, şişman ama hareketli, zeki bir kadındı. İkinci Abdülhamid devrinden beri sahnedeydi ve Tuluat repertuarının her çeşidinde tecrübe kazanmış bir oyuncuydu. Kanto sözlerini yazan ve besteleyenler İstanbul hayatının günlük olaylarından, modadan esinlenirlerdi. İstanbul'da bisiklet merakı 1890'dan sonra başlamıştı. Tevfik Fikret'in bile «Bizim lisanda henüz ismi olmayan araba» diye bir şiir yazdığı, o zamanki deyimi ile velospitlere binen zengin çocukları, yollarda halk tarafından merakla izlenirdi. İşte bugünlerde Şamram söylediği bisiklet kantosuyla meşhur olmuştu:

Ne aksi makine bu
Hopla, hopla!
Hendeği atla!
Alert!
Dar ceket, şık tuvalet,
Arabacı dikkat et,
Simitçi tablanı gözet!

Gördüğüm yıllarda Şamram Hanım, kantoculuk yaşı geçmiş olmakla beraber, sözü ve bestesiyle düzenlediği şarkıları çıkıp okurdu. İstanbul'da çarliston salgını baş gösterince Şamram «Aman bu çarliston dansı, pek yoruyor gençleri!» diye bir kanto uyduruyor ve bunu söylerken şişman gövdesiyle çarliston figürlerini yapabiliyordu. Bu arada kumpanyanın Tuluat oyunlarında da rol alıyordu. Batı tiyatrosunun bazı erkek rollerine kadınları çıkarması buluşu bizde, travesti adı altında tuluatta da uygulamıştı. Şamram Hanım o yaşlı halinde, Köroğlu'nun oğlu Hasan rolüne çıkar ve Küçük Virjin'in karşısında şarkı söylerdi. Şamram'ın, Naşid Bey ve kumpanyasının belli başlı oyuncuları hakkındaki bir parodisinden aklımda kalanlar şunlar:

Naşid Beyimiz fındık kurdu,
Piyasada şöhret buldu.
Güzel kızları kaçınca
Şamiram'a muhtaç oldu.
Rânâ'nın gazeli yaman,
Gıy, gıy, gıy, gıy! Ötsün keman!
Güzel Blanş savurdukça
Of, of, of, of, aman, aman.

Naşid Bey Kumpanyası'nın Şamram'dan sonra kıdemli ve ünlü kadın oyuncusu Küçük Virjin (Verjin) Hanım'dı. Günümüze ulaşmış bir sanatçı ailesinin büyükannesi sayılan Virjin Hanım, kumpanyanın müzik topluluğunu yöneten kıranta ve yakışıklı kemancı Yorgi Efendi ile evli bulunuyordu. Bu evlilikten doğan çocukları, küçük yaşta ayak oyunları ile sahneye çıkan Niko ve Amelya kardeşlerle bateri çalan Andrea idi. 1920'lerden sonra Küçük Virjin yalnız dram ve komedilerde baş kadın oyuncu olarak rol alıyordu. Boğuk bir sesi vardı. Benzerleri arasında Türkçeyi oldukça düzgün konuşarak baş kadın rolünü yüklenmesi, onu Naşid'in Kumpanyası'nda rakipsiz bırakmıştı. Esmer ve çelimsiz bir oğlan olan Niko ile kısaboylu, tombul, güzel yüzlü bir kız olan Amelya, daha on dört, on beş yaşlarında iken bugün folklor türüne giren ayak oyunlarını büyük ustalıkla oynamak hünerini kazanmışlardı. Amelya'nın genç kızlık döneminde sözlü oyunlarda da rol alması, Naşid Bey'in eski kumpanyasına taze kan getirmişti. Ancak o tarihlerde evli ve evlât sahibi olan Komik-i Şehir, âdetâ elinde doğup büyüyen bu güzel kıza âşık olacak ve başkasına kaptırmadan evlenecekti. Bu evlilikten günümüzün tanınmış oyuncuları Adile ve Selim dünyaya geldi.

Naşid'in kantocu kızlarından Rum asıllı ve güzel lakaplı Blanş, oyunculuğundan çok güzelliği ile İstanbul halkını büyülemişti. Mütareke yıllarında, Malûl Gaziler Cemiyeti tarafından yapımı sağlanan ve Ahmed Fehim Efendi tarafından yönetilen ilk iki Türk filminden biri olan «Binnaz»da (*) baş kadın rolü herhalde güzelliğinin ödülü olarak Blanş'a verilmiş, ablası Faika rolünü de Rânâ Dilberyan oynamıştı. Blanş'ın, zaferden sonra çekip giden işgal kuvvetlerinden İtalyanların polis şefiyle beraber gittiği duyulmuştu.

Kantocular grubundan —bir gözü şaşı— Evantiya, Halid Bey'in eşiydi. Yine günümüzde folklor türüne giren oyunlarda başarılı olmuştu. Gerçekte bir köy kızının acıklı dramını anlatan «Halimeyi samanlıkta bastılar — Şalvarını gül dalına astılar» türküsünü söyler ve oynardı.

Naşid Bey Kumpanyası'nda oynayan tuluatın tanınmış kantocularından Zarife, Tevfik İnce'nin ilk eşiydi. Meşhur Hakkı Necib'in eşi, Ağavni Necib de sözlü oyunlarda rol alırdı. Bir de Tuluat sahnesinin,

---

(*) Yusuf Ziya Ortaç'ın bu manzum oyunu, ilk kez 1919'da Darülbedayi'de sahneye konmuş ve baş rollerini Eliza Binemeciyan ile Raşid Rıza oynamıştı.

yalnız Arapça şarkı söyleyen boylu boslu bir kadın vardı: Viktorya Haçikyan.

Düetto adı verilen ikili ve şarkılı gösterilerin tanınmış oyuncuları Madam ve Mösyö Haykaram'dı.

Kuşdili tiyatrosunda Naşid'den başka Kel Hasan Efendi, Fahri Bey, Dümbüllü İsmail, Karagöz Hüseyin, Şevki Şakrak ve en son Cevdet Güldürücü Kumpanyaları oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tiyatronun yanında açılan yazlık bahçede, takviyeli Hasan Efendi Kumpanyası'ndan tuluatın meşhur «Âşıklar» oyununu görmüştüm. Oyunun özelliği saz şairleri arasında yarışma ve atışmalara yer verilmiş olmasıydı. Baş rolde, evin efendisi olarak —Muhsin Ertuğrul'un güçlü bir oyuncu olduğunu söylediği— Meşrutiyet Tiyatrosu aktörlerinden Hakkı Necip vardı. Uşak rolünde Hasan Efendi, âşıklarda Dümbüllü İsmail, Karagöz Hüseyin ve başka bir iki oyuncu, oyuna sonradan eklendiği anlaşılan günün bir İstanbul züppesi «Monşer» rolünde de Eyüp Sabri oynuyordu.

Saçını sıfır numara tıraş ettiren ve yalnız alnında bir tutam saç bırakan Karagöz Hüseyin, Kuşdili civarında oturan hoş bir adamdı. Eski mirasyediler gibi kendi kullandığı tek atlı arabasıyla gezerdi.

Komik Fahri Bey, Tuluatın aydın kişilerindendi. Bazen kendisi bir kumpanya kurar, bazen Naşid'le oynardı. Bu oyunlardan Fahri'nin Musevi doktor, Naşid'in de eşi rolüne çıktığı komedi meşhurdu.

Fahri Bey Kuşdili Tiyatrosu'nda, II. Abdülhamid'in son saltanat günlerine ait kendi yazdığı, ama gerçeklerden uzak bir eseri oynuyordu. Padişah rolünü o yüklenmiş, kadrosu yetersiz olduğundan bir hürriyetçiye âşık genç cariye rolünü de Faik Coşkun'un annesi Mari Hanım'a vermişti. Oyunda ilk kez sahnede gördüğüm boylu boslu, güzel yüzlü, gayet natuk (güzel konuşan) bir genç dikkati çekmişti. Alabildiğine rahat konuşan bu genç aktörün adının Said olduğunu öğrenmiştik. Zavallı Said (Köknar) hemen birkaç yıl sonra rol aldığı bir filmin çevrilmesi sırasında birkaç arkadaşı ile birlikte otomobil kazasına uğramış, kusursuz yüzü parçalanmıştı.

Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda, Darülbedayi'in Şehir Tiyatrosu adı altında güçlenmesi, ayakta kalmış birkaç tuluat kumpanyasını da biraz olsun toparlanma kaygısına düşürecekti. Ama önceden belirttiğimiz gibi bu her şeyden önce para işiydi ve tuluatçı, iki gün oynamazsa aç kalan adamdı. Bu toparlanma kaygısı ile yapılan başlıca yenilik, el ilânlarında Memduh, Said gibi genç ve uyanık oyunculara rejisör, sahne âmiri gibi sözde kalmış sıfatların verilmesinden ibaret kaldı.

KADIKÖY'DE AŞK

1900-1950, öyle bir elli yılı almışım ki, kadınlarımızın bu dönemin ilk ve ikinci yarısındaki durumları yüzde yüz farklı, ilk yirmi beş yılda kadın çarşaflı, peçeli, kadın-erkek eşitliği yok, bir Türk kadınının sahneye çıkışı ile yer yerinden oynuyor. İkinci yirmi beş yılda kadın çarşaf ve peçeyi bırakıyor, kadın-erkek eşitliği sağlanıyor, kadın sanatçı, hekim, yargıç ve milletvekili oluyor.

İlk yirmi beş yılda Kadıköylü kadın, İstanbul'dakine göre biraz daha özgür, Moda'da, Şifa'da ilgilendiği erkekle yanyana yürüyebiliyor, ama kızkardeşi, dadısı peşinde.

1918-1923 yıllarında Kadıköy'de yaşayan edebiyatçılardan Ahmed Haşim, Faruk Nafiz, Halid Fahri, Fahri Celâl, Haşim Nahid ve başkaları devrin maşlahlı, başı örtülü kızlarıyla aşk romantizminin çeşitli sahnelerini yaşıyorlar. «Suda Halkalar» şairi, bugünlerde genç bir kızla Romeo-Jülyet türü bir aşkı sürdürüyor. Akşam karanlığı çökerken kız, köşk bahçesinin parmaklığından şaire sarı ve kırmızı güller uzatıyor. Şair de bu romantik sahnenin heyecanıyla o gece sabaha kadar yazıyor. «Güzel aya karşı» mısraları böyle doğuyor. Ay Hanım, devrin edebiyatından bir yıldız parıltısıyla gelip geçiyor.

Yine aynı günlerde Halid Fahri'nin sarı saçlı, mat tenli bir Çerkes sevgilisi var. Kadın platonik aşk meraklısı. Mehtaplı gecelerde Moda'ya gidiyor, parmaklıklara dayanarak elele ayın denizdeki akislerini seyre dalıyorlar. Kadının şaire en büyük bağışı, parmaklarının ucunu öptürtmesi. Halid Fahri'nin Moda'daki bir başka sevgilisi ince uzun boyunlu genç bir kızdır. Randevuya kendisinden birkaç yaş küçük kızkardeşi ve dadısı ile beraber geliyor. Onlar bir ağacın dibinde oturuyorlar, şairle sevgilisi de mehtabı seyre dalıyorlar. Ara sıra Dadı Hanım «Kızım geç kalmayalım, evden merak ederler» diye sesleniyor.

Hikâyeci ve Doktor Fahri Celâl de boylu boslu, tombul bir dul hanıma âşıktır. En büyük zevki, kadın geçerken içini çeke çeke bakması, sonra da dönüp arkadaşlarına aşk hakkında tıbbî yorumlarda bulunması.

Yine bugünlerde Kadıköylü edebiyatçılar, Şifa'da aynı kadına âşık olmuş, onun için şiirler yazmışlardı. Ama kadın hiçbirine yüz vermemişti. Bugün sağlı sollu binalarıyla daha da daralmış olan Şifa Sokağı, eskiden ne romantik bir yoldu. Denize yaklaşırken yolun ortasında bir büyük ağaç çıkardı karşınıza. Evi bu sokakta olan Aktör Reşid Gürzap, ağacın bir eski çınar olduğunu söyledi. Halid Fahri, bu yolda rastlayıp tutuldukları güzel kadın hakkında şu bilgiyi veriyor:

«Her akşam Şifa'ya tek başına genç ve güzel bir kadın gelir ve hiçbirimizin yüzüne bakmadan salına salına, maşlahını rüzgârda dalgalandırarak sıra köşklerin önünden geçer, dipteki buruna doğru giderdi. Orada bir büyük çam vardı ki sonradan kesildi ve o yere Mahmud Ata'nın hastahanesi yapıldı. Kadın çamın altına gelince durur, bir lahza aşağıdaki kayaları ve hafif hafif kırışan durgun suları seyreder, sonra döner aynı haşmet ve azametle önümüzden geçip giderdi. Bazen de yolun ortasındaki üstü taş kapaklı kuyunun kenarına çıkar ve bacaklarını iki canlı sütun gibi sallandırarak uzaklara bakardı. Bu dilber dula karşı hepimizin dehşetli bir zaafı vardı ve inadçı kadın hiçbirimize yüz vermiyordu. Anlaşılan en ateşli mısraların, ne kürklü manto, ne mükellef apartıman yaratmayacağını daha o yıllarda asrî kadın sezişiyle anlamıştı. Ah o Şifa'daki kadın! Kimbilir kaç şiirimizin mısralarında onun ilhamından ve böyle salına salına geçişinden nağmeler vardır. Hatta ben bile (Şifa'daki kadın) isimli bir şiirimde şöyle haykırmıştım:

Gölgelerde izini aradık o kadının
Hâlâ yeri sıcaktır sahilin çamlarında,
Ruha ürperme veren Şifa akşamlarında
Arkasından kaç şair ağladık o kadının!

Sıcak ve mehtaplı bir yaz gecesinde Ahmed Haşim tek başına Moda Burnu'nda gezintiye çıkmıştı. İlk ağacın dibinde bir çifte rastlar. Diz dize, omuz omuza oturuyorlar. İkinci ağacın ve öteki ağaçların diplerinde de yanyana sevgililer... Haşim her zaman olduğu gibi yine yalnızlığın dört duvarı arasında bulur kendini, kalbi yaralı döner evine.

İşveyle fısıltıyla, gülüşle
Olmuş şeb-i sevda yine bihâb,
......
Buseyle kilitlenmiş ağızlar,
Gözler neler eyler, neler işrâb...

meşhur şiiri, Moda'daki bu sıcak ve yalnız yaz gecesinin ürünüdür.

Edebiyatlarımızın Kadıköy tarihine geçmemiş aşkları, maceraları çoktur. Ben, elli yıllık dönemin değişen şartları altında, Kadıköy halkının değişik kesimlerine aid tanığı olduğum birkaç gönül macerasını anlatmadan geçemeyeceğim:

1920 — Çocukluğumda akraba ve aile dostumuz olarak tanıdığım 1914-1922 kahramanlık devri subaylarının çoğu, şiir ve edebiyatı severdi. İçlerinde şiir yazanlar da vardı. Akrabamızdan Yüzbaşı Ali Şefik ve kardeşi Nazım, savaş alanlarında aslan kesilen şair askerlerdendi. İkisi de Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, Nazım şehid düşmüş, Ali Şefik'in kafatasına bir mermi parçası saplanmış, fakat beyin zarını zedelemediğinden ölümden kurtulmuştu. Uzun tedaviden sonra iyileşerek geri hizmete verildi. Mütareke döneminde Kadıköy'de, Söğütlüçeşme Caddesi ile Halidağa Sokağı'nın kesiştiği köşede, bugünkü önü direkli dükkânların yerindeki eski karakol binasında itfaiye subayı olarak bulunuyordu. Evimize sık gelir, memleketin durumundan yakınır, Anadolu'da gelişen kurtuluş hareketlerinden haberler getirirdi.

Yeldeğirmeni'nde bir komşumuz vardı. Düyun-ı Umumiye Mümeyyizlerinden filân beyin ailesi ve menekşe gözlü kızları Ruhsan. Aile, İslâm geleneklerinden uzak ve pek alafrangaydı. Yabancı okulda okumuş olan Ruhsan örtünmeye önem vermezdi. Sözü uzatmayalım, büyük bunalım içinde olan Yüzbaşı Ali Şefik birden bu kıza tutuldu. Bu aşk, bizim evde rastlamak ve uzaktan görmekle doğmuştu. Gençlerin serbestçe konuşamadıkları bu yıllarda gözler, bakışlar, davranışlar, konuşurdu. Bizim Ali Şefik balkonda otururken, Ruhsan kardeşimle bahçededir. Gözlendiğini sezer, saçlarını eliyle tarar gibi yaparak, gülüp kıvrılarak bütün kadınlığı ve çekimi ile yaralı Yüzbaşıyı büyüler. Bir taraftan vatan derdi, bir taraftan sevda, Ali Şefik dayanamaz bu dertlere. O da benzerleri gibi, Millî Mücadele'ye katılmaya karar vermiştir. Gitmeden âşık olduğu kıza açılmak, kabul ederse onunla bir bağlantı kurmak ister. Konuşmalarını sağlamasını annemden rica eder. Burada genç okuyucularımız için bir açıklama yapayım, o yıllarda genç bir kızın ailesinden habersiz, bir erkekle tanıştırılmasına müsaade edi-

lemezdi. Oysa Ali Şefik, kızla özel şekilde konuşmak istemiş, annem de her fedakârlığı göze alarak teyzezâdesinin isteğine uygun bir plan hazırlamıştı. Bu plana göre durum Ruhsan'a haber verilmiş ve bir gece annesi ile bize misafir gelmeleri sağlanmıştı. Çok küçüktüm ama o gece evde bir şeyler döndüğünü seziyordum. Ruhsan ve annesi altkattaki misafir odasına alınmıştı. Yüzbaşı Ali Şefik de gizlice ikinci katın salonuna. Bir ara Ruhsan, on altı yaşındaki kardeşimle birlikte ikinci kata çıktı. Evin tekir kedisini kucağına almış durmadan okşuyordu. Salonda Ali Şefik'le karşı karşıya geldiler. Yüzbaşı eğildi, kızın elini sıktı ve sonra konuştu. Neler konuştu? Bunu duymamıştım. Sonradan öğrendiğime göre, genç kıza duyduğu hayranlığı anlatmış, bu hayranlığın meşrû bir bağla perçinlenmesini dilediğini, fakat şu sırada vatan kaygısının bütün yurtseverlere hakim olduğunu belirterek, ilk fırsatta hayatlarını birleştirmek için kızın söz vermesini istemiş olacaktı. Kız bu isteği olumlu karşılamış, el sıkışmışlardı. Sonra Ruhsan yeniden kucağına aldığı kediyi okşayarak aşağıya indi. Ali Şefik de sevinç içinde karakol binasına uçtu. Ertesi gün Ruhsan olayı annesine açıklayarak bir subayla tanıştırıldığını ve o an için etkisi altında kalarak ona evlenme sözü verdiğini, oysa esmer bir erkekle evlenemeyeceğini söyler. Ne gariptir Düyûn-ı Umumiye Mümeyyizi'nin alafranga hanımı da bu tanıştırma olayını ahlak dışı bularak gelir büyükanneme anlatır. O zaman bizim evde kızıl kıyamet koptu. Babam, annemi suçluyor, aile namusunun kesredildiğini, yani kırıldığını ileri sürüyordu. Bunalan annem, beni alıp Kızıltoprak'da bir arkadaşının köşküne gitti. Gerilen sinirler ancak on beş, yirmi gün sonra yatışacaktı.

Yüzbaşı Ali Şefik'e gelince, tutulduğu kızın bu dönekliğini duyduktan birkaç gün sonra, karakoldaki kasayı kırmış, içindeki parayı alarak bir sened bırakmış ve iki neferle birlikte Anadolu'ya kaçmıştı. Gitmeden anneme yolladığı mektup —ne yazık ki kayboldu— ne güzel bir savaş edebiyat örneğiydi. Vatan kaygısıyla söze başlıyor: «Siz bu mektuu aldığınız zaman biz Alemdağı'nı inşallah aşmış olacağız, eğer kardeşim Nazım gibi şehid düşmezsem, doğu ufkuna baktıkça beni hatırlayın!» diyordu. Birkaç yıl sonra öğrendik, Kuvayı Milliye'ye katılarak istediği gibi döğüşmüş, nice rütbelere yükselerek evlenmiş, çocuk sahibi olmuştu. Ruhsan da bu olaydan epey sonra evlendi, mutlu olmadığından boşandı, yine evlendi. Galiba Ali Şefik'in ahı tutmuştu.

1925 — Eskiden Kadıköy'ün Çarıkçı Mahallesi diye anılan semti, Bahariyenin böğrüne sokulmuş birkaç fakir sokaktan ibaretti. Dar gelirli ve namuslu halkının, Hüseyin Rahmi'nin roman türüne giren bir yaşantısı vardı. Mahallenin yönetim ve sorumluluğunu bir kabadayı

yüklenmişti: Hala. Hala geliyor dendi mi ağlayan çocuklar susar, belâlı sarhoşlar bir köşeye siner, karı-koca kavgaları hemen dinerdi. Hala, elli yaşlarında evlenmemiş bir kızdı. Upuzun boyu, hiç gülmeyen yüzü ve dümdüz göğsü ile hiçbir zaman erkeklerin ilgisini çekemeyeceğini anlamış ve erkenden onlardan daha erkek görünmeye karar vermişti. Mahallede doğum, düğün, borçlanma ,kavga, ölüm gibi mutlu, mutsuz her olaya karışır, gece yarısı sokakta kopan gürültüye, silâh sesine yataktan fırlayarak o koşardı. İstanbul'un o günkü şartlarında bekçi, polis ve muhtar kendilerine yardımcı olan bu kabadayı kadına saygı gösterirlerdi. İşte Kadıköy'ün bu mahallesinde Balıkçı Nizam, Osman Efendi'nin delişmen kızı Melâhat'e tutulmuştu. Bu aşk dizisine, kişilerin gerçek adlarını değiştirerek başlamıştım. İsimler var ki o kişilere kenetlenmiş, işte Nizam da böyle bir isim, söküp atamadım bir türlü. Hemen anlatayım bu aşk öyküsünü. Nizam zamanını birçok balıkçısı gibi keskin bir külhanbeyi değildi. Yaşı kırkı bulmuş, cahil, fakat namuslu, suskun, yüzü gülmez bir adamdı. Deli Melâhat de güzel değildi ama fıkır, fıkır, ateş gibi kızdı. Serbest yetişmişti. Açık saçık olsun her şeyi konuşurdu. Kimse ile korte ettiği görülmemişti. Serbestliğine bakıp da laf atan olursa herifi söylediğine pişman ederdi. Nizam, Hala'yı araya koyarak Melâhat'i istedi. Kız bu isteğe karşı çıktı ama Hala'nın otoritesini kim sarsabilir? Osman Efendi, hemen boyun eğdi. Deli kızı gürültüye getirip Nizam'a nikâhladılar. Mahallenin bir meydancığı vardı, orada bir açık hava düğünü yapıldı. Nizam, Osman Efendi'nin evinde gerdeğe girecekti. Onları bir odaya kapattılar. Melâhat çok cesur, girmem senin koynuna diye diretti. Nizam şaşırmıştı. Torik çok gelirdi o yıllarda İstanbul'a. Nizam, bıçağı vurdu mu simsiyah kanını akıtırdı toriklerin... Birden Melâhat'i sivri bir torik gibi görmeye başladı. Allah'tan bıçağı yanında değildi. Yalvarmasını da bilmiyordu. Hem nikâhlı karısına neden yalvaracaktı? Bastı tokatı, yumruğu... Ertesi sabah dimdik odadan çıkan Melâhat'in yalnız burnu kanamıştı. Mahalle allak bullak oldu. İkinci gece Nizam, Hala ile girmişti Melâhat'in yanına. Hala en duyulmamış küfürlerini bastı. Ama küfür yetmiyordu bu işe. Sözü uzatmayalım, Deli Melâhat tam on gün süren bir savaş verdi. Sonra boşanmayı başardı. Zavallı Nizam, sevdiği kız onu neden istememiş, anlayamamıştı bunu bir türlü! Yanakları soldu, omuzları çöktü ve bir gün Kadıköy'den çekti gitti. 1925'de olmuştu bu olay. Yani Medeni Kanun'un kadınlara eşit haklar sağlamasından bir yıl önce... Ya Melâhat ne oldu diyeceksiniz, gönlüne göre bir koca buldu, bir komikle evlendi. Evet. Komik-i Şehir Falan Beyle! Tam ara-

dığı gırgırortamını bulmuştu şimdi. Oyun geceleri, Kuşdili Tiyatrosu'nun gişesinde bilet keserdi.

1935 — Cumhuriyet döneminin çocuklarıydı bunlar. Artık ne kaç göç vardı, ne başka engeller. Yaşları küçüktü, kız on yedi, oğlan ancak on sekiz. İkisi de kumral güzeliydi. Kız renksiz olmadığı halde pençe pençe al sürerdi yanaklarına. Caddede, gezinti yerlerinde elele, yanak yanağa görünürlerdi. Belki yaşlarının küçüklüğü yadırgatıyordu ama öyle umursamaz bir halleri vardı ki sanki Kadıköylülere aşk böyle olur diyorlardı. Eski kuşaklar karamsardık aşk konusunda. Bir haşin Fransız düşünürünün «Bir aşk, bin kopyesi vardır» sözü yeretmişti kafamızda. Freud'e ait yarım yamalak bilgilerin konuşulduğu yıllarda ve bebeklerin bile cinsel duygu ile meme emdikleri yazılırdı. Bizim genç âşıklara vız geliyordu elin ne düşündüğü ve bir gün bir çocuk arabasını sürerken gördük bu çifti. Katıksız aşk ürünü olan çocukların arabasını «Char de Victoire» gibi bir gururlu sürüşleri vardı ki gözümden gitmez. Pek çok sevgili yüreklerinde bu cesareti bulamadıkları için aşklarını paramparça etmişlerdi o yıllarda.

Aradan beş yıl geçti, on yıl geçti. İkisi de hâlâ genç ve kızın yanakları pençe, pençe aldı. Epeydir göremiyorum onları. Ama yine genç yine elele ve birbirlerine bağlı olduklarına inanıyorum.

1940 — Bir zayıf ve sarışın gençti. Tatil günleri dışında her gün saat dörtten sonra Altıyol'da, gençlerin biriktiği kırtasiyecinin önünde, başı sol omuzuna düşmüş, asılmış biri gibi mahzun dururdu. Evet, o da birçokları gibi sevgilisinin geçmesini bekliyordu. Bir saat önce, o da birçokları gibi sevgilisini okuldan almış, Altıyol'a kadar getirmişti. O eski deyimi ile bir âşık-ı sadıktı ve şimdi kızın evden çıkıp kasaba, bakkala gitmesini bekliyordu. Kız da ona tutkundu ve kasapla, bakkal yanyana oldukları halde iki seferde giderdi. Yanyana yürürken oğlan anlatır, anlatır, o dinlerdi. Orta boylu, düzgün bacaklı, esmer ve şirin bir kızdı. Güldüğü zaman Nathalie Wood'u hatırlatırdı. Dalgınlığımı bağışlayın, Nathalie bu tarihte iki-üç yaşındaydı ve on beş yıl sonra güldüğü zaman bizim kızı hatırlatacaktı.

Neler anlatırdı bu genç? Hangi aşk destanını okurdu ve kız neden hep gülümserdi? Duyduğuma göre, genç iki bankadan uygun faizle alacağı krediden, yapacağı dev inşaattan ve kalifiye işçi bulmak güçlüğünden söz ediyordu. Ülkemiz, İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığı halde birçok güçlüklerle karşılaşmış, ekonomik durum çok sarsılmıştı. Ama bu solgun benizli genç, her güçlüğü yeneceğini bir sport-

men edasıyla anlatıyor ve kız seviniyormuş gibi onu dinliyordu. Bu bağlılık aynı tempoda birkaç yıl sürecek, onlar da Kadıköy'ün aşk tarihine geçen sevgililer arasında yer alacaklardı. Ama savaş öyle heyecan verici haberlerle sürüp gidiyordu ki Altıyol'un aşinaları, sarışın genci ve sevgilisini uzun süreden beri görmediklerini çok geç hatırladılar. Bu iki vefa örneğinden hangisi kutsal yeminlerini bozmuştu? Kuşkular oğlanın üzerinde toplandı. Belki ekonomik şartlar altında ezilmiş, tasarladığı projeleri gerçekleştirememişti. Canım bu planların zaten hayalden ibaret olduğu bilinmiyor muydu? O okulunu bile bitirememişti. Ama bir gün kız, bir inşaatçinin kolunda gözükünce, denklem çözüldü. Evlenmişlerdi. Kız, yıllarca dinlediği ve ezberlediği inşaat projelerini, sahiden yapan biriyle karşılaşınca ona evet demiş olmalıydı. Bizim genç de kahrından olacak ipini koparmış, Altıyol'dan çekip gitmişti.

Eski Kadıköy aşklarına başka örnekler de verebilirim ama, değer mi bilmem? Aile dostumuz Şeref Bey, kırkından sonra âşık olmuştu. O eski Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) mezunu olarak Maarif Nezaretine girmiş, mümeyizliğe kadar yükselmişti. Bilgili, saygılı adamdı. Gezmeyi sever, biz çocukları da beraber götürdüğü için onu çok severdik. Kendisinden küçük kızkardeşinin evlenmesini beklemiş, sonunda ikisi de evlenmeden gençliklerini yitirmişlerdi. Mütareke'nin son yılında, Şeref Bey'in Kadıköy'de oturan bir arkadaşı hastalanıp ölmüş, kimsesiz ve yoksul kalan eşi ile Şeref Bey arasında gizli bir aşk başlamıştı.

Bir Divan Şairi «Aşk ne kadar gizlense bir gün duman ve ateş onu meydana çıkartır» der. Şeref Bey'in aşkını da meydana vuran günde en çok bir paket içtiği sigarayı, dört pakete çıkarmış olmasıydı. Sevdiği kadınla evlenmeye bir türlü karar verememişti. Sonunda kızkardeşini alarak kaçar gibi Ankara'ya gitti.

Ya Doktor Süleyman'ın aşkı? Ağabeyimin Yeldeğirmeni'ndeki Alman okulundan arkadaşı olan kısa boylu, sarışın, tombul, mavi gözlü bir kıza tutulmuştu. Annem gidip kızı istedi. Vermediler. Bu olumsuz cevap, genç ve geleceği parlak doktoru çok sarstı. O da içtiği sigara sayısını artırmıştı. Meğer kız, bir dişçiyi seviyormuş. Onunla evlendi ama perişan oldu.

Görüyorum ki anlattıklarım, eski Kadıköylülerin o kadar övdüğüm niteliklerine biraz ters düşüyor. Şair Nedim'in İstanbul'un şanında söylediği kasidenin girişindeki bazı övgüleri, Kadıköy için söylemiş sayarım:

Hep halkının etvarı pesendide ve makbul
Derler ki biraz dilberi bimihr ü vefadır.

Bugünkü dille «Halkının davranışları övülmüş ve beğenilmiştir. Yalnız güzellerinin vefasızlığı söylenir!» diyor.

Ne yapalım, nerenin insanı olursa olsun güzeller biraz vefasızdır. Siz de güzeli değil, güzel huyluyu seçin!

YELDEĞİRMENİ

Yeldeğirmeni için, Kadıköy'ün seçkin bir semti değildir diyenler olur. Benim için önemliydi, çünkü doğduğum ve çocukluk yıllarımı geçirdiğim bir yerdi. Ömer Seyfeddin merhum bir şiirine «Doğduğum yer, doğduğum yer o cennet. Buralardan çok uzakta bir köydü.» Diye başlar. Belki o köy hâlâ var. Ama Yeldeğirmeni artık yok! Bir çocuğun anılarında ona çok güzel gelen sokakları, bahçelerinde sarmaşık gülü açan evleri, iyi insanları, esnafı, Çamlıca'dan kopup gelen rüzgârı ile sonsuza kadar yok.

Bilmeyenlere anlatayım, neresiydi bu Yeldeğirmeni? Kuzeyde Haydarpaşa Çayırı ile başlar, güneyde Mısırlıoğlu semti ile biterdi. Solunda demiryolu, sağında Haydarpaşa Rırtımı vardı. Eskiden semte adı verilen Yeldeğirmenlerinin bulunmasından anlaşılacağı gibi poyrazın, kuzey rüzgârlarının etkisi altındaydı. Bu bakımdan geçmiş zamanın modasına göre yapılmış çok sayıda pencereli ahşap evlerin ısıtılması güçtü. Denizden gelen lodos rüzgârını da alırdı. Bahçemizdeki defne ağacının dalları oynayınca büyükannem lodos estiğine hükmederdi.

Yeldeğirmeni'nden Kadıköy İskelesine yokuşaşağı, hızlı adımla 10 dakikada gidilebilirdi. Bu yönden tramvayın, otobüsün bulunmadığı uzun yıllarda, karşı yakada çalışan semt halkı için vapura yetişme sorun değildi.

Yeldeğirmeni'nin Kadıköy'ün yakın tarihindeki bir özelliği, Üsküdar'dan Pendik'e kadar Anadolu yakasındaki ilk büyük apartmanların bu semte inşa edilmiş olmasıdır. Haydarpaşa koyuna bakan sırtlarda yaptırılan Kehribarcı, Menase, Valpreda apartmanlarının sahipleri ve kiracıları çoğunlukla Musevilerdi. O devirde değil zengin, ortahalli bir Türk ailesi bile küçük fakat bahçeli bir ahşap evde oturmayı, görkemli bir apartıman dairesine tercih ederdi. Yüzyılın başında, Musevilere

aid olmayan apartımanlardan biri Karakolhane Caddesi'ndeki Demirciyan apartımanı, öteki de Doktor Celâl Muhtar'ın Rıhtımiskele Sokağında yaptırdığı semtin tek Türk apartımanıydı.

Doktor Celâl Muhtar, Mütareke ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazete ve mizah dergilerinde adı sık geçen bir kişiydi. Frengi hastalığı üzerinde ihtisas yapmış, eser vermiş olduğu halde, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Başkanlığında bulunmuştu. Mizahcıların diline düşmesinin başlıca sebepleri, cimri denecek derecede tutumlu olması ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul halkına eşek eti yedirmesi hakkındaki söylentilerdi. Gözlerini kaybettiği son yıllarında, Yeldeğirmeni'ndeki apartımanın bir dairesine yerleşmişti. Bir uşağın yardımıyla bizim Berber Bekir'in dükkânına gelirdi. Orada rastladıkca anılarından yararlanmaya çalışırdım. Yaşama ümidini kaybetmiş olan Doktor, başarısını gece gündüz çalışmaya ve tutumuna bağlıyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yeldeğirmeni halkı belki eşit sayıda Türk ve Musevilerle daha az sayıda Rum ve Ermeni'den oluşuyordu. Semtde üçü de hâlâ duran bir cami, bir sinagog, bir Rum Kilisesi vardı. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar semt halkı arasında iyi ilişkiler ve bir tür işbölümü kurulmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde rastlanan ve ortaoyununda karikatürize edilen bu geleneksel işbölümüne göre semt esnafından:

Fırıncı, kahvehane sahibi, şekerci, helvacı Türk, kasap ve kömürcü Eginli Türk, bakkal, meyhaneci, aktar ve kırtasiyeci, marangoz Rum, eczacı, manav, seyyar balıkçı, camcı, tenekeci, seyyar makaracı Musevi, ciğerci, koz helvacı, şıra ve bozacı Arnavut, sobacı Ermeni, tütün ve çaycı İranlı, sütçü Bulgardı.

Berberlere gelince her toplumun bir, iki berberi vardı. Öyle nankör bir işdi ki berberlik ne kadar çalışsalar, kazançları belirli bir seviyeyi aşamazdı.

Yeldeğirmeni halkı arasındaki bu anlayış ve uyum, Mütareke ile birden bozulmuş, komşuluğa ihanet eden önce Rumlar olmuş ve Duatepe Sokağı'nda küçük bir Rum evinin kapısına Yunan bayrağı asılmıştı. Bundan sonra taşkınlıklar, saldırılar Mütareke boyunca sürdü. Düşmanlığı kilise yönlendiriyordu. Kurtuluş Savaşı ve zafer, bu kötü günlerin üzerinden silindir gibi geçmiş, ihanet edenler kaçıp gitmiş ve Atatürk'ün sağladığı güçlü saygınlık, uzun sürecek bir barış havası yaratmıştı.

1930 yılındaki Yeldeğirmeni esnafını ele alırsak, bunlardan ortalama kırk yaşında olanların 1890'da doğmuş ve yakın tarihimizin sosyal görüntülerini çizen Ahmed Rasim — Hüseyin Rahmi ekolünün işlediği zaman bölümünde yaşamış olduklarını düşünebiliriz.

Günümüz esnafından az çok farklı olan bu kişilerden bir kaç örnek vermek istiyorum. Önce berberlerden başlayacağım:

Berberler eski İstanbul'un en renkli ve göze çarpan esnafıdır. Cenap Şahabeddin'e göre, sürekli çenelerimizle oynadıkları için geveze olmuşlardır. Küçük Yeldeğirmeni'nin en az dört berberi vardı. Bunlardan en eskisi Rum Minarecioğlu, yaşı yetmişi bulmuş, Wilhelm taklidi bıyıklı, çok titiz bir adamdı. Dükkânı, perde ve havluları, bugün bir deterjan reklamına girecek kadar temizdi. Yanında uzun süre çırak barınmazdı. Müşterileri semtin güngörmüş efendileri ile çocuklardı. Daha aşağıdaki Berber Mihal'e günün saç-sakal modasını izleyen gençler giderdi. Dükkânı bu gençlerin gırgır yeriydi. Duatepe Sokağı'ndaki Berber Aleko, zamanla eski müşterilerini kaybederek, yoksul kesimin berberi olmuştu. Gençliğinde bir hayli yakışıklı olduğu anlaşılan Aleko, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Büyükbabamı traş etmek için evimize gelirmiş. Anlattığına göre, bir gün bahçede traş ederken bıyığını biraz fazla kesmesi üzerine eski ve hiddetli bir asker olan dedem, adamı bastonu ile kovalamış. Az sonra kızgınlığı geçince korkudan dili tutulan Aleko'ya traş ücretinin çok üstünde bir bahşiş vermiş. İhtiyar berber, yoksul geçen son yıllarında öyle bir bahşişi alabilmek için birkaç baston darbesine hazır olduğunu ima ederek, gerdan kırar «Nerede o eski müşteriler!» derdi.

Minarecioğlu karşısında, bir külhanbeyi kırması olan Yasef'in berber dükkânı vardı. Müşterileri çoğunlukla Museviler ya da eski külhanilerin topense saç modasını sürdüren bıçkınlardı. Yasef bu kabadayılara benzemek ister, ama beceremezdi.

Bizim rahmetli Bekir'in berber dükkânı ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında genç, yaşlı Türklerin toplantı yeri olmuştu. Savaş burada konuşulur, iki blokun sempatizanları burada tartışırlardı.

Haydarpaşa Lisesi'ndeki öğrencilerine «Gel bre demokrat!» diye seslendiğinden demokrat adı takılan bir fizik öğretmeni kesin şekilde Almanları tutar ve Çemberlayn diye anılan bir emekli subay ise kesin zaferi İngilizlerin kazanacağını iddia ederdi.

Yeldeğirmeni'nin ilk kadın berberi, Bekir'in karşı sırasında bir

Rum'du ve bu dükkânlar semtin merkezi ve çarşısı durumunda olan Karakolhane Caddesi'nde sıralanmıştı.

Bu cadde ile yukarı Duatepe Sokağı'nın kesiştiği köşede, Osmanlı toplumunda benzerleri sık görülen sütçü Bulgar'ın dükkânı vardı. Malsahibi yaşlı Bulgar, bir ayağı sakat kızını yakışıklı kalfasına vermiş, o da bu işi sürdürmüştü. Dükkânın masa ve tezgâhları mermerdendi. Ocaktaki lengerde sıcak süt bulunur, ayrıca yoğurt ve tereyağı satılırdı. Dükkânın yaz akşamlarındaki görüntüsü, sıcak süt veya cacık kokusu hoşuma giderdi. Bu saatlerde üç dört yorgun işçi, masalara oturmuş sıcak süte ya da cacığa doğradıkları ekmeği kaşıklarlardı.

Duatepe Sokağı'na girince, solda şişman David'in aktar dükkânı vardı. Eski çarşılarımızın çok önemli ve aranılan esnafından biri de aktarlardı. Aktarın aslı olan (attar) Arapça, koku anlamındaki (ıtır) sözcüğünden gelmiş ve ıtrıyat-kokulu maddeler satan esnafa bu isim verilmişti. Zamanla aktarın satış listesine baharattan, hırdavat eşyasına kadar pek çok madde girecekti. Ama bizim Şişman David'in zor sığdığı dükkânında aklın alamayacağı kadar çok sayıda ve çeşitte mal vardı. İçeriye girince, önce bir havagazı kokusu duyardınız. Bu, fes kalıplama makinesinden sızan gazdı. Fesin püskülü de burada satılırdı. Sonra Mısırçarşısı maddeleri, çocuklar için her türlü yemiş, karamela, galeta, gevrek, kırtasiye, gazete, dergi, her boyda ip, ızgara, maşa, soba borusu, lamba şişesi, çeşitli nalburiye eşyası, alçı, çimento, tutkal ve daha neler, neler...

Semtin tek tuhafiye dükkânını Bitran isimli bir Musevi işletirdi. Sonradan birkaç tuhafiyeci daha açıldı. Önce de belirttiğim gibi sebzeciler genellikle Musevilerdi. Bol çıktığı günlerde, Kadıköy'den getirdikleri ucuz balığı, yüksek sesle ve külhanbeyi ağzıyla «Yeskumru, kırk kuruşa okkası!» diye satmaya çalışırlardı. Yeldeğirmeni Musevilerinin, Kehribarcı gibi zenginleri olduğu gibi esnaf arasında yoksulları da az değildi. Sosyal yardım ve yoksul esnafa sermaye vermek amacıyla bir yardım derneği kurmuşlardı. Aziziye (sonradan İzzeddin) Sokağının sağ köşesindeki, havagazı ile aydınlatıldığı için dikkat çeken beyaz bir evde çalışırlardı.

Yeldeğirmeni'nde biri Musevi, ikisi Eğinli Türk, üç kasap vardı. Musevi kasapta sığır eti bulunurken, bizim kasaplarda yalnız koyun
[illegible] satılır, sığırın kilosu koyundan
...uş eksik olarak, 30-40 kuruşa satıldığı halde kimse yüzüne 15-20 ku...
...ı. Yeldeğirmeni'nin temel taşı olan ve eski dükkânında altmış bakmazd...

yıldır hizmet veren sevgili dostum Halil Ateş'in öyküsünü en sona bıraktım. İran'ın Selmas Şehrinden bir Azerî Türk'ü olan Halil'in babası Celil, bundan yaklaşık yetmiş yıl önce Yeldeğirmeni Çarşısının merkez üssü sayılacak bir mevkide (Karakolhane Cad. 67) o zaman İstanbul'da çok benzerleri bulunan bir çaycı ve tütüncü dükkânı açmıştı. Kapısı bulunmayan dükkânın önünde geniş bir tezgâhı vardı. Alış veriş, dükkâna girmeden yapılır, içeriye girebilmek için tezgâhın üzerindeki kapağı kaldırmak gerekirdi. İçerideki raflarda o zaman Tekel'e girmemiş olan çeşitli çayların kavanozları ile tütün ve sigara paketleri bulunurdu. Tezgâhın sol köşesindeki mermerli, musluklu su deposundan, bardakla içme suyu satılırdı. Bu, genellikle Kayışdağı veya Küçükçamlıca sularıydı. Deponun üzerindeki çın çın sesi veren alet, susayanları buraya çağırırdı. Bir bardak menba suyu, uzun yıllar kırk para yani bir kuruşa satılırdı. Bu önemsiz bir para olmamalı ki zengin bir komşumuz, arkadaşım olan oğluna, sokağa çıkarken «Susadığın zaman çeşmeden iç, suya para verme!» öğüdünü verirdi.

Halil'in babası Celil hovarda adamdı. Oğlunu 10-11 yaşında iken memeleketinden getirip dükkâna koymuş ve giderek işi ona bırakmıştı. Halil'le çabuk arkadaş olduk. Fırsat buldukça gider, tezgâhın bir köşesinde duran gazete ve dergileri gözden geçirirken, Halil'le konuşurdum. Sıcak bir yaz gününde, cebimden çıkardığım bir kuruşu tezgâhın üzerine bırakmış ve okumuştum:

— Kerbelâ-yı pürbelâ'da can veren Şah aşkına!

Eli su bardağına giden Halil, birden donup kaldı. Sonra derin bir ah çekerek:

— Yaktın beni Ecnan Bey!

dedi ve parayı iteleyerek suyu verdi. Kerbelâ felâketi İslâm'ın bir sonsuz aşk ve hüzün kaynağı olmuş, Hazret-i Peygamber'in ailesine duyulan sevgi ve saygıyı, bu dinin altıncı şartı derecesine yüceltmişti. Koca Halil Ateş, altmış yıldan beri Yeldeğirmeni Çarşısı'nda, aynı gönül alıcı davranışları, efendiliği ve dalgınlığı ile esnaflık görevini sürdürüyor. Çarşıya çırak gelenler arasında, beş on yılda köşeyi dönenler oldu. Ama Halil darlık yıllarında çay, şeker, rakı stoku yaparak fiyat artışlarından yararlanmak yolunu tutmadı. Helâl kazancı ile yetindi. İslâm töresinde esnaflık buydu eskiden...

Yeldeğirmeni'ne bitişik olan Mısırlıoğlu semtinin bir özelliği «Talimhane» adı verilen ve giderek küçülen bir meydana sahip olmasıydı.

Ömür boyu savaş halinde yaşamış olan Osmanlı ülkesinde kale, hisar, kışla meydanı, baruthane, debboy (depo), Paşaçayırı gibi askerlikle ilgili yer isimlerinden biri de askerlere talim yaptırılan meydanlara verilen «Talimhane» adıydı. Komşumuz Hasan Kâmil Paşa, Abdülaziz devrinde genç bir subayken bu alanda askere talim yaptırdığını anlatırdı. Bizim anlattığımız dönemde evler çoğalarak meydan küçülmüş, gündüzleri ikindi vakti semt hanımlarının örtü serip oturdukları, çocukların top oynadıkları, kiralık bisiklete bindikleri bir yer haline gelmişti.

Mütareke'de İngilizler, burada kendileri için bir baraka yapmışlardı. Zaferden sonra Altınordu İzcileri bu binaya yerleşti. Mısırlıoğlu semtinin bir başka özelliği daha önce anlattığımız dörtbaşı mamur gazinosuydu. Cumhuriyet'den sonra meydanın bir kısmına, Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu yaptırıldı. Yine bu dönemde demir borularla Kadıköy'e getirilen Kayışdağı suyu, biri Altıyol'da, biri Mısırlıoğlu'nda yaptırılan çeşmelere verilmişti. Toprak künklerle getirilen eski çeşme sularının tabiî lezzetine alışmış bulunan halk, demir borudan geçen suyun tadını bir süre yadırgamıştı. Yine de, meraklı olanlar at arabasıyla kaynağından getirilen Kayışdağı suyunu içerlerdi.

Eski Kadıköy Çarşısı'nda hayat, gece sekiz, sekizbuçukta durur, el ayak çekilirdi. Ama Yeldeğirmeni Çarşısı bu saatlerden sonra canlanır ve şenlenirdi. Bu neşeyi yaratan alış verişten çok, çarşının bulunduğu Karakolhane Caddesi'nin, polis karakolu ile Aziziye Sokağı arasındaki kısa kesiminde gençlerin piyasalarıydı. 1928'de elektrik geldikten sonra bu canlılık daha da artmış, esnaf yaz geceleri saat ona, on bire kadar kepenklerini açık tutarak dükkânlarının önünde toplanılmasını hoş görmüşlerdi. İçki, sigara, peynir, şeker, yaş ve kuru yemiş satanlar bu hareketten nasiplenirlerdi.

Kadın-erkek ilişkileri, bugünkü rahatlığa erişmediğinden, kızlar ve delikanlılar ayrı gruplar halinde dolaşmakla beraber, iki grup arasındaki âşinalık kolayca gelişerek flörte dönüşebilirdi. Sonbahar gelmişse, Duatepe Sokağı'ndaki sinemanın çektiği havaî hattaki ampuller de yanarak etrafı aydınlatırdı.

Bu sokakta oturan gayrimüslim hanımlar, kapılarının önlerinde toplanır, geç vakitlere kadar konuşur, gülüşürlerdi. Saat dokuzdan sonra, Berber Minarecioğlu'nun ölçülü adımlarla eve gelmekte olduğunu gören eşi ve güzel baldızı telâşla içeriye girerlerdi. Bu yaz akşamlarının havasında öyle bir huzur vardı ki bütün gün oynamış ve yorulmuş çocuklar bile evlerine dönmek istemezlerdi.

II
KÖŞKLERİN DRAMI

OSMANOĞULLARI KADIKÖY'DE

Osmanlı Şehzadeleri, yaklaşık 250 yıl Topkapı Sarayı'nın «kafes» adı verilen ve dört tarafı kapalı bir avluya bakan Şehzadeler Dairesi'nde tam bir mahpus hayatı yaşadıktan sonra ilk kez Kadıköy'de Kurbağalıdere Köşkü'nde saf ve özgür havayı teneffüs ettiler.

1838'de 17 yaşında toy bir genç olarak taht'a çıkan Tanzimat Padişahı Abdülmecid'in kişiliği tezadlarla dolu olarak gelişecekti. Cülusundan beş ay sonra, Mustafa Reşid Paşa'nın empoze ettiği Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nu kabul ve ilân etmiş ve bu fermanla, Osmanlı Padişahlarının yüzyıllardan beri uyguladıkları yönetim şekline, yargılamadan adam öldürtmek, devlet adamlarının mallarına el koymak gibi sonsuz yetkilerine son verilmesini onaylamıştı. Babası II. Mahmud'un iyi bir eğitim görmesini istediği Abdülmecid, bir Batı dilini, Fransızcayı öğrenen ve konuşabilen ilk padişah olmuş, Batı kültürünü ve özellikle müziğine ilgi göstererek, kendi çocuklarının da bu şekilde yetiştirilmesini istemişti. Saltanatının son yıllarında, kendisini öldürüp yerine kardeşi Abdülaziz'i padişah yapmak için bir komplo hazırlayan bazı kimselere mahkemenin verdiği ölüm cezasını «kan dökülmedi» diyerek ömür boyu hapis cezasına çevirmişti.

Bu olumlu yönlerine karşılık, 17 yaşında padişah olmanın verdiği sarhoşluğu bir türlü yenemeyen Abdülmecid, kadın ve içkiye aşırı ilgi göstermiş, buna korkunç bir savurganlık hırsı eklenince, Batı ülkelerinden alınan borçlarla İmparatorluğun yıkılma sebeplerinden biri olan (Düyûn-u Umumiye) devri açılmıştı.

Abdülmecid'in tek erkek kardeş vardı: Ölümünden sonra yerine geçecek olan Abdüaziz. Babaları öldüğü zaman Abdülaziz on yaşındaydı. Delikanlılık çağına erişirken, Abdülmecid kardeşine Osmanlı Sarayı bakımından çok yeni ve bu tarihden sonraki şehzadeler için de örnek

olacak bir hayat düzeni hazırladı. Batılı hanedan üyeleri erkek olsun, kadın olsun yüzyıllardan beri kendi mekânlarında özgür yaşıyorlardı. Abdülmecid'in şehzadelere lâyık gördüğü hayat düzeninde, kendi ılımlı tutumunun etkisi olduğu gibi, Tanzimat'la beraber Batı'dan alınan âdetlerin de rolü vardı. Yeniden inşa edilen Dolmabahçe Sarayı'nda bu ihtişama uygun düşen bir Veliahd Dairesi de yaptırılmıştı. Padişah, Kadıköy'de Kurbağalıdere üzerindeki güzel bahçeli bir köşkü de kardeşine yazlık ve av köşkü olarak veriyordu. Artık Abdülaziz Efendi'nin atları, kayıkları, hatta (Sâik-i Şâdi) isimli bir vapuru bile vardı ve bunlar Osmanlı Devleti için önemli yeniliklerdi. Veliahd, İstanbul içinde dilediği gibi geziyor, halkla görüşebiliyordu. Binicilik, güreş, yüzme gibi sporlara meraklı olarak yetişmiş sağlıklı bir gençti. Vereme tutulduğu halde yıpratıcı hayatını sürdüren Abdülmecid'in son yıllarında bir deri, bir kemik hale gelmesine karşı, bu güçlü kuvvetli veliahdı halk sempati ile izliyor, Kırım Savaşı'ndan sonra çok bozulan ekonomik durumun onun tahta çıkmasıyla düzeleceğini umuyordu. Halk her zaman ümid eder, sonra da hayal kırıklığına uğrardı.

Bu kitabı hazırlarken, şehzadelerin 250 yıllık mahpus hayatından sonra, ilk kez veliahd olarak Abdülaziz ve Murad Efendi'lerin serbest yaşadıkları Kurbağalıdere Köşkü'nün izlerini aradım. Çocukken beni götürmüşlerdi, Kurbağalıdere'nin Gazhane'ye yakın bir yerinde, Çınar adı verilen etrafı ağaçlıklarla çevrili bir düzlükte Ortaoyunu ve Tuluat Kumpanyaları oynardı. Burada dört başı mamur, bol taklidli bir Ortaoyunu da seyretmiştim. İşte bu açıkhava tiyatrosunun hemen yakınında, eski köşkün kalıntılarını ve yine eskiden mamûr olduğu belli bir küçük köprü görmüştüm. Bir sonbahar gününde, burada geçmişin izlerini ararken, rastgele yetişmedikleri beli olan birtakım güngörmüş ağaçlar, dallarıyla, aradığın yer burası demişlerdi.

Kurbağalıdere Caddesi'nin sağındaki Mahmud Sadık Sokağı hizasından, dere boyunca Gazhane'ye kadar uzanan ve bugün İ.E.T.T. İdaresi'nin ardiye ve malzeme mezarlığı olarak kullandığı bu yer, ilk kez Abdülaziz Efendi'nin oturduğu yazlık köşkün bahçesi olmalıydı. Buranın eskiden mamûr bir yer olduğunu hatırlatan ilk işaretler, düzenli olarak dikilmiş ağaçlardı. İçlerinde bir Trabzon Hurması, meyve bile vermişti. Burada dere hayli daralıyor ve küçük bir köprü ile bahçenin ikinci bölümüne geçiliyordu. Eski havuz Elektrik İdaresi tarafından onarılmıştı. Bana, köşkün tek kalıntısı olarak bir hamam harabesini gösterdiler. İçinin, dışının perişan durumuna rağmen, gezdiğim sonbahar gününde (18.10.1983) bahçede latif bir hava vardı. Kadıköy

Belediyesi ilgi gösterirse, Kadıköy'ün dargelirli ailelerinin oturduğu bu semtde, bu harabenin ne güzel bir çocuk bahçesi ve dinlenme yeri olabileceğini düşündüm.

1861'de Padişah olan Abdülaziz, Kurbağalıdere Köşkü'nü veliahdı ve yeğeni Murad Efendi'ye (geleceğin V. Murad'ı) tahsis etmişti. Ancak Murad Efendi bu köşkte çok oturmamış. Fikirtepesi civarındaki, uzun süre kendi adıyla anılacak köşke yerleşmişti. Kadıköy'de oturan bir zatın verdiği bilgiye göre, Sultan Murad köşkü diye anılan bu malikânenin yerinde, dedesi Hacı Hüseyin Paşa'nın köşkü varmış. Abdülaziz burasının av köşkü olarak yeğenine verilmesini isteyince, Hüseyin Paşa mülkünü Saray'a bağışlamıştı.

Murad Efendi, inşaata ve mimarlığa meraklıydı. Dere kenarındaki eski köşkü tamir ettirdikten sonra, Abdülaziz'in kendisine verdiği tepedeki arazide, 1864'de kendisi için güzel bir köşk, daire halkı için ek binalar, bir büyük hamam ve av köşkü yaptıracaktı.

Tamamlandığı zaman İstanbul'un en güzel köşkü sayılacak olan ana binanın, altın yaldızlı ceviz kapıları, billurdan merdiven parmaklıkları ile yatak odasında duş tertibatı vardı. Köşkün güzelliğini duyan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan bile bir gün ziyarete gelmişti. Haluk Şehsuvaroğlu'nun Saray Arşivi'nden yararlanarak verdiği bilgiye göre bu yapılar için 43.627,5 Osmanlı altını harcanmıştı (Sultan Aziz. Hayatı, Hal'i, Ölümü: 51).

Abdülaziz gibi Murad Efendi de bir an önce padişah olmak istiyordu. Ne çareki amcası hem genç, hem sağlıklıydı. Ancak memleketin giderek bozulan mali durumu, Balkanlar'daki, Girid'deki isyan hareketleri, farklı kişilerin Padişah'a karşı birleşmesine yol açıyordu. Gizli bir örgüt olan Genç Osmanlılar Cemiyeti, Veliahd Murad Efendi ile ilişki kurmuştu. Hürriyet ilkesinin öncüleri Namık Kemal ve Ziya (Paşa) Beyler fırsat buldukça köşke giderek sabahlara kadar süren içki âlemlerinde politikayı ve memleketin geleceğini konuşuyorlardı. Kendini bu havaya kaptırmış olan Murad Efendi bir Kanun-u Esasî, yani Anayasa taslağı hazırlamıştı. Arşivde bu taslağı gören bir dostum, pek basit bir şey olduğunu söylemişti. İlginç olan hazırlanan taslağın değeri değil, memleketi istibdat rejimi ile yöneten bir hanedan üyesinin, böyle bir taslağı yazmak istemesiydi.

1876'da taht'dan indirilen Abdülaziz'in yerine padişah olan V. Murad bir akıl hastalığına tutulduğundan taht'dan uzaklaştırılmış ve yerine geçen kardeşi II. Abdülhamid tarafından Çırağan Sarayı'na kapa-

tılmıştı. Bu Saray'da 28 yıl mahpus kaldı. Fikirtepesi Köşkü, Sultan Murad'ın perişan dimağında artık bir hayalden ibaretti.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra V. Murad'ın tek oğlu Salâhaddin Efendi ve ailesinin oturduğu tarihi köşk, Cumhuriyet'den sonra giderek harap olmuştu. Eskiden çok tenha ve bakımsız olan Kadıköy'ün bu bölgesinde, hastahane, okul ve apartmanlar inşa edilirken, gözden kaybolan köşkün, bir bakıma mutlu sonunu anlatayım:

1961-1962 yıllarında, Çapa'da bir arada bulunan Yüksek Öğretmen Okulu ile ortaokul öğretmeni yetiştiren Eğitim Enstitüsü çok sıkışık durumda olduklarından, Kadıköy yakasında yaptırılacak bir binaya nakilleri düşünülmüştü. Bu yapı için uygun arsa aranırken Sultan Murad Köşkü'nün yeri dikkati çekmiş veya bu ailenin vârisi durumunda bulunan iki hanım, avukatları vasıtasıyla görevlilere başvurarak, içindeki eski yapılar çoktan yıkılmış bulunan araziyi satmak teklifinde bulunmuşlardı. Toprak durumuna gelince, arazinin yarısı Millî Emlâk'e, yarısı da hanedan üyesi olan o iki hanıma aid bulunuyordu. Hanımlara aid kısım, galiba metrekaresi 25 liradan alınarak burada ilk Eğitim Enstitüsü inşa edildi. Daha sonra da köşkün arazisi ile Kayışdağı Caddesi arasındaki büyük alan, sahiplerinden satın alınarak öteki binalar yapıldı.

Burada, günümüzde çıkarılmış bir söylentiye değinmek istiyorum: Güya, Sultan Murad köşkünde bir zamanlar Namık Kemaller, Ziya Beyler fikir alış-verişinde bulundukları için bu semte Fikirtepesi denmiş. Bu söylenti sadece bir yakıştırmadır.

Osmanlı Şehzadeleri, ancak 1908 Meşrutiyeti'nden sonra kendi istekleriyle Kadıköy ve Banliyösüne yerleşebildiler. Kadıköy Bölgesinde, Hanedan'a aid saray yavrusu diyebileceğimiz iki köşkten birincisi yukarıda anlattığım Sultan Murad'ın köşkü, ikincisi de V. Mehmed Reşad'ın büyük oğlu Şehzade Ziyaaddin Efendi'nin İbrahimağa'daki köşküydü.

II. Mahmud'un vezirlerinden Gümrükçü Osman Yaşa'nın İbrahimağa'da yaptırdığı köşkü Padişah'a hediye ettiğini, bu ailenin torunlarından Saadet Rıfat Hanım'dan duymuştum. Sonradan bu binanın yıktırılarak, yerine zamanımızdaki köşkün yapıldığını sanıyorum. Acıbadem'den İbrahimağa'ya hafif meyille inen 320 dönümlük bir arazi içinde inşa edilmiş bulunan dört katlı köşkün 32 odası vardı. Arazinin İbrahimağa'ya yakın kısmı bostan olarak kullanılırdı. V. Mehmed Reşad, bu malikâneyi büyük oğlu Ziyaaddin Efendi'ye vermişti. Üç hanı-

mı, iki oğlu ve beş kızı bulunan Şehzade'nin hanımları çocuklarıyla birer kata yerleşmişlerdi. Zemin katı kalfa ve cariyelere bırakılmıştı.

Mehmed Ziyaaddin Efendi (1873-1938) saltanatın son yıllarında, Kadıköy halkının yakından tanıdığı popüler bir kişiydi. Çocukluğumda, onu nefti kostümü, bir kaşının üstüne eğdiği fesi (Bu çapkınlık işaretiydi), beyaz teni ve kumral bıyıklarıyla sık gördüğümü hatırlıyorum. Bazen Yeldeğirmeni'nde evimizin yanındaki cami'e geldiği gibi, Kuşdili Çayırı gezintilerine de katılırdı. Celâl Sahir'in kendisi için yazdığı «Bütün kadınlara hissen muaşık, hemser» tarifi, bu Şehzade'ye de pek uygun düşüyordu. Evet, Ziyaaddin Efendi özgür yıllarında, Kadıköy hanımlarına karşı son derece dost ve mültefitti. Onun bir başka özelliği de Osmanoğulları arasında, İstanbul'da bir sivil yüksek okula yazılmış ilk şehzade olmasıydı. Meşrutiyet'den sonra, Kadıköy'deki Tıp Fakültesi'ne yazılmıştı. Ancak Tıp öğrenimini yıllar sonra bitirebilecekti. Saltanat Rejimi'ne son verilmesinden, Hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmasına kadar geçen kısa dönemde bu aile mensupları kendilerini nasıl bir geleceğin beklediği konusunda kesin bir karara varamamışlardı. Köşkün elinden alınması tasasına kapılan Ziyaaddin Efendi, onu geçici olarak güvendiği birine satmayı, sonra da normal şartlar altında satışa çıkarmayı düşünmüş, bu iş için de damadı İhsan Sokullu'nun kardeşi Hikmet Sokullu'yu seçerek umumî vekil tayin etmişti. Hikmet Sokullu da otarihde 400.000 lira değerinde olduğu söylenen malikâneyi 30.000 liraya babasına satmış, ancak Şehzade'ye bu tertibin geleceğini güven altına alan bir mektup vermişti.

Hanedan üyeleri yurt dışına gönderilirken, Ziyaaddin Efendi ve ailesi de bu 30.000 lirayı alıp, apar topar gideceklerdi. Konumuz olan köşke de bundan sonra (Sokullu köşkü) adı verilecekti (*)

1950'den sonra Ziyaaddin Efendi vârisleri, eski mülklerine sahip olmak için açtıkları davayı kaybettiler. Köşkte uzun yıllar Anadolu Lisesi adındaki özel okul faaliyette bulundu. Topraklarında da çok sayıda ve üstüste yığılmış apartımanlar yapıldı.

II. Abdülhamid'in büyük oğlu Mehmed Selim Efendi (1870-1937) Göztepe'de Erenköy Kız Lisesi'nin bulunduğu Ömerpaşa Sokağı'nda Kayışdağı Caddesi'ne yakın ve sağ kolda 20 dönümden fazla arazi içindeki 18 odalı bir köşkü satın almış ve 1911'de Mühendis Kenan Bey'le ev-

(*) 1915'de Ziyaaddin Efendi'nin çocuklarına öğretmen olan Safiye Ünüvar Hanım'ın 1962'de yayınladığı (Saray Hatıralarım) eserinde Ziyaaddin Efendi, ailesi ve köşkün satışı hakkında yararlı bilgiler vardır.

lendirdiği kızı Nemika Sultan'a tahsis etmişti. Nemika Sultan eşi ve çocuklarıyla memleketten ayrılana kadar bu binada oturdu. Fransa'ya yerleştikten sonra bir gece rüyasında köşkün yandığını görmüş, birkaç gün geçince rüyanın gerçek olduğunu duymuştu. Köşkü sigorta eden şirket 6.000 lira ödedi. Memlekete döndükten sonra köşkün arazisi ile ilgilendiler. Tapu kaydında, önce Mehmed Selim Efendi tasarrufunda görünen mülkün sonradan bir başkasına geçtiği tesbit edilmiş ve bu konuda açtıkları davayı kaybetmişlerdi.

II. Abdülhamid'in yedi oğlundan ikincisi Abdülkadir Efendi'nin Feneryolu'ndaki köşkü bugün çok yıpranmamış olarak varlığını korumaktadır. Feneryolu Sokağının, demiryolu ile kesiştiği sağ köşede, 46 numaralı büyük ve bol ağaçlı bahçe içindeki üç katlı, on odalı beyaz köşk, eski zaman köşklerine göre basit bir yapıdır. Binaya bir koridorla bağlı bulunan külhanlı, kubbeli ve üç kurnalı hamamında tek kurna kalmış. Bir de zamanı bakımından dikkati çeken bir otomobil garajı var. II. Abdülhamid'in kendisine hediye edilen otomobile binmemiş olmasına karşı, oğlunun —tabii Meşrutiyet'den sonra bindiği— bir otomobili ve şoförü bulunuyordu.

Naime Sultan'la aynı anneden doğmuş olan Abdülkadir Efendi (1878-1945) Sultan Abdülhamid'in çocuklarına ayrıcalık tanımadan uyguladığı disipline ters düşen, bağımsız, gönlünce yaşamak isteyen biriydi. Babasının saltanatı döneminde hoş karşılanmayan bazı halleri Meşrutiyet'den sonra giderek artacaktı. Osmanoğulları'nın yüzyıllardan beri oturmuş geleneğine göre, erkekler eşlerini cariyelerden seçer, halktan bir kızla evlenmezlerdi. Beş hanımla hayatını birleştiren Abdülkadir Efendi, Hanedanın sorunlarını görüşerek karara bağlayan Hanedan Encümeni'nin verdiği kararlara karşı gelerek, dördüncü ve beşinci eşlerini iki, şehirli aileden seçmişti. İyi bir müzik eğitimi gören Şehzade keman çalıyordu. 1924'de yurttan çıkarılınca bir süre Budapeşte'de kemanı ile ailesini geçindirmişti. Sonra Bulgaristan'a geçmiş ve İkinci Dünya Savaşı günlerinde parasızlık yüzünden kemanını bile satmak zorunda kalmıştı. Sofya'da bir hava saldırısı sırasında girdiği sığınakta havasızlıktan tıkanarak öldü.

Abdülkadir Efendi köşkü, Mısır Hıdiv Ailesi'nden biri tarafından satın alınmıştı. Bu satırları yazdığım tarihde (1986) bahçesinde apartımanlar kuracak bir firmaya satılmış bulunuyordu. Bir sürü apartımanın kapladığı Feneryolu Sokağı'nda dikkatimi çeken, çok sayıda ağacın varlığı oldu. Eskiden bahçeli ahşap evlerin bulunduğu bu bölgede, Küçükçamlıca'dan kopup gelen havanın saflığı hâlâ duyuluyordu.

KADIKÖY'DEKİ SULTANLAR

Tanzimat öncesi baskı döneminde, padişah kızlarının şehzadelerden daha şanslı yaşama imkânları vardı. Sultan evlendikten sonra, İstanbul şehri sınırları içindeki konak, köşk ve yalısında özgürce yaşayabilirdi. Tanzimat'dan sonra Kadıköy'e rağbet başlayınca, önce Abdülmecid'in kızı ve Mahmud Celâleddin Paşa'nın eşi Cemile Sultan, Erenköy'de bir köşke sahip olmuştu. Erenköy'ün bugünkü durumuna göre, Tellikavak Sokağı ile arkasındaki Şemseddin Günaltay Caddesi arasında, 40-50 dönümlük bir arazi içinde bulunan bu köşk ve müştemilâtının yerinde bugün yeni adalar ve apartımanlar vardır*.

Anlattıklarımızı bir şehir rehberi niteliğinden kurtarmak için, köşkün sahibi Cemile Sultan'ın, klasik trajedinin birçok unsurlarını içeren hayatını da kısaca anlatacağım:

Abdülmecid'in ömürlü ilk beş çocuğundan biri olan Cemile Sultan (1843-1915) V. Murad'dan üç, II. Abdülhamid'den bir yaş küçüktü. Abdülhamid gibi o da küçükken anasını kaybettiğinden, babaları tarafından, çocuğu olmamış kadın efendilerden Perestû'nun himayesine verilmiş ve bu hanım tarafından büyütülmüştü. Perestû Kadın'ın kucağında geçen çocukluk yılları, Cemile Sultan'ı Abdülhamid'e yaklaştırmıştı. On beş yaşına geldiği zaman babası onu, Ahmed Fethi Paşa'nın oğlu Mahmud Celâleddin (Paşa) ile evlendirdi. Sultan ufak tefek, güzel yüzlü, cazibeli bir kadındı. Zeki ve hırslıydı. Ne istediğini bilir, çevresini titretirdi. Yaşlılık döneminde de Sultanlar topluluğunun başında, kendisini saydırmayı bilmişti.

(*) Sayın Nezahat Nureddin Ege, cümle kapısı Tellikavak Sokağı'nda bulunan bu köşke, iki tarafı ağaçlıklı bir yoldan girildiğini belirtmişti. Erenköy'den Tellikavak Sokağı'na girince sol kolda sıralanmış beton yapılar arasında iki tarafı muntazam ağaçlıklı yol hâlâ durmaktadır.

Mahmud Celâleddin Paşa iri yarı, zamanının anlayışına göre yakışıklı erkekti. İleride Şişko Mahmud Paşa diye anılacaktı. Sultan, eşini çok sevmiş, bu sevgiye dul kaldıktan sonra da bağlı kalmıştı.

Abdülmecid, Cemile Sultan'a Fındıklı'da yeni inşa edilmiş iki saraydan, ileride Mebusan Meclisi ve Güzel Sanatlar Akademisi olacak binayı vermişti. Yeni evliler bundan başka, Arapkirli Yusuf Kâmil Paşa'nın Kandilli'deki yalısını satın almışlar, Erenköy'deki köşke de sahip olmuşlardı.

Mahmud Celâleddin Paşa, Abdülaziz devrinin son kabinesinde nâzırdı. Abdülaziz'in taht'dan indirilmesi, yerine Murad Efendi'nin geçirilmesi ve onun az sonra bir akıl hastalığına tutulması gibi önemli olayların birbirini izlediği günlerde Cemile Sultan ve eşi, Şehzade Abdülhamid'in padişahlığını sağlamak için ellerinden geleni yapmış, istedikleri gerçekleşince yeni padişahın yanında en nüfuzlu ve sözü geçen iki kişi olmuşlardı. Sonra ne oldu araştırılması ayrı bir konudur, padişah'la eniştenin arası açıldı. Abdülaziz'in esrarlı ölümünü ele alan Abdülhamid, o tarihte hükümette olanları mahkemeye verdi ki aralarında Mahmud Celâledidin Paşa da vardı. Yargılama sonucu paşa, başkalarıyla birlikte Abdülaziz'in öldürtülmesi suçundan ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası, padişah tarafından ömür boyu hapse çevrilerek, Midhat Paşa ile birlikte Taif Kalesi'ne gönderildi. Dört yıl zindanda kaldıktan sonra 1884'de boğduruldu. Cemile Sultan'la Abdülhamid'in çocukluk yıllarındaki yakınlıkları, Mahmud Paşa'nın ölümden kurtarılmasına yetmemişti.

41 yaşında dul kalan sultan, ömür boyu sürecek gururlu bir yasa bürünmüş, saraya ve padişaha küsmüştü. Yalnız kahverengi elbise giyiyor ve eşinin Taif'den gönderdiği mektupları, karyolasının başucunda saklıyordu. Felâket bu kadarla kalmamış, dünyaya getirdiği altı çocuktan dördünü, küçük veya yetişkin olarak kaybetmişti. Nasıl olduğu bilinmez, bir tarihden sonra Abdülhamid'le barışmış ve Saray'daki törenlere, kahverengi elbisesiyle sultanların önünde ve yine başı dik katılmaya başlamıştı. Abdülhamid'in taht'dan indirildiğini ve kendisinden bir yaş küçük kardeşi Mehmed Reşad'ın padişah olduğunu gördü. Yeni padişah, cülûsundan sonra, ablasını ve iki kızkardeşini ziyaret edecekti.

Çektiği acılara dayanamayarak uzun yıllar hasta yatan Cemile Sultan, 27 Şubat 1915'de Erenköy'deki köşkte öldü. Erenköy köşkü ve arazisi Cumhuriyet döneminde satılacaktı.

Cemile Sultan'ın kızkardeşlerinden Seniha Sultan da (1851-1912) Mahmud Celâleddin Paşa isimli biriyle evlendirilmiş, bu evlilikten Prens Sabahattin ve Lutfullâh Bey'ler olmuştu. II. Abdülhamid önce beğendiği Mahmud Paşa'yı 24 yaşında iken Adliye Nâzırı yapmıştı. Sonra haklı haksız olaylar sebebiyle araları açıldı. Padişah'ın Evkaf Nâzırlığı teklifini kabul etmeyen Mahmud Paşa, Meşrutiyet yanlısı jöntürklere katılmak amacıyla, 1889'da iki oğlunu alıp Avrupa'ya kaçtı. Bu olay, Batı'da büyük bir skandal olarak yorumlanacaktı. Mahmud Paşa, Avrupa'da ölmüş, oğulları ancak 1908 Meşrutiyeti'nden sonra babalarının cenazesi ile birlikte İstanbul'a dönmüşlerdi.

Hareketli ve neşeli bir kadın olan Seniha Sultan'ın Boğaziçi'ndeki yalısından başka Pendik'de köşkü vardı. Pendik böylece, II. Abdülhamid devrinde Hanedandan birinin Marmara'da gidebileceği son iskele olmuştu. Söz sözü açar, Mahmud Paşa ile oğullarının kaçtıkları günlerde, Kadıköy'ün ünlü yazarı Ahmed Rasim'in Pendik'de karşılaşdığı bir olayı anlatmadan geçemeyeceğim:

Ahmed Rasim, Büyükada'ya gidip birkaç gün kalmayı tasarlamıştı. Ada'ya Pendik'den vapurla geçecek ve önce burada Pendik'in al şarabıyla, Marmara'nın nefis Barbunya'sını gövdeye indirecekti. Pendik'de trenden inince, sahildeki gazinolardan birine girmişti ki karşısına dikilen posbıyıklı biri onu sorguya çekmeye başladı. Üstad, bunun sebebini sorunca, adam· Pendik'in Zabıta Memuru olduğunu söylemişti. Biraz konuştuktan sonra anlaşır gibi olmuşlardı. Rasim, Polis Memuru'na bir sade kahve ısmarladı. O da Rasim'e taze barbunya balığı buldurttu. Rasim, balık tavası ile şarabı —kendi deyimi ile— göçürdü. Ama Ada vapuruna, üç, dört saat vardı. Şöyle bir gezineyim diye kalkmıştı. Polis memuru atıldı:

— Nereye Bey?

— Şöyle bir gezineyim dedim. Hazm-ı taam!

— (Pendik'in denize doğru çıkıntısını göstererek) O tarafa gitmeyin!

— Neden?

— Damad Mahmud Paşa firar etti. Sonra sizi...

Zamanın şartlarını bilen Rasim durdu, düşündü:

— Öyleyse Ada'ya da gitmeyeyim!

— Gitmeyin, çünkü karşı karşıya!

— Acaba kaçta tren var?

— Trenden önce karakola gelin de ifadenizi alayım!

Karakola gittiler. Kısa bir ifade alındı. Rasim imzaladı. Memur, istasyona kadar beraber gelmişti. Birkaç gün sonra, Zaptiye Nâzırı, Rasim'i çağırtmıştı. İlk sözü «Ne zamandan beri Mahmud Paşa'yı tanırsın?» oldu.

— Bu isimde tanıdığım kimse yoktur.

— İnkâr eyleme!

— Tahkik buyurabilirsiniz!

— O halde neden Pendik'de geziyordun?

— Hovardalık!

— Biz ama sizi söyletiriz!

— Yalan istiyorsanız söyleyim.

Nâzır şaşırmıştı. Üstad başından geçen olayı ayrıntılarıyla anlattı. Nâzır dinledikten sonra masasının gözünden çıkardığı bir kâğıdı, okuyun diyerek Rasim'e verdi. Bu, Pendik polis memurunun yazdığı yetmiş, seksen satırlık bir jurnaldi. Güya Rasim, Mahmud Paşa'nın köşkünün kapısına giderek zili çalmış, içeriye gireyim diye zabıta memuruna rüşvet teklif etmiş, sonunda yolunu bulup Pendik'den kaçmıştı. Üstad, o gün geceye kadar, Nâzırı suçsuzluğuna inandırmaya çalışmış ve sonunda başarmıştı.

Köşklerin dramı, yalnız yapıların yanıp yıkılmasını değil, içindekilerin de dünya acılarını kapsar.

Erenköy'de noktalanan bir başka dram. 93 gün padişahlık yapan V. Murad'ın büyük kızı Hatice Sultan'ın hayat hikâyesidir.

Bu hikâyede de bir dramın birçok unsurları var: Hapiste geçen genç kızlık yılları, sevemeyeceği bir adamla evlendirilmesi, yasak aşk, bir süre gönlünce yaşamak, sürgün ve yoksulluk içinde ölüm... Hatice Sultan, 1870 yılında Fikirtepesi Köşkü'nde doğmuştu. Babasının kısa saltanatından sonra, altı yaşında iken bütün ailesiyle birlikte Çırağan Sarayı'na kapatıldı. Dile kolay 25 yıl! Sultan Murad, bu uzun süre için de kızlarının müzik öğrenimine önem vermişti. Guatelli Paşa'dan ders alan Hatice ve kardeşi Fehime Sultanlar, çok iyi piyano çaldıkları gibi, beste de yapıyorlardı. Hatta Abdülhamid için besteledikleri marş, Yıldız Tiyatrosu'nda çalınmış ve çok beğenilmişti.

Bu 25 yıllık mahpusluk sonunda yaşları otuzu bulan Hatice Sul-

tan'la kardeşi Fehime Sultan, II. Abdülhamid'e başvurmuş «haremağası bile olsa biriyle evlendirilerek Çırağan'dan kurtarılmalarını» dilemişlerdi. Padişah hemen cevap vermeyince dileklerini tekrarladılar. Sonunda, bir daha Çırağan Sarayı'na adım atmamak, yani babalarını görmeye gitmemek şartıyla dileklerinin yerine getirileceği sultanlara bildirildi. Razı oldular ve bahtsız babaları ve yakınlarıyla vedalaşarak Yıldız Sarayı'na göç ettiler. Ancak bu sultanlara koca bulmak kolay değildi. Hangi babayiğit, Çırağan mahpusu Sultan Murad'ın kızlarını almaya cesaret ederdi? O zaman iş resmiyete dökülmüş, iki basit görevli sultanlarla evlenmeyi kabul etmek durumunda bırakılmıştı. Hatice Sultan'ın eşi alaydan yetişme, uzun boylu, palabıyık, kaba saba biriydi ve hemen paşalık rütbesi verilmişti.

Kendisini yakından tanımış olan Sayın Nezahat Nureddin Ege'nin anlattığına göre, Hatice Sultan çok güzel, nazik ve duygulu bir kadındı. Ne o, ne de kardeşi Fehime Sultan kendilerini almakla görevlendirilen eşlerine ısınmayacak, «Padişah kendi kızlarına Gazi Osman Paşa'nın oğullarını seçmişken, bize bunları mı buldu!» diyeceklerdi.

Evet, Abdülhamid'in iki kızı ile evlenen Gazi Osman Paşa'nın genç ve yakışıklı oğulları, bir ukde olmuştu bu mutsuz sultanların gönüllerinde! Bunlardan Naime Sultan'la eşi Kemaleddin Paşa, Ortaköy'de Hatice Sultan ve eşi ile yalı komşularıydı ve günün birinde V. Murad'ın kızı ile Kemaleddin Paşa arasında yasak bir aşk başlayacak ve büyük bir skandalle sonuçlanacaktı. İş meydana çıkınca, karısından boşattırılan Kemaleddin Paşa, rütbesi alınarak Bursa'ya sürüldü. Olay, Sultan Murad'a duyurulmuş, zaten bitik durumda olan Çırağan mahpusu «Başıma bu da mı gelecekti?» diyerek bir süre sonra ölüp kurtulmuştu.

Hürriyet'in ilânı üzerine, özgürlüğüne kavuşan Hatice Sultan zoraki kocasından ayrılmış, bir süre gönlünce yaşadıktan sonra tanışıp beğendiği bir Hariciye memuru ile evlenmişti. Bu evlilikten iki çocuğu oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında ikinci eşinden de ayrıldı.

Hatice Sultan, Meşrutiyet döneminde, Erenköy'de Ömerpaşa Sokağı üzerinde ve Şehremini Rıdvan Paşa köşkünün karşısında, Topçu Dairesi Reisi Hacı Hüseyin Paşa'ya aid bir köşkü satın alarak buraya yerleşmişti.

Erenköy'e aid hatıralarından yararlandığım Değerli Maarifçi Nezahat Nureddin Ege'nin ailesi, saltanatın son yıllarında bu köşkün do-

kuz odalı bir katını kiralamıştı. Osmanoğulları ailesinin yurt dışına çıkarıldıkları tarihte iki çocuğu ile birlikte Beyrut'a giden Hatice Sultan, bir süre sonra yoksulluk içinde öldü.

1916'da Rıdvan Paşa köşkünde kurulan Erenköy Kız Sultanisi'ne zamanla bu bina yetmediğinden, 1925'de Hatice Sultan köşkü 12.000 liraya satın alınarak, uzun süre okulun yatakhanesi olarak kullanıldı. 1943'de Rıdvan Paşa köşkünün yanması üzerine, 1953'de okulun yeniden inşasına başlanılmış ve Hatice Sultan Köşkü yıktırılarak, bahçesine bugün sınıfların bulunduğu beton bina yaptırılmıştı.

1908'den sonra Erenköy'e yerleşen sultanlardan biri de II. Abdülhamid'in beşinci kızı Şadiye Sultan'dır. 1910'da Galip Paşa'nın torunu Hariciye Memurlarından Fahir Bey'le evlendirilen Şadiye Sultan (1886-1977) kışın Nişantaşı'nda, yazları eşinin Erenköy'deki köşkünde oturacaktı. Yayınlanan anılarında diyor ki: «Erenköy'deki yazlığa Mayıs ayının başında göç ederdik. Köşk 36 odalı olup, büyük arazi üzerinde bulunuyordu. Çiftlik denebilecek kadar geniş teşkilâtı, ayrı ayrı bağları, meyve ve çiçek bahçeleri, bostanı vardı. Akşam ve sabah muntazaman denize girerdik. Sandalla denize açılır, gurubu seyrederdik. Kürek çeker, deniz sporları yapardık. Fenerbahçe, Moda sahillerinde araba ile akşam gezintilerine çıkardık. Eşim ruhen hassas ve artistti.»

Şadiye Sultan, II. Abdülhamid'in en uzun ömürlü çocuğu olarak 91 yaşında Vakıf Gureba Hastahanesi'nde öldü.

Aynı padişahın yedinci kızı Refia Sultan (1891-1938), Ahmed Eyüp Paşa'nın oğlu Binbaşı Ali Fuad Bey'le 1910'da evlenince, yaz aylarını kayınpederinin Feneryolu'ndaki köşkünde geçirecekti.

ÜNLÜ KUMANDANLAR KADIKÖY'DE

Kadıköy'e vapur işletiliyordu. Haydarpaşa'dan Anadolu'ya doğru başlatılan demiryolu yapımı da ilerlemişti. 1873'de Haydarpaşa-Pendik arasında, dört beş istasyonu kapsayan banliyö hattı işletmeye açıldı. Böylece İstanbul havası, suyu, manzarası güzel, yepyeni bir sayfiye kazanacak, bölgenin belki dörtte üçü boş ve yerleşmeye elverişli toprakları, Boğaziçi gibi gelişmiş sayfiyelere göre çok ucuz olduğundan açıkgöz işadamları, yüksek memurlar, hatta vezirler Kadıköy banliyösünde büyük topraklar edinerek bağlı, bahçeli köşkler yaptıracaklardı. Bugün Göztepe İstasyonu'nu Bağdat Caddesi'ne bağlayan yola adı verilen zengin tütün tüccarı Mehmed Efendi, Göztepe'de 1000 dönümlük araziyi arşını otuz paradan alarak büyük bir yatırım yapmıştı.

Eldeki bilgiye göre Tanzimat döneminde Kadıköy'e yerleşen ilk devlet adamlarının en ünlüsü, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde sık sık Seraskerlik (Harbiye Nâzırlığı) görevine getirilen ve (Cihan Seraskeri) diye tanılan Rıza Paşa'dır. Paşa'nın Mühürdar Caddesi'nden Moda Çarşısı'na kadar uzanan geniş bir arazi içinde büyük bir konağı vardı. Konak yok olduktan sonra «Rıza Paşa Arsası» diye anılan arazisi parsellenerek satılmış ve çok sayıda ev yapılmıştır. Bu sahada oluşan sokaklardan biri (Cihan Seraskeri), Kadıköy Çarşısı'ndan Bahariye Caddesi'ne uzanan bir başka sokak da (Serasker) isimlerini taşımaktadır. Rıza Paşa, Serasker Sokağı'nın başında 1261 (1845) ve Mühürdar Polis Karakolu'nun karşısında 1280 (1864) tarihli çeşmeleri yaptırmıştır. (Şu dilcû çeşmeden âb oldu câri fi-sebilullâh) ikinci çeşmenin tarihidir.

Cihan Seraskeri Rıza Paşa'nın (1809-1877) kimliği, Osmanlı Devleti'nin yöneticiler platformundaki önemli bir değişikliği göz önüne seriyor. Bilindiği gibi, bu devletin asker ve sivil yönetici kadrosunda

üç, dört yüzyıl devşirme çocuklarına yer verilmişti. İstilâ Devri'nin sona ermesiyle devşirme düzeni de tavsamış, devlet kapısı İstanbul ve taşra çocuklarına açılmış, böylece XIX. yüzyılda yoksul ve ortahalli aile çocuklarının yetişerek önemli makamlara yükseldiği görülmüştür. Nitekim Sadrazamlardan Âli Paşa Mısır Çarşısı'ndaki bir aktarın, Mütercim Rüşdü Paşa Sinoplu bir kayıkçının, Hüseyin Avni Paşa Ispartalı bir köylünün oğlu olduğu gibi, Cihan Seraskeri Rıza Paşa da Mısır Çarşısı'nda Aktar Memiş Ağa'nın oğluydu. II. Mahmud devrinde Enderun'a alındı. Padişah, zekâ ve çalışmasını beğenerek Başmabeyinciliğe kadar yükseltti. Taht'a geçtikten sonra kendisine vezirlik rütbesi vererek Mabeyin Müşiri yapan Abdülmecid'e, dört elle sarılmıştı. Bu padişahın ve halefi Abdülaziz'in saltanatı dönemlerinde sekiz defa Seraskerlik, üç defa Tophane Müşirliği, dört defa Bahriye, iki defa ticaret Nâzırlıklarında ve valiliklerde bulunmuştu.

Cihan Seraskeri, bu şatafatlı unvanına rağmen, asker değildi. Ama İmparatorluğun son döneminde, üçü gazi unvanını kazanmış beş muzaffer kumandan Kadıköy banliyösüne yerleşerek şerefli isimlerini, bu semtlere birer hatıra olarak bırakacaklardı. Bu ünlü kumandanlar: Müşir Ahmed Eyüp, Müşir ve Gazi Ahmed Muhtar, Müşir ve Gazi Osman, Müşir Deli Fuat ve Müşir Gazi Edhem Paşa'lardır.

AHMED EYÜP PAŞA (1834-1894) Kurmay yüzbaşı olarak 1858'de orduya katılmış, verilen görevlerde başarı gösterdiğinden on bir yılda paşa ve 1873'de müşirlik (mareşallık) rütbesiyle, İmparatorluğun sürekli isyan bölgesi Yemen'e vali ve ordu kumandanı olmuştu.

1875 Sırbistan, 1877 Rus savaşlarına katıldı. 1889'da bir saray görevi olan Mabeyin Müşirliğine getirildi, 15 Mayıs 1894'de öldü. Bilgili, zeki, zarif, az konuşan bir askerdi.

Ahmed Eyüp Paşa'nın Feneryolu'ndaki geniş arazisi içinde saray yavrusu bir köşkü vardı. Bu geniş arazi, kuzeyinde Gazi Ahmed Muhtar Paşa Sokağı, batısında demiryolu, güneyinde Mustafa Mazhar Bey Sokağı ve doğusunda Mustafa Mazhar Bey'in köşkü ve bahçesiyle sınırlı bulunuyordu. (L) harfi şeklindeki arazi, Mazhar Bey arsasını kuzeyden ve batıdan çeviriyordu (*).

(*) Ahmed Eyüp Paşa Köşkü'nün komşusu Mustafa Mazhar Bey (1847-1941) Maliyeden yetişmiş, uzun süre Hazine-i Hassa'da çalışmış, Matbah-ı Âmire Müdürlüğünden emekliye ayrılmıştı. 1900'de satın aldığı köşkü, 1976'da yıktırıldı. Köşkünün önünden geçen yola bu zatın adı verilmiştir.

Burasının eski durumunu hatırlayan Mustafa Mazhar Bey'in torunu Sayın Orhan Nasuhioğlu'nun verdiği bilgiye göre, Selâmiçeşme tren köprüsünü geçtikten sonra solda sokak üzerinde bulunan cümle kapısından köşkün dış bahçesine girilir, iki yanı çınarlı yoldan yürüyünce karşıya gelen ikinci kapıdan köşkün bulunduğu bahçeye geçilirdi. Büyük binanın arkasında bir de selâmlık köşkü vardı. II. Abdülhamid'in kızlarından Refia Sultan (1891-1938) Meşrutiyet'den sonra 1910'da Ahmed Eyüp Paşa'nın oğlu Ali Fuad Bey'le evlendirilmişti. Yeni evlilere tahsis edilen köşk artık «Refiha Sultan Köşkü» veya «Saray» diye anılacaktı. Bu durumda Eyüp Paşa'nın dul eşinin oturması için bahçenin Mazhar Bey arazisi ile Ahmed Muhtar Paşa Sokağı arasındaki kısmında, mimarisi bakımından dikkati çeken yeni bir köşk yapılmıştı.

Cumhuriyet döneminde büyük köşkde Eyüp Paşa ailesine mensup veya yakın kimseler, bu arada Kadıköy'ün tanınmış doktorlarından Profesör Kemal Cenap oturmuştu.

İstanbul'da yapı piyasasının değişen şartlarına göre, önce köşkler ve benzeri binalar yıktırılarak yerlerine ortak yanı çirkinlikleri olan beton evler yapılacak ve ikinci dönemde bu evler de yerlerini dev apartımanlara bırakacaklardı. Ahmed Eyüp Paşa köşkü ve arazisi de bu şartlara boyun eğmiş, daha köşk yıktırılmadan 1930'lu yıllarda dış bahçe parsellenerek satışa çıkarılmıştı. İlk olarak bir demiryolu memuru, tren yolu cihetine aldığı arsada basit bir ev yaptıracak ve bir süre sonra bu evi edebiyatçı Ali Canib Yöntem'e satacaktı. Akrabamdan Haritacı Nüzhet Erktin Bey de 1934'de bu evin yanındaki iki dönümden büyük bir parseli on bin liraya alarak bir ev yaptırmıştı.

Köşke gelince 1940'lı yıllarda, ikinci köşk ise daha sonra yıktırıldı. Sayıları artan evler arasında oluşan ve nice sonra onarılan sokağa Ahmed Eyüp Paşa'nın adı verilecekti.

Ahmed Eyüp Paşa'nın, İmparatorluğunun aynı devrinde ve aynı ağır şartlar altında silâh arkadaşı olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın köşkü de yakın mesafede ve bugün adını taşıyan yolun sol tarafında bulunuyordu ki bakımlı bahçesinin kameriyesi hemen yola yakın yerde bir hatıra olarak kalmıştır. Eyüp Paşa köşkünden daha küçük olan Muhtar Paşa köşkü biri çekme, üç katlıydı. İri merdiveni, iki salonu, alt katta dört, ikinci katta altı odası bulunuyordu. Tahminen 1938'de yıktırılmış ve arazisinde âdeta bir mahalle kurulmuştur.

AHMED MUHTAR PAŞA (1839-1918) kurmay yüzbaşı olarak 1860'da orduya katılmış, Karadağ isyanının bastırılmasında bulunduktan

sonra, Harp Okulu'nda öğretmenliğe getirilmişti. İmparatorluk Doğu'da, Batı'da kaynıyordu. 1870-1877 arası nerede bir ayaklanma, bir savaş varsa oraya gönderiliyor ve kısa zamanda başarıya ulaşıyordu. Böylece Yemen, Asîr, Bosna-Hersek isyanlarını bastırdı. Rütbesi 31 yaşında paşalığa, bir yıl sonra ferikliğe yükseltildi. 33 yaşında müşir (mareşal) oldu. Bosna-Hersek isyanını bastırdığı sırada, İstanbul'da Batı'lı devletlerin Rumeli ıslâhatı hakkındaki plânlarını görüşmek üzere Tersane Konferansı toplanmıştı. Konferansın başarısızlığa uğraması, Rusya'nın saldırısına yol açacaktı. Midhat Paşa'dan yeni kurulan Osmanlı Parlementosu'na kadar çoğu, savaş istiyordu. Bu ortamda, Ahmed Muhtar Paşa'nın Seraskerlik makamına gönderdiği 8 Aralık 1876 tarihli telgraf (*) ileriyi gördüğünü belirten bir belgedir. Telgrafında «Bugün Rumeli'de galip durumdayız. Bu durumda haksız bir barışı kabul etmemiz yarın yıpranarak ve yenilerek aynı haksızlığı kabul etmemizden iyidir» fikrinden hareket eden paşa, Rusya ile savaşın Osmanlı Devletine bir yarar sağlamayacağını ortaya koyuyordu. Telgraf İstanbul'da ele alınınca Paşa'nın uzun süre savaşmaktan sinirlerinin bozulduğuna hükmedilerek Girid Valiliğine atanmış, yirmi gün sonra Ruslar saldırıya geçince, Anadolu Cephesi Kumandanlığına getirilmişti.

Rus taarruzu, Doğu'da başlayınca, Muhtar Paşa 21 Haziran'da ilk zaferini kazandı. Bunu başka zaferleri izledi. Kars kuşatmasını, kaldırtmayı başardı. Bu kez saldırıya geçerek 25 Ağustos 1877'de Gedikler Savaşını kazandı. Bu zafer üzerine Gazi ünvanı verilerek, altın kılıçla taltif edildi. Üç gün süren Yahniler Savaşı'nda 34.000 kişilik ordusu ile 70.000 kişilik düşman ordusunu yenmeyi başardı.

İmparatorluğun temeldeki sorunları; parasızlık, yolsuzluk, merkezi Yönetimin yerli yersiz her işe karışması, bu genç ve enerjik kumandanların başarılarında kesin sonuçlar almalarını önlüyordu. Osmanlı Devleti'ne göre kaynakları çok güçlü olan Rusların cepheye yeni kuvvetler göndermesi, Kars Kalesi'nin düşmesi ve kışın bastırması üzerine, muharebe çete savaşlarına dönüşünce, Muhtar Paşa İstanbul'a çağırıldı. Az sonra da Rumeli cephesindeki yenilgiler üzerine Osmanlı Devleti savaşı bırakmak zorunda kalacaktı.

1891'de Fevkâlade komiser olarak Mısır'a gönderilen Ahmed Muhtar Paşa, Meşrutiyet'in ilânına kadar 16 yıl burada kaldı. 1908'den sonra İstanbul'a gelerek Ayan Meclisi (Senato) üyeliğine seçildi. 1909'da V. Mehmed Reşad'ın cülusunu bildirmek için Avrupa'ya gönderilen he-

---

(*) İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Sadrazamlar. S: 1835.

yetlerden birinin başkanı olarak Fransa'ya gitmişti. 1878 Savaşı'nı dikkatle izleyen Batılılar, Gazi Osman ve Muhtar Paşaların yokluklar içindeki başarılarını günlerce övmüşlerdi. Paris'te başta Genel Kurmay Başkanı olmak üzere, Fransız Ordusu temsilcileri Paşa'ya büyük ilgi göstermiş, bir Fransız Generali, Paşa'nın Doğu Cephesi'ndeki zaferlerini överek anmıştı. 1912'de Küçük Said Paşa Başkanlığındaki İttihad ve Terakki Hükümeti'nin çekilmek zorunda kalması üzerine Ahmed Muhtar Paşa sadarete getirildi. Başmabeyinci Lutfi Simavî Bey, Paşa'ya sadaret müjdesini verince, ihtiyar kumandan «kırk seneden beri bugün müyessermiş!» diyerek sevincini açığa vurmuştu. Kırk yıldır beklenen makam, Osmanlı tarihinin en kötü dönemlerinden birine rastgelmişti. Libya'da İtalya ile ümitsiz bir savaş sürdürülürken, küçük Balkan Devletlerinin de saldırıya geçmeleri üzerine, Ahmed Muhtar Paşa kabine arkadaşları tarafından çekilmeye zorlanacaktı. 21 Ocak 1918'de Feneryolu'ndaki köşkünde ölen Ahmed Muhtar Paşa, büyük törenle Fatih Camii Mezarlığına gömüldü.

Göztepe halkının çok önem verdiği Gazi Osman Paşa köşkü, Tütüncü Mehmed Efendi Caddesi'nden istasyona çıkarken sağ kolda bahçe içinde bulunuyordu. Paşanın vefatından sonra eşi Zatıgül Hanımefendi bu köşkte oturmuş, büyük oğulları Nureddin Paşa, köşkün bahçesine ilâve binalar yaptırmıştı. Köşkleri yıkma devri başlayınca, burayı satın alan Banka, tarihî yapıların yerine apartıman yaptıracak, yalnız eskiden seyislerin oturduğu bir küçük bina Banka'nın konuk evi olarak varlığını koruyacaktı.

GAZİ OSMAN PAŞA (1832-1900) Tarihimizin büyük ve şerefli kumandanlarından biridir. Plevne savunması ile bütün dünyada ün kazanmış ve ömrü boyunca bu şan ve şerefi, tevazu ve doğrulukla korumasını bilmiştir.

Tokat'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. İstanbul'a gelen ailesi tarafından askerî okula verilmiş ve Harp Okulu'nu bitirdiği 1853 yılında çıkan Kırım Savaşı sebebiyle Tuna Boyu'na gönderilmişti. «Karakteri yüce olan daha işe başlarken kendini gösterir. Güneş, ışınlarını seher vaktinden yaymaya başlar» anlamındaki bir eski beyti hatırlatan bir çabuklukla, savaşta gösterdiği başarılar sonucu iki rütbe birden terfi ederek yüzbaşı olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu bir usta savaşçıya şan ve şeref kazandıracak imkânlar ve olaylarla doluydu. Yemen ve Girid'deki savaşlar sonunda paşalığa yükseltildi. Rus kumandanlarının yönettiği Sırbistan Seferinde, düşman

ordusunu birkaç gün içinde dağıtması üzerine müşirlik (mareşallık) rütbesi verildi.

Dünyanın dikkatle izlediği Plevne Savunması (1877) başlı başına bir destandır. Şanlı savunma sonunda yaralanarak esir düşünce, Çar Aleksandr kılıcını geri vermiş ve «Senin gibi cesur ve yüksek yetenekli bir kumandan'la savaştığım için kendimi mutlu sayıyorum» demişti. İstanbul'a dönüşünde, II. Abdülhamid onu kucaklamış: «Sen benim yüzümü ağarttın. İki cihanda yüzün ak olsun!» diye dua etmişti.

Osman Paşa, ölümüne kadar ciddî ve alnı açık yaşadı. 22 yıl, Yıldız Sarayı'nda Mabeyin Müşiri olarak kalmıştı. Vehimli Padişah, kendisini ancak ordunun tahtından indirebileceğini biliyordu. Ordunun da en seçkin adamı Plevne kahramanıydı. Ama Osman Paşa, ömrü boyunca politikadan uzak kalacaktı. Saltanat makamına bağlıydı, ama kişiliğini titizlikle koruyordu. Abdülhamid hem Paşa'ya saygı duyuyor, hem de onu gözönünden uzaklaştırmak istemiyordu. Son yıllarında nefes darlığı çektiğinden Bebek'deki yalısında kalmak istemiş, Padişah razı olmadığından bu arzusuna ulaşamadan Allah'ın rahmetine kavuşmuştu. Cenaze töreninde, İstanbul halkı tabutunun peşinden yürüyecekti.

DELİ FUAD PAŞA (1835-1931). Bizde deli lakabı yalnız Sultan İbrahim gibi akıl hastalarına değil, gözü pek, düşüncesi ne olursa olsun söylemekten sakınmayan atak kimselere de takılmıştır. Deli Fuad Paşa da savaş meydanında cesur, özel ve resmî hayatında da o kadar gözü pek ve lafını sakınmaz bir adamdı. II. Abdülhamid gibi son derece vehimli bir Padişahın saltanat döneminde ve de karşısında lafını esirgemediğinden başına gelmedik kalmamış, ölüm cezasına bile çarptırılmıştı. Şöyle bir fıkra anlatılır:

«Fuad Paşa'ya 1877 Rus Savaşı'nda gösterdiği başarıdan dolayı, savaş madalyası verilmişti. Bir süre sonra Saraya gelirken bu madalyayı takmadığı Padişahın gözünden kaçmadı. Neden madalyayı takmadığını sorunca, Fuad Paşa gayet ciddi «Ben o savaşa katılmadım» dedi. II. Abdülhamid şakaya katlanacak adam değildi. Dik dik yüzüne baktı. Fuad Paşa yine ciddi «Efendim, o savaşta bulunsaydım —diye ekledi— birer savaş madalyası ile taltif ettiğiniz Şeyhülislâm Efendi Hazretleri'ne veya Evkaf Nâzırı'na bir yerde olsun rastlayacaktım!»

Anlaşılan Fuad Paşa, Savaş Madalyası'nın asker olmayanlara da verilmesine içerlemişti. Tanınmış askerlerden İncirköylü Hasan Paşa'nın oğluydu. Kahire Harp Okulu'nu bitirmişti. Mısır ordusunda al-

baylığa kadar yükseldi. 1869'da Osmanlı ordusunda görevlendirildi. Ferik rütbesiyle katıldığı 1877 Rus Savaşı'nda Elena'da Rusları bozguna uğrattığından müşir (mareşal) rütbesi verildi. Savaştan sonraki yıllarda Viyana ve Petersburg elçiliklerinde bulundu.

Fuad Paşa, Kadıköy'de Kalamış-Fenerbahçe Caddesi'nden bugünkü Faruk Ayanoğlu Caddesi'ne kadar uzanan ve Kız Sanat Okulu'nun arsasını da içine alarak kırmızı taş binada son bulan çok büyük bir araziye sahip bulunuyordu. Kırmızı taş bina, o tarihte Fuad Paşa arazisinin köşesinde inzibat karakolu olarak inşa edilmişti. Bugün Fahreddin Kerim Gökay'ın mülkü olup, bir süre kiracısı tarafından içkili gazino olarak kullanılan bu bina, 1986'da restore edilerek açık renge boyanmış ve Kadıköy Belediyesi'nin bir servisi tarafından işgal edilmiştir.

Fuad Paşa arazisinde birkaç bina vardı. Aldığı bir maden imtiyazını satınca, eline yüzbin altına yakın bir servet geçen Paşa, bununla görkemli bir köşk yaptırmak istemiş, ancak yapılan binayı bir türlü beğenmemişti. Bu arada Padişah'la arası gittikçe açılıyor, II. Abdülhamid yönetimini eleştirmesi, Saray'a jurnaller yağmasına sebep oluyordu. Şehzadebaşı'ndaki konağı sürekli gözetleniyordu. Bir gün hafiyeler, Paşa'nın adamlarıyla silâhlı bir çatışmaya girdiler. Verilen jurnal tam isabet kaydederek Padişah'ı çok sert kararlar almaya zorladı. Jurnale göre, Fuad Paşa ve Dağıstanlı Mehmed Paşa, Hassa Ordusu'ndaki Dağıstanlı askerleri ele alarak Padişah'ı taht'dan indireceklerdi. Komplonun baş tertipcisi olarak Sadrazam Said Paşa gösterilmişti. Oysa hepsi yalandı. Önce Fuad ve Mehmed Paşalar tutuklanarak, sorguya çekildiler. Ertesi günü (30.11.1882) Padişah, görevden aldığı Sadrazam Said Paşa'yı ağır sözlerle haşladı. Tabanca bile çekti. Ne gariptir ki, iki gün sonra yeniden ve zorla sadrazam yaptı. Harp Divanına verilen Deli Fuad Paşa ölüm cezasına çarptırılmış, cezası Padişah tarafından hafifletilerek Şam'a sürülmüştü. Meşrutiyet'in ilânına kadar sürgünde kaldı. İstanbul'a dönüşünde törenle karşılandı. Âyan (Senato) üyeliğine getirildi. Uzun ömürlüydü. Üst düzeydeki eskilerden nâdir biri olarak Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağına inanmıştı. Sivas Kongresi'nin memleketin durumu ve Damad Ferid Hükümeti'nin kötülükleri hakkında Padişah'a verilmek üzere hazırladığı ve bir mektupla Fuad Paşa'ya gönderdiği muhtırayı, Vahideddin'e vermesi üzerine 30 Eylül 1919'da Damad Ferid istifa etmişti. Son Sadrazamlardan Salih Paşa, Fuad Paşa'nın damadıdır. Fuad Paşa'nın ölümünden sonra,

büyük arazisi parsellenerek, her boyda evler, apartmanlar yapılmış, sokaklar açılmıştır.

GAZİ EDHEM PAŞA (1844-1909). Kozyatağı'ndaki köşkünün büyük arazisinde P.T.T. hastahanesi kurulmuş olan Edhem Paşa, 1863'de Harp Okulu'nu bitirmiş, 1877'de miralay (albaylık) rütbesiyle Rus Savaşına katılmıştı. Başından yaralanmasına rağmen, kuşatma altındaki Plevne'ye erzak yetiştirmişti. Rütbesi Paşa'lığa yükseltildi. 1895'de müşir (mareşal) oldu. Avrupa'nın şımarık çocuğu Yunanistan'a, Berlin Kongresi'nde Osmanlı ülkesinden koparılan bir toprak parçası ikram edilmişti. Küstahlığı gittikçe artıyordu. Yıllardır binlerce Türk'ün kanı ile sulanan Girid Adası'na asker çıkarınca, II. Abdülhamid bütün ihtiyatına ve barışseverliğine rağmen Atina'ya savaş ilân etti. Halkımızın (313 Harbi) diye andığı savaşın Başkumandanlığına Edhem Paşa getirildi. Küçük Yunanistan'la savaşmak, Osmanlı Devleti için önemli bir olay değildi ve ancak dörtte bir nisbetinde seferberlik yapılmıştı. İlk hedef, Yunanlıların işgal ettiği Milona geçidinin geri alınması oldu. Ardından, Yunan Veliahdı Konstantin'in savunduğu Tırnova ve Yenişehir düşmüş, Yunanlılar kaçmaya başlamıştı. 5 Mayıs'da Farsala zaferi kazanıldı. Yunanlılar son olarak Dömeke'de sarp bir dağın eteğindeki mevzilerinde tutunmuşlardı. Edhem Paşa burada düşmanı ağır bir yenilgiye uğratmış, Konstantin kaçmış, Atina yolu açılmıştı. Atina'da çıkan panik sonucu hükümet düşüyor Yunanlılar yine Batı Devletlerine sığınıyorlardı.

Çar II. Nicola, Abdülhamid'e gönderdiği bir telgrafda, Padişah'ın insanî duygularına ve barışseverliğine başvurarak daha fazla kan dökülmemesi için ateşin kesilmesini rica ediyordu. Osmanlı Ordusu 19 Mayıs 1897 günü, Padişah'ın emriyle savaşı durdurmuştu.

Gazi Edhem Paşa'nın bundan sonraki hayatının önemli olayı, 1909' 31 Mart isyanı çıkınca, tarafsız bir devlet adamı olarak sadarete getirilen Tevfik Paşa'nın Kabinesi'nde, Harbiye Nâzırlığı görevini yüklenmiş olmasıdır. Herhalde bu kargaşa günlerinde Paşa'nın halk arasında ve ordudaki şöhretinden yararlanmak düşünülmüştü. Ancak Hareket Ordusu İstanbul'a gelip II. Abdülhamid taht'dan indirilince, Tevfik Paşa kabinesi de çekilmişti.

Bu sırada İstanbul'da çıkan bir mizah dergisinde, galiba Cem'in yaptığı bir karikatürde, Edhem Paşa'nın sadece başı bulunan bir tahta ata bindirilmiş ve altına da (Son Gazi) diye yazılmış olması, Paşa'nın bu ayaklanma sırasında görev almasının, yeniden iktidara gelen İttihadcılarca hoş görülmediğini belli ediyordu.

SON MAREŞAL KADIKÖY'DE

Türk Ordusu'nun son iki Mareşali, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşa'dır.

Atatürk'ün Cumhuriyet'den önce veya sonra Kadıköy'de bir süre oturup oturmadığına dair bilgimiz yok. Kadıköy Tarihi'nde, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili eski bir hatıra, Paşa'nın 1918 yılında Fenerbahçe Kulübü'nü ziyaretidir. Anafartalar Kahramanı, İstanbul'da bulunduğu 3 Mayıs 1918 günü, Fenerbahçe Kulübünün Kuşdili'ndeki eski lokalini ziyaret etmiş, kulüp defterine şunları yazmıştır:

«Fenerbahçe Kulübü'nün her tarafta mazhar-ı takdir edilmiş bulunan asâr-ı-mesaisini işitmiş ve kulübü ziyaret ve erbâb-ı-himmetini tebrik etmeyi vazife edinmiştim. Bu vazifenin ifası ancak bugün müyesser olabilmiştir. Takdirat ve tebrikâtımı buraya kayd ile mübahiyim.

Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal

16 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan ayrılan Atatürk, 1 Temmuz 1927 günü deniz yoluyla gelecek ve Dolmabahçe Sarayı'na inecekti. Bu tarihten sonraki İstanbul ziyaretlerinde, Kadıköy'de Moda Deniz Kulübü'ne gelmiş koydaki yarışları izlemiş, yaz gecelerinde Suadiye Plaj Gazinosu'na, Fenerbahçe Belvü Gazinosu'na geldikleri olmuştur.

Atatürk'ün İstanbul'da geçen hastalığında, gençlik yıllarında görüp beğendiği Alemdağı veya Çamlıca civarında bir yerde dinlenmek istediği şeklinde bir söylenti vardır. Atatürk'ü son kez 1938 yazında, Savarona Yatı'nda istirahat ederken yoklayan ve görüşen eski arkadaşı Fethi Okyar'ın bu söylentiyi hatırlatan bir anısı var:

«Çok eski günlerdeymişiz gibi kucaklaştık. Onur ve gurur telakkisini bildiğim için hastalığından hiç söz etmedik. Sadece yorgunluğundan ve Çamlıca muhitinde biraz da kır havası almak ihtiyacından bahsetti.» (Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 542)

Son Türk Mareşali Fevzi Çakmak'ın Kadıköy'de bıraktığı hatıra Göztepe ile Erenköy arasında yaptırdığı —köşk diyemiyeceğim— mütevazi evdir*.

10.4.1985 tarihli bir İstanbul Gazetesi, torununun Amerika'ya gitmesinden sonra Mareşal'ın evinin bakımsız ve perişan kaldığını, bahçesinin çöplük haline getirildiğini haber vererek, semt halkının «böyle büyük bir insanın köşkünün gözetilmesi, müze yapılması» şeklindeki isteklerini dile getiriyordu.

Göztepe'de Ömerpaşa Sokağı ile Taşmektep Sokağının kesiştiği köşede, bina bekçisinin dört dönüm olduğunu söylediği bahçe içindeki evi görmeye gittim. Bodrum katı üzerinde üç odadan ibaret görünen ev kapalıydı. Etrafa birtakım eski eşya, şu bu yığılmıştı. Bahçe de öyle bakımsız ve perişandı. Aklıma, Cumhuriyet Tarihi'mizin üst düzeydeki iki, üç şahsiyetinden biri olan Mareşal, biraz daha büyük, daha hallice bir eve sahip olamaz mıydı sorusu geldi. Atatürk'ün «Fevzi Paşa Hazretleri» diye andığı bu ciddî ve görevine bağlı zat, ulaştığı ün ve şerefi ömrü boyunca doğruluk ve tevazu ile korumasını bilmişti. Karakterindeki sadelik Eyüpsultan'daki son durağı gibi bu evine de aksetmişti.

Mareşal'ı emekliye ayrıldıktan sonra bir gün Kadıköy'de görmüştüm. Halidağa Caddesi'nde, tarihî çitlenbik ağacının karşısındaki Millet Partisinin lokaline gelmiş, pencereden halka karşı bir konuşma yapıyordu. Bu konuşmanın unutamadığım bir cümlesine,

«Bana, tek parti düzenine neden karşı çıkmadın diyorlar —diye başlamış ve birden hiddetlenerek— Nasıl karşı çıkardım? Ben askerdim!» diye bitirmişti.

(*) Dr. Bedi Şehsuvaroğlu'nun verdiği bilgiye göre (Göztepe, s. 119) bu evin yerinde, II. Abdülhamid devrinde Piyade Dairesi Reisi Cemal Paşa'nın köşkü vardı. Köşk yanmış, ayrı binadaki gösterişli selâmlık dairesi yangından zarar görmemişti. Mareşal burasını satın alınca yanan köşkün yerine ev yaptırmış, selâmlık dairesini de satmıştı. Bu güzel bina 1966'da yıktırılarak yerine apartıman yaptırıldı.

II. ABDÜLHAMİD DEVRİ PAŞALARININ KADIKÖY'E AKINI

Daha önce belirttiğimiz Kadıköy'ün gelişme döneminde, özellikle 1880-1908 arası, II. Abdülhamid'in bazı gözde vezirleri Kadıköy Banliyösü'ne rağbet etmiş, kendileri için bağlı, bahçeli köşkler, hayır için de cami yaptırmışlardır. Öyle ki Kadıköy'de bir Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kurulacak kadar vezir ve nâzırın toplandığını görüyoruz. Şöyle sıralayalım:

Bahriye Nâzırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın Kurbağalıdere semtinde yaptırdığı cami ve Yakacık'daki bağı, bahçesi ve köşkü, Maarif Nâzırı Zühdü Paşa'nın Kızıltoprak'da yaptırdığı cami ve yakınındaki köşkü, Evkaf Nâzırı Galip Paşa'nın Erenköy'de Bağdat Caddesi üzerinde yaptırdığı cami ve istasyon civarındaki köşkü, Maliye ve Ticaret Nâzırlarından Zihni Paşa'nın Erenköy İstasyonu karşısında yaptırdığı cami ve yine o civardaki köşkü, Maliye Nâzırı Reşad Paşa'nın Suadiye'de yaptırdığı cami ve Kozyatağı'ndaki köşkü, Maarif Nâzırı Münif Paşa'nın, Maliye Nâzırı Ziya Paşa'nın Erenköy'deki köşkleri.

Yine II. Abdülhamid devri paşalarından bazılarının Kadıköy ve Banliyösünde yaptırdıkları binalardan bildiklerimiz şunlardır:

Hicaz Valisi Ahmed Ratip Paşa'nın Acıbadem'deki köşkü, Ali Şamil Paşa'nın Hünkârimamı'ndaki konağı, Mabeyinci Doktor Arif Paşa'nın Moda Caddesi'ndeki büyük kâgir konağı, kardeşi Mabeyinci Ragıp Paşa'nın Caddebostan'daki köşkü, Operatör Cemil Paşa'nın Çiftehavuzlar'da, Başkâtip Tahsin Paşa'nın Feneryolu'nda, Şehremini Rıdvan Paşa'nın, Zülüflü İsmail Paşa'nın, Doktor Ömer Paşa'nın, Mabeyinci Faik Bey'in ve nihayet Abdülhamid'in Üçüncü Musahibi Nadir Ağa'nın Göztepe'deki köşkleri.

XIX. Yüzyıldaki İstanbul Hayatı, konakları ve köşkleri hakkında

(Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatlar) isimli bir eser yazmış olan Semih Mümtaz Bey'in «Bu köşklerin ve sahiplerinin özellikleri hakkında biraz bilgi vermezsek bir şehir rehberi yazmış oluruz» şeklindeki düşüncesine katılarak yukarıda adlarını sıraladığımız, Kadıköy'ün yakın tarihi ile ilgili kişiler ve yapıları hakkında biraz bilgi vermeye çalıştım.

Kurbağalıdere semtinin bir kısmına (Hasanpaşa) şeklinde adı verilen* Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa (1832-1903) Deniz Harp Okulu'nu 1849'da bitirmiş ve sırasıyla terfi ederek, II. Abdülhamid'in gözde vezirleri arasına girmişti. 1880'de Bahriye Nâzırlığı'na getirildi ve 22 yıldan biraz fazla bu görevde kalmak mutluluğuna veya bahtsızlığına erişti. Abdülaziz'in sayı ve nitelik bakımından güçlü bir donanma kurma arzusu meşhurdur. Borca batarak bu arzusunu kısmen yerine getirmiş ve haleflerine çok sayıda savaş gemisi bırakmıştı. Bu padişah, 1876'da bir Haziran sabahı tahtından indirildiği kendisine duyurulduğu zaman, Dolmabahçe kıyılarında demirleyen savaş gemilerinin toplarını Saray'a çevirdiklerini görmüştü. O zaman ikinci veliahd olan Abdülhamid'in de bu tabloyu hayalinde yaşattığı ve deniz kuvvetlerinden ürktüğü söylenir. O halde ki 1878'de, 40 torpitodan oluşan filotillada, 1908'de çalışabilir durumda 6 gemi kalmıştı. İşte bu ortamda 22 yıl Bahriye Nâzırı olan Hasan Paşa, Haliç'de çürüyen gemilerin baş sorumlusu olarak suçlanacaktı. Eşref'in hakkındaki hicivleri meşhurdur.

Hasan Paşa, 1899-1900'de Kurbağalıdere'de kendi adıyla anılan camii yaptırmıştı. Yakacık'da, Sanatoryum karşısındaki geniş ve nezaretli arazisi üzerinde güzel bir köşkü ve müştemilâtı vardı. Zamanının öteki vezirleri gibi Hasan Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaşmasına Padişah'ca müsade edilmediğinden, malikânesinin güzelliklerini ancak dinleyerek safalanabiliyordu. Ölümünden sonra hamam dairesi yanan köşkün vârislerinden biri, öteki hisseleri satın alarak tamir ettirmişti.

Bahriye Nâzırlığı'nda Hasan Hüsnü Paşa'nın haleflerinden Hasan Rami Paşa'nın Çiftehavuzlar'da bir köşkü vardı. Abdülhamid devrinde, yüksek maaşlar, ihsan ve imtiyazlar alan bu paşalardan bir kısmı büyük servet yaptıklarından halkın diline düşmüş, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra haklı, haksız eleştirilere uğramışlardı.

Kızıltoprak'da adıyla anılan camii yaptıran ve yakınında köşkü

(*) Eskiden Kaptanpaşa olan bu semtin adı, tramvay işledikten sonra Hasanpaşa'ya çevrilecekti.

bulunan Zühdü Paşa (1833-1902) maliyeden yetişmişti. 1878'de Maliye Nâzırı 1884'de Nafia Nâzırı oldu. 1891'de getirildiği Maarif Nâzırlığı'nda uzun süre kaldı. 1902'de ikinci kez getirildiği bu görevde öldü. Paşa'nın camii sırasındaki büyük köşkü, Cumhuriyet döneminde Kadıköy Kız Ortaokulu olarak kullanılmış, sonra yıktırılarak yerine apartımanlar yaptırılmıştır.

Erenköy'de, Bağdat Caddesi üzerinde kalabalık bir bölgenin ihtiyacını karşılayan camii yaptırılan Galip Paşa (1828-1903) Abdülaziz ve II. Abdülhamid devri vezirlerinden iyi isim bırakmış bir devlet adamıydı. Maliyeden yetişmiş, Kırım Savaşı'na Ordu Muhasebecisi olarak katılmıştı. Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) Başkanlığı, Maliye Müsteşarlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1871'de Maliye Nâzırı oldu. İstanbul'da Şehreminliği ve çeşitli illerde valilik yaptı. 1891'de getirildiği Evkaf Nâzırlığı'nda on yıl kaldı.

Erenköy istasyonu karşısında bir köşkü bulunan Galip Paşa, adıyla anılan camiin yapımını, Abdülhamid'in 25. Cülus yıldönümüne rastlayan Rumî 19 Ağustos 1316 (31.8.1901) günü başlatmıştı.

Bu Padişah'ın kızlarından Şadiye Sultan, Meşrutiyet'den sonra, Galip Paşa'nın torunu Fahir Bey'le evlendirilecekti.

Erenköy istasyonu karşısındaki cami ile yakınındaki okulu yaptıran ve daha ileride bir köşkü bulunan Mustafa Zihni Paşa (1838-1911) bu semtde en çok adı duyulmuş devlet adamlarından biridir. Çeşitli görevlerden sonra, 1884'de Maliye Nâzırlığı'na getirildi. Evkaf, Ticaret ve Nafia Nâzırlıklarıyla Selânik, Halep, Bursa Valiliklerinde bulundu. II. Abdülhamid devrinin başarılı vezirlerinden sayılan Zihni Paşa, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra da Şurây-ı Devlet (Danıştay) Başkanlığı'na ve Âyan Meclisi üyeliğine getirilmişti. Kendisinden beş yıl önce ölen eşi Emine Nazire Hanım'la, 1320 (1902) tarihinde yaptırdığı camiin bahçesinde medfundur. Oğulları Kimyager Neyyir Bey Meşrutiyet dönemi edebiyat dergilerinde (Nevin) takma adıyla şiirler yazardı. Erenköy'deki köşkleri bir dikkatsizlik sonucu yandı.

XIX. yüzyılda, Doğu ve Batı kültürüne sahip devlet adamlarından Münif Paşa'nın köşkü de Erenköy'de bulunuyordu. İki defada toplam on yıl Maarif Nâzırlığı yapan Münif Paşa (1828-1910) hizmet süresinde Türk Maarifine yararlı olmuştur. Erenköy'den Suadiye'ye giderken sol kolda, tren yoluna bakan köşk bahçesindeki büyük zürafa heykeli, çocukluğumuzda ilgimizi çekerdi.

II. Abdülhamid devrinde kısa süre Maliye Nazırlığında bulunan Mehmed Ziya Paşa'nın köşkü, Erenköy'de Tellikavak Sokağı'nın sağ kolunda ve Cemile Sultan Malikânesinin karşısındaydı. Tren yoluna kadar uzanan bahçedeki köşk yıktırılarak yerine binalar yapılmış, yalnız Tellikavak Sokağı üzerindeki müştemilattan iki ahşap bina —kırık dökük— günümüze kadar kalmıştır.

Yine bu devrin Maliye Nâzırlarından Reşad Paşa (1848-1927) Maliyeden yetişmiş, 1899'da Maliye Nâzırı olmuş ve altı yıl bu görevde kalmıştı. Genç yaşta ölen kızı Suad Hanım'ın hatırasına Suadiye Camii'ni 1907'de yaptırmış ve zamanla semtin adı (Suadiye) olmuştur.

Reşad Paşa'nın Kozyatağı'nda bugüne kadar varlığını koruyabilmiş malikânesi, inşa edildiği ve içinde yaşandığı ortamın izlerini günümüze aktaran ve benzerleri Kadıköy bölgesinde onu, on beşi geçmeyen bir canlı tarih niteliğindedir. Kozyatağı'nda, Erenköy-Bağlarbaşı yolu ile Hilmi Paşa Sokağı arasında kalan, dikdörtgen şeklindeki büyük adanın hemen üst kısmını kaplayan ve duvarlar içinde bulunan bu malikânenin bol ağaçlı bahçesinde —dışarıdan görebildiğim kadarıyla— iki ahşap köşk ve ek yapılar bulunuyordu. Doğuya bakan ve Hemşire Okulu'nun karşısına rastlayan üst cephedeki duvarlarda dört, beş kapı vardı. Bir kış günü Değerli Tarihçi Midhat Sertoğlu ile köşkün çevresini dolaşırken, kaybolmuş zamanın hüznü bir sis gibi kaplamıştı bahçeyi...

Erenköy gibi, Göztepe'ye de yerleşmiş olan Abdülhamid devri devlet ve saray adamlarının en ünlülerinden biri Şehremini Rıdvan Paşa'dır. Bâbıâli Tercüme Odası'nda yetişen Rıdvan Paşa (1855-1906) Mabeyin Başkâtipliği görevinde bulunmuş, 1890'da İstanbul Şehreminliği'ne getirilmişti. Padişahın güvenini kazanarak 16 yıl bu görevde kaldı. Oğlu Reşad Rıdvan Bey, Kadıköy'deki Tiyatrocularla ilgili bir bölümde anlattığımız gibi, bu sanata son derece meraklıydı. Rıdvan Paşa da Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatrolarını yaptırmış, Tiyatro meraklısı Padişah'ı memnun etmek için Avrupa'dan tanınmış trupların gelmesine yardımcı olmuştu. Ancak, oğlunun günlerini kulislerde geçirmesine kızarak İstanbul Tiyatrolarını bir bahane ile geçici olarak kapatma yoluna gitmişti. Hayatı bir facia ile sona erdi. Devrin, Padişah tarafından tutulan ailelerinden Bedirhan Paşa Torunu Abdürrezzak Beyle, zâhirde bir sokak tamiri meselesinden araları açılmıştı. Abdürrezzak Bey, birkaç adam tutarak, Rıdvan Paşa'yı Gözteye'de trenden indiği sırada öldürttü. Bu cinayet, zamanın Sadrazamı Avlonyalı Ferid Paşa'nın Be-

dirhan Paşa ailesine karşı alınmasını istediği tedbirlerin, Padişah tarafından kabulü ile sonuçlanacak ve ailenin bütün üyeleri İstanbul'dan sürülecekti. Rıdvan Paşa'nın ölümünden sonra köşkü, Mabeyinci Faik Bey tarafından satın alınmıştı. Tarihî Erenköy Kız Lisesi, Meşrutiyet döneminde Maarif Nezareti tarafından satın alınan bu binada kurulacaktı. 1943'de yandı.

Göztepe'nin bu devirde yapılmış tanınmış köşklerinden biri de Tütüncü Mehmed Efendi Caddesi'ndeki Abidin Paşa köşküdür. 1867'de bir erkânıharp olarak orduya katılan Abidin Paşa (1844-1916) gençliğinde, İmparatorluğun Girid, Yemen gibi isyan bölgelerinde bulunmuş, bir ara İstanbul'da Feshane Fabrikası Müdürü olmuş, 1894'de görevle Kerkük'e sürülmüştü. Meşrutiyet'den sonra emekliye ayrıldı. Kızını, Askerî Müzenin Kurucusu Ferik Ahmed Muhtar Paşa ile evlendirmiş, bu evlilikten ünlü Yazar Sermed Muhtar Alus (1888-1952) doğmuştu. Büyük bir servetin vârisi olarak 1936'ya kadar bu köşkte oturan Sermed Muhtar'la annesi zamanla bütün varlıklarını yitirmişlerdi. Yıktırılan köşkün yerine benzerleri gibi apartıman dikilmiştir.

II. Abdülhamid Sarayı'nın iki nüfuzlu adamı Başkâtip Tahsin Paşa ile Üçüncü Musayip Nadir Ağa da Feneryolu ve Göztepe'de birer köşk yaptırmış ve bir zamanlar bu semtte isimleri çok geçmiştir:

Bahriye Nezareti Mektupcusu Tahsin Bey, sakin ve herkese evet demekle kendini sevdirmiş bir memurdu. Saray Başkâtibi Süreyya Paşa'dan sonra bu makama getirilince Padişah'a dört elle sarılmış ve güvenini kazanmak mutluluğuna erişmişti. Yakınındakilere cömerd davranan Abdülhamid'in ihsanlarıyla servet sahibi olacak ve o derece taşkın bir israfla hepsini yiyip bitirecekti. Cumhuriyet'den sonra elinde yalnız, Feneryolu ile Göztepe arasındaki köşkü kalmıştı. Günümüzde olsa köşkün geniş arazisine dikilecek apartımanlarla milyonlara sahip olabilirdi. Ama Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra para sahipleri, böyle ahşap, bakımı güç yapılara ilgi göstermediğinden İstanbul banliyösündeki köşkler, hatta Boğaziçi yalıları, inşaat seferberliği başlayana kadar kaderlerine bırakılmıştı.

Ailesini yitiren ve yoksul düşen Tahsin Paşa, köşkü yazlık olarak bölük, bölük kiraya veriyordu. 1928 yazını bu köşkün bir bölümünde geçiren bir tanıdığımıza gittiğim zaman gördüğüm ihtiyar Paşa, bakımsız bahçe, üzerinde küçük köprüler yapılmış dereler ve hepsinin eşit perişanlığı, İzzet Molla'nın «Bülbül hamûş, havz tehi, hânüman harap» mısraını hatırlatıyordu.

Satılan köşk 1935'de yandı. Daha sonra arazisi üzerinde Tarım Bakanlığının nümune bağı kuruldu. Tahsin Paşa 1931'de, Siirt Mebusu Mahmud Bey'in yayınladığı *Milliyet* Gazetesi'nde, İkinci Abdülhamid ve Yıldız Sarayı'na aid hatıralarını yayınlamış, kitap halinde de basılan bu anılar o yıllarda ilgi ile karşılanmıştı.

Gelelim II. Abdülhamid'in Üçüncü Musahibi Nadir Ağa ile Göztepe'deki köşküne... Saray'da Kızlarağası'nın emrindeki çok sayıda hadımlardan bir kısmı musahip unvanı ile birer yüksek saray görevlisi olarak Padişah'ın özel hizmetinde bulunurlardı. II. Abdülhamid'in dokuz musahip Ağası vardı. Bunlar genellikle Mabeyin'le Harem arasındaki haberleşmeyi sağlar, Padişah'ın özel dairesinin kapısında nöbet tutar, gelen yazı veya haberleri Harem'in zilini çalarak nöbetçi hazinedar kalfa ile Padişah'a ulaştırırlardı. Zamanında hatırı sayılır bir saray ağası olan Başmusahip Cevher Ağa, 31 Mart ayaklanmasından suçlu görülerek asılmıştı. Oysa Abdülhamid saltanatı süresince saray hadımlarının, geçmişte görüldüğü gibi devlet işlerine karışmalarına meydan vermemiştir. Cevher Ağa'nın başlıca görevlerinden biri, Saray'a gönderilen yüzlerce jurnali okumak ve bunlardan önemli gördüklerini Padişah'a arzetmekti. Bu jurnaller arasında sonradan Hareket Ordusu Kumandanı olan Mahmud Şevket Paşa'nın ve başka hürriyetçilerin de jurnalleri vardı ve aksi isbat edilmeyen bir yoruma göre, Cevher Ağa bu gerçekleri bildiğinden asılmıştı. Üçüncü Musahip Nadir Ağa (1882-1961) zeki, becerikli, aklı hesap işlerine yatkın biri olduğundan Padişah onu alış-veriş işlerinde kullanırdı. Avrupa'dan hediye olarak gönderilen bir otomobili, Nadir Ağa Yıldız Bahçesi'nde işletmeyi becermişti. 31 Mart'dan sonra o da tutuklanmış, idam sehpasının dibine kadar gelmiş, bir paşanın yardımı ile kurtarılmıştı. Göztepe'yi çok beğenen Nadir Ağa, hat boyunda sonradan adıyla anılan bir çayıra bakan araziyi satın alarak burada Balkan Savaşı sırasında —bazı parçalarını Avrupa'dan getirttiği— bir köşk ile dükkânlar yaptırmıştı. Eski adıyla Kurtdereli* Sokağı'nda bulunan köşkü, zamanımızın Hukukçuları'ndan

---

(*) Nadir Ağa köşkünün bulunduğu sokağın eski adı (Kurtdereli) iken değiştirilerek (Nadir Ağa) konmuştur. Kurtdereli, Atatürk'ün takdirini kazanmış bir Türk pehlivanı, Nadir Ağa ise önemsiz bir haremağasıdır. Bu isim değiştirmenin sebebi bir kara mizah değilse, sadece bilgisizlik olduğu akla geliyor. İstanbul gibi eşsiz bir tarih şehrinin cadde ve sokak isimlerinin, yüzyıllar boyunca korunmasında yararlar vardır. Politik sebeplerle yeni isimler konması gerekiyorsa, bu isimlerin büyüyen şehrin yeni sokaklarına verilmesi yerinde olacaktır.

Abdülhak Kemal Yörük satın almış, ölümünden sonra yıktırılarak yerine apartıman yapılmıştır.

II. Abdülhamid, devrinin tanınmış asker doktorlarından Ömer ve Rıfat Hüsameddin Paşalar da bu bölgede oturuyordu. Sıhhiye Dairesi Reisliğinde bulunan Ömer Paşa'nın (1840-1912) köşkü, adını taşıyan caddenin ilerisinde, Teşrih-i Marazi Profesörü Rıfat Hüsameddin Paşa'nın (1864-1912) köşkü de Tahta Köprü'nün Çemenzâr tarafındaydı.

Kadıköy'de yıllardan beri birlikte anılmış bir doktor ve köşk adı vardır: Operatör Cemil Paşa ve Çiftehavuzlar'daki köşkü. Paşa 90 yaşında ölmüştü. Sahip değiştiren köşk nazar değmesin hâlâ ayakta durmaktadır.

Operatör Cemil Topuzlu (1868-1958) sağlıklı, şanslı ve başarılı bir insandı. 1886'da yüzbaşı rütbesiyle Askerî Tıbbiye'yi bitirmiş, operatör olarak gösterdiği başarı üzerine gönderildiği Paris'de üç yıl kalmıştı. 1890'da döndü. Askerî hastahanelerde önemli görevlerde bulunduktan sonra 1894'de Profesör oldu. 1897 Yunan Savaşı sırasında Yıldız'da kurulan hastahanenin başhekimliğine getirildi. Cepheden gelen ve sayısı bini aşan yaralının ameliyatını yapmış, bu operasyonlarda ölüm nisbetinin yüzde üçü geçmemesi üzerine rütbesi ferikliğe yükseltilmişti. 1905'de Padişah'ın oğullarından birine yaptığı başarılı ameliyat sonucu müşirlik rütbesi verildi. Meşrutiyet'in ilânından sonra, bir süre Tıp Fakültesi Dekanı oldu ve hizmette bulundu. Cemil Paşa 1912'de İstanbul Şehreminliği'ne getirildi. Birinci Dünya Savaşına kadar süren bu görevi sırasında İstanbul'a yaptığı, Gülhane Parkı'nın düzenlenmesi, Darülbedayi'in (Şehir Tiyatrosu) kurulması gibi hizmetleri hâlâ anılmaktadır. Ülkemizde Batı şehirciliğinin ilk örneklerini veren Cemil Paşa, Cumhuriyet döneminde, İstanbul Şehir Meclisi Üyeliğinde bulunmuştur. Meşhur köşkü, Hayri İpar tarafından satın alınmıştı. Sonra başkasına satılan bina, 1985'de restore ediliyordu.

Bugün Kadıköy yakasında ayakta kalabilmiş az sayıdaki eski zaman yapılarının en güzeli ve bakımlısı, Caddebostan kıyısındaki Mabeyinci Ragıp Paşa köşküdür. Ragıp Paşa (1857-1920) Eğribozlu bir ailenin oğluydu. Galatasaray Lisesi'nde ve Mülkiye'de okudu. Saray'a alınarak mabeyincilik görevi verildi. II. Abdülhamid'in güvenini kazanmış nadir kişilerden biri olarak, Meşrutiyet'e kadar bu güveni koruyabilmek hünerini göstermişti. Abdülhamid'in kızlarından Ayşe Sultan anılarında «Babam, Ragıp Paşa ile kardeşi Arif Bey'i severdi. Ragıp Paşa'ya büyük güveni vardı» diyor. Bu güvene bir örnek olarak, Midhat

Paşa ve arkadaşlarının Yıldız'daki yargılanmaları sırasında, Ragıp Bey' in zaman zaman mahkeme salonuna girerek hakimlerle fısıldaştığı ve kuşkusuz Padişah'ın direktiflerini onlara ilettiği yazılmıştır.

Ragıp Paşa, saray politikasına olduğu kadar ticarete de yatkındı. Ticaret ve madencilikle uğraşarak büyük servet yapmış, Umurca Rakı Fabrikası'nı kurmuş, İstanbul'da üç büyük hana sahip olmuştu. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra rütbesi alınarak sürüldüğü Midilli Adası'nda bir süre kalmıştı. Dr. Bedii Şehsûvaroğlu'nun (Göztepe) isimli eserinde verdiği bilgiye göre, «Ragıp Paşa'nın kâgir yalısını, Sirkeci Garı'nın mimarı Alman Jasmund yapmış, o zamanın parasına göre 105.000 altın liraya mal olmuştu». Birtakım dedikoduların çıkması ve Meşruti-yet'in ilânı üzerine Paşa'nın bu binada oturması nasip olmayacaktı. Birinci Dünya Savaşı'nda yalı, Ordu tarafından İhtiyat Zabit Okulu ve Hastane olarak kullanılmıştır.

Abdülhamid 1885'de bir çıban çıkarmış, Saray Doktoru Mavroyeni Paşa ile bir başka hekimin tedavisine rağmen çıban giderek azmış, Padişah âdeta hayatından ümid keserek oğullarından Burhaneddin Efendi'ye bazı vasiyetlerde bulunmuştu. Ragıp Paşa «Benim kardeşim doktordur, getireyim bir de o görsün» dedi. Padişah'ın razı olması üzerine Arif Bey, yarayı kendi temizleyerek, üç gün, üç gece yanında beklemiş ve şifaya kavuşmasına yardımcı olmuştu. Bu başarısından sonra mabeyinci olarak Saray'a alınmış ve zamanla paşalık rütbesi verilmişti. Bugün Moda Caddesi'nde iskeleye yürürken sol koldaki büyük taş konak bu Arif Paşa tarafından yaptırılmıştır. Beş katlı konağın her katında bir salonla beş oda bulunmaktadır. Tanınmış piyanistlerden Ayşegül Sarıca Hanım, Arif Paşa'nın oğlunun kızıdır.

Moda'da ayakta kalmış ikinci tarihi köşk, denize bakan sırttaki Mahmud Muhtar Paşa köşküdür. Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu olan bu zat, babasının 1912'de kurduğu kısa ömürlü kabine'de Bahriye Nâzırı olmuştu. Bugün Kadıköy Kız Lisesi'nin merkez binası olan köşk, şimdilik yıkılmaktan kurtulmuştur.

Şimdi Moda'dan Acıbadem'e uzanalım: Bu semtin meşhur okulu Çamlıca Kız Lisesi'nin yerleşmiş bulunduğu, Küçük Çamlıca Caddesi'ndeki köşk, Hicaz Valisi ve Kumandanı Ahmed Râtip Paşa tarafından 1903'de yaptırılmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Maarif Nezareti tarafından okul haline getirildi. 1930'dan beri Çamlıca Kız Lisesi olarak varlığını korumaktadır.

Acıbadem'den Mısırlıoğlu'na inerken Hünkârimamı semtinde II.

Abdülhamid'in gözde adamlarından, Bedirhan Paşa oğlu Ali Şamil Paşa'nın tren yoluna bakan büyük konağı vardı. Mütareke yıllarında Osman Gazi İlkokulu'nun bulunduğu konak sonradan yıktırıldı.

Ali Şamil Paşa (1855-1908) Selimiye Kışlası Kumandanı olarak, şehrin Anadolu yakasında büyük nüfuza sahipti. 1906'da Bedirhan Paşa ailesinin büyük, küçük bütün üyeleri, İstanbul'dan sürülürken o da Trablusgarb'e (Libya) gönderilmişti.

Osmanlı Devleti'nin son beş sadrazamlarından (Ahmed İzzet, Tevfik, Damad Ferid, Ali Rıza, Salih Paşalar) üçü, Kadıköy ve Banliyösü'nde oturuyordu. Mütareke Döneminin ilk Sadrazamı Ahmed İzzet Paşa'nın (1864-1937) Moda'da Şair Nef'î Sokağı'ndaki evi, üç beş yıl öncesine kadar duruyordu. VI. Mehmed Vahideddin, bu dönemde sık sık sadarete getirdiği Eniştesi Ferid Paşa'nın hıyanet derecesini bulan hatalarının yarattığı nefreti yatıştırmak ve Ankara Hükümeti ile bir uzlaşma ortamı bulmak ümidiyle iki emekli askeri ardı ardına sadarete getirmişti: Ali Rıza ve Salih Paşalar*.

Hiçbir başarıya ulaşamadan birincisi beş ay, ikincisi yirmi beş gün iktidarda kalan bu eski ve namuslarıyla tanınmış askerlerden Ali Rıza Paşa'nın Erenköy-Bağlarbaşı yolunda, bugünkü Güneş Koleji'nin üst yanında orta halli bir köşkü vardı. Sadaretinde, geç vakitlere kadar çalıştığı günler evine gidemediğinden Bâbıâli'de yatardı. 31 Ekim 1932' de bu köşkte ölmüş ve İçerenköy Mezarlığı'na gömülmüştür. Köşk tahminen 1961'de yandı.

Harp Okulu'nu ve Erkân-ı Harbiye sınıfını birincilikle bitiren Salih Paşa (1864-1939) Almanya'da üçbuçuk yıl staj yapmış, döndükten sonra Deli Fuad Paşa'nın kızıyla evlenmişti. II. Abdülhamid devrinde, Deli Fuad Paşa önce ölüm, sonra sürgün cezasına çarptırılınca o da Diyarbakır'a sürüldü. 1908'den sonra dönünce Meşrutiyet kabinelerinde görev verilmişti. 8 Mart 1920'de ve çok kötü bir ortamda, kendisine sadaret teklif edildi. Bu görevi önce ağlayarak reddetmiş, kabulünden 25 gün sonra çekilmek zorunda kalmıştı.

Göztepe Kayışdağı Caddesi'nde sağ kolda ve benzin istasyonunun ilerisinde, bugün hâlâ duran köşkünde uzun bir yalnızlık hayatı yaşadı. Mareşallık rütbesine kadar yükselmiş, nâzırlık ve hükümet başkanlığı yapmış olan bu alçak gönüllü zat, eski düzene göre emekliye ayrıl-

---

(*) Ahmed İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşa'lar Harp Okulu'nu birincilikle bitirmişlerdi.

dığından, Cumhuriyet devrinde bir teğmen maaşı kadar aylık alıyordu. İbnülemin Mahmud Kemal Bey diyor ki:

«Göztepe'deki evine bazen giderdim. Ziyaretimden pek ziyade memnun olurdu. Son zamanlarında bir hizmetçi kadınla âdeta fakirâne bir halde yaşadığını görür, teessüf ederdim. Bir gün geçim darlığından söz ederken (Ben mahrumiyetden kederlenmem. Bin lira ile de yüz lira ile de geçinirim) demişti».

Bu bölümde Kadıköy'deki kalburüstü kişilerin bağlı, bahçeli köşklerinin kısa hikâyelerini yazmaya çalıştık. Bu köşklerde yaşayanların hayatlarındaki dramatik unsurlar veya köşklerin toptan yıkıma uğraması sebebiyle bölüme «Köşklerin Dramı» adını vermiştim. Serinin son dramı şimdiye kadar ele aldığımız sultanlardan, vezirlerden farklı bir kişinin, kaleminin ve alın terinin kazancıyla köşk yaptırmaya çalışan bir yazar'ın hikâyesi olacaktır: Şemseddin Sami ve Erenköy'deki köşkü!

Her alanda eser veren ve en çok dil bilgini olarak şöhrete ulaşan Şemseddin Sami (1850-1904) Yanya'da doğmuş, çocukluk ve gençlik yıllarında eski Yunanca, Fransızca, İtalyanca, Arapça ve Farsça öğrenmişti. 1872'de İstanbul'a geldi. Matbuat Kalemi'ne memur oldu. Bu öyle bir devirdi ki Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi yazarlar gazete yayınları ve tiyatro eserleriyle, Genç Osmanlılar Cemiyeti gizli çalışmalarıyla halkı uyarmaya ve parlamenter bir düzenin kurulmasına gayret ediyorlardı. Genç Şemseddin Sami kendisini bu havanın içinde bulacak ve her konuda eser vermeye başlayacaktı. Bir taraftan İstanbul gazetelerine yazarken, daha geldiği yıl ilk Türk romanı sayılan (Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat)ı yayınladı. Ebüzziya Tevfik'in Rodos'a sürülmesi üzerine onun *(Muharrir)* isimli dergisini çıkardı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nun hareketli günlerinde oynatılan (Besa) isimli oyunu meşhur olacaktı. Geleceğin ünlü editörü Mihran'la tanışarak 1876'da onunla birlikte *(Sabah)* Gazetesini yayınlaması, bundan sonraki çalışmalarında etkili olacak, bu işbirliğinden Mihran önemli kazançlar sağlayacaktı. İlerde Suadiye'deki köşkü sebebiyle yine adı geçecek olan Mihran, Kayseri'den yoksul ama cin gibi zeki bir çocuk olarak İstanbul'a gelmiş, o zaman matbaa hamallığı denen baskı makinesini elle çalıştırarak işe başlamıştı. Ulunay'dan dinlediğime göre, okuma yazma öğrenerek İstanbul'a gelen Mihran, Midhat Paşa'ya verdiği dilekçe ile bu zatın açılmasını sağladığı Sanayi Okulu'na alınmış ve burada mürettip olarak yetişmişti. Bundan sonra Şemseddin Sami geceyi gündüze katarak yazacak, Mihran basıp satacaktı.

Şemseddin Sami tek başına yazdığı lügatler ve ansiklopedi ile başarının zirvesine ulaştı. 1882'den itibaren Fransızca-Türkçe Kamusu, Arapça Kamusu, Türk Dili Kamusu'nu ve (Kamus'l-A'lâm) isimli tarih ve coğrafya ansiklopedisini yayınladı. Şemseddin Sami'yi çağının, meselâ Ahmed Midhad Efendi gibi verimli yazarlarından ayıran özelliği daima yeniyi araması ve çağdaşlarının bilgi seviyesini aşan çalışmalarda bulunmasıydı. Son yıllarında Türk dilinin sadeleştirilmesi konusuna yönelecek, eski Türkçe kaynakları inceleyecekti. 1902'de Kutadgubilig'i incelemiş, 1903'de Orhon Kitabelerinin izahlı çevirisini yapmış, Kıpçak Türkçesi üzerinde çalışmış, fakat Yıldız Sarayı —bazı tanınmış yazarlara yaptığı gibi— Şemseddin Sami'yi de bir görevle bağlamış, ancak bir rivayete göre son yıllarında Erenköy'deki köşkünden çıkmamasını istemişti.

Şemseddin Sami'nin bir isteği vardı: Bahçeli, ağaçlıklı bir eve sahip olmak. Erenköy'de Galip Paşa Camii'nin yanındaki sokakta, Bağdat Caddesi'nden denize kadar uzanan büyük bir araziyi, bacanağı Doktor Celâl İsmail Paşa ile birer köşk yaptırmak için satın almışlardı. Şemseddin Sami'nin hissesine —bugünkü Cami Sokağı'na paralel olarak— arazinin büyük kısmı düşüyordu. 1893'de buraya Bağdat Caddesine yakın, kâgir, üç katlı, kuleli bir köşk yaptıracaktı. Ancak parası yetmediğinden borçlanmış, yine de tamamlanmadan binaya girmişti. 1904'de ölümü üzerine, borç yüzünden ucuza satılan köşkü, II. Abdülhamid'in Mabeyincisi Ragıp Paşa, Safi Bey isimli biriyle evli bulunan kızkardeşine satın aldı. İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu ailede kalan köşk ve arazisi, bu dönemde parsellenerek satılmış, bir işadamının aldığı bina yakın zamanda yıktırılmıştı.

Şemseddin Sami'nin bacanağı ve komşusu Doktor Celâl İsmail Paşa (1862-1925) İstanbul Tıp Fakültesi'nin ve Gülhane Askeri Tababet ve Tatbikat Mektebi'nin değerli ve sevilmiş bir Hocasıydı. Satın aldığı 9-10 dönümlük arazinin denize yakın kısmında iki katlı 10-12 odalı ahşap bir köşk yaptırdı. Erenköy'ün eski günlerinde, köşkten Bağdat Cadesi'ne kadar uzanan iki yanı muntazam ağaçlıklı yol dikkati çekerdi. 1970'li yıllarda bahçenin yarısını bulan ön kısmında iki apartıman yaptırıldı. Böylece varlığını koruyan ve yaşı yüz yıla yaklaşan köşkte bugün (1986) Celâl İsmail Paşa'nın torunu Tevhide Hanım oturmaktadır. Bu hikâyemize girmesi gereken üçüncü yapı, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılan Mihran'ın Suadiye, Noter Sokağı sahilindeki köşkü ve bakımlı bahçesidir. Galiba 1935 yılında, bu binanın bir bölümünü yazlık olarak kiralayan bir akrabamı ziyarete gitmiş-

tim. Köşkün yeni sahibi Röntgen Uzmanı Neşet Bey, Şemseddin Sami'nin kızı Sadiye Hanımla evliydi. Toprağında ve temelinde Büyük Yazar'ın alın teri bulunan bu binanın, yıllar sonra onun kızına nasip olması, hakkın yerini bulması şeklinde yorumlanacaktı.

Büyük ihtimalle Abdülaziz devrinde yaptırılmış olan Acıbadem'deki Köçeoğlu köşkleri, bugün metrûk ve harap durumdaki Şehzade Ziyaaddin Efendi Köşkü ile, Kadıköy'ün ahşap mesken olarak inşa edilmiş ve günümüze kadar kalmış en eski yapılarıdır. Köçeoğlu köşkleri de bugün harap halde «Millî Savunma Bakanlığı Göğüs Hastalıkları Hastahanesi»nin bahçesi içinde bulunmaktadır ve yeni binalar yapılmadan hastahane olarak kullanılmıştır.

Kadıköy'de öteden beri duyulmuş bir isim olan Ermeni asıllı Köçeoğlu (veya Göçeoğlu) ailesi, Tarihçi Kevork Pamukciyan'dan aldığım bilgiye göre, Nahcivan'dan gelerek önce Artvin'de, sonra İstanbul'da yerleşmiş bulunuyordu. Köçeoğulları, XIX. yüzyılda yaşamış bazı Ermeniler gibi Saray ve Devletçe para işlerinde kullanılmış, zamanın padişahlarının güvenini kazanarak Darphane, Maliye gibi kuruluşlarda önemli görevlere getirilmişlerdir. Bu ailenin bir özelliği de bazı Avrupa devletlerinin etkisiyle «Gregoryen» mezhebinden ayrılarak Katolikliği kabul eden Ermenilerin zenginlerinden olması ve Ermeni Katolik Kilisesi'ne vakıflar bırakmış bulunmasıdır. Ailenin ünlüsü Köçeoğlu Agop önce Darphanede çalışmış, Abdülmecid devrinde Sarayın Kuyumcubaşısı olmuş ve zamanla İstanbul'un başta gelen bankerleri arasında yer almıştır.

Veliahdlık döneminde yaz aylarını, Fikirtepesi'ndeki köşkünde geçiren V. Murad'ın bazen atlı olarak Acıbadem'deki Köşke geldiği söylenir. Bu söylentinin altındaki gerçek, Köçeoğlu Agop'un hesapsız para harcayan yakın geleceğin Padişahı Murad Efendi'ye sürekli borç vermiş olmasıdır.

Agop Efendi 1893'de ölmüştür. Kadıköy'ün eski hamamlarından Bahariye Caddesi'ndeki Köçeoğlu Hamamı, bu aileden Nektar Hanım'ın mülküydü. Bay Pamukcıyan'ın Tarihçi Reşad Ekrem Koçu'dan aldığı bilgiye göre, yine bu aileden Anjel Köçeoğlu, Reşad Ekrem'in büyükbabası Reşad Beyle evlenerek müslüman olmuştur.

Köçeoğlu arazisi bugünkü duruma göre, Acıbadem Caddesinde, Çamlıca Lisesinin karşı sırasından meyilli olarak Ankara asfaltının geçtiği yere kadar iniyor ve Otosan Fabrikasının bulunduğu araziyi de içine

alıyordu. Arazide selvilik adı verilen ve varlığını koruyan bir koru vardı. İlkokulda öğrenci iken bu çok gölgeli ve içinde su kaynağı bulunan koruya götürüldüğümüzü hatırlıyorum.

Köçeoğlu arazisindeki büyük köşk eskiden yanmış ve bugün hastahane bahçesinde kapıya yakın av köşkü ile vaktiyle kadın hastaların yatırıldığı harap bina ayakta kalmıştır.

1925-1926 yıllarında, Köçeoğlu Malikânesinin 700 dönümlük bir kısmı adı geçen yapılar ve selvi korusu ile birlikte Ziya (Cecan) isimli Erzurumlu bir işadamı tarafından o zamanki sahibi Mısırlı bir hanımdan satın alınmıştı. Ziya Bey, burada Küçükçiftlik Parkı gibi bir gazino kurmaya teşebbüs etmiş, fakat açılan gazino Kadıköy'ün o yıllardaki ortamında yeterli müşteri bulamamıştı. Daha sonra mülkün 134 dönümlük bir kısmını köşklerle birlikte 38.000 lira karşılığı ve sanatoryum yapılmak üzere Millî Savunma Bakanlığı'na satacaktı.

1987 yılı başında, Kadıköy'ün tanınmış bir doktoru ile bu tarihî yapıları görmeye gitmiştik. Değil içlerine girmek, dışından bile görmemize izin verilmedi. Bu olayı, şu *Kadıköy* kitabını yazarken karşılaştığım güçlüklerin en garibi olarak anıyorum.

III

KADIKÖY'ÜN İNSANLARI

KADIKÖY TOPLANTILARI

Acıbadem'de, ayakta kalabilmiş eski köşklerden birinin bakımsız ama bol ağaçlı bahçesinde, 1908 sonrasının önemli olaylarını, bu olayları yaşamış kimselerden dinlemek, yirmi yaşında tarih meraklısı bir genç için büyük bir şölendi.

1935-1938 yıllarında, aydın ve güngörmüş kimselerin Acıbadem ve Kalamış'da yaptıkları toplantılara götürülmüştüm. Zamanının tanınmış bir sohbet ve nükte adamı olan Ziraatçi Nesip Bey, çoğunlukla kendi köşkünde veya Yanya Müdafii Esad Paşa'nın köşkünde yapılan bu toplantılara (Acıbadem Loncası) adını vermişti.

Acıbadem Loncası'nın tanınmış kişileri; Yanya Müdafii Esad Paşa, Mardinizâde Ömer Fevzi Bey, Mütareke'de İstanbul Muhafızı Ahmed Fevzi Paşa, Ziraatçi Nesip Bey, Osmanlı Meclisinde Fizan Mebusu Cami Bey'di. Bu toplantılara katılan kişilerin çoğunlukla Harbiye Mektebi mezunu olduklarını hatırlıyorum.

Viyana Bozgunu'ndan sonra, Osmanlı Devletini parçalamak ve yok etmek ilkesinde birleşen ve başarıya ulaşan Avrupa Devletleri karşısında, ilk ciddî ve tutarlı önlemleri alan Osmanlı Padişahı II. Mahmud'un bu amaçla kurduğu müesseseler arasında Harbiye Mektebi, kendisinden beklenileni fazlasıyla veren bir kuruluş olacaktı.

Harbiye, yalnız zamanın askerlik bilgilerini öğretmekle kalmamış, Batılılaşma hareketlerini uygulayacak, inançlı ve kararlı gençleri dalgalar halinde yetiştirmişti.

Namık Kemal ve arkadaşlarının yaydığı yepyeni bir vatan anlayışı ve özgürlük düşüncesiyle bilinçlenen bu gençler, Türk Ulusunu iç ve dış düşmanlara karşı korumakla kalmayarak, devlet ve kültür hizmetlerinde yararlı olacaklardı.

Acıbadem Loncası'ndaki konuşmalarda, çoğunlukla Rumeli-i Şahâne anılarına yer verilirdi. Toplantılara katılanların çoğu, en olaylı yıllarında Rumeli illerinde bulunmuşlardı. Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin elinde kalan ve yine de büyük ve zengin bir bölge olan Rumeli; Selânik, Manastır, Üsküp, Yanya şehirleriyle Anadolu kadar Türk ve Müslümandı. Balkan Savaşı patlak verince Batı'lı devletler, Türklere saldıran küçük Balkan devletlerinin geçmişte olduğu gibi yine yenileceklerini tahmin ettiklerinden, savaş sonunda statükonun değişmeyeceğini ilân etmişlerdi. Osmanlı devleti, bu küçük saldırganlarla genel seferberliğe başvurmadan her zaman başa çıkabilirdi ve 1876'da Sırp, Karadağ, 1897'de Yunan savaşlarında bunu isbat etmişti. Ama kim bilirdi ki dört yıllık bir rezilâne meşrutiyet denemesi, bütün birlik ve beraberliğimizi yok etmiş olsun!.

Rumeli'de doğmuş, Balkan Savaşı'nı yaşamış olan Esad Paşa (1862-1938) Batı ve Doğu kültürünü almış, özü sözü doğru bir eski muharipti. 1890'da Harp Akademisini bitirmiş, Alman asıllı Öğretmen Von der Goltz Paşa'nın yardımcılığına atanmıştı. 1897 Yunan Savaşı'na katılmış, Balkan Savaşı'nda Yanya Kalesi'ni ümitsiz şekilde savunmaya çalışmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda III. Kolordu ve I. Ordu kumandanlıklarında bulundu. Son derece nazik, konuşurken yüzü kızaracak kadar mütevazi olan Esad Paşa'nın zengin anıları vardı.

İmparatorluğun son döneminde önemli olaylara katılmış eski bir kurmay olan Ömer Fevzi Mardin (1878-1953) olgun, tecrübeli, ilim ve irfan sahibi bir zattı. Meşrutiyet'den önce Rumeli'de görevli iken İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girmişti. Onun da değerli anıları vardı. Genç bir teğmenken, Arnavutluk'da çok sayıda siyasî tutukluyu bir şehire götürmek görevi verilmişti. Yanında az sayıda asker vardı. Dağlık bölgede, arkadaşlarını kurtarmak isteyen isyancıların saldırıya geçmesi beklendiğinden, tutuklular iplerle birbirlerine bağlanmışlardı. İsyancılar, gerçekten geçitlerde pusu kurmuşlardı. Tutukluların bağlanmış olmasını hoş görmeyen Fevzi Bey, iplerini çözdürtmüştü. Onun bu davranışı kayaların ardında bekleyen fedaileri etkilemiş, saldırıya geçmemişlerdi. Meşrutiyet'den sonra İtalya, Trablus'a saldırınca, birçok genç subay gibi Fevzi Bey de gönüllü olarak Libya savunmasına katıldı. İtalyan donanması, Çanakkale Boğazı'nı kapattığından Libya'ya deniz yoluyla yardım imkânı kalmamıştı. Fevzi Bey, yurtdışına çıkarak Avrupa'dan satın aldığı silâh ve cephaneyi denizden, Mısır yoluyla Libya'ya ulaştırma görevini üstlenmişti. Anıları arasında dinlediğimize göre, bir gün bir yata yüklenmiş silâh ve malzeme, İskenderiye limanına

getirilmişti. Sırtında beyaz kostüm, başında müstemleke şapkası rıhtımda bekleyen Fevzi Bey önceden anlaştığı bir kervanla, yatın getirdiklerini Libya'ya gönderecekti. Ne çare ki Mısır'ı işgal altında bulunduran İngilizler, işi haber alınca asker çıkararak yata el koymuşlardı. Bu durum karşısında Fevzi Bey, bol para karşılığı İskenderiye'nin kabadayılarıyla anlaşmış ve karanlık basınca gemiye çıkan adamlar, İngiliz nöbetçilerini zararsız hale getirdikten sonra hamuleyi sahilde bekleyen kervana taşımışlardı.

Fevzi Bey, Rauf Orbay'ın yakın arkadaşıydı. 1912 Balkan Savaşı'nda, Rauf Bey Hamidiye Zırhlısı'nın kumandanı olarak denizde Yunanlılarla çetin bir mücadeleye giriştiği zaman, zırhlının kömür ve cephane ihtiyacının sağlanmasını yine Fevzi Bey yüklenmişti. Savaştan sonra zamanın hükümeti, onu bu hizmetine karşı taltif etmek isteyince, yalnız Hamidiye'nin savaştaki bayrağını bir hatıra olarak kabul etmişti. Bu bayrak, bugün Deniz Müzesi'nde bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Teşkilât-ı Mahsusa (İttihad ve Terakki Hükümeti'nin Haber Alma Örgütü) İran'ı, İngiltere ve Rusya'nın etkisinden kurtarmak için, Fevzi Bey'i bu ülkeye gönderdi. Fevzi Bey, İran'ın din ve devlet adamlarıyla sürekli görüşmüş, Sünnî ve Caferî mezhepleri arasındaki köklü uzlaşmazlıkları gidermeye çalışmış, özellikle İranlıların Hac konusundaki isteklerini İstanbul'a ileterek bu konuda olumlu adımlar atılmışken, savaşın sona ermesiyle anlaşma gerçekleşememişti. Son görev yıllarında Harbiye Mektebinde öğretmenlik yapan Fevzi Bey, emekliye ayrıldıktan sonra ömrünün otuz yılını ilâhiyat kültürü ve İslâm tasavvufu konularında araştırmalara vermiş, bu alanda çağdaş ve ilmî bir görüşle yazdığı çok sayıda eseri yayınlamıştı.

Acıbadem Loncası'ndan farklı olarak çoğunlukla tasavvuf konularının konuşulduğu ve bazen tartışıldığı toplantılar, Ömer Fevzi Bey'in Kalamış'daki evinde veya bahçesinde ve bazen Mehmed Ali Aynî Bey'in Kızıltoprak'daki köşkünde yapılırdı. Bu toplantılara katılanlar arasında «Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı İzmirli, Mehmed Ali Aynî, Profesör Doktor Hasan Reşad, Avukat Saib Şevket, Bahriyeli Salahaddin Özdoğan, Öğretmen Enver Kemal Beyler» vardı. Eski Fizan Mebusu Cami Bey de seyrek olarak gelirdi. Bu kişilerden Ömer Fevzi Mardin, İsmail Hakkı İzmirli ve Mehmed Ali Aynî Beyler, Doğu ve Batı kaynaklı İlâhiyat Kültüründe bugün pek eşi bulunmayan bir bilgi seviyesine ulaşmış, isimleri yurt dışında da duyulmuştu.

Profesör İsmail Hakkı İzmirli (1868-1946). Felsefe ve Fıkıh, Ke-

lâm gibi İslâm bilimlerinde ihtisas sahibi olarak yıllarca Edebiyat, İlâhiyat Fakülteleri'nde ders vermiş, «İslâm Felsefe Tarihi, Türk Filozofları, Yeni İlm-i Kelâm» gibi eserler yayınlamış değerli ve zarif bir bilim adamıydı. Kadıköy'de Baklatarlası'nın karşısında ve Yoğurtçupark Yokuşundaki beyaz köşkünde oturuyordu. Ömrünün son döneminde, bir eseri hakkında bilgi almak için ziyaretine gitmiştim. Bu hafif beyaz sakallı, nur yüzlü ve çok nazik bilim adamının o gün gösterdiği ilgiyi unutamam. Mehmed Ali Aynî Bey (1869-1945) Mülkiye Mektebini bitirmiş, Rumeli ve Anadolu'da mutasarrıflık, valilik görevlerinde bulunmuş, bu dönemde başladığı İslâm Felsefesi ve tasavvufu üzerindeki çalışmalarına emekli olduktan sonra da devam etmiş ve eser vermişti. Şair ve Bestekâr Leyla Hanım'a damad olan ve Kızıltoprak'a yerleşen Aynî Bey, Hatboyu'ndaki Köşkünde oturuyordu.

Cild Hastalıkları Profesörü Hasan Reşad Sığındım (1884-1971). Burada adı geçen eski askerler gibi İmparatorluk ortamında yetişmiş bir bilim adamıydı. İlk öğrenimini Midilli Adası'nda yapmış, 1905'de İstanbul Tıp Fakültesini bitirmiş, dört yıl Almanya'da ve Fransa'da ihtisas yaptıktan sonra, 1913'de Şam Tıp Fakültesi'nde Cildiye Kürsüsüne atanmıştı. Bir süre de Beyrut'da çalıştı. 1933'de İstanbul Tıp Fakültesi'nden emekliye ayrıldı. Bu sırada Hoca'nın hayatında önemli bir yeri olan Afganistan'da Kâbil Tıp Fakültesini yeniden kurmakla görevlendirildi. Bu ülkede yedi yıl gündüzlü geceli çalışarak modern bir fakülte kurmuş, Türkiye'den getirtdiği doktorlara da bu çalışmada görev vermişti. Yedi yıl sonra Fakülte ilk mezunlarını verince yurda döndü. Haydarpaşa Numune Hastahanesi'nde görev aldı. Hasan Reşad Bey'in eskiden Kızıltoprak Kuyubaşı'nda köşkleri varmış. Sonra Bostancı'da Çatalçeşme civarında yaptırdığı evin yerini, bugün bir apartıman almıştır.

Kadıköy toplantılarına seyrek katılan ve eski bir kurmay olan Cami Baykut (1877-1958) zeki, kültürlü, kesin tavırlı, ilginç biriydi. II. Abdülhamid devrinde Arabistan'da ve Trablusgarp (Libya) vilâyetlerinde görevli olarak bulunmuştu. Osmanlı Devleti'nin bir sürgün bölgesi olan Fizan'da kaldığı birkaç yıl içinde yaptığı gezi ve incelemeleri, Meşrutiyet döneminde yayınladığı (Sahrây-ı Kebire Doğru) isimli eserinde anlatmıştı. 1908'de askerlikten ayrılıp Fizan Mebusu olarak Osmanlı Meclisi'ne girdi. Milli Mücadele başlayınca Anadolu'ya geçti. Aydın Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine katıldı. 3 Mayıs 1920'de kurulan Fevzi Paşa Hükümeti'ne ilk Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) seçildi. Ancak bazı konularda anlaşmazlığa düştüğünden görevinden alınarak Roma'ya temsilci gönderildi. Sonra da Ankara ile ilişkisi kesildi.

Anlatmaya çalıştığım Kadıköy toplantılarına katılan tanınmış kimselerin günlük politika ile hiç ilişkileri yoktu veya kalmamıştı. Hele Fevzi Bey ilmî çalışmalarına başladıktan sonra siyasetle ilgilenmemeyi amaç edinmiş, görüştüğü kimseleri de böyle bir seçime tabi tutmuştu. Yalnız Cami Bey'de, genç denecek bir yaşta politikadan uzaklaştırılmış olmasının burukluğu vardı ve fırsat düştükçe geçmişi acı acı eleştirirdi. 1938 yazında bir gün, Kalamış'daki bir sohbet toplantısından çıkarken Kadıköy iskelesine kadar birlikte yürümeyi teklif etmiş ve yol boyunca o sırada ilgilendiği sosyalizm'in olumlu yönlerini anlatmıştı.

Cami Bey, 1945'de tek parti düzenine karşı çıkan Sabiha ve Zekeriya Sertel'in *(Tan)* gazetesinde yazmaya başlamıştı. Hükümet, bu yayınları çok sert karşılamş, matbaa nümayişçilere yıktırılmış, birkaç ay sonra da Sertel'ler ve Cami Bey tutuklanarak mahkemeye verilmişti. Dört ay tutuklu kaldıktan sonra birer yıl ağır hapise mahkûm edildiler. Cami Bey'in yaşı altmış beşi geçtiğinden cezasının iki ayı indirildi. Ancak Yargıtay, söz konusu yazılarda suç unsuru görmediğinden serbest bırakıldılar. Bu özgürlükçü yazarları yargılayan mahkemenin başkanı Salim Başol'du! (*)

Kadıköy toplantılarına katılanlar arasında Ziraatçi Nesip Bey (Karaçay) eski deyimle meclis-ârâ yani konuşmalarıyla meclisi süsleyen bir kişiydi. Uzun boylu, iri gövdeli, kıranta, uçları kıvrık bıyıklı, jestleri, ses tonu konuşmaya çok yatkındı. Birkaç Batı dilini iyi bildiği gibi, Balkan ve Ortadoğu dillerini ve tabirlerini bir fıkraya malzeme olacak kadar bilirdi. Herhangi bir konuda konuşulurken bir nükte fırsatı yakaladı mı «ayak geldi» der hemen fıkrasını anlatırdı.

Nesip Bey'in mesleği tarım öğretimiydi. Halkalı Ziraat Mektebi'nin yüksek okul seviyesinde kurulmasında ve gelişmesinde yararlı olmuştu. Sonra çeşitli görevlerde bulundu. 1902'de Rumeli Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın maiyetinde danışman, gizli kurulan İttihad ve Terakki Cemiyeti üyesi, 1909'dan sonra Sultan Reşad'ın Mabeyincisi, Veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin Daire Müdürü ve Cumhuriyet döneminde Tekel'de bir şube müdürüydü. Bu görevde iken akşamları —galiba— beş vapuruyla Kadıköy'e dönen Nesip Bey, peşinde hayranları olduğu halde, başaltı kamarasında oturur ve burada fıkralarını anlatırdı. Bazı açıkgöz gazeteciler onu dinleyerek yazılarına malzeme bulmaya çalışırlardı. Ama bu yüzden bir derginin başı derde girecekti. Bir

---

(*) Sabiha Sertel. Roman Gibi: 307-351.

tarihde İsmet Paşa Kabinesi'nden üç vekilin —ki içlerinde Ali Cenani Bey'in bulunduğunu hatırlıyorum— uzaklaştırılması sebebiyle anlattığı fıkrayı yayınlayan bir mizah dergisinin kapatıldığı söylenirdi.

Acıbadem Loncası'nın uzun süren ciddi konuşmaları arasında, Nesip Bey'in bir fıkrası veya nüktesi hiç de yadırganmaz, aksine çok dinlendirici olurdu. Mussolini'nin Habeşistan'a saldırdığı, İkinci Dünya Savaşı bulutlarının kapkara yaklaştığı günlerde, dünyanın gidişini yansıtan şu fıkrayı anlatmıştı:

Doğu Anadolu'da turneye çıkan bir Avrupa sirkinin filbanı, yani fil çobanı ölür. Yerine adam ararlar, yüksek ücreti duyan Memo bu işe talip olur. İşi yapıp yapamayacağı sorulunca «Ben birkaç yüz sığırı sürüp götürüyorum, bir hayvanın lâfı mı olur?» der ama ömründe filin ne kendisini ne resmini görmemiştir. Sirke gelip hayvanı görünce şaşırıp kalır, bozuntuya vermez. Sirk yola çıkarken, yere çömelen filin üstüne biner, güçlükle tutunur. Hareket ederler. Şehir dışında, köylüsü Haso'ya rastlayınca, onun şaşkın bakışları karşısında şöyle seslenir.

— Haso! Köye gidince bizim kaşık düşmanına de ki:

Memo binmiş alâmete,
Gidiyor kıyamete,
Ya döner, ya dönmez,
Hakkını helâl ede!

KADIKÖY'DE EDEBİYATÇILAR

Divan Şairi, Kadıköy'ün zevkini süremedi. İstese de süremezdi... Şair Nedim, Üsküdar'ın gezinti yerlerinin safasını kabul etmekle beraber, uzaklığını ileri sürüyordu:

Firâz-ı Üsküdar'ın bu'du vardır şehre kim amma
Anın da Hak bu kim inkâr olunmaz zevk-ı seyrânı.

XVIII. yüzyıl şair ve musikişinaslarından Fennî Mehmed Dede, Kavaklar'dan Fenerbahçe'ye kadar kıyı semtlerinin isimlerini Divan Edebiyatı'nın söz sanatına göre dile getiren bir manzume yazmıştır. İstanbul'un ilk kadısına nisbetle Kadı Kariyesi veya Köyü adı verilmiş olan semtimize de şer'î adalet düzenine aid birkaç kelimeden oluşan bir beyit düşürmüştü:

Ey gönül boşlama dâvânı hemen gamla sürüş
*Kadıköyü'nde ayak nâibinin payına düş!**

Divan Edebiyatı'nda (zaman) gibi (mekân) yani yerin de pek önemi yoktu. Ama Batı Edebiyatı türlerini örnek alarak şiir, hikâye, tiyatro yazmış olan Tanzimat Edebiyatçıları, yere, yöreye önem vereceklerdi. Onların İstanbul'da en çok sevdikleri, duygulandıkları yer, iki Çamlıca olabilirdi. Çamlıca'yı yaşadılar, sevdiler ve fırsat düştükçe yazdılar. Namık Kemal, televizyona da aktarılan «Ali Beyin Sergüzeşti» hikâyesini, bir Büyükçamlıca gezintisi ile başlatıyordu: «Cenâb-ı Hak —diyordu— bir âb-ı hayat yaratmayı istemiş olsaydı, bu hassayı Büyükçamlıca suyuna verirdi.»

(*) Ayak Nâibi, şehrin kadısına bağlı olarak lüzumlu bölgelerde kadılığa aid işleri yerine getiren şeriat görevlisi.

Bu edebiyat döneminin iki tanınmış üstadının, Samipaşazâde Sezai ve Abdülhak Hamid ailelerinin Çamlıca'da görkemli köşkleri vardı. Sami Paşa'nın, Kısıklı'dan Selâmi Dede türbesine çıkan yokuşun solunda, hâlâ arsası duran bir köşkü, Abdülhak Hamid'in mensubu olduğu Hekimbaşı ailesinin de Küçükçamlıca'da Çilehane mevkiinde bir köşkü bulunuyordu. Sami Paşa'nın oğullarından, Hamdullah Suphi'nin babası Suphi Paşa da, bugün belediyenin malı olan Küçükçamlıca korusu ile içindeki köşklerin sahibiydi. Koru, hâlâ onun adıyla anılmaktadır.

Yurt dışında bulundukları yıllarda Abdülhak Hamid, Sezai Bey'e gönderdiği mektupta «Eminim ki biz Çamlıca safasını ne yeni dünyada sürebiliriz ne eski âlemde!» diye yazıyor, Sezai Bey de verdiği cevapta «Çamlıca'da bülbül yavrusu dinlediğimizi unutmamışsın. Ben de o kadar unutmadım ki şimdi dinleyecek olsam kalbimde belki aks-i sadasını işitirim. Londra'nın, Paris'in operalarındaki musikilerin o Kuşcağızı bize unutturamayacağına şüphe yok!» diyordu.

Tanzimat edebiyatçılarının bir sonraki neslinden Şair ve Diplomat Ali Ferruh Bey (1865-1902) hemen bu yüzyılın başında Kadıköy tarihine girmiş bulunuyor. Ömer Seyfeddin'in akibetine uğramazsa uzun süre Kadıköy'de kalacak. Ali Ferruh, Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin Kurucularından ve Namık Kemal'in ideal arkadaşı Kayazâde Reşad Beyin (Sonradan Kudüs mutasarrıfı Reşad Paşa) oğludur.

İstanbul'da Mülkiye Mektebi'ni bitirmiş, Paris'de aynı branş üzerinde eğitim görmüş, hariciye mesleğine girerek Avrupa şehirlerinde elçilik kâtipliklerinde bulunduktan sonra 1895'de Washington elçiliğine atanmıştı. 1899'da Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunan Bulgaris'tan Prensliğinde Fevkalâde Komiserliğe getirildi. 1902'de Sofya'da öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Kadıköy'de Mahmud Baba mezarlığına gömüldü. Gösterişli bir mezartaşı ve kitabesi vardır.

Ali Ferruh Bey iyi eğitim görmüş, değerli bir diplomat, bilgili ve hoşsohbet bir edebiyatçıydı. Biri manzum tiyatro olmak üzere üç şiir kitabı, ayrıca nesir ve çeviri eserleri vardır.

Kadıköy'de Kurbağalıdere Caddesi'nden Gazhane'ye giderken sağda dere kenarındaki yedi sokağa, Tanzimat Edebiyatı sonrası ile Edebiyat-ı Cedide arasında yeralan beş edebiyatçı ve iki ünlü gazetecinin adı verilmiştir:

Nâbizade Nazım (1862-1893), Andelip Esad (1873-1902), Ahmed Ra-

sim (1865-1932), Ali Ferruh (1865-1902), Abdülhalim Memduh (1866-1904), Ali Ruhî (1853-1890), Mahmud Sadık (1860-1930).

Bu isimleri veren kişi herhalde edebiyatımızı bilen biridir, ama bu sokakları görmeden isimlendirmiş olacak. Görseydi yaptığı işe üzülürdü. Şu satırları yazdığım 1984 yılında bile bu yedi sokak Kadıköy'ün en pis ve bakımsız yollarıydı*.

Edebiyat-ı Cedide'ciler genellikle Boğaziçi'ni, Adalar'ı, Yeşilköy'ü, Beyoğlu'nu sevmiş, yazmış ve bir kısım kahramanlarını buralarda yaşatmışlardı. Bu arada (Eylül) romanının mutsuz aşkı, Erenköy'ün bağlı bahçeli bir köşkünde geçecek, eserin yazarı Mehmed Rauf da son yıllarında Mühürdar'da oturacaktı.

Edebiyat-ı Cedide'den Cenap Şahabeddin, Hüseyin Suad, Süleyman Nazif ve Saffeti Ziya da 1908 Meşrutiyeti'nden sonra bir süre Kadıköy'de yaşadılar. Cenab'ın oturduğu ve yakın yıllarda Dişçi Hasan Basri'nin muayenehane olarak kullandığı Mühürdar Caddesi'nde 62 numaralı kâgir ev bunları yazarken duruyordu.

Mütareke yıllarında, Altıyolağzı'nda Şemsitap Sokağı'nda Matmazel Liza'nın pansiyonunda oturan Halid Fahri, daha önce Cenap Şahabeddin ile Hüseyin Suad'ın bir süre bu pansiyonda oturduklarını yazıyor. Hüseyin Cahid Yalçın'ın büyük kardeşi şair ve doktor Hüseyin Suad (1867-1942) Darülbedayi'nin kuruluş döneminde tiyatro ile çok ilgilenmiş, bu kuruluşun tüzüğünü hazırlayan komitede bulunduğu gibi, ilk yönetim kuruluna seçilmiş, Mütareke yıllarına kadar başta gelen yöneticilerden biri olmuştu. Bilindiği gibi Darülbedayi 1916'da perdesini, Hüseyin Suad'ın Fransızcadan adapte ettiği ve (Çürük Temel) adını verdiği oyunla açacaktı.

Süleyman Nazif (1870-1927), Moda'nın dar sokaklarından birinde, iki katlı küçük bir evde oturuyordu. Meşrutiyet'in ilânından beş, altı ay geçmişti. On iki yıldır yarı sürgün yaşadığı Bursa'daki görevinden alınarak Konya'ya atanan Nazif, verilen görevi kabul etmeyerek İstanbul'a dönmüştü. O tarihte Edebiyat-ı Cedide'nin eski hamisi Recaizâde Ekrem Bey, Maarif Nâzırıydı. Nazif'e, Kabataş Lisesi Müdürü'nün aracılığı ile okulun Edebiyat hocalığını teklif etti. Nazif bu işi de istemedi. Bugünlerde yolda rastladığı Ekrem Bey, neden bu görevi istemedi-

(*) Bu satırların yazılmasından sonraki yıllarda, Kadıköy'ün uzun süre ihmal edilmiş yollarında hızlı bir onarım hareketi başlamış bulunuyor. Bu arada adı geçen sokaklar da herhalde onarılmış olacaktır.

ğini sorunca, Nazif her zamanki atılganlığı ile «Ben Edebiyat adı altında bir ilmin varlığına inanmıyorum. İnanmadığım bir ilmi okutmak için de para almaya nefsimde hak görmüyorum!» cevabını vermişti. Birden aklı başına geldi .Karşısındaki yaşlı Maarif Nâzırı, yıllarca Edebiyat hocalığı yapmış ve yazdığı (Talim-i Edebiyat) isimli ders kitabı ile şöhrete ulaşmıştı. Kırdığı potu tamire çalıştı:

— Meğer ki insan efendimiz gibi, bir taraftan eser meydana getirip, bir taraftan okutup öğretebilecek üstün bir güce sahip olabilsin!

Gerçekten Nazif, bir edebiyat ders kitabında, örnekler verilebileceğine, ama kurallar konamayacağına inanıyordu.

Böyle bir ortamda olacak, Yakup Kadri, Nazif'in hayranlarından Şahabeddin Süleyman tarafından Moda'daki evine götürülmüştü. Kapıyı açan mintanlı bir uşak, onları üstadın bulunduğu odaya aldı. Nazif, ufacık bir masanın başında, abajurlu gaz lambasının ışığında kamış kalemle bir şeyler yazıyordu. Onları görünce cızır cızır işleyen kalemini hokkaya bırakarak ayağa kalktı (*). Uzun boylu, geniş omuzlu, kapkara sakallı ve gözleri kor gibi parlayan yağız bir adamdı. Kıyafeti bakımından bir Osmanlı devlet adamının resmiliğini taşıyordu. Fesi kaşlarının üstüne eğik, redingotunun düğmeleri ise sımsıkı iliklenmişti. Sözleri nükte ve cinaslarla dolu olan Nazif, o gün bazı düşünceleriyle —ki bunların arasında Namık Kemal'e karşı bir çıkış da vardı— Yakup Kadri'yi şaşırtmıştı.

Cenap ve Nazif'in, çoğu zaman birlikte anılan bu iki edebiyatçının Kadıköy'de ne kadar oturduklarını bilmiyoruz. Ama onların çağdaşı, fakat Ahmed Midhat Efendi ile Muallim Naci'nin izinde, Edebiyat-ı Cedide yazarlarına karşı çıkmış, devrin çok verimli bir yazarı vardı ki Saltanat ve Cumhuriyet yıllarında Kadıköy'de oturacak ve bu semtin güzelliklerine bağlı kalacaktı. Bu yazar, Ahmed Rasim'di.

(*) Kamış kalemin gıcırdayan sesi, bir tarihde şaire (Sarîr-i Hâme) adını verdiği meşhur şiirini yazdırmıştı.

AHMED RASİM KADIKÖY'DE

Kadıköy'de yaşanmış ve bu semte mal olmuş yazarlarımızın heykelini dikmek gerkse bu ilgiye önce Ahmed Rasim (1865-1932) hak kazanır. Çünkü o, üstadı Ahmed Mithat Efendi gibi, eskilerin (havas) dedikleri zamanın üst düzeydeki kişileri için değil, (avam) halk için yazmıştır. Halkı uyarmak, okumaya alıştırmak için, okul kitabından tarihe, gazete makalesinden, mizahtan, romana kadar yazmış, çok sayıda eser vermiştir. Üstadı Ahmed Midhat Efendi ve çağdaş Edebiyat-ı Cedide yazarları, yalnız kalemleri ile geçinemedikleri ve çoğunlukla devlet kapısına bağlandıkları halde o her türlü yoksulluğu göze alarak ve yoksul yaşayarak yalnız kalemi ile geçinmiştir. İstibdat devrinin ve sonra baskılı Meşrutiyet'in hafiyelerine, sansürüne, her an tutuklanma tehlikesine katlanarak yazmıştır. Kendi ağzından dinleyelim:

«Rahmetli eşim, içini çektikten sonra dedi ki:

— Dün sabah ekmekçi de veresiye veremeyeceğini söyledi!

Zaten beklediğim sözlerden olduğu için önemsemez gibi davranmak istedim. Zavallı söyleniyordu.

— Sebep olan sebepsiz kalsın!

Üç ay önce, Matbuat Müdürü Hıfzı Bey beni çağırmış «Bundan böyle gazetelerde muharrirlik edemiyeceksin!» demişti. Kitapçılardan da ümit kalmamıştı. Sansür, benim gibi mimlenmiş yazarların kitaplarını incelemeden «Basılamaz» hükmü ile geri çeviriyordu. Bu sebepten ben de işsizler sınıfına katılmıştım. Galata'da o zaman Jorj'un dükkânı diye tanınmış bir İngiliz bakkaliyesinden veresiye alıyordum. Bakırköy'de oturduğum için belli başlı düşüncem yol parasıydı. Yoksulluk iyiden iyiye boynuma sarılmış, beş altı candan oluşan ailemi boğarcasına saldırıyordu. İstifimi bozmadan dedim ki:

— Cebime bak, kaç para var?

Baktı, 130 para çıkmış.

— Yüz para sende kalsın, iki okka ekmek alırsın!

Eşim şaşkın, şaşkın bana bakıyordu:

— Daha sabah olmadı.

— İyi ya, serinlikte giderim!

— Yaya mı gideceksin?

— Otuz para ile trene binilir mi?

Bir taraftan giyindim. Zavallının gözyaşları arasında evden çıktım. Şafak yeni söküyordu. Bakırköyü'nün Basmahane Caddesini tutturdum.

Yürüyerek Galata'da Jorj'un dükkânına gitmeyi, veresiye gıda maddesi ile bir mecidiye borç almayı kafasına koymuştu. Basmahane'yi geçtiği sırada güneş doğmuş, trene binecekler yola dökülmüştü. Gözükmemek için bir ağacın ardına saklandı. Sonra Kazlıçeşme'ye kadar yürüdü. Bir kahvede oturarak cebindeki otuz paranın üçte biri ile bir kahve içti. Narlıkapı'dan Yedikule tramvay yolunu tuttu. Langa'yı da geçerek Valide Camii yanından Mehmedpaşa yokuşunu tırmanmaya başladı. Sıcaklık gittikçe artıyordu. Şehzadebaşı karakolu önünden Küçükkovacılar'a, Kırkçeşmeye, oradan da Zeyrek Yokuşu ile Unkapanı köprüsüne ulaştı. Cebindeki iki onluktan biri ile köprü parasını vererek Çeşmemeydanı'na geldi, yorulmuştu. Öncelikle Jorj'un dükkânına varmak istediği için etrafına bile bakmıyordu. Sonunda Tünel'in önüne geldi. Sola sapar sapmaz «eyvah!» dedi. Günlerden pazar olduğunu orada hatırlamıştı. Jorj kapalıydı... Ahmed Rasim mesleğinin her acısını çekecekti, çekti de. Ta ki Atatürk'ün ilgisi ile milletvekili seçildiği zaman acı bir gülüşle «Ekmeğin aslan ağzında olduğunu şimdi anladım» diyecekti.

18 yaşında yetimlerin kutsal okulu Darüşşafaka'yı bitirmiş, bu okulun mezunları için geleneksel geçim kapısı olan Posta ve Telgraf İdaresi'ne kâtip olarak girmişti. Gözünde memurluğun hiçbir makamı yoktu. Az sonra işinden ayrılarak yazı hayatına atılmış, kalemiyle eski İstanbul'un kökü yüzyıllara dayanan sosyal hayatının yüzlerce tablosunu, zamanın yok etmesinden kurtararak bugüne bırakmıştı.

Ahmed Rasim'in gençlik yıllarında Bakırköy'de oturduğunu ve bulamadığımız bir tarihde Kadıköy'e yerleştiğini biliyoruz. Kadıköy'

ün hangi semtlerinde oturmuştu? Benim için önemli olan bu sorunun cevabının, araştırmalardan sonra verilebileceğini sanıyorum. Gazetelere yazdığı fıkralarda, Bakırköy veya Kadıköy için (Bizim Köy) deyip geçiyor. Söz arasında Kadıköy'ün bir semtine, ya da kahvesine, gazinosuna değindiği oluyor. Burada önemli bir özelliği var Rasim'in, birçok Doğu'lu rindler, Batı'lı sanatçılar gibi özgürlüğüne çok bağlı bir insan olduğundan zaman zaman evinden, ailesinden uzaklaşarak bir pansiyona yerleştiğini veya Papazınbağındaki kulübe gibi olur olmaz bir yere canını attığını görüyoruz. Nitekim bir tarihde Haydarpaşa'da, herhalde Yeldeğirmeni'nde bir Musevinin pansiyonuna yerleşmiş, sonra Bektaşi babalarından yakın dostu Nuri Mahfî Baba ile Kuşdili'nde Sepetçi Sokağı'nda Karabet Ağa'nın evinde bir kat tutmuş, burada gecelerce içki âlemleri düzenlemiştir. Ahmed Rasim çok genç yaşta içkiye başlamıştı. Bunu gören ve üzülen annesi, ailenin büyüklerinden Zühdü Efendi'ye başvurarak, oğlunu içkiden kurtarmak için öğüt vermesini rica etti. Rasim'in bu tutkudan kolay kolay vazgeçmeyeceğini anlayan Zühdü Efendi, ona şu öğüdü vermişti:

— Ne zaman rakı kadehini eline alsan, içinden aman Allahım beni rezil etme diyecek ve ondan sonra içeceksin!

Ömür boyu içen Rasim, bu öğüdü tutarak eski rindlerin içki âdabına bağlı kalmış sarhoşluğun anormalliklerine düşmediği gibi, bir yazısında sarhoştan nefret ettiğini belirtmiştir. Bir ankete verdiği cevapta «Okumakta da, yazmakta da dikkat, birinci kılavuzumdur. Okurken yazarken sarhoşluk veren bir madde kullanmaya kesinlikle alışmamışımdır. Bir halde ki ağzıma bir iki yudum içki aldıktan sonra mektup bile yazamam» diyor.

Rasim, matbaa çıkışı Kadıköy'e dönerken şöyle bir rota tutturmuştu. Önce Karaköy'de zamanın birçok yazarlarının uğrağı olan Cenyo'da birkaç kadeh parlattıktan sonra vapura biner, Kadıköy'de vefalı dostu Mardik'de veya Kara Miço'da, Kadifeli'de ya da mevsimine göre Hasırcının Galip'de, bazen de Kalamış'da Vasil veya Todori'de kafayı bulurdu. Ama Kadıköy'de sürekli iki yere bağlı kalmıştı: Papazınbağı ve Şifa gazinosu.

Papazınbağı, viraneye dönmeden Kadıköy'ün çok ilgi çeken bir bahçesi olmalıydı. Bugün Kızıltoprak'dan Kadıköy'e giderken, Fenerbahçe Stadı'nın arkasına rastlayan bol ağaçlı bir park görüntüsündeydi. Cumhuriyet'in ilk yılında dayım götürmüştü bir gün. Bozulmuş tarhlar arasındaki küçük yollar ve her cinsten sık ağaçlar, vak-

tiyle özenle düzenlenmiş bir yer olduğunu belli ediyordu. Cumhuriyet'den önceki yıllarda burada İstanbul'un itibarlı bir gazinosu işletiliyordu. Ulunay'ın o yıllara aid şöyle bir anısını dinlemiştim:

Refi Cevad, bir gün Sabah gazetesinin ünlü patronu Mihran Efendi'nin odasında oturmuş, görüşüyorlar. Bir ara kapının önünde, garson kılıklı bir adam belirir. Mihran, adamı görürse de aldırmaz, adam da içeriye girmeye cesaret edemez. Böylece bir yarım saat geçerse de Mihran aldırmadan görüşmeyi sürdürür. Ama sonunda insafa gelen patronun işareti üzerine odaya girerek elindeki boş sigara paketini uzatır. Paketin arkasındaki bir iki satır yazıyı okuyan Mihran, canı sıkılmış halde, masanın gözünden çıkardığı iki altını adama verir, gönderir. Cimriliği ile meşhur patronun okuması için Ulunay'a uzattığı paketin arkasında şunlar yazılıdır: «Papazınbağı'nda rehindeyim. İki altın gönder. Ahmed Rasim.»

Ulunay, o zaman için az para olmayan iki altını, garsona nasıl emanet ettiğini sorunca Mihran «Bu, adamın kaçıncı gelişi» der.

Savaş yılları Papazın bağı'nı da bozup geçmişti. Mütareke'nin karanlık günlerinde Rasim, düşman askerlerinin ve onlara uşaklık edenlerin, hor, hakir görmesinden kurtulmak için iki küçük çocuğunu da alarak bu bahçedeki bir kulübeye sığınmıştı. Der ki:

«Ben esir, yurdun bütün parçaları esir yaşadığımız günlerdeydi. İlkbahar gelmiş, güller açmış, bülbüller şakıyor... Ne o tabiat da mı düşmanlarla birleşmiş süslenip bezenerek gösterilerde bulunuyor? Bu gece sabaha kadar uyuyamadım. Cemiyetten kaçarak yaşadığım Papazınbahçesi'ndeki, bir odasının yerden birbuçuk arşın yüksekliğindeki tek penceresi önünde dirseğim küçük bir yazı masasının üzerine dayalı duruyordum. İki küçük çocuğum arka taraftaki yataklarında uyuyorlardı. Ben bir şeyler düşünüyordum. Neler? Düşünme gücüm meydanı boş bulmuş a! Zıpzıp taşı gibi sekip uzaklaşıyordu. Güneş ilk ışınlarını serince, bahçenin çakıl taşlı yolları, eskiden piçlerini ayıklayıp dallarını budadığım gül fidanları, kenarlarını düzelttiğim çiçek göbekleri görünmeye başladı. Bir saatten beri iki servi üzerinde şaklayan bahçenin zâkirbaşısı* babaç bülbül de sesini kesti. Bütün sıkıntılar bir araya gelmiştik...»

Şifa kahvesi veya gazinosu, Rasim'in Kadıköy'deki son yıllarına kadar sevdiği, bağlı kaldığı bir dinlenme ve düşünme yeri olmuştu.

(*) Zâkirbaşı, eskiden tekkelerde zikir ve ilâhileri yönetmekle görevli derviş.

Saint-Joseph Lisesi'nin önünden Yoğurtçu'ya inerken sağ kolda, kalamış koyu'na bakan yamaçta bulunuyordu.

Halid Fahri'nin anlattığına göre, kahveyi Yervant adında yaşlıca bir Ermeni işletiyordu. Ahmed Rasim'in sadık ve candan adamı olan Yervant, belki bu alışkanlıkla bahçesine gelen genç yazarlara da ilgi gösterirdi. Rasim, akşamları gelir, ta dipte tenha bir köşede, Yervant' ın getirdiği özel koltuğuna yerleşerek, Kalamış Koyu'nu seyre dalardı. Tanıdıkları hayalini dağıtmamak için yanına sokulmazlardı.

Halid Fahri'nin edebiyatçı arkadaşlarından biri, kahvecinin her akşam güçlükle taşıdığı Rasim'in koltuğunu, Moliere'in berber dükkânında içine gömülüp saatlerce hayale daldığı —ölümünden sonra Comedie —Française Müzesi'ne kaldırılan— koltuğa benzetmiş ve Faruk Nafiz bu konuda hoş bir fıkra yazmıştı.

Rasim Merhum, 1926'da yazdığı bir fıkrada Şifa Kahvesi'ne şöyle değiniyor:

«Birkaç yıldan beri yazları hemen her gün, ilk ve son baharlarda uygun havalarda köy'ün vaktiyle (Kâtib'in Bağı) denirken şimdi bir hastahane adından dolayı (Şifa) denilen Kalamış Koyu'na bakan yüksek sahiline gidip oturur, çoğunlukla tenha olduğu için okur, yazar, arada bir çakar, bakınır, eğlenir ve dinlenirim. Burayı pek severim. Bence burası insanı şehirin her türlü görüntülerinden doygun* kılar. Deniz var, biraz çekkin oturuldu mu göl var, kurbağalıdere var, Fener Burnu var, yarım ada, dil var, tren karşıdan geçer, otomobil buraya da gelir, sandal, yelkenli, vapur göz önünde, yazın deniz hamamları gürültüleri, mehtaplarda saz özlemleri, sarhoşların naraları, heyheyleri duyulur. Sözün kısası var oğlu var!»

Ahmed Rasim, Şifa'da tek başına hayale dalmakla kalmaz, bazen zamanının saz ve ses ustalarıyla ahenkli toplantılar yapardı. Bu saz âlemlerine katılmış olan Muharrem Giray Bey şunları anlatıyor:

«Ahmed Rasim Bey mehtap zamanları hemen her gece sular kararmadan, elinde çantasıyla buraya gelir ve bahçenin kiracısı Yervant,

---

(*) Yukarıdaki pasajı, Ahmed Rasim'in dili rastgele değiştirilerek yeniden bastırılmış bir kitabından aldım. Üstad, (doygun) yerine hangi kelimeyi kullanmıştı? Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi gibi mizah eğilimli yazarlarımızın birçok kelimelerinde bir nükte, bir imâ gizlidir. Değiştirirsek yazarın esprisi yok olur gider. Yapılacak iş, istenilen kelimenin varsa Türkçe karşılığını sayfa altında belirtmektir.

üstadı elinden çantasını alarak karşılar ve sakız ağacının altında evvelce hazırladığı masasına götürürdü. Çantasını açan üstad, içinden körpe salatalık, taze domates, ince yeşil biber, beyaz peynir, sakız leblebisi, biraz da mevsim meyvesi çıkarır, bunlardan soğutacaklarını Yervant'ın kova ile getirdiği buzun içine rakı şişesiyle birlikte koydururdu. Mezeleri kendi eliyle hazırlarken yavaş yavaş masa erkânı da sökün etmeye başlardı. Başta Ûdî Nevres olmak üzere Kemanî Neş'et, Tanburî Fuad, Tanburacı Osman Pehlivan gibi saz üstadları ve Kaşıyarık Hüsameddin, Topal Necmi Beyler gibi ses sanatçıları da bu mey âlemine katılmak üzere masa başına toplanırlardı. Mezeler tamamlanarak, masa Üstad'ın zevkine göre donatıldıktan sonra, ilk yudumlar sağlığa içilir ve sazların akordu başlardı. İlk söylenen eser, Üstad'ın bestelerinden biri olurdu. Ahmed Rasim'in güfte ve besteleri kendinden olmak üzere, altmıştan fazla eseri vardı. Bunlardan sekiz, on şarkısını tercih eder, Nihavend makamından (Dök zülfünü mehtap tutulsun) ve Sûzinâk makamından (Pek revâdır sevdiğim ettiklerin) güfteli şarkıları pek sever ve tekrarlatırdı(*)».

1950 yılında mehtaplı bir yaz gecesi, Üsküdar Musikî Cemiyeti'nden Fethi Tur ve o zamanki genç Besteci Arif Sami Toker'le Şifa Gazinosu'nun henüz apartıman yapılmamış boş arsasına gitmiştik. Fethi ve Sami, üstadın iki, üç şarkısını yüksek sesle okudular. Herhalde üstadın ruhu şad olmuştur, ama Şifa, eski Şifa değildi artık!

(*) Yakın tarihimiz. Cild 3, Sayfa 117.

TAHSİN NAHİD HAYDARPAŞA'DA

Yeldeğirmeni'nden Haydarpaşa Çayırına inen Taşlıbayır Sokağı'nın alt sağ köşesinde küçük, mimarisi bakımından bize yabancı gelen bir kâgir ev vardı. İngiliz kasabalarındaki küçük kırmızı damlı yapıları hatırlatan bu evde, Fecr-i Âti'nin aşk şairi Tahsin Nahid (1887-1919) oturmuştu. Şair'in annesine aid olan evin yerinde, bugün bir apartıman bulunmaktadır. Eski bir geleneğe göre şairler yayınladıkları şiirin altında, nerede ve hangi tarihde yazdıklarını belirtirlerdi. Tahsin Nahid'in 1910'da Fecr-i Âti topluluğunun ikinci kitabı olarak yayınladığı *Ruh-i Bikayd* isimli eserindeki şiirlerinde semt olarak Haydarpaşa ve Cağaloğlu isimleri geçmektedir. Şairin babası Asaf Bey'in Cağaloğlu'nda Mollagürâni Sokağı'ndaki konağı, sonradan Vatan Gazetesinin matbaa ve idarehanesi olacaktı.

Hali vakti yerinde bir kişi olan Asaf Bey kırk yaşında ölmüştü. Tahsin Nahid Galatasaray Lisesi'nde okudu. Duygulu, güzel huylu, ufak tefek, fakat sağlıklı ve sportmen bir gençti. Lisede iken birbirinden farklı iki şeye ilgi gösterecekti: Şiir ve Futbol.

Şiirde Tevfik Fikret ve Çağdaş Fransız Edebiyatının etkisinde kalmıştı. İlk gençlik yıllarında yazdığı şiirleri, 1908'den sonra İstanbul'da çıkan *Resimli Kitap, Muhit, Aşiyan* gibi dergilerde yayınlayacak ve *Servet-i Fünun* Dergisi'nde biraraya gelen Fecr-i Âti yazarlarına katılacaktı. Şiirlerinde genellikle aşkı dile getiren Tahsin Nahid, çoğu adapte piyeslerinde daha başarılı sayılmıştı.

Futbol merakına gelince, lise arkadaşı Şair Emin Bülend (1886-1942) ile 1908 Meşrutiyeti'nden sonra Galatasaray birinci takımında oynayacaktı. Asıl adı Hasan Tahsin olan bu duygulu ve romantik genç, karşılıksız kalmış bir aşkın etkisiyle (Nahid) adını alacaktı. Cağaloğlu'nda komşuları Gümrük Müdürleri'nden Tevfik Bey'in üç aydın ve güzel kızı vardı. Bunlardan Hadiye Darülmuâllimat'da (Kız Öğretmen Okulu), Nahide de Notre-Dame de Sion'da okuyordu. Tahsin ve kardeşi Neş'et, bu komşu evine sık girip çıkarlardı. Tahsin gibi aşırı ro-

mantik bir gencin, sarışın, yeşil gözlü, güzel bir kız olan Nahide'ye tutulmaması mümkün değildi. Ancak aşkına karşılık görmeyecek ve gönlünü elde edemediği genç kızın adına sahip çıkarak yazılarını (Tahsin Nahid) diye imzalayacaktı. Tahsin Nahid'in, bu kızkardeşlerden Hadiye Hanımla da tiyatro tarihimizi ılgilendiren bir arkadaşlığı oldu. 1908 Meşrutiyeti ilân edilince birden basın gibi tiyatro da ön plana geçmiş, istibdat dönemini lânetleyen oyunları, halk coşkunlukla izlemiştir. Bu oyunlardan biri olarak Ruhsan Nevvâre ve Tahsin Nahid isimlerini taşıyan *Jön Türk* piyesi, 2 Ekim 1908'de sahneye konmuş, büyük ilgi görmüştü. Ruhsan Nevvâre, o tarihte 24 yaşında bir genç kız olan Hadiye'den başkası değildi ve bir yıl sonra gazeteci Talha Ebüzziya ile evlenecekti. Bu evlilikten doğan Ziyad Ebüzziya *Jön Türk* oyununun annesi tarafından yazıldığını, ancak sahnelenmesi için aile dostu Tahsin Nahid'in adından istifade edildiğini belirtmektedir.

Tahsin Nahid'in büyük aşkı Nahide, uzun süren verem hastalığından sonra 1915'de ölecek, ama şairin aşk maceraları sürecekti. Şiirlerinde artık Büyükada ilham kaynağı olacak ve (Ada Şairi) diye anılacaktı.

1908'den önce Cağaloğlu'nda yazıp, sonradan Hamdullah Suphi'ye ithaf ederek yayınladığı (Serâb-ı Müstakbel) başlıklı iki uzun manzumesinde, Büyükada'da geçecek mutlu günlerinin gerçek hayalini görür gibi olmuştu:

Karlı fakat mehtaplı bir kış gecesi, genç kadın sıcak odasında, eşine roman okurken, küçük çocukları yerde bebeğiyle oynuyordu. «Bu küçük aile kimdir?» sorusuna, yine şair cevap verecekti:

Biri sensin biri ben, ah biri de her ikimiz,
Bu hayaldir, bu hayalâtımı takdis ediniz.

Bu hayal, aynı mizansenle, altı, yedi yıl sonra gerçekleşecekti. Büyükada'da Maden Yolu'nda köşkleri bulunan Cemal Bey isimli zengin bir zatın kızı Şefika Hanım'la bir süre seviştikten sonra evlendiler. Hukuk'u bitirmiş olan Tahsin Nahid'in Birinci Dünya Savaşı yıllarında iyi bir görevi, içgüveyi girdiği köşkün zengin bir hayat düzeni vardı. O kıtlıklar, yokluklarla dolu savaş yıllarında, konuksever Şair ve Eşi, Yahya Kemal, Yakup Kadri gibi edebiyatçıları ve başka dostlarını köşklerinde günlerce misafir edebiliyorlardı. Yakup Kadri diyor ki:

«O zamanların en güzelini, en şevklisini, en şetaretlisini dostlarımız Tahsin Nahid'le eşinin konukseverliği sayesinde, bize Büyükada'

da yaşamak nasip olmuştur. Çünkü onların Maden'deki evi hepimizin toplantı yeri ve câzibe merkeziydi. Tahsin Nahid her şeyden önce, Adalar, Ada Çamlıkları, Ada mehtapları Şairi olarak tanınmış, hanımı ise Büyükada'da doğup yetişmişti ve diyebilirim ki, bize Ada'nın güzelliklerini öğreten, sevdiren onlar olmuştu.»

Yakup Kadri'nin bu anılarından, Büyükada'da Nizam'dan geçen çamlıklı bir yola, «Âşıklar Yolu» adını Tahsin Nahid'in verdiğini, «Eskibağ» isimli yerin de Yahya Kemal'in meşhur şiirinden sonra «Viranbağ» diye anıldığını öğreniyoruz.

Tahsin Nahid'le eşinin önce, Asaf adını verdikleri bir oğulları doğmuş, az yaşamıştı. Ardından kızları Mina —Günümüzün değerli İngiliz Edebiyatı Profesörü Mina Urgan— dünyaya geldi Birkaç ay sonra Şefika Hanım vereme tutuldu. Tedavi için gönderildiği Davos'ta iki yıl kaldıktan sonra sağlığına kavuşarak İstanbul'a dönmüştü. Savaş sona ermiş, meşum Mütareke devri başlamıştı. Duygulu Şair ve eski futbolcu Tahsin Nahid, on beş gün süren bir boğaz hastalığından kurtulamıyarak 32 yaşında ölecekti. Beklenmedik ölüm haberi onu tanıyanları çok üzmüş ve etkilemişti. Üzüntünün başta gelen sebebi, şairin güzel huylu, geçimli, dost bir insan oluşuydu. Halid Fahri diyor ki «Tahsin Nahid'i neden bu kadar severdik? Çünkü tam mânâsıyla samimî, asil ruhlu insandı. Hayatında hiçbir çarpık tarafı yoktu.»

Ölümünden önceki günlerde, Darülbedayi'de (Rakibe) isimli bir adaptasyonu prova ediliyordu. Baş rolleri Eliza Binemeciyan ve Raşid Rıza oynayacaktı. Eliza, felâket haberini nasıl aldığını şöyle belirtmişti:

«Telefonda heyecanlı bir ses, Tahsin Nahid vefat etti dediği zaman, büyük bir hayret içinde «yalan!» diye bağırabilmiştim. Şimdi gözyaşlarımla düşünüyorum.» Oyunun ilk gecesi çok başarılı olmuş, ama Tahsin'in dostları da o kadar acı çekmişlerdi. Birinci perde sonunda, Halid Fahri düşüp bayılacaktı. Falih Rıfkı «Tahsin'in vefasını ve dostluğunu görmeyenler ne büyük bir mutluluktan mahrum kaldılar» diye yazmıştı ve bir yıl sonra şairin dul eşiyle evlenecekti.

Tahsin Nahid'in yeşil gözlü sevgilisi için yazdığı ve Muhlis Sabahaddin'in Nihavend makamından bestelediği şiir, yıllardan beri unutulmayan şarkılarımız arasında yer almıştır:

Üç yıl beni sevdanın ipek saçları sardı,
Hummalı başım göğsünün üstünde yanardı,
Bir çift iri, sevdalı, yeşil gözleri vardı,
Kirpiklerinin gölgesi ta kalbe dolardı.

EDEBİYATÇILARIN KADIKÖY'E AKINI

İstanbul'un kahırlı Mütareke yılları diyebileceğimiz 1918-1922 döneminde bu şehirde yaşayan edebiyatçıların ünlüleri Kadıköy'e yerleşmiş bulunuyordu. Ahmed Rasim, Faruk Nafiz, Refik Halid, Fahri Celal gibi önceden bu semtde oturanlardan başka, kısa veya uzun bir süre için Kadıköy'e yerleştiğini öğrendiğimiz yazarlar şunlardı:

Ömer Seyfeddin, Ahmed Haşim, Yakup Kadri, Yahya Kemal, Halid Fahri, Reşad Nuri, Salih Zeki, Mahmud Yesari, Ali Naci, Haşim Nahid, Cemil Sena. Bunlardan başka Nazım Hikmet, Suad Derviş gibi yeni adları duyulanlar da bu dönemde Kadıköy'de oturuyorlardı. Aralarında bir sohbet grubu oluşturan Halid Fahri, Faruk Nafiz, Fahri Celâl, Salih Zeki sık sık bir araya geliyor, bazen Ahmed Haşim, Ömer Seyfeddin, Yusuf Ziya da onlara katılıyordu. Kadıköy'de geçen bu yıllara aid güzel anıları bulunan Halid Fahri diyor ki:

«O tarihde Kadıköy aşağı yukarı bir şairler beldesi olmuştu. Hepsi de arkadaşlarım, sevdiklerim, her gün Bâbıâli Yokuşu'nda ve mecmua idarehanelerinde karşılaşıp saatlerce sohbet ettiklerimdi. Şimdi akşamlarımızı da beraber geçirmekle, beraber gezmeye, beraber yazmaya, hatta Moda ve Şifa kıyılarında sık sık rastladığımız güzellere beraber âşık olmaya başlamıştık.»

Ancak bu genç edebiyatçıların ortak ve çaresiz bir dertleri vardı: Parasızlık!

Bu esere, bir tarih kitabı havası vermemek kararıyla başlamıştım. Ama ele aldığım devrin ilk yarısı olan (1900-1925) dönemi, İmparatorluğun dağılmasından Cumhuriyet'in doğuşuna kadar büyük olaylarla doludur ve o günün insanlarını bu olayların etkilerinden soyutlamak mümkün değildir. Savaş yenilgilerle sona ererken, çöküntülerin bir önemlisi de ekonomi alanında görülecekti. Altın para esasının

yürürlükte olduğu bu dönemin büyük kısmında, günlük ihtiyaç maddelerinin fiyatları, 1 liranın yüzde biri olan (kuruş) ve 1 kuruşun kırkta biri (Para) birimleriyle ölçülüyordu. Birinci Dünya Savaşı içinde kâğıd para basılmış ve bu paraların karşılığının savaştan iki yıl sonra altın olarak ödeneceği Düyûn-u Umumiye Meclisi Başkanı Hüseyin Cahid'in imzasıyla ilân edilmişti. Osmanlı Devleti, savaşa girmeden önce 1914 yazında başlıca ihtiyaç maddelerinin fiyatları şöyleydi:

Okka (1,282 kilo) olarak, ekmek 72 para, şeker (ithal malı) 3 kuruş, pirinç, makarna 3 kuruş, patates 1 kuruş, fasulye 1 kuruş, zeytinyağı 8-9 kuruş, tereyağı 10 kuruş, koyun eti 7 kuruş, kahve 12 kuruş, sabun 7 kuruş, gazyağı 60 para, yumurta tanesi 20 para, odun çekisi 35 kuruş. Duyûn-ı Umumiye İdaresi'nin istatistiğine göre, bu tarihde İstanbul'da bir kişinin aylık yiyecek masrafı 149 kuruş, 30 para tutuyordu. Bu hesaba yılda iki elbise için 600, iki ayakkabı için 180 kuruş eklenince kişinin yıllık yiyecek, giyecek ve yakacak masrafı tutarının bir aya düşen miktarı (285 kuruş, 10 para)dır.

Savaş, yenilgiden önce fiyat artışlarını getirmişti. Maliye Nâzırı Cavid Bey, 1918 yılının bütçe nutkunda «Altın ve eşya fiyatlarının yükselişi çeşitli bölgelere göre değişmektedir. —diyordu— Altın % 160 ile % 400 arasında, ortalama % 250 artmıştır. Genel fiyat artışı ise 1917 yılının, Mayıs ayında Edirne'de % 443 Sivas'da % 3042 ve bütün yurtta ortalama % 1231'dir.» Başlıca besin maddelerinin fiyatları da (okka olarak) buğday 38, pirinç 90, fasulye 65, üzüm 55, şeker 215, sadeyağ 250, zeytinyağı 135, gazyağı 62, yumurta tanesi 4 kuruş olmuştu.

Fiyatların o tarihe kadar yükselmesinden, bugünkü şöhretiyle enflasyondan dargelirliler dizisinin memurlarla işçiler arasındaki halkası yazarlar çok etkilenmişti. Cenap Şahabeddin'in (Rençperân-ı Kalem) yani kalem ırgatları adını verdiği yazarların yakın zamanlara kadar hiçbir geçim güvencesi yoktu. Başka kapıdan, genellikle devletten az çok bir geliri bulunmuyorsa, Bâbıâli Yokuşu'nda aç kalabilirdi. Mütareke Devrinin mizah Şairi Halil Nihad, 1921'de (Sihâm-ı İlham) isimli kitabında topladığı manzumelerinde, edebiyatçıların geçim güçlüğünü sık sık dile getirecekti.

Bu yıllarda edebiyatçıların Kadıköy'de toplanmasında parasızlığın bir etkisi var mıydı bilmem? Kadıköy'de oturan yazarlardan Ahmed Rasim'in durumunu yazmıştık. İleride ayrıntılı olarak anlatacağımız gibi, para durumları sarsılan Yakup Kadri ile Yahya Kemal, Karaos-

manoğlu'nun annesinin Kızıltoprak'daki küçük evine sığınmışlar ve yaşlı hanımın mütevazi para yardımından yararlanmışlardı. Askerlikten terhis edildikten sonra iş bulamayan Ahmed Haşim, bunalıma düşmüştü. Vakit Gazetesi'ne küçük hikâyeler yazan Ömer Seyfeddin, Patron Hakkı Tarık'ın yazı ücretini satır hesabı ödemesi yüzünden «Aman cancağızım, satır başı yapmaktan anam ağlıyor!» diyordu. Bir zamanlar Kuşdili Deresi kenarındaki evinde arkadaşlarını ağırlayan Faruk Nafiz ve ailesinin malî durumu da sarsılmıştı. Altıyol'da ayda yedi lira'ya bir pansiyon odası tutan Halid Fahri, yazarlıktan başka öğretmenliği de olduğu halde, Damad Ferid Hükümetleri iki, üç ayda bir aylık verdiğinden zor geçiniyor, çarşıdaki bir aşçı dükkânında karnını veresiye doyuruyordu. Şiddetli geçen kış mevsiminde hastalanıp yatağa düşünce, Pansiyoncu kadının borca aldığı bir teneke gazı yakarak ısınabilmişti. Halid Fahri'nin adını vermediği bir şair arkadaşı bir gün, Yoğurtçu'daki okula gelmiş ve yirmi kuruş vapur parası almak için bir saat beklemişti.

Bu sıkıntılı günlerde en çok Şair Yusuf Ziya (Ortaç) sarsılmış olmalıydı. Babasını kaybettikten sonra yoksulluğun acısını çeken *Binnaz* şairi «Bazı günler boş midemi tırmalayan bu acılara gülümserdim» diyor. 1922'de Refik Halid'in yurt dışına kaçmasından sonra kapanan *Aydede* yerine, bir mizah gazetesi çıkarmak teklifini alınca bu iş için gerekli olan en az yüz lirayı bulmak onu ve arkadaşı Orhan Seyfi'yi çok yormuştu.

İstanbul'da bu yoksul yazarların dışında birkaç edebiyatçı vardı ki onlar, hiçbir şey değişmemiş gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki bolluğu yaşıyorlardı. Hali vakti yerinde bir ailenin oğlu olarak yetişen ve önemli görevlerde bulunan Halid Ziya (Uşaklıgil) Yeşilköy'deki meşhur köşkünde, bir Batılı burjuvanın lüks ve düzenli hayatını aksatmadan sürdürebilmişti.

Halkın vesika ekmeği, yani mısır koçanı ve süpürge tohumu ile karın doyurmaya çalıştığı o günlerde üstad haftada bir yaptığı edebiyat toplantılarında genç, yaşlı edebiyatçıları ağırlamaya özen gösterirdi. Anlaşılıyor ki bu toplantıların sohbet konularından çok, zengin çay sofrası davetlilerin ilgisini çekerdi.

Yusuf Ziya diyor ki: «Birinci katta, pencerelerine yapraklar değen büyük bir odada toplanırdık. Hayal ötesi bir çay masası kurulurdu. Fakir mahallelerin sulh günlerinde bile tanımadığı, zengin konakların artık unutmaya başladığı dünya nimetlerine kavuşurduk bura-

da: Çay, süt, sütlü kahve, kakao... sonra peynirlerin her çeşidi... Reçeller, reçeller, reçeller... Çilek, muz, menekşe kokulu fondanlar... Bisküviler, Kuruvasanlar, küçük ılık börekler... yerdik, bütün açgözlülüğümüzle hayır, hayır açlığımızla yerdik!»

Devrin ikinci bir yazarı, İttihat ve Terakki'nin dikta rejimini savunarak yükselen ve bolluğa kavuşan Hüseyin Cahid (Yalçın) Beyin yaşantısı da son derece lükstü. Onu da Yusuf Ziya'dan dinleyelim:

«O mebus oldu, Meclis Başkanı oldu, Dâinler Vekili oldu ve Birinci Dünya Savaşı içinde Men-i İhtikâr Komisyonu* Reisi oldu. Galiba yaşayanlara kibrit, ölülere kefen bezi onun imzasıyla alınıyordu... Harp içinde Cahid'in Sıraselviler'deki evine giden bir muharrir evi bir peri sarayı gibi anlatıyordu. Aynaların genişletip uzattığı bir koridordan geçtikten sonra, ayaklarının altında ince nakışlı ipek Acem seccadeleri, karşılıklı oturuyorlar. İhtiyar Balıkçı Yazarı, kristal kâseden bir şekerleme alıyor, önünde diz çökmüş köpeğine veriyor! Üstadın köpeğini şekerleme ile beslediği o yıllarda, biz insanlar çayımızı kuru üzümle içiyorduk.»

Şimdi gelelim, ele aldığımız dönemde Kadıköy'de yaşamış, bu semti sevmiş, övmüş edebiyat ve sanat adamlarının —bulabildiğimiz kadarıyla— Kadıköy'de geçmiş yıllarına!

AHMED HAŞİM'İN KADIKÖY SEVGİSİ

«Gözleri arzu dolu bir bakışla, pencereden görülen arka bahçelere ve uzaktaki masmavi ufka daldı, düşündü ve nihayet dedi:

— Kadıköy ne güzeldir değil mi? Ben nedense buradan asla ayrılamam. Şu levhaya bakın! Şu ağaçlara, şu...»

Ahmed Haşim ölümünden on beş gün önce, eşiyle kendisini yoklamaya gelen Halid Fahri'ye böyle demişti.

Bu büyük şairin Kadıköy'ü sevmesi beni mutlu etmişti. Acaba diye düşündüm, onun bir huzur ve sevgi ülkesi olarak düşlediği «O Belde»de Kadıköy'ün verdiği bazı ilhamlar, izlenimler var mıdır? «Hepsi hemşiredir veyahut yâr» diye yücelttiği kadınlar, Mütareke yıllarında genç şairlerin Şifa ve Moda yollarında izledikleri güzel kadınlara biraz olsun benzemez miydi?

(*) Savaş içinde, vurgunculuğu önlemek amacıyla kurulan komisyon.

Bu satırları yazdıktan sonra, Haşim'in yakın arkadaşı Abdülhak Şinasi Hisar'ın da onun Kadıköy sevgisini anlatırken «O Belde»den söz ettiğini gördüm. Evet, «O Belde» bir yalan yer, hayal ülkesiydi, ama hangi uzak hayal vardır ki içinde yaşadığımız dünya ve hayata ait bir çekimin veya tepkinin izleri bulunmasın?

Abdülhak Şinasi, Haşim'in Kadıköy sevgisini Kadıköy'ü biraz küçümseyerek şöyle anlatır:

«Ahmed Haşim, günün en güzelleştiği akşam ve gurup zamanlarında bir dostun evinde, yahut bir gazinoda bulunduğu ve görüştüğü sırada birden sözünü keserek ve boynunu bükerek, vapur vakti geldi diyordu. Onu böyle vapur kaçırmamak kaygısıyla dakikalarını hesaplarken kaç yüz kere gördüm. Oyunundan ayrılmayı istemeyen bir çocuk gibi son saniyesine kadar durur, sonra koşarak vapura yorgun argın yetişir, bazen de yetişemez ve öfkesinden kızarmış bir yüzle Galata'da Cenyo Gazinosunda, sonraki vapuru beklerdi. Bir hakikat varsa, onun birçok kereler güya ister ve teşebbüs eder gibi olduğu halde, Kadıköy'ü ve buradaki apartımanını bir türlü bırakmamış olmasıdır. Ahmed Haşim, bu tercihinin pek ruhî âmillerini, bana şöyle hikâye ve tahlil etmişti: O, akşamları yorgun argın ve birçok tanıdıklarına öfkeli, akşam zamanını dört gözle beklermiş. Nihayet zaman olur, Kadıköy vapuruna binince, sanki terliklerini ve gecelik entarisini giymiş gibi rahatlar, ferahlık duymaya başlarmış. Vapur ipek suları yararak geçerken, güya kendisini arkasına takmış da bu suların içinden sürüklüyormuş gibi şehirin olanca tozlarından, kirlerinden, yalanlarından, zehirlerinden yıkandığını, kurtulduğunu duyarmış. İskeleye çıkınca artık edebiyat ve matbuat âleminin hummalı dedikodularından uzaklaşmış, mahalle arkadaşlığına, asude, sakin, biraz çocukça bir muhite erdiğine, bir nevî «O Belde»ye kavuştuğuna kanaat getirirmiş. Burada bulduğu muhit, bu sevdiği iklim, belki haklı olarak tercih ettiği bir «iptidaî beşeriyet» seviyesine inerdi. İhtiraslarını tutuşturan şehirle, kendi tasavvur ve tahayyül ettiği «O Belde» arasındaki burası, önce âraf gibi bir yerdi.»

Ahmed Haşim'in Kadıköy'de severek sık gittiği ve halkın arasına karıştığı bir kahvehane vardı. Yakup Kadri'nin İskele Caddesi'nde Acem'in Kahvesi diye tarif ettiği bu dükkânın yerini tesbit edemedim. Kadıköy'ün yabancısı olan Abdülhak Şinasi, ayak atmadığı bu kahvehane hakkında yaptığı hayalî yoruma göre, Haşim'in tabiatını ve hayatını anlamak için, birtakım laübâli kahvehane arkadaşlarına ihtiyacı bulunduğunu bilmek gerekiyordu. O şiirde açıklıktan nefret

ederken kahvede açık konuşmaktan çekinmiyor olmalıydı. Her halde kahvehane arkadaşlarının da onun şairliğinden haberleri yoktu.

Abdülhak Şinasi'nin bu tahminleri hiç de gerçekçi değildir. Bilindiği gibi kahvehane halkı, her yerde mütecessis ve önsezileri olan kimselerdir ve aralarına sık sık sokulan kişilerin kimliklerini arar, sorar, öğrenirler. Sonra edebiyatçının köyde olsun, kentte olsun halkla beraberliği yazarlığın başlıca şartlarından biri sayılırken, Haşim'in bir kahvehaneye gitmesini yadırgamak haksızlıktır.

Bağdat'da doğan Ahmed Haşim (1884-1933) Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra (1907) İstanbul'da birkaç memurlukta bulunmuştu. 1909'da İzmir Sultanisi Fransızca Öğretmenliğine atandı. Bu şehirde liseden arkadaşı Yakup Kadri ile buluşarak güzel günler geçirmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak askere alındı. Dört yıl sonra terhis edilince işsiz, parasız, hatta ümitsiz, Yakup Kadri'nin deyimi ile bir lokma ekmeğe muhtaç kalmıştı. Ailesi Bağdat'daydı. Osmanlı hizmetindeki birçok Iraklı gibi, Haşim'in kardeşi de İngiliz himayesinde kurulan Irak Hükümeti'nde bir görev alarak gitmişti. Haşim, gidenlerin adını bile anmıyordu. İşte bu ortamda Kadıköy'e yerleşecek kırgın ve karamsar yıllarını burada geçirecekti.

Kadıköy'ün hangi semtlerinde oturmuştu? Batı tarihçiliğinde ünlülerin oturdukları şehir, semt, sokak ve evlere önem verilir, evler korunur. Bizde böyle zahmete katlanılmadığı gibi, sokak adları değiştirilip, eski yapılar yıktırıldığından gözbebeğimiz gibi sevdiğimiz birinin sağlığında nerede oturmuş olduğunu kolay kolay ya da hiç bulamayız.

Haşim Mütareke döneminde, Abdülhak Şinasi'ye gönderdiği üzüntülü bir mektupta ev adresini «Haydarpaşa, Çınar Sokağı 2 Nolu ev» olarak gösteriyor. Çınar Sokağı, Haydarpaşa-Kadıköy Rıhtımı'ndan Yeldeğirmeni'ne çıkan yokuşların soldan birincisidir ve sonradan bilinmez bir sebeple «Rıhtım İskele Sokağı» adı verilmiştir.

Yakup Kadri'nin anılarından, Haşim'in yine bu sıkıntılı günlerinde Kuşdili Çayırı'na yakın bir sokaktaki küçük ve harap bir evde oturduğunu öğreniyoruz. Yakup Kadri'nin Kadıköy'ün mahallesi saydığı bu sokakta Haşim, akşamları renk renk yeldirmeler giyinmiş, beyaz başörtülü hanımların kırıta kırıta gezişlerini seyretmek, geceleri ise dereden akseden kurbağa seslerinden ruhunu okşayan bir melodi dinleyerek hayallere dalmakla avunuyordu. Daha sonraları, Moda Caddesi'ne yakın bir pansiyona taşınacaktı. Halid Fahri, onun Moda'ya

taşınmadan epey zaman pansiyon pansiyon dolaştığını ve her birinden gürültülü bir anlaşmazlıkla ayrıldığını yazar.

Haşim, *1920*'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi) bir öğretmenliğe atanmış, bir yıl sonra Düyûn-ı Umumiye İdaresi'ne girmişti. Bu sırada *İkdam* Gazetesi'nde çalışan Yakup Kadri de Kızıltoprak'da oturduğundan, İzmir'deki arkadaşlık günlerine yeniden kavuşmuşlardı. Haşim akşamları işten çıkınca İkdam matbaasına uğrar, 18 vapuru ile Kadıköy'e beraber geçerlerdi. Bu vapura yetişmenin Haşim için bir özel önemi vardı. Bugünlerde tutulduğu Kadıköy'lü bir kızla bu vapur çıkışında buluşabiliyordu. Hatırlanmalı ki o tarihde şehir hattı vapurlarında kadınlar ve erkekler ayrı kamaralarda otururlardı. Haşim sevgilisi ile uzaktan uzağa bakışmak fırsatını yakalarsa sevincinden yerinde duramazdı:

— Azizim -diyordu- ben artık bu kızla evlenmeye karar vermeliyim. Bundan güzelini, bundan iyisini bulamam!

Yakup Kadri içinden bu kimbilir kaçıncı evlenme kararı diyerek gülümserdi.

— Sen böylesin! —diye çıkışırdı Haşim— benim hoşuma gidenlere mutlaka bir kusur bulur, açıklamaktan çekinirsin, İzmir'de İtalyan kızına tutulduğum sıralarda, yüzüme hep bu septik gülümsemenle bakar dururdun!

— Hayır, ne o, ne bu! Ben sadece sana güvenemiyorum. Çünkü, gönül işlerinde ne kadar maymun iştahlı ve evlenme konusunda ne kadar ciddiyetsiz olduğunu biliyorum.

Yakup Kadri'nin bu çıkışı üzerine, Haşim körebe oyununda yakalanan bir çocuk gibi kıskıs gülerdi. Vapur Kadıköy'e varınca herkesten önce iskelenin çıkış kapısına koşar, bir lise öğrencisi heyecanıyla kızı orada beklerdi. Buluştuktan sonra üçü birlikte yürürlerdi. Haşim, aşklarının en ateşli devirlerinde bile sevgilisi ile başbaşa kalmaktan sıkılan bir acayip âşıktı. Fakat Haşim'in aşk maceraları, Yakup Kadri'nin tahmin ettiği gibi, en gelişmiş döneminde, hattâ nikâha yaklaşılmış iken birden kesiliveriyordu. Kadıköylü kızla olan ilişkisi de Yakup Kadri'nin bulunduğu bir ortamda sona erdi. Kız, bir arkadaşının yazılarına hayran olduğu Yakup Kadri ile tanışmak istediğini söylemiş, ama kadın okuyucularıyla tanışmak konusunda çekingen olan yazarın isteksiz davranışına rağmen, Haşim'in sevgilisi işi oldubittiye getirerek bir gün arkadaşı ile birlikte gelmişti. Bu gerçekten

güzel, zarif, iyi terbiye görmüş bir kızdı ve Haşim onun inceliğini, konuşmasındaki tatlılığı, kendi sevgilisinin durumu ile karşılaştırınca giderek ondan soğumuş ve yan çizmeye başlamıştı.

1921'de Yakup Kadri Ankara'ya gidecek, Kadıköy'de kalan Haşim arkadaşının annesinin ve kızkardeşinin oturduğu Kızıltoprak'daki eve bir süre devam edecekti. Bu arada yeni tanıştığı ve deli gibi âşık olduğunu söylediği bir kızın Aksaray'daki evine, Yakup Kadri'nin annesi ve kızkardeşini göndererek söz kestirecekti. Nerdeyse nikâh günü belirleniyordu. Haşim'in gevşediği görüldü. Evlenmekten vazgeçmişti. Kızı istemeye giden Yakup Kadri'nin annesi buna çok üzülecekti. Daha sonra Haşim'in açıklamasına göre, evlenmeden vazgeçmesinin başlıca sebebi, kızın günün modası olan meyvelerden oluşmuş bir broşu göğsüne takmasıydı. «Nedir o göğsündeki şey?» diye sormuştu. Kızcağız şaşırmış «Pek moda şimdi bu meyveden broşlar!» diyebilmişti. Fakat Haşim'i yatıştıramamış, o günden sonra aralarına giren soğukluk artmıştı. Nişanın bozulduğu günün akşamı Haşim sevincinden bayram yapıyordu.

Onun Kadıköy'deki edebiyatçı arkadaşlarıyla olan ilişkileri de zaman zaman bir nükte veya eleştirinin yarattığı kırgınlıkla veya belirli bir sebebe dayanmadan kopar, sonra yine düzelirdi. Evet, Haşim hırçındı, ataktı ama birer sanat adamı olan arkadaşlarının çoğu hayatı mutsuzluklarla başlayan ve sona ermekte olan bu adamın hırçınlıklarını bağışlamamış, onu bencilliklerinin bir avı sayarak yaralamaktan çekinmemişlerdi. Oysa bu hırçınlığın en büyük zararını yine kendisi çekmişti. Bu gerçeği, hastalığı sırasında Yakup Kadri'ye şöyle açıklayacaktı:

— Vaktiyle üstüme saldırmayı bir yırtıcı kuş avı sanıp kahramanlık taslayanlar, şimdi birer birer yanıma sokulup gagamı okşuyorlar. Ama ben hâlâ mücadelemde devam ediyorum. Kime karşı bilir misin? Kendime karşı! Hem öyle bir öfke, öyle bir nefretle ki aynada gördüğüm yüzüme tüküresiye kadar...

Abdülhak Şinasi bir gün şu gerçeğe varmıştı:

— Haşim'i çevresi harap etti!

Haşim'in hırpaladığı arkadaşları arasında en çok birinin, Yunanî şiirler yazarı Salih Zeki'nin (Aktay) ona büyük anlayış göstererek git dediği zaman gittiğini, gel dediği zaman geldiğini öğrenince, Kadıköy'de sık rastladığım bu deryadil adamı hayırla andım. Haşim Moda Cad-

desi'ne yakın bir pansiyonda oturduğu günlerde, onu sık sık çağırtır, âma kafası kızınca evde olmadığını söyleterek kapıdan geri çevirtirdi. Üç beş gün sonra bu çileli dostu gözünde tüter, arar bulur ya da haber yollar, Salih Zeki de hiçbir şey olmamış gibi gelirdi. Haşim'in çalıştığı Düyûn-ı Umumiye İdaresi, Cumhuriyet'den sonra kaldırılınca, Osmanlı Bankası'na girmişti. Oysa para ile ilgili işlerden hiç hoşlanmıyordu. 1928'den sonra öğretmenlik veya sanat danışmanlığı gibi geçici görevler verilmişti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, onu için için üzen bazı şeyler olmuştu. Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı gibi okul veya edebiyat arkadaşlarına Yahya Kemal, Necmeddin Sadık gibi çağdaşı yazarlara milletvekilliği, elçilik gibi önemli görevler verilmiş, Haşim ise hep sıradan işlere sürülmüştü. Bundan duyduğu, fakat açığa vurmadığı üzüntüyü, bir gün yakın bir dostuna sır verir gibi söylemişti.

Haşim, Kadıköy'de son olarak Bahariye Caddesi'nde 72 nolu ve üç katlı küçük Belvü apartımanının birinci katında oturmuş ve burada gözlerini hayata kapamıştı. Haşim'in Kadıköy sevgisini yadırgayan Abdülhak Şinasi, Belvü apartımanı adını duyunca Şişli veya Maçka'daki konforlu apartımanlar gibi bir şey sanmış ama üç katlı binayı ilk gördüğü gün düştüğü şaşkınlığı, biraz kabaca açığa vurmuştu:

«Dostum bana konforlu, harikulâde bir köşeden bahsetmişti. Şairin hayallerine nasıl cennetler doğuveriyor! Dar, ticarî çarşı yollarından geçerek* bir hayli gittikten sonra bu, apartımandan ziyade eski bir eve benzeyen üç katlı bir binanın sokak kapısından geçip zemin katı kapısını çaldık. Alçak, loşça bir sofa. Arka tarafta bir ev avlusunu andıran küçük bir bahçeye nâzır iki oda. Ön tarafta kapının yanında sokağa bakan üçüncü bir küçük odadan ibaret bir apartıman katı, her manzaradan mahrum, emsali İstanbul'da binlerce ve yüzbinlerce bulunan küçük, eski ev veya apartımanlardan biriydi.»

Tanzimat döneminde, çılgınca dışa borçlanma yıllarının Boğaziçi yalıları ve Çamlıca köşklerindeki görkemli hayatını anlatan Abdülhak Şinasi için, Bahariye Caddesi'ndeki bu küçük kâgir evin üç odasına tıkılmak ve sonra konfordan söz etmek gülünç olabilirdi. Haşim'in ömrünü para darlığı içinde geçirdiğini iyi bilen bir eski arkadaşının, aşağıdaki satırları yazmamış olmasını gönül isterdi:

(*) 1930'larda Kadıköy'ün malûm çarşısından başka ticari görüntülü sokakları yoktu. Abdülhak Şinasi, herhalde Serasker Sokağı'ndan çıkarak Bahariye'ye girmiş olacak.

«Zavallı bu yaşlı çocuk, hâlâ sağlam bir muhakemeye varmayarak o zamana kadar geçirdiği sadelik hayatı içinde ihtimal ki bir karyolası bile bulunmayan bir odanın yoksul halini bir nevi lüks telâkki edebiliyordu. Halbuki insan İstanbul gibi bir şehirde oturunca denize ve geniş bir ufka bakan penceresinden istifade edebilmesi lâzım gelmez mi?» (Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmed Haşim Yahya Kemâl'e Vedâ*, s. 72.)

Ecel, Haşim'i böbreklerinden yakalamış ve ona uzun sürecek bir hastalık veya ölümü bekleme süresi tanımıştı. Ölümünden birkaç yıl önce sazlı sözlü, yemekli bir dost meclisinde arkadaşlarından birine, adeta ayıp söyler gibi «Hastayım, çok ağır hastayım, doktorlar ancak birkaç yıl yaşayabileceğimi söylediler» demişti. Evet, yerli yabancı doktorlar, iş hayatında bile sayılardan nefret eden bu Şaire, kendilerine özgü bir doğruculukla kaç yıl yaşayacağını önceden haber veriyor, yerli hekimler on iki ay derken, yabancı uzmanlar bunu dokuz aya indiriyorlardı. Doktor aklınca bu ateşten sayılar, ölümü değil de yaşanacak zamanı belirttiğinden hastanın rahatlaması gerekirdi.

Dostları, durumu devlet büyüklerine duyurdular. Tedavisi için Frankfurt'a gönderildi. Bu yolculuğun tek olumlu sonucu, seyahatle ilgili eseri oldu. Artık evinde giderek artan krizlerini sabırla karşılayarak ölümü bekliyordu. Yakup Kadri'nin son kez yoklamaya gittiği gün, şiddetli bir kriz geçirmişti. Dairenin arkasındaki küçük bahçeden ayın doğduğu görünüyordu. Yakup Kadri, *Şi'r-i Kamer* şairini belki teselli ederim ümidiyle:

— Bak! -demişti- Şu güzel manzaraya...

Haşim başını pencereden yana çevirmeye gerek duymadan,

— Ah Yakup'cuğum bırak! —cevabını vermişti— o manzara dediğin şey, şimdi bana yalnız ıstırap veriyor.

3 Haziran 1933 günü, bir kerevete benzer sedir üzerindeki yatağından fırlarcasına kalkmış ve sonra, yeniden oraya devrilip kalmıştı. Cenazesi Kadıköy'den kaldırılarak Eyüp'de toprağa verildi. Yakup Kadri diyor ki:

«İstanbul'a hele Kadıköy'e her uğrayışımda gözlerim daima Haşim'i arar. Nereye baksam, kimi görsem onun eksikliğini hissederim. Birlikte seyrettiğimiz tabiat, birlikte dile getirdiğimiz manzaralar, onsuz bana bir şey söylemez ve ne işim var diyeceğim gelir: Bu sönen, gölgelenen dünyada!»

YAKUP KADRİ KADIKÖY'DE

Kahire'de doğan ve 1908'de ailesiyle İstanbul'a gelen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) bu şehirde geçen hayatında, Kadıköy'ün unutamadığı bir yeri vardır.

Meşrutiyet'den sonra Karaosmanoğlu ailesinin bazı üyeleri Kadıköy'e yerleşmiş, bu arada Yakup Kadri'nin annesi İkbal Hanım, Kızıltoprak'da etrafı tahta parmaklıkla çevrili bakımsız bir bahçe ortasındaki küçük bir eve taşınmıştı.

Bâbıâli baskını ile iktidara elkoyan İttihad ve Terakki Fırkası'nın 1912-1914 yıllarında, muhalifler ve aydınlar üzerindeki baskısı giderek arttığından, parası olan ve yolunu bulan bazı aydınlar ülkeden uzaklaşmışlardı. Giderek geçim şartları da güçleştiğinden Yakup Kadri, arkadaşı Yahya Kemal'i alarak annesinin Kızıltoprak'daki küçük evine sığınmak zorunda kalmıştı. Yahya Kemal'in işi ve geliri yoktu. Yakup'un yazdığı hikâyeler karşılığı *İkdam*'dan aldığı ayda 3-4 liraya, annesinin yaptığı küçük yardım eklenince, iki arkadaşın ancak sigara, vapur parası gibi basit ihtiyaçları karşılanmış oluyordu.

Bu tarihde yirmi beş yaşında olan Yakup Kadri'nin bir romantik ve edebi uğraşı vardı. Nicedir, İstanbul'un tanınmış Bektaşi tekkelerinden, Büyükçamlıca'nın Kısıklı eteğindeki tekke'ye gidiyordu. Çeşitli duygularla buraya bağlanmıştı. Tekkenin bir kısım kadın, erkek canları tarafından sık aranan, aranmaya lâyık bir dost olmuştu. Bazı günler ehlidil ve zamanın şartlarına göre serbest hanımlar, fayton veya uzun arabalarla Kızıltoprak'daki eve geliyor, onu alıp tekkeye götürüyorlardı. II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı yakıp yıkarken, ocağın manevî dayanağı olan Bektaşi Tekkelerini de kapatmıştı. Eski bir Türk tarikatı olan ve Tanzimat'tan sonra yeniden faaliyete geçen Bektaşilik'in başlıca özelliği zamanı bakımından tutuculuğa karşı serbest bir dünya görüşünü sürdürmesi ve kaçgöç devrinde kadınla erkeği bir mecliste bulundurabilmesiydi. Ancak bu beraberlik, dervişliğin halk arasında yaygın şartlarından biri olan «Elsizlik, dilsizlik, belsizlik» ilkesine bağlı kalmayarak cünbüşlü içki âlemlerinde, tarikat kurucusunu bile rencide edecek bir yola dökülmüş ve işte Yakup Kadri meşhur *Nur Baba* romanını Çamlıca tekkesinde izlediği böyle bir ortamda yazmaya başlamıştı. Yalnız ilginç bir roman konusunu işlemek değil,

yirmi beş yaşındaki yazarın, tekkeye gelen coşkun kadınlardan birine
tutulması da onu sık sık Kısıklı'ya sürükleyen sebeplerden biri olabi-
lirdi. Çoğu, hanımların genç yazarı gelip almasıyla başlayan ve ba-
zen iki, üç gece süren bu misafirlikler sırasında Yahya Kemal'i Kızıl-
toprak'daki evde yalnız bırakmaktan üzüntü duyan Yakup Kadri, eve
döndüğü zaman onu *Nur Baba* romanının müsveddelerini okuyorken
buluyordu. Bir gün şairi de Bektaşi Tekkesi'ne götürecek ve bunu iz-
leyen ziyaretleri Yahya Kemal'in de hayatında önemli bir gönül mace-
rasının ve birkaç güzel şiirin doğmasına sebep olacaktı. Yakup Kadri
1916'da ciğerlerinden hastalanarak hükümetçe İsviçre'ye gönderildiği-
ne göre, *Nur Baba* romanını bu tarihe kadar bitirmiş olmalıydı. O yıl-
larda girgin bir genç yazar olarak ünlü edebiyatçılarla ilişki kuran Ali
Naci (Karacan), bir akşam aralarında Halid Fahri, Tahsin, Nahid,
Hakkı Tahsin ve Yahya Saim'in bulunduğu bazı edebiyatçıları Kadı-
köy'deki evine yemeğe çağırmış, sonra da Yakup Kadri'nin evine gö-
türmüştü. Burada bir edebî ziyafet verilecek, Yakup Kadri konuklara
artık tamamlanmış olan *Nur Baba*'yı okuyacaktı.

Bir yağmurlu geceydi. Hoşbeşten sonra genç yazar, yayınladığı za-
man gürültüler çıkartacak olan eserini okumaya başladı. Halid Fahri
«Ne üsluptu o, ne sürükleyici, ne ışıklı ve renkli üslup! —diye yazı-
yor— O okuyor biz vecd içinde dinliyorduk. Daha ilk sayfalarda alâ-
kamız uyanmış ve gittikçe çoğalmaya başlamıştı. Yakup Kadri, titrek
bir sesle okuyarak, geniş kâğıtlar üzerine yazılı romanın sayfalarını
asabî parmaklarıyla çevirirken, ben onun yüzünü profilden seçiyor-
dum. Lambanın karşıdan vuran ışığında bir tarafı gölgelenen yüz, ba-
na sanatın dile gelen ve esrarlı bir âlemin hikâyelerini anlatan en gü-
zel, en mucizeli bir maskesi gibi görünüyordu. Bir aralık, Nur Baba'
nın Nigâr Abla'yı elinden tutarak sarhoş ve sendeleyen adımlarla âyin
odasından dehlize doğru götürdüğü parçaları okuyordu. Romandaki
Macid bunu, yorgun başını cama dayayıp Boğaz'ın karşı sahildeki ışık-
larına baktığı bir anda hayal meyal görmüştü. İşte bu satırları okur-
ken Yakub'un gözlerinden iki damla yaş yuvarlandı. İçimizden biri,
Yakup -dedi- bu Macid sen misin yoksa? Yakup Kadri eliyle hayır işa-
reti yaptı. Fakat hepimiz, muhayyel değil hakikî bir ruh ıstırabının
karşısındaymışız gibi bir lahza ürperdik.»

Nur Baba tamamlandıktan sonra uzun süre yayınlanmayacak ve
önce 1921'de Akşam Gazetesi'nde tefrika edilecekti. Sonra kitap ha-
linde üç baskısı yapıldı.

Yakup Kadri 1916'da hastalanıp İsviçre'ye gönderilmeden önce Üsküdar Lisesi'nde öğretmenliğe atanmıştı. Okula çoğu zaman yürüyerek gidiyordu. Diyor ki:

«Lise ile benim Kadıköy'de oturduğum ev* arasındaki mesafe üç, dört kilometreden aşağı değildi ve ben bu üç, dört kilometreyi bazen kestirmeden olsun diye Karacaahmet Mezarlığı'nın içinden geçerek, bazen Haydarpaşa Hastahanesi yokuşunu tırmanarak aşmak zorundaydım. Çünkü seferberlik ilânı üzerine ortada ne atlı, ne motorlu bir taşıt bırakılmamıştı. Bırakılmış olsa da başgösteren bozuk para krizi, bunlara binmek imkânını vermezdi. Cılız vücudum bu hale ancak bir yıl dayanabilmiş, bir akciğer veremi beni yatağa sermişti. Bunun üzerine başta Ziya Gökalp ile diğer bazı nüfuzlu tanıdıklarım beni İsviçre'de tedaviye göndermek dostluğunda bulundular. Orada üç yıl bir sanatoryumda kaldım ve Mütareke devrinde şöyle böyle iyileşmiş olarak İstanbul'a döndüm.

1920 yılının sonbaharında, deniz yoluyla İstanbul'a dönerken Damad Ferid Kabinesi'nin düştüğünü, yerine Ali Rıza Paşa'nın sadarete getirildiğini duymuştu. İstanbul rıhtımına ayak basınca karşılaştığı durumdan bir süre kendine gelemedi. İşgal kuvvetlerinin varlığı Müslüman Türk İstanbul'da pek çok değişikliklere yol açmıştı. Bir yıla yakın annesi ve Kadıköy'deki akrabalarıyla mektuplaşmak imkânını bulamamıştı. Bu süre içinde geçim sıkıntısı artan annesi ve kızkardeşi Kızıltoprak'daki evi bırakarak Karaosmanoğulları'nın vatanı Manisa'ya göç etmişlerdi. Aklına üç buçuk yıl önce Kadıköy'de bıraktığı akrabaları geldi. Onları telefonla aradı. Bir akraba sesi duyunca sevincinden yerinde duramaz hale gelmişti. Hemen Kadıköy vapuruna koştu:

«Kadıköy vapuru bir vakitler benim için bizim mahallenin başlangıcı gibi bir şeydi. Muayyen saatlerde bütün tanıdıklarıma orada rastgelirdim. Bu sefer ise tamamiyle aksine vapur, yedi kat yabancılarla doluydu. Etrafa belbel bakınıyordum. Birtakım zenci ve Hindli askerlerden, İngiliz ve İtalyan subaylarından ve Türkçe'den mâdâ her türlü dilleri konuşan ne olduğu belirsiz insan kalabalığından başka bir şey göremiyordum. Gerçi bu kalabalığın içinde Türkler yok değildi. Fakat neden hepsinin ikinci, üçüncü plana atılmış bir hali vardı? Kadıköy iskelesine çıkınca Napolyon Bonapart kılıklı bir Carabinieri'nin

---

(*) Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin 1914'de Hünkârimamı'nda oturduğunu yazıyor.

dimdik durduğu bir noktadan, on sekiz, on dokuz yaşlarında bir gencin bana doğru ilerleyip elini uzattığını gördüm. O benim fazla tereddüdüme meydan vermeksizin «Kuzeniniz Fevzi Lutfi» dedi. Akrabam Fevzi Lutfi, Manisa'da son gördüğümde 12-13 yaşlarında bir mektep çocuğu olmakla beraber, sevimli yüzü, zeki bakışlarıyla üzerimde silinmez bir tesir bırakmıştı. Yanyana yürüyerek konuşmaya başladık. Ne onda, ne bende arabaya verilecek para bulunmadığından akrabalarımızın Bahariye Caddesi'ndeki evine, arkamızda hamal yaya gidiyorduk.»

Akrabalarını memleketin durumu karşısında karamsar ve ümitsiz bulmuştu. Manisa'dan kaçıp gelenler Moda'da Kızıltoprak'da yerleştikleri evlerde göçebe hayatı yaşıyorlardı. Memleketin geleceği hakkında görüşünü soranlara «Türkiye denince yaralı bir avın üstüne üşüşen köpekler gibi havlıyorlar. Fakat biz teslim olmayacağız, hepsini kovalayacağız!» cevabını vermişti.

Ankara'ya, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmek istiyordu. Bunu arkadaşı Ruşen Eşref'e yazdı. Mustafa Kemal Paşa, gazeteci olarak İstanbul'da kalmasının daha yararlı olacağını bildirmişti. Türkiye'ye dönmeden, İsviçre'de yaşayan *İkdam* Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey'le görüşmüştü. Onun teklifi üzerine bu Gazete'nin başına geçecek ve ilk iş olarak kadrosunu birkaç milliyetçi yazarla güçlendirecekti.

İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart günü sabahı Yakup Kadri, *Akşam*'ın sahiplerinden Necmeddin Sadık, Ali Naci, Kâzım Şinasi, *Vakit*'in sahiplerinden Ahmed Emin ve Yazı İşleri Müdürü Enis Tahsin Kadıköy iskelesinde tesadüf olarak bir araya gelmişlerdi. Şehirde dikkati çeken bir sessizlik vardı. İstanbul'da önemli olayların geçtiğine karar vererek Ahmed Emin'in Mühürdar'daki evine gittiler. Evdeki hanımlar telâş içindeydi. Ali Said Paşa, Ahmed Emin'i aratmış, tutuklanacağı haberini vererek kaçmasını tavsiye etmişti.

Aynı gün içinde *İkdam* Gazetesi'ne gidebilen Yakup Kadri, işgal Kuvvetleri Kumandanlı'ğının milliyetçi yayınlara son verilmesini isteyen bir bildirisiyle karşılaşmıştı. Bu sırada *İkdam*'ın, Eskişehir'de Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın kazandığı bir çarpışmayı haber verirken, İstanbul Hükümeti'nin rütbesini alarak askerlikten attığı bu Kumandan'ın adının sonuna yine Paşa kelimesini eklemesi yüzünden Yakup Kadri tutuklanarak Harp Divanı'na çıkarılmıştı. Ancak suçun Yazı işleri Müdürlerine aid olduğu kanaatine varılarak onlara altışar ay ha-

pis cezası verilmişti. Yakup Kadri, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra 1921 yılı yazında Ankara'ya gidecek, Kadıköy'de geçen bazı günleri önemli anıları arasında yer alacaktı.

YAHYA KEMAL İÇERENKÖY'DE

«Sade bir semtini sevmek bile bir ömre yeter» diyen şairi, İstanbul'un bir semtine bağlı göstermek hem mümkün, hem de doğru değil. Uzun yıllar yurt dışında yaşayan Yahya Kemal, hep İstanbul'u «hicranla tahayyül» etmişti. 12 Nisan 1912'de, Balkan Savaşı'ndan önce İstanbul'a dönecek ve on yıl bu şehirde kalacaktı. Bu on yıl içinde altı yüz yıllık heybetli bir tarih, Osmanlı İmparatorluğu sona eriyor, genç Türkiye Cumhuriyeti kuruluyordu.

İstanbul'a gelince candan dostları Yahya Kemal'e kucak açmış, onu aylarca konaklarında, yalılarında misafir etmişlerdi. Çoğunlukla, Divanyolu'nda Şefik Esad'ın konağında, Kandilli'de Kıbrıslıların yalısında kalıyordu. Tanzimat devri sadrazamlarından Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın torunları Şevket ve Tevfik Bey'ler, şairin yakın arkadaşlarıydı. Onlar gibi, şairin görüştüğü, evlerinde kaldığı gençlerin bir kısmı, İttihat ve Terakki Fırkası'nın güttüğü hürriyeti yoketme ve baskı rejiminin hararetli muhalifleriydi. Balkan Savaşı sırasında, Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'nın yaveri olan Kıbrıslı Tevfik Bey, İttihadcıların Bâbıâli baskınında vurularak şehid düşecek, ailesinden habersiz Karacaahmed Mezarlığı'na gömülen bu gencin mezarını, yakınlarıyla birlikte Yahya Kemal de arayacaktı. Muhaliflerin bir karşı hareketi olan Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, İttihad ve Terakki baskısı tahammül edilmez derecede artmıştı. Muhalifler, suçlu suçsuz tutuklanarak sürgün edilmiş, fırsat bulanlar da yurt dışına kaçmış, böylece Yahya Kemal'i günlerce misafir edecek bazı kapılar kapanmıştı. Bu ortamda, kendisi gibi şehrin merkezinden uzaklaşmak ihtiyacını duyan Yakup Kadri ile birlikte, onun annesinin Kızıltoprak'daki küçük evine sığınacaklardı. Bu üç odalı ev, Mehlika Sultan Şairi'nin, İstanbul'da kaldığı kâşanelerin ancak bekçi dairesi olabilirdi. Yahya Kemal'e evin birinci katında misafirlerin buyur edildiği odayı vermişlerdi. Şair geceleri yere serilen bir şiltede yatıyor, gündüzleri misafir gelince pılısını pırtısını toplayıp ikinci kattaki sofaya çıkıyordu. Bereket versin, bir valizlik eşyası vardı. Bu evde, iki edebiyatçının yer darlığından çok para darlığı çektiğini söylemiştik. Tahminime göre 1913-1914 yıllarına rastlayan bugünlerde, Çamlıca'nın

Kısıklı eteğindeki Bektaşi Tekkesi'ne devam eden Yakup Kadri, bir gün tekkedeki Nevrûz âyinine Şairi de götürmüştü. Bundan sonrasını Nur Baba yazarının anılarından özetleyelim:

«Bu âyin günü dergâha çoğunlukla işçi ve esnaf takımından insanlar gelmişti. Yahya Kemal kendini böyle bir topluluğun içinde bulunca hayli şaşırmış ve irkilmişti. Hele içeriye girerken kunduralarını çıkarmak, Baba ile musafaha etmek, sonra işin en ağırı bir koyun postu üstünde diz çöküp oturmak zorunda kaldığı vakit yüzünü öylesine ekşitmişti ki her an bir hadise çıkarır korkusuyla yüreğim ağzıma gelmişti. On yıldan beri diz çökmesini unutmuş bu Quartier Latin adamının yanı başımda oflaya puflaya kıvranışları bana ayrıca azap vermekteydi. Törenin sonunda biraz soluk almak için bahçeye çıkınca «Bütün geceyi burada nasıl geçireceğiz? Bu Bizanslı kadın yüzleri, yeniçeri döküntüsü adamların pos bıyıkları karşısında...» diye sormuştu.

Sonra Tekke'deki kuru kalabalık dağılmış, bunların yerini rindler ve ehl-i diller almıştı. Kısıklı Caddesi'nden tekkeye doğru kıvrılan bir patikadan kimi yeldirmeli, kimi çarşaflı hanımlarla çelebi ve nazik tavırlı beylerin sessizce ve âdeta gizlice geldiklerini görmüştük. Sonra içeriye girilip içki sofrasına oturulmuştu. Yahya Kemal o zamanlar içkiye pek düşkün değildi. İlk kadehleri yüzünü ekşiterek dudaklarına götürüyor ve bir yudum alıp tepsinin kenarına bırakıveriyordu. Lâkin nefes ve şarkı okumak faslı başlayınca o sanki bir kâbustan uyanmış gibi oldu. Gözleri parladı ve herkesin işitebileceği bir sesle «Oh dünya varmış!» dedi. Okunan ilk nefes «Eşrefoğlu al haberi. Bahçe biziz, gül bizdedir» diye başlıyordu.

Kadın, erkek bir ağızdan söylenen nefese, Yahya Kemal önce hafif, sonra gür bir sesle katılıvermişti. Ondan sonra gelsin demler, gitsin demler!.. Ne olduysa o gece oldu. İçki düşkünü olmayan Şair, Baba'nın ve Bacı'nın (Baba'nın eşi) uzattıkları kadehleri ardı ardına devirecek, güneşin doğmasına kadar süren Cem âyininin en coşkun rindi ve bundan garibi, Bektaşilikten nasip almadığı halde tekkenin sadık konuğu olacak, artık rehbere ihtiyaç duymadan sık sık Çamlıca yolunu tutacaktı. Çünkü kendisine en yanık aşk şiirlerini ilham eden kadına ilk defa bu Tekkede rastgelecekti. Evet, Yahya Kemal'i hayatının büyük aşk macerasına sürükleyen ve yıllarca türlü ruh krizleri, kıskançlık kuruntuları içinde kıvrandıran ve âkıbet ona «Son zevkin eğer aşk ise ummana katıl tat. Boynundan o canan dediğin lâşeyi silk at!» dedirten kadın, Bektaşilikle hiç ilgisi olmadığı halde Yahya Ke-

mal'in karşısına orada çıkacaktı. Bu aşk Yahya Kemal'in derbeder hayatında pek mutlu bir dönüm noktası da olabilirdi. Eğer bunu takibeden gönül münasebetleri, biraz yukarıda işaret ettiğim ruh krizleri ve kıskançlık kuruntularıyla bulanmasaydı, öyle sanıyorum ki Şair tatlı ve rahat bir evlilik hayatına kavuşacaktı. Zira o hanım kocasından ayrılmış, çoluğunu, çocuğunu, evini barkını bırakarak Yahya Kemal'e ne kadar ciddî ve samimî şekilde bağlandığını isbat etmiş ve yeniden kuracağı aile yuvasının hazırlıklarına girişmiş bulunuyordu. Yahya Kemal acaba İstanbul'un neresinde oturmak isterdi? Tutacakları evi büyük şairin zevkine göre nasıl döşeyip dayamak gerekirdi? Gece gündüz hep bunları düşünüyordu kadın. Kendisi ressam olduğundan duvarların dekorasyonunu kendi eliyle yapmak niyetindeydi. Fakat Yahya Kemal'in bu evlenme projeleri üstünde durmaktan çekindiğini ve bunlar söz konusu olduğu vakit âdeta telâşa düştüğünü pek iyi bilirim. Bir gün, bu halinin sebebini bana şu sözlerle açıklayacaktı:

«— Bu kadar dile gelmiş bir kadınla ben nasıl evlenebilirim? Sonra herkes bana ne der, ne gözle bakar(*)?»

Yakup Kadri, kalender ve bohem yaşamaya alışmış şairin, şimdi sosyal bağlantılar altına girmekten ürktüğü için sevgilisinden uzaklaşmak istediğini sanmıştı. Fakat olay gelişince, 1915'de İstanbul Darülfünûnu'nda müderrisliğe (profesörlük) getirilmiş olan üstadın resmi durumu sebebiyle bu evlilikten kaçtığını anlayacak ve bu halini hiç de kalenderliğe uygun bulmayacaktı. Bu macerada ne olduysa kadına olmuş, uğrunda evini barkını terkettiği şairin kaçışından yıkılmıştı.

Yahya Kemal'in şiirinde ve dostları arasında «Canan» diye andığı bu gerçekten güzel hanım kimdi? Evet, (Erenköyü'nde Bahar) şiirinde «Sandım ki güzelliğin cihanda. Bir saltanatın güzelliğiydi» diye göklere çıkardığı, (Deniz) şiirinde ise «Kirpikleri süzgün o ihanet dolu gözler. Rikkatle bakarken bile bir fırsatı gözler» diye yere vurduğu bu hanım kimdi?

Yakup Kadri'nin açıklamadığı bu sır günümüzde çözülmüş, «Canan»ın Birinci Dünya Savaşı yıllarında Matbuat Müdürü Hikmet Bey'in eşi ve Nazım Hikmet'in annesi Ressam Celile Hanım olduğu iki şairin hayatına aid eserlerde açıklanmıştır.

Yahya Kemal'in, Mütareke'nin o sıkıntılı günlerinde ikinci kez

---

(*) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları**, s: 168-174.

Bir taraftan Yakacık mor dağlar,
Bir taraftan da deniz, şûh Adalar...

Yahya Kemal hakkındaki bölüme başlarken «Şairi, İstanbul'un herhangi bir semtine bağlamak mümkün ve doğru değil!» demiştim. «Bedri'ye Mısralar» şiirini okuduktan sonra bu sözümü geri aldım. Çünkü üstad, kendi kendisini dönülmez şekilde bir semte bağlamış:

Gelmek'çün ikinci bir hayata,
Bir gün dönüş olsa âhiretten;

mısrâlarıyla başlayan şiirinde «ikinci bir hayata dönüş nasip olsa da talih bana gökyüzünde bir yıldızı malikâne olarak verse bu iltifata yabancı kalır ve İstanbul'a dönmek isterim» diyor ve bununla kalmayarak,

Lâkin bu ikinci varlığımda,
Son devrede, ihtiyarlığımda,
Artık çekilince söz ve sazdan
Ömrüm İç-Erenköyü'nde geçsin!

diye bağlıyor. Evet, Yahya Kemal'in son arzusu ve ikinci hayat için ideal yeri İçerenköyü'dür, bu semt de Kadıköy'ün sınırları içindedir. En tutulmuş şiirlerini Boğaziçi ve Adalar için yazmış bulunan üstadın sonunda Kadıköy'ün bu kendi halinde köşesi İçerenköy'de karar kılması, bu semtin şiirle ilgilenmiş insanlarına bir hayal ve duygulanma kaynağı olabilir. Ama o İçerenköy yok artık!

ÖMER SEYFEDDİN

Özdili, özgeçmişi ve içinde bulunduğu ağır sorunlarla Türk'e Türk'ü anlatmak, hem de hiç bir uydurma kelimenin yardımına el açmadan... Askerlikten yetişen Ömer Seyfeddin, bu görevi yüklenmişti. Zamanın ve davanın yetkili insanı Ziya Gökalp, bu konuda şöyle diyordu:

«Yepyeni bir cereyanın ta başında bir inkılâpçı idi. O bu cereyanın dallanarak genişlemesine, Türkçülük, halka yönelmek, millî kültür hareketlerinin doğmasına sebep oldu.»

Ömer Seyfeddin 1884'de babası Yüzbaşı Ömer Bey'in görevli olarak bulunduğu Gönen'de doğmuştu. İki, üç yaşlarında kalem ve kâğıtla oynardı. Dört yaşında mahalle mektebine verildi. Aile, Gönen'den İstanbul'a gelince, burada öğrenimini sürdürdü. Edirne Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra girdiği Harp Okulu'ndan 1903'de piyade mülâzımı çıktı. 1908'de Rumeli'de bulunan Üçüncü Ordu'ya atandı. Rumeli'deki Türklerin çektiği acılara aid izlenimlerini bu süre içinde edinecekti. 1910'da kendi isteğiyle askerlikten ayrıldı. Türkçülük ve Türkçecilik yolundaki uğraş ve çalışmalarına bu dönemde Selânik'de yayınlanan *Genç Kalemler* dergisinde başlamıştı. Bu sırada Ziya Gökalp'le tanışacaktı.

Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine yeniden orduya alındı. Sırplar ve Yunanlılarla dövüşmüş, esir düşmüştü. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra 4.12.1913'de İstanbul'a döndü. İşsizdi, memur olmaktan kaçınıyor, kalemi ile geçinmek istiyordu. Bir mektubunda «Ben hayal ve güzel yazı yazmak özlemi içinde ihtiyarlıyorum» diyordu. *Türk Yurdu* dergisine yazmaya başladı. Bu milliyetçi dergi, ancak 600 kadar satıyordu. Birinci Dünya Savaşı başında Kabataş Lisesi edebiyat öğretmenliğine getirildi. Kadıköy'de oturuyordu.

Ünlü yazarın Kadıköy'ün yakın tarihinde özel bir yeri vardır. Altıyol'a yakın bir yerde oturan Doktor Besim Bey'in kızı Calibe Hanım'la evlenmişti. Bir kız çocukları oldu. Bilmediğimiz sebeplerden kısa zamanda ayrıldılar. 1926-1930 yıllarında Calibe Hanım, Kadıköy ve İstanbul'un tutulmuş bir terzisi olacaktı.

İşte hayatının bu döneminde Ömer Seyfeddin, kendisinin eski Fırka Kumandanı Cavid Paşa'nın Kalamış'daki köşkünün bahçesinde bulunan iki katlı bir eve taşınmıştı. O tarihte Kalamış-Fenerbahçe Caddesi'nin sağ yanı, bugünkü gibi dev apartımanlarla kaplı değildi. Cadde ile deniz arasında bostanlar ve kumsal vardı. İki kulesiyle bu semtin dikkati çeken binalarından olan üç katlı Cavid Paşa köşkünün arazisi 4-4,5 dönümü buluyordu*. Köşkte, Meşrutiyet devri askerlerinden Cavid Paşa ailesiyle oturuyordu. Ömer Seyfeddin oturduğu deni-

(*) Cavid Paşa'nın torunu ve Prof. Fuad Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü'nün, Cavid Paşa köşkü hakkında verdiği bilgiyi, eski köşklerimizin ortak kaderinin bir örneği olarak özetliyorum: Cavid Paşa, Atatürk devrinde mebus seçilmişti. Merdivenden düşme sonucu öldü. Kızlarına kalan köşk 1940'lı yıllarda yandı. Kalamış Caddesi, sahil ve bugünkü Körfez ve Yelken Sokakları arasındaki sahayı kaplayan köşkün arsası, 1957'lerde 2,5 milyona bir inşaatçıya satılmış ve üzerinde altı apartıman yapılmıştır.

ze yakın bina, a, belki kendi yalnızlığının etkisiyle «münferid, yani tek başına yalı» adını vermişti. En yakın arkadaşlarından Ali Canib, Kalamış'dan Fenerbahçe'ye çıkan ara yolda Züheyirzâde Ahmed Paşa ailesine aid bir evde kiracıydı. Ömer Seyfeddin yine yakın arkadaşlarından o zamanki adıyla Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın, Cavid Paşa'nın küçük kızı Hadiye Hanım'la evlendirilmesine yardımcı olmuştu. Ancak bu birleşme de kendi evliliği gibi kısa sürecekti.

Kısa zamanda eşinden ve küçük kızından ayrılması, Ömer Seyfeddin gibi duygulu bir insanı çok sarsmış olmalıydı. Hele bugünlerde, ikinci kez evlenen eski eşinin, yeni kocasının kolunda gülerek münferid yalının önünden geçmesi, bu bahtsız Yazar'ın hayat hikâyesine girecek bir olaydı.

Dostları onu yalnız evinde, hiç de yalnız bırakmıyorlardı. Gelen ünlüler arasında Ali Canib'den başka Ahmed Rasim, Fuad Köprülü, Reşad Nuri vardı. Bazı kaygısız arkadaşları da sık gelir, Yazar'ın abone olduğu aile mutfağından gönderilen yemekleri silip süpürdükten sonra yatak odasına yerleşirlerdi. Bu durumda iyi kalpli Yazar, yerini onlara bırakarak bir arkadaşının evinde gecelemek zorunda kalırdı.

Ömer Seyfeddin'in kişiliği hakkında, en yetkili bir gözlemci olarak Ziya Gökalp «kumanda ettiği sınır boylarının Mehmedcikleri gibi, gurur, övünmek ve çıkar duygularından uzaktı» diyor. İzzet-i nefsine düşkündü, ancak başkalarının haysiyetine de saygı gösterirdi. Yusuf Ziya Ortaç'a göre, «Ruh ve kafa yapısı kadar gövdesi de güçlüydü. Göğsü alabildiğine ileride omuzları gerideydi. Uçları az kıvrık sarı bıyıkları vardı. Saçları da öyle. Hafif çiçek bozuğu yüzünde alayla kırışık bir gülümseme hiç eksik olmazdı. Kirpiksiz gözleri bir noktada duramayan iki damla mavi şimşekti. Erkek gücünü, elinizi sıkarken daha iyi anlardınız.»

Ömer Seyfeddin'in kısa hayatının bir özelliği vardı. Hayatında her şey hızlı ve çabuktu. Erkenden okula başlamış, Türk dilini sadeleştirme gayreti, çabuk başarıya ulaşmış, subaylığı ve evliliği de çabuk sona ermişti. Hayatı da böyle bir çabuklukla, apar topar son bulacaktı. 23 Şubat 1920 günü okulda hastalanmış, o akşam yemeğe gittiği Ali Canib'in evinde başağrısından şikâyet etmişti. Canib'in annesi «Ah evladım, mevsim kış, sokaklarda geç kalıyorsun, kendini üşütüyorsun, ıhlamur kaynatayım iç de erken yat!» demişti.

O gece misafirlikte kalmış, aldığı ilaca rağmen başağrısı geçmemişti. Ertesi günü evine götürdüler. Çağırılan doktor «Nevralji» teş-

hisini koydu. 27 Şubat günü ağrısı geçmiş, fakat iyileşmemişti. Doktor Neşet Ömer Bey'in Mühürdar'daki evine götürdüler. Bu kez, romatizma ile karışık Nevralji teşhisi kondu. O gece ateşi yükselmiş, sayıklamaya başlamıştı. Giderek fenalaştığından, Neşet Ömer eve getirildi. 4 Mart günü teşhis için, Haydarpaşa Fakülte Hastahanesine yatırıldı. Düşman işgali gibi, kış ve yoksulluk da İstanbul'u kasıp kavuruyordu. Hastahane ısıtılamadığı için Ali Canib, arkadaşının odasına bir el sobası ile bir teneke gazyağı götürmüştü.

Ömer Seyfeddin, 6 Mart 1920 günü derdi ve devası bilinmeden hayata gözlerini kapadı. Beklenmedik ölüm haberi, İstanbul'da edebiyatçıları ve öteki arkadaşlarını şaşkına çevirmişti. Kuşdili'nde Mahmudbaba Mezarlığı'na gömüldü. Şair Celâl Sahir, başucunda bir konuşma yapmış, sonra mezarını yaptırmak için para toplamak istemiş, ama başaramamıştı. Bunu kendine dert edinen şair, sonunda «Ömer Seyfeddin burada yatıyor» yazılı bir taşı Kabire koydurabilmişti. Ne yazık ki Ömer Seyfeddin, burada da uzun süre kalamadı Kadıköy'de tramvay işletildikten sonra, mezarlığın tramvay deposu yapılacağı ileri sürülmüş, arkadaşları kemiklerini Zincirlikuyu Mezarlığı'na taşımışlardı.

HALİD FAHRİ ŞEMSİTAP SOKAĞI'NDA

Şair, tiyatro yazarı, mütercim ve öğretmen Halid Fahri Ozansoy (1891-1971) Mütareke'nin ikinci yılında, Yoğurtçu ile Kızıltoprak arasındaki Kadıköy Sultanî'sine (sonradan ortaokul ve lise) Türkçe öğretmeni olarak atanmıştı. O tarihe kadar oturduğu Beyoğlu'ndan ayrılarak önce Erenköy'e taşınmış, yedi ay sonra da Kadıköy'de kendi deyimi ile Şemsitap Mahallesi'nde ihtiyar bir kız olan matmazel Liza'nın bir odasına pansiyon olarak yerleşmişti.

Kadıköy'de bu isimde bir mahalle yoktur ve Altıyol semti Osmanağa Mahallesinin sınırları içindedir. Nasılsa adı değiştirilmeyen Şemsitap Sokağı ise çarşıdan Altıyol'un merkezine gelince soldaki sokaktır. Eskiden yalnız Halidağa Caddesi'ne çıkan bu sokağın evleri genellikle sol yanındaydı. Matmazel Liza'nın pansiyonunda Halid Fahri-den önce Cenap Şahabeddin ve Hüseyin Suad de oturmuşlardı.

Halid Fahri'nin odası, kısa zamanda genç edebiyatçıların toplantı yeri olmuştu. Sürekli gelen konuklar arasında Faruk Nafiz, Reşad Nuri, Fahri Celâl, Salih Zeki, Haşim Nahid, Altıyol'daki Fecir kitabevinin sahibi Ressam Cevdet, bugün unutulmuş şairlerden Âli Mükerrem ve Reşidpaşazâde Akif vardı. Bazen Ömer Seyfeddin, Ahmed Haşim,

Yusuf Ziya da gelirdi. Beylerbeyi'nde oturan Yusuf Ziya, sohbetin uzadığı gecelerde bu odada kalır, evi Kuşdili'nde olan Faruk Nafiz de ricalara dayanamayıp bir koltuk üzerinde sabahlamayı göze alırdı. Memurlar, yazarlar ve halkın büyük çoğunluğu gibi geçim sıkıntısı çeken Halid Fahri yemeklerini, çarşıda kerestecilerin bulunduğu sokağın başında Çavuş diye çağrılan birinin aşçı dükkânında veresiye yemek imkânını bulmuştu. Başka yazar ve öğretmenler de bu dükkânda veresiye yiyorlardı. Akşam yemeklerinden sonra sohbetler gece yarılarına kadar uzar, Çavuş dışarı çıkarak eli kepenkte bu konuşkan gençlerin dağılacağı saati beklerdi.

Halid Fahri'nin Kadıköy Okulu'ndaki öğretmenliği sekiz yıl sürmüştü. 1926 yılında Kadıköy Ortaokulu'nun birinci sınıfına alındığım zaman, bu sınıfın Türkçe hocasıydı. İlk defa tanınmış bir şairi görüyor ve dinliyordum. Evimizde her zaman şiir vardı, okunurdu. 1877'lerin bir savaş askeri olan büyükbabam, devrin Namık Kemal, Ziya Paşa hayranı gençleri gibi şiire, edebiyata düşkündü. Uzun yıllar Bağdat'da bulunması Arap ve Fars edebiyatı ile ilgilenmesinde etkili olmuştu. Bu ortamda yetişen babam da aruz vezninin hayranı olarak, bu türden şiirleri (Usul-i takti) ile yani veznin musikisini, sözün akımından üstün tutarak okumayı severdi. Şimdi Halid Fahri'den, kulağımın alışık olduğu bu musikinin daha farklı, daha alafranga bir yorumunu dinliyordum. Hocamız, karşısındaki öğrencilerin ilkokulu yeni bitirmiş çocuklar olduğuna aldırmadan, ufka doğru sıkılmış yumruklarının asabi parmaklarını zaman zaman açıp kapayarak, kara ve gür kaşları altındaki gözleri bir bilinmeze dalmış, sesini alçaltıp yükselterek, tiyatro sanatının jest ve mimiklerini de kullanarak Fikret'den, Cenap'dan, Yahya Kemal'den şiirler okurdu. O tarihte Hece'nin beş şairinden biri olarak anıldığı halde, eski bir Aruz ustasıydı. Bu vezinle yazdığı (Baykuş) piyesini çok beğenen Süleyman Nazif, Şair, Hece vezni ile yazmaya başlayınca kızmış, bir toplantıda uzattığı elini tutmamış ve bir yıl dargın kalmıştı.

Halid Fahri'den çok şey duyduk ve duygulandık. Belli ki saf, heyecanlı bir sanat adamıydı ve sanatı ilgilendiren olaylarla coşmaya, boşalmaya hazırdı. Öğrencisi olduğum 1926-1927 yıllarında Halid Fahri evliydi ve Yeldeğirmeni'nde Rıhtımiskele Sokağı'nda, sonradan üçüncü ortaokul olan Fransız Kız Okulu'nun karşısında dar yüzlü, küçük bir apartımanda oturuyordu. Sonradan Kızıltoprak'a taşındığını yazıyor. Kadıköy'de sekiz yıl çalıştıktan sonra Galatasaray Lisesine atanmıştı.

Halid Fahri'nin bir gazete anketine verdiği cevaba kızan ve o tarihde üzerinde milletvekilliği dokunulmazlığı bulunan Yahya Kemal'in bir gün lisenin kapısında bastonunu kaldırarak ağır sözlerle üzerine saldırdığını duyduğumuz zaman çok üzülmüştük. Hocamız kendini savunmak için bile kaba kuvvete baş vuracak bir insan değildi.

FARUK NAFİZ KADIKÖY'DE

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973) büyükbabası Rıfat Efendi'nin Aksaray'daki konağında doğdu. Babası bir nezarette başkâtip olan Süleyman Nafiz Efendi, annesi Ruhiye Hanım'dı. İkisi erkek, biri kız üç kardeşi vardı. Süleyman Nafiz Efendi ve ailesi, Meşrutiyet yıllarında Kadıköy yakasına taşındı. Önce Haydarpaşa'da, sonra Osmanağa Camii'nin yanındaki yokuştan çıkınca bir büyük evde oturmuşlardı. Bu yıllarda Haydarpaşa Tıp Fakültesine devam eden Faruk Nafiz, bir süre sonra Tıp tahsilini bırakacaktı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kuşdili deresinin sol kıyısında ve meşhur Hamdi'nin gazinosunun karşısında bahçe içinde bir eve taşındılar. Gerisinde birkaç ev daha bulunan bu adanın çevre ile bağlantısı, tahta köprüyü geçince Şefikbey Sokağı ile sağlanıyordu. Kuşdili Deresinin İkinci bir Göksu devri yaşadığı bu yıllarda ağaçlar içindeki ev ve çevresi ilgimizi çekerdi. Temiz derenin gidip gelen sandallarla şenlendiği o güzelim yaz akşamlarında, bahçede başları örtülü hanımlar oturur, gazinoda çalınan incesazı dinler, sohbet ederlerdi.

Faruk Nafiz ailesi, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kıtlık günlerinin hemen etkisinde kalmadan, aralarında Yahya Kemal, Orhan Seyfi ve Yusuf Ziya'nın da bulunduğu bazı edebiyatçıları bu evde ağırlamışlardı. Yusuf Ziya Ortaç, o günkü ortamda evin gani sofrasını unutamamış olacaktı:

«Bazı yaz günleri Yahya Kemal, Orhan Seyfi, ben misafir giderdik. Gece Moda kıyılarında gözleri mehtap ile dolu güzellerin dudaklarında isimlerimizin fısıldandığını duymak için... Sabahleyin zengin bir kahvaltı sofrasında otururduk. İki üç çeşit peyniri, dört beş reçeli, rafadan yumurtası, taze tereyağı ile... Benim babam ölmüştü birkaç yıl önce. Yoksulluk içindeydim. Onun güzel hayatında acılar, benden sonra başladı.»

Evet, bitmez tükenmez savaşın getirdiği yoksulluk az sonra bu aileyi de etkileyecek, Faruk Nafiz için çetin günler gelecekti.

Genç Şair'in Anadolu'ya göç ettiği 1922 yılına kadar, en romantik günleri Kadıköy'de geçmiş, ilk şiirlerinden 1329 (1913) tarihli (Eserlerimin Ruhu) ve (Temaşây-ı Zulmet) Moda'da, yine 1329 tarihli (Muhabere ve Muhavere) ve 1330 tarihli (Aşiyân-ı Tarap) Bahariye'de doğmuş veya yazılmıştır. Mütareke döneminde bu semtde yaşamış olan genç edebiyatçıların saatlerce süren toplantı ve gezintilerine o da katılmış, burada sevmiş ve sevilmiştir. Kadıköy'deki ilk meşhur aşkı, Şifa'da büyük ve güzel bir köşkün kızı, Bedriye Sadreddin ile yaşadığı Romeo-Juliette macerasıydı. Halide Nusret'in Erenköy Rüşdiyesi'nden arkadaşı olan sarışın güzel Bedriye'yi yakınları (Bedrâ) diye çağırırdı. O zaman 22 yaşında olan Şair, yaz akşamlarında karanlık çökünce köşkün kapısında görünür ve Bedrâ bahçeden kopardığı sarı, kırmızı gülleri ona uzatırdı. Faruk Nafiz «Ay Hanım» diye anılacak olan bu sevgilisi için yazdığı şiirlerden (Serenad)ı Yahya Kemal'e ithaf etmişti:

Bir Nisan akşamı serin bir günün,
Şarkın bu sevimli, güzel köyünün
Cenneti andıran bir akşamıydı.

Sizi ilk balkonda gördüğüm gündü,
Yüzünüz sararmış gibi göründü...
Acaba ruhunuz çok hasta mıydı?

1920 Nisan'ında yazılan bu şiir, şöyle bitiyordu:

Bu yoldan bir daha dönmezseni geri
Önüme serpilen beyaz gülleri
O zaman kimsesiz kabrime dökün!

Bu âşıklık yılında Faruk Nafiz yakışıklı, ince bir gençti ve zamanın kızları arasında çok hayranı vardı. Halide Nusret, bu kadar kız ve kadın arasından seçilmiş olmasının mutluluğunu, Bedrâ'ya şöyle hatırlatıyordu:

O ipek saçlarının bir sihirli teline
Beldemizin en mağrur şairini bağladın!

Faruk Nafiz'in halası Saide Hanım, güzel ve zarif bir İstanbul hanımıydı. Erenköy'de Bağdat ve Edhemefendi Caddeleri'nin birleştiği

yerde ve sol köşede, 1902'de yapılmış on iki odalı bir köşkleri vardı. Ailenin, Musaffa, Zübeyde (Mengüç) ve İffet isimli kızlarından küçük yaşda şiir yazmaya başlayan İffet, Cumhuriyet döneminde katıldığı ve günümüze kadar sürdürdüğü sosyal nitelikli çalışmalarında «İffet Halim Oruz» adıyla tanılacaktı. Mütareke yıllarında tanınmaya başlayan kadın şairlerimizden Şükûfe Nihal ve Halide Nusret, Saide Hanım'ın kızlarının yakın arkadaşlarıydı ve Erenköy'deki köşk zaman, zaman genç edebiyatçıların toplantı yeri olacaktı. İffet Halim Oruz diyor ki:

«Erenköy bahçelerinde ve Anadolu yakası kıyılarında birçok şair arkadaşlarla beraber geçen unutulmaz hatıralarımız vardır. Hepimiz yazdığımız şiirleri birbirimize okur, eleştirmeler yapar, edebî sohbetlerde bulunurduk. Bu toplantılara Celâl Sahir, Şükûfe Nihal, Faruk Nafiz, Halide Nusret, Nâzım Hikmet, katılıyordu*.»

Bu dönemde Faruk Nafiz'le ondan dört yaş küçük olan Nâzım Hikmet arasında samimi yakınlık doğmuştu. Faruk Nafiz 1920'de yazdığı (İki Damla Yaş) şiirini «Çok sevgili Nâzım Hikmetçiğime» diyerek ona ithaf etmiş, o tarihde Hece Vezniyle yazan Nâzım da aynı yıl içinde yayınladığı (Biz ve Deniz) şiirini «Büyük kardeşim Faruk Nafiz'e» diye imzalamıştı.

ŞUKÛFE NİHAL VE ŞAİR ARKADAŞLARI

Şair, öğretmen ve hayatı bakımından çok acıklı bir dramın bahtsız kahramanı olan Şukûfe Nihal (1896-1973) İstanbul'da doğdu. Kadın edebiyatçılar arasındaki özelliği, yüksek öğrenim görmüş ilk kadın edebiyatçılarımız olmasıydı. 1919'da Edebiyat Fakültesi'nin coğrafya bölümünü bitirmiş, öğretmenlik mesleğini seçmişti. İlk şiirlerini 1918-1919 yıllarında yayınlamaya başladı. 1960 yılına kadar epey şiir kitabı, roman, küçük hikâyeler, gezi notları yayınladı.

Onu yakından tanımış farklı kişilerin verdikleri bilgiye göre, Şükûfe Hanım güzel, nazik, duygulu, insancıl bir kadındı. Bu ruh yapısı ile hayatta karşılaştığı çileler ve dengi olmayan kimselerle evlenmesi sarsılıp yıkılmasına yol açacaktı.

Yakın arkadaşı Şair Halide Nusret onu şöyle anıyor: «Zavallı sevgili arkadaşım ne kadar güzel, ne kadar zarif, ne kadar iyi kalpli, ne kadar şairdi. Herkes tarafından sevilir, sayılırdı. Asil ailesi içinde kü-

(*) Hilmi Yücebaş, **Faruk Nafiz Çamlıbel**, s: 11.

çük yaştan beri böyle sevilmiş, şımartılmıştı. Etrafında daima hayranlar halkası bulunurdu. Refah içindeydi, fakat Şukûfe Nihal hiçbir gün mesud olmadı, olamadı. Onu kimse tanımadı, tanınmadı.»

İlkokulda okuduğumuz Kıraat (Okuma) kitaplarının üzerindeki üç yazarın adını ezberlemiştik: Necmedin Sadık, Midhat Sadullah, Ruşen Eşref. Bu üç isimden Türkçe Öğretmeni Midhat Sadullah (Sander) körpecik bir kızken Şükûfe Nihal'e tutulmuş, aralarındaki yaş farkına rağmen evlenmişlerdi. Bu evlilikten dünyaya gelen Necdet (Sander) 1915'de doğduğuna göre, Şukûfe Nihal'in evliyken yüksek tahsilini tamamladığı anlaşılıyor. Ancak evlilikleri kısa sürmüş, bulamadığım bir tarihde ayrılmışlardı. Şükûfe Nihal'in Kadıköy'le ilişkisi hakkında edindiğim bilgiye göre Mütareke yıllarında, Erenköy'de —daha önce anlattığım— Şemseddin Sami'nin yaptırdığı köşkün bir bölümünde kiracı olarak oturmuştu. Bu şekilde komşu olduğu Faruk Nafiz'in Halasının kızları ve onların Erenköy Kız Lisesi'nden arkadaşları Halide Nusret'le zaman zaman bir araya geleceklerdi.

Tanınmış şairimiz Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) çocukluk ve genç kızlık hayatının önemli kısmını Kadıköy Banliyösünde geçirmişti. Babası Avnullah Kâzimi Bey, II. Abdülhamid devrinde hapis ve sürgün cezasına uğramıştı. Meşrutiyet'den sonra dört yıl Kerkük Mutasarraflığı'nda bulundu. Ailesiyle İstanbul'a dönünce önce Kızıltoprak Kuyubaşı'nda büyük bir köşke yerleştiler. Osmanlı Devleti Dünya Savaşına girince, Göztepe'de daha küçük bir eve çıktılar. Bu sırada babasını kaybeden Halide Nusret liseyi son sınıfta bırakmak zorunda kalmış, ailesini geçindirmek için Kadıköy'deki özel Aşiyan mektebinde 8 lira aylıkla bir öğretmenlik almıştı. Mütareke yıllarında ünlü edebiyatçıların Kadıköy'de bir araya gelmelerine paralel olarak, hanım şair ve edebiyat meraklısı genç kızlar da Erenköy'de sık sık buluşacak ve kısa zamanda aralarına Faruk Nafiz, Edebiyat-ı Cedide' nin en genç şairi olduğu halde sonradan oluşan akımlara da ayak uyduran Celâl Sahir ve genç şairlerden Yusuf Ziya, Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin zamanın kaç göç koşullarına rağmen bu genç hanımların toplantı ve gezintilerine katılacaklardı.

Memleketin bu acılı döneminde 1919 yılı ilkbaharının salına salına gelmesi Halide Nusret'e «Git Bahar» başlıklı şiirini yazdırtacak, manzumenin *Birinci Kitap, İkinci Kitap* gibi isimlerle çıkarılan aylık dergide yayınlanması, on sekiz yaşındaki genç şairin tanınmasına yardımcı olacaktı. O tarihde Hece Vezniyle yazan Nâzım Hikmet'in «Ya-

ralı Hayalet», Vâlâ Nureddin'in «Yolda» başlıklı şiirleri de bu dergide yayınlanmıştı.

Kadın, erkek edebiyatçıların Erenköy köşklerinde veya Çamlıca eteklerinde buluşması, aralarında gizli, açık aşkların veya yakınlıkların doğmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. Bugüne kalan yazılı anılara göre önce Nâzım Hikmet, Şükûfe Nihal'e tutulacaktı. Şükûfe Hanım bir akşam, yukarıda adı geçen edebiyatçıları yemeğe çağırmıştı. Davete katılamayan Nâzım, ondan şöyle özür dileyecekti:

Teveccühünüz,
Mavi pırıltılı bir mücevherdi başımızda...
Başımızdan düşürdük onu,
Kaybettik...
Gelemedik, aybettik!

Bu heyecanlı özür dilemenin bilinçaltında başlamış veya başlamakta olan bir sevda eğiliminin izleri var mıydı? Halide Nusret Hanım ilk kez 1973'de bir İstanbul Gazetesinde yayınladığı anılarında bu eğilim hakkında şu bilgiyi veriyor:

«Nâzım Hikmet bir ara Şükûfe Nihal'e sırılsıklam âşık olmuştur. Nihal ona âşık değildi ama onun kendisine âşık olmasından memnundu. Nâzım Hikmet:

Erkek dedi ki kadına
Seni seviyorum,
Ama nasıl,
Kilometrelerle derin,
Kilometrelerle dümdüz,
Yüzde yüz,
Yüzde binbeşyüz,
Yüzde hudutsuz kere yüz...

diye başlayan şiirini Şükûfe Nihal için yazdı. Bir akşam Nihallerde sekiz on arkadaş bir masa başında oturmuş şiirler söylüyor, edebî tartışmalar yapıyorduk. Benim bir yanımda Nihal, bir yanımda Nâzım oturuyordu. Bir ara baktım, Nâzım bir kâğıt parçasına bir şeyler yazdı ve benim dizlerimin üstünden Şükûfe Nihal'e uzattı. O da okuduktan sonra gülerek kâğıdı bana verdi. Bugün gibi hatırlıyorum, kâğıtta

Nâzım Hikmet'in o delişmen yazısıyla şu kelimeler yazılıydı: Ben sizin için çıldırıyorum. Siz bana aldırış bile etmiyorsunuz!(*)»

Çiçeği burnunda bu genç edebiyatçıların aralarında başka sevgiler de doğmuş olabilirdi. Yine de Halide Nusret Hanım diyor ki:

«İçimizde belki kız arkadaşlarından birine âşık olmuş olanlar da vardı. Ama bunu gizlemeyi çok iyi bilirlerdi. Meselâ Vâlâ Nureddin, çok seneler sonra bir arkadaş topluluğunda gülerek anlatmıştı. O ilk gençlik yaşlarında bir arkadaşına tutulmuş, birkaç gece sabahlara kadar onun evinin etrafında dönüp dolaşmış... Kız bir hayli vurdumduymaz bir şey olacak ki bu âşkı hiç anlamamış. Vâlâ da az bir zaman sonra kendini bu tutkudan kurtarıp normal arkadaşlık münasebetlerine dönmüş. O vurdumduymaz kız meğer ben değil miymişim? Doğrusu o zaman, birkaç günlük «Büyük Aşk»ın farkına hiç varmamıştım.»

Halide Nusret, Mütareke'de bir ara Posta Telgraf İdaresinde memur olmuştu. Yusuf Ziya, Vâlâ Nureddin gibi arkadaşlarıyla zaman zaman Anadolu'ya geçmeyi konuşurlardı. Bir gün Yusuf Ziya çalıştığı yere geldi, heyecanla — Hemşire! —diye fısıldadı— Ben, Faruk Nafiz, Vâlâ, Nâzım Hikmet Anadolu'ya kaçıyoruz. Siz de geleceksiniz değil mi?

Annesi ve küçük kardeşinden ibaret ailesini o geçindiriyordu, nasıl gidebilirdi? Çaresizlik içinde ellerini oğuşturdu:

— Anamın ve kardeşimin bensiz yaşamalarına imkân yok! Siz gidin, gece gündüz size dua edeceğim.

Halide Nusret, Cumhuriyet'den sonra öğretmenlikle Edirne Kız Muallim Mektebine atanmıştı. 1926'da Binbaşı Aziz Vecihî (sonradan general) ile evlenmiş, mutlu bir yuva kurmuştu.

Şükûfe Nihal'e gelince, ikinci evliliğini Atatürk devrinde İstanbul Liman Şirketi Müdürü olan ve sonradan (Başar) soyadını alan Hamdi Beyle yapmıştı. Bu evlilikten Günay adını verdikleri kızları dünyaya geldi. Hamdi Bey, Şükûfe Hanım'dan ayrı yaradılışta, maddî değerlere düşkün bir hayat adamıydı ve evlilikleri anlaşmazlıklarla sürecek ve bir gün kopacaktı. 1948-1949 yıllarında yazlık olarak Faruk Nafiz'in halasının köşkünün bir dairesinde oturmuşlardı. Şükûfe Hanım bir

(*) Halide Nusret Zorlutuna'nın 1973'de bir İstanbul gazetesinde yayınlanan anıları, 1978'de Kültür Bakanlığı tarafından (Bir Devrin Romanı) adı altında basılmış, gazetede çıkan bazı anılar kitaba alınmamıştır.

gün bahçede gizlice ağlarken kendisini gören köşkün kızı Ayten'e «sakın kimseyi çok sevme, sonra hüsrana düşersin!» demişti.

Aydınlığa kavuşmadan Edebiyat tarihimize geçen ve daha çok söylenti halinde kalan bir Faruk Nafiz - Şükûfe Nihal aşkı var. İncelediğimiz konuları kronolijiye bağlamak alışkanlığı ile bu aşkın tarihini aradım. Faruk Nafiz hakkında bir eser vermiş olan Hilmi Yücebaş, onun Şükûfe Hanımı 1928'de halasının köşkünde tanımış olduğunu yazıyor. Oysa yukarıya aldığımız İffet Halim Oruz ve Halide Nusret'in anılarından, iki şairin Mütareke yıllarında arkadaşlık ettiklerini görüyoruz. Bu gönül macerasının hayatta bulunan son iki, üç tanığı ile yaptığım görüşmede, tanışmanın değil belki ilişkinin 1928'de başladığı kanısına vardık*.

Faruk Nafiz 1922'de Anadolu'ya geçmiş, Kayseri Lisesi'nde görevlendirilmişti. 1928'de yayınladığı (Suda Halkalar) kitabının «Macera ve Gençlik» bölümündeki kızın adı Nihal'dir ama 18 yaşında bir Nihal... Yine bu kitapta, Anadolu'ya gittikten sonra yazdığı «Gurbet» şiirini «Şükûfe Nihal Hanımefendiye» ithaf etmiştir:

Sen Marmara'nın göl gibi durgun bir ucunda,
Ben böyle atılmış gibi yurdun bir ucunda,
Sen benden uzak, ben sana hasret...

İlk okuyuşta özlenilen sevgilinin, kadın şairimiz olduğu düşünülebilir. Ancak zamanın geleneğine göre, sevgili için yazılmış bir şiirin açıkça ona ithaf edildiği de pek görülmüş değildir. Yine Faruk Nafiz,

Yalnız yaşamaktansa Nihal'imden uzakta,
Kalsam diyorum dâr-u diyarımdan uzakta.

derken, sevgilinin adını açıklamıştır.

1930 yazında Ankara'ya gelen Şükûfe Hanım'ı, Faruk Nafiz Ankara Kız Lisesi'ndeki öğrencilerinden İçel Milletvekili Emin (İnankur) Bey'in kızı Zahide'nin Dikmen'deki köşküne götürmüş, tanıştırmıştı. O yıl içinde İstanbul'a gelerek Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümüne yazılan Zahide (sonradan Prof. Macid Gökberk'le evlendi) buradaki

(*) Ünlü kişilerin hayatlarına aid başkaları tarafından açıklanan tarihlerle o kişinin hayat hikâyesindeki kronolojiyi uzlaştırmak çoğu zaman güçtür. Bu bakımdan belgelere değil de anılara dayanan tarihleri (gün, ay, yıl) ihtiyatla karşılamak gerekir.

öğrenimi süresince Şükûfe Nihal'in önce Bomonti'de, sonra Teşvikiye Camii'nin karşısındaki sokakta bulunan dairesine giderdi. O tarihde Şükûfe Hanım'ın salonu, başda hayranlarından Fahri Celâl olmak üzere Peyami Safa, Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin gibi edebiyatçıların toplantı yeri olmuştu. Şükûfe Hanım aradaki yaş farkına rağmen Zahide'yi dostları arasına almış, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da uzun süre mektuplaşmışlardı. Bu tarihde Faruk Nafiz de Zahide'ye yazıyor, iki şair birbirleri hakkında genç kızdan bilgi istiyorlardı. Aralarında bir gönül bağı bulunduğu açıkça seziliyordu. Ama bu bağ hiç bir zaman hayatlarını birleştirmeye yetmeyecekti.

Faruk Nafiz'in,

Sorarım sırrını hiç düşünmeden,
Bu fâni gönlümün sevinci neden?
Beni günden güne meğer genç eden
Daima değişen maceralarmış!

şeklindeki yorumuna bakılırsa, bekârlık yıllarında epey gönül macerası geçirmiş olmalıydı. Onun bu rahat tutumuna ve Şükûfe Hanım'ın bu aşktan sarsıldığını belirten söylentilere bakılınca, macerada vefasızlık edenin erkek şair olduğu kanısına varılır. Oysa bu dönemde Şükûfe Hanım evli bulunuyordu ve konuştuğum tanıkların dediklerine göre, Faruk Nafiz'in hayatlarını birleştirebilmek için kocasından ayrılması isteğine olumlu cevap verememişti. (Son Hatıra) başlıklı bir şiirinde kadın şairimiz, çaresiz ayrılıkla sona eren gönül arkadaşlığını şöyle bir sonuca bağlar:

Dalgalar sürükleyin beni de enginlere,
Kumların arasında ben de bir parça taşım.
«Ayrılmayız, beraber dalarız derinlere!»
Derken, bırakıp gitti elimi arkadaşım.

Faruk Nafiz'in 1932'de Biyoloji Öğretmeni Azize Hanım'la evlenmesi üzerine iki şairin arkadaşlığı sona erecek, erkek şairin halasının köşküne gitmesi bile seyrekleşecekti.

Ve bir gün ihtiyarlık yılları gelip çattı. Şükûfe Hanım 1953'de kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 1960'lı yıllarda felâketler birbirini izledi. Evlenen ve Feneryolu'nda oturan kızı Günay'ı görmeye gitmiş ve geç vakit dönerken bir çukura düşünce kalça kemiği kırılmıştı. Yapılan

...liyatta bacağına çivi takılmıştı ama bir türlü kazanın etkisinden ...rtulamayacak, uzun yıllar yatağa ve yalnızlığa mahkûm olacaktı. ... yetişkin evlâdı vardı. Tanınmış bir kitapevini işleten oğlu Necdet ...nder, yüreğinin dayanamadığını ileri sürerek annesiyle ilişkisini ...mişti. Kızı Günay elinden geldiği kadar bakmaya çalışmış, eskiden ...r arayan tanıdıklar da çekilince vefalı arkadaşı İffet Halim Oruz ve ...sene Ilgaz, Onu Bakırköy'deki huzurevine yatırmışlardı. Yuvasın... uzaklaşması, duygulu şairi büsbütün yıkacak, sürekli olarak ...vim, kitaplarım!» diye sayıklayacaktı. İçine düştüğü bu durumun ...ha başlangıcında, eşini kaybeden bir dostuna yazdığı 25.6.1965 ta...hli kısa mektubu gördüm. «Yeryüzünün bir köşesinde ne olacağımı, ...sıl olacağımı bilmediğim bir istikbali beklemekten başka bir şeye ...dir değilim» diyordu.

Bu sırada kızı Günay da genç yaşta ölmez mi? Felâketi ondan ...kladılar. Son aylarında artık kimse ile konuşmadı. Ve o durumda ...dü.

Müşterek dostları, Halide Nusret Hanım'dan onun için bir ağıt ...masını istemişlerdi. Halide Hanım da bu sırada hastaydı, «Onun ...n Şair Yâr yazsın,» dedi. «Şair Yâr» aralarında Faruk Nafiz'e veri... isimdi. Daha önce eşini kaybetmiş olan Faruk Nafiz, Şükûfe Ni...l'in ölümünden kısa süre sonra bir kadın arkadaşıyla Karadeniz'e ...ptığı gezi sırasında, vapurda ölecekti.

Yakın dostlarından Profesör Sadi Irmak, Şükûfe Nihal'in ölümü ...erine yazdığı yazıda «Şair, Romancı, Öğretmen ve savaşçı Şükûfe ...ihal'in yanında, insan Şükûfe Nihal ayrıca incelenmeye değer. O bu ...oprağın en ince, en temiz kalpli, en insancıl evlâtlarından birisiydi.» ...iyordu.

NÂZIM HİKMET'İN KADIKÖY'DE GEÇEN YILLARI

Nâzım Hikmet'in çocukluk ve ilk gençlik yılları Kadıköy'de geçti. ...002'de Selânik'de doğmuştu. Babası Hikmet Nâzım Bey bu şehirde bir ...evlet memuru, büyükbabası Nâzım Paşa da Halep Valisiydi. Annesi ...üzelliği ile dikkati çeken Ressam Celile Hanımdı. II. Abdülhamid ...evrinin son yıllarından birinde Hikmet Bey, hayalindeki serbest işe, ...icarete atılmak ümidiyle görevinden istifade etmiş ve eşiyle küçük ...ocuğunu alarak babasının vali bulunduğu Halep'e gitmişti. Burada ...birkaç yıl oturmuş, fakat kazançlı bir işe sahip olamamıştı. Ailenin

üçüncü çocuğu Samiye bu şehirde doğmuştu. 1908 Meşrutiyeti'nin ilânı üzerine Nâzım Paşa, Diyarbakır Valiliğine atandı. Hikmet Bey de bir süre sonra ailesiyle İstanbul'a gelerek Mühürdar'da denizi gören bir ev kiraladı. Evin küçük odasını çocuklara ayırmışlardı. Nâzım Hikmet'in bu şekilde başlayan Kadıköy hayatı, 1920 yılı sonuna kadar sürecekti.

Hikmet Bey serbest iş girişimlerine İstanbul'da da devam etmiş, açtığı süthane önce para getirirken sonradan zarar edince yeniden memurluğa dönmek zorunda kalmıştı. O zaman Hariciye'ye bağlı olan Matbuat Müdürlüğü'nde mütercimliğe atanması üzerine Göztepe'ye taşındı. Okul çağına gelen Nâzım, bugünkü Tanzimat Sokağı ile Taşmektep sokağının köşesinde bölgenin eski ilkokulu Taşmekteb'e verildi. Emekliye ayrılan Dede Nâzım Paşa da Yeldeğirmeni'nde bir ev kiralamıştı.

Nâzım'ın şairliği bu dönemde başlamış, ilk şiirlerini on bir yaşında yazmıştı. Kızkardeşi Samiye Hanım taraıfndan saklanan şiir defterindeki ilk şiiri 20 Haziran 1329 (1913) tarihli ve yedi satırlık «Feryad-ı Vatan»dır ve Balkan Bozgununun bir çocuk ruhuna işleyen hüznünü·taşımaktadır. Yine bu dönemde ahşap bir komşu evinin yanması Nâzım'ı ve küçük kardeşini dehşete düşürmüş, bu duygunun etkisiyle 6.12.1330 (1914) tarihli «Yangın» şiirini yazmıştır.

İlkokulu bitirince onu Galatasaray Lisesi'ne verdiler. Bir süre sonra para darlığı yüzünden buradan alınarak Nişantaşı Sultanisi'ne yazdırıldı. Birinci Dünya Savaşı kopmuştu. İttihatçılar'ın tuttuğu Hikmet Beyin, Matbuat Müdürlüğü'ne getirilmesi aileye daha iyi yaşamak, evlerinde önemli konukları ağırlamak imkânını verecekti. Bir gece, memleketi yöneten üç önemli Paşa'dan, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa evlerine gelmişti. Dikkati çeken Nâzım'ın denizle ilgili bir kahramanlık şiirini dinleyerek beğenmiş, ona Bahriye Mektebine (Deniz Harp Okulu) girmek isteyip istemediğini sormuş, olumlu cevap alınca «Bahriye'yi bitir, kızımı sana vereceğim» diye latife etmişti. Az sonra Nâzım, Heybeliada'da Bahriye Mektebi'ne yazdırılmış, 1920 yılına kadar burada okumuştu. İşte bu yıllarda Hikmet Beyle eşi Celile Hanım arasında ayrılıkla sonuçlanan bir fırtına kopuyor, bir taraftan Hikmet Bey'in çapkınlığı, güzel kadının Yahya Kemal'le bir gönül macerasına girişi ve onunla evlenme ümidi, yuvayı hemen yıkılır hale getiriyordu. Bu olay Nâzım Hikmet'i çok sarsmış, Heybeliada'dan annesine yazdığı mektuplarda babasından ayrılmamasını istemiş, galiba 1918'de ayrılık kesinleşmişti. Burada Nâzım Hikmet'i en çok üzen küçük karde-

şinin anasını kaybetme hicranı oluyordu. Bu üzüntülü dönemde geçirdiği bir plörezi sonucu, 17.5.1920 tarihinde Bahriye Mektebi'nden çıkarılacaktı.

Nâzım Hikmet artık kendini şiir ve edebiyata veriyordu. Şairlerimizin Batı'lılaşma dönemindeki bir geleneğine uyarak 1918-1920 arasında 12 şiirinin Kadıköy veya Erenköy'de yazıldığını belirtmişti. İlk şiirleri, Alemdar Gazetesinin, Yusuf Ziya tarafından yönetilen Edebiyat bölümünde ve 1920'de Celâl Sahir'in yönetiminde *Birinci Kitap, Ikinci Kitap* diye yayımlanan dergide çıkacaktı. Bu dönemde Nâzım Hikmet, edebiyatçılar arasında artık tanınmış bir isimdi. Yukarıda, Şükûfe Nihal bölümünde Nâzım'ın da arkadaşlık ettiği şairlerden söz etmiştik. O tarihde Kadıköy'de görüştüğü bir başka edebiyat meraklısı, henüz 15-16 yaşlarında Suad Derviş'di. Bu arkadaşlık Nâzım'ın Moskova'dan dönüşünden sonraki yıllarda da sürecekti.

Anadolu'da Kurtuluş Savaşı bütün heyecanı ile başlamıştı. İstanbul'dan asker, sivil, genç, yaşlı birçok yurtsever Anadolu'ya kaçıyordu. Bu arada dört Şair arkadaş, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin Anadolu'ya geçmeye karar verirler. 1921 yılı Ocak ayında İstanbul'dan deniz yoluyla hareket ederek İnebolu'da karaya çıkarlar. Yalnız Nâzım ve Vâlâ'nın Ankara'ya gitmesine izin verilir. Nâzım'ın üst düzeydeki akrabalarından Ankara hükümetinin Nafıa Vekili İsmail Fazıl Paşa, onun oğlu Ali Fuad Paşa (Cebesoy), Hüseyin Hüsnü Paşa, Samih Rıfat Bey Ankara'da bulunmaktadır. Nâzım ve arkadaşı sıcak karşılanır. Bolu Sultanisinin ilk kısmı öğretmenliğine atanırlar (Haziran 1921). Ancak Bolu'da çok kalmazlar. Rusya'ya gitmeyi, orada eğitim görmeyi yüreklerine sindirmişlerdir. 21 Eylülde Azerbaycan üzerinden Moskova'ya ulaşır, Üniversiteye girerler. Nâzım Hikmet, Babasına haber vermeden İstanbul'dan ayrılmıştır. Moskova'dan yazdığı ve Ali Fuad Paşa vasıtasıyla gönderdiği ilk mektubunda «İstanbul ne âlemde, Kadıköy nasıl?» diye sormaktadır. Babası Hikmet Bey, Nâzım'ın gidişinden sonra epey hareketli ve pek parlak olmayan günler geçirmiştir. Kadıköy'de bir sinema kiralayarak (Hâle olacak) işletmeye çalışmış, fakat zarar etmiştir. 1924'de ikinci kez evlenecek, bu evlilikten iki çocuğu dünyaya gelecektir.

Nâzım Hikmet 1925'de döndüğü zaman babası, Kadıköy'le Modaburnu arasında bir ahşap evde oturmaktadır. Annesi Celile Hanım da Cevizlik'de iki katlı ahşap bir eve yerleşmiştir. Dört yılı aşkın bir ayrılıktan sonra habersiz gelen Nâzım, sokak kapısında kardeşi Samiye

ile karşılaşır, sarmaş dolaş olurlar. Hikmet Bey «Bundan böyle hiçbir yere gidemeyeceksin -der- yeter ettiğin bize!» Nâzım «Artık sizden bir daha ayrılmamak için geldim.» cevabını verir ama az sonra çevresindeki baskı artmış, bazı tutuklamalar olmuştur. Önce İzmir'e gider, Haziran 1926'da yine Moskova'dadır.

Beş üyesinden üçü meşhur Ali Beyler olan İstiklâl Mahkemesi, 25 Ağustos 1925'de verdiği kararla *Aydınlık* Dergisi'ndeki yazılarından ötürü Nâzım'ı gıyaben 15 yıl küreğe mahkûm etmiştir. Bu hüküm, 1928 Cumhuriyet Bayramı'nda çıkarılan kısmî affın kapsamına girdiğinden Nâzım, ne olursa olsun memlekete dönmek ister. Başkasına aid bir pasaportla Anadolu'ya geçer, Ankara'ya gelince tutuklanır. Ağır Ceza Mahkemesi, şairin *Aydınlık* Dergisi'nde çıkan şiirlerinde suç unsuru görmemiş, yalnız pasaport olayından üç ay hapis cezası vermiş onu da çekmiş olduğundan serbest bırakılması gerekirken bir başka suç isnadı ile tutuklu olarak İstanbul'a gönderilir. İstanbul'daki yargılanmasında aklanır. Artık baba evine dönmüştür. Şimdi 1929-1932 dönemi, Nâzım'ın Kadıköy'de geçen en uzun zamanı olacaktır.

Önce iş arar. Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Resimli Ay* Dergisi ona kapılarını açar. Bu dergide «Putları Yıkıyoruz» başlığı altında, eski edebiyat şöhretlerini eleştirmesi epey gürültü yaratır. Yayınladığı şiir, fıkra ve ilk kitaplarıyla şöhretini pekiştirir. Oldukça iyi geçen bu yıllar Hikmet Bey'in beklenmeyen ölümü ile noktalanır. Kadıköy'ün tanınmış zenginlerinden Süreyya Paşa, Bahariye Caddesi'ndeki sinemayı inşa ettirmiştir. Sinema müdürlüğüne getirilen Hikmet Bey, bu işi devlet görevi gibi ciddilikle yürütür. 1932 yılında bir gün elini kedi ısırır, kuduz aşısı yaparlar. Aynı gün içinde yere düşünce bu kez de tetanoz aşısı... Oysa bu iki aşı aynı günde yapılmazmış. Ateşi yükselir, başı oğlunun dizinde yatarken, Süreyya Paşa gelir. Hastanın ağır durumuna bakmadan bazı hesaplar sorar. Bu olay Nâzım'a «Hiciv Vadisinde bir Tecrübe-i Kalemiye» başlıklı ve sonradan dava konusu olan şiiri yazdırtacaktır.

Hikmet Bey'in ölümünden sonra aile, bağlı bahçeli bir yere taşınmak, toprakla uğraşmak arzusuna kapılır. Erenköy'de Mıdhat Paşa ailesine aid olduğu söylenen çamlıklı, bahçeli bir köşkü 50 lira aylık kira ile tutarlar. İki koyun, kırk kadar tavuk alınır. Bahçeyi düzenlemeye çalışırlar. Ancak 1932 yılı sonundaki genel tutuklamalar sırasında Nâzım'ı da Bursa Hapishanesine götürürler. Yargılama sürer, sonunda 4 yıla mahkûm olur. Altı ay alacaklı olarak hapisten çıkar. 17 Ocak 1938'de yeniden tutuklanacak, bu kez askerî mahkemede 15 yı-

la mahkûm edilecektir. Ardından Bahriye davasından bir 20 yıl daha, ikisi toplanır ve 28 yıl olarak kesinleşir. 13 yıl yatmıştır ki 1950'de Demokrasi havasının esmeye başladığı ve Türkiye'de bir partinin ilk kez seçimle iktidara geldiği günlerde Nâzım'ın affı için hızlı bir kampanya başlatılır. Bu sırada O da açlık grevine başlamıştır. Seçimden önce hazırlanan fakat bir türlü Meclis'den çıkamayan af kanunu tasarısı, Temmuz 1950'de kanunlaşır. Bu kanunun beşinci maddesine göre cezasının üçte ikisi indirilen Nâzım 15 Temmuz günü hapishaneden çıkar. Eşi Münevver'le Vâlâ Nureddin'in Salacak'daki evinde bir ay kadar dinlenir. Sonra annesinin Cevizlik'deki büyük evine yerleşirler. Bu sırada film senaryoları yazmaya başlamıştır. Eşi Münevver, 1951 Mart ayında Kadıköy'deki bir Klinikde bir oğlan çocuk doğurmuştur. Küçük ailenin bu durumda büyük ahşap evde barınması güç görüldüğünden Mühürdar Caddesi'nde Sular İdaresi'nin karşısındaki bir apartımanın zemin katı dairesine taşınırlar. Bu daire, Nâzım'ın Kadıköy'de —ve memlekette— oturduğu son yer olacaktır.

Bilindiği gibi, elli yaşında askere çağırılması, bu yüzden takibata uğraması üzerine memleketten büsbütün ayrılır.

REFİK HALİD KADIKÖY'DE

Mizah yazarı ve romancı Refik Halid (1888-1965) eski bir Kadıköylü'dür. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını babasının Kozyatağı'ndaki köşkünde geçirdi. Babası kendi kullandığı çift atlı sepet arabaya biner, oğlunu da beş yaşından beri sahip olduğu midilliye bindirir, Fenerbahçe'ye gezmeye giderlerdi.

Refik Halid'in babası, Maliye Nezareti Veznedarı Halid Bey, bu Nezaretin başda gelen yöneticilerinden biriydi. Kozyatağı'nda Erenköy-Bağlarbaşı yolu ile Hilmi Paşa Sokağı arasında ve bugünkü Sosyal Sigortalar Kurumu Psikiyatri Hastahanesi'nin karşısındaki geniş adayı kaplayan arazinin cümle kapıları bakımından soldaki kısmına Halid Bey, sağdaki büyük kısmına da bir devrin Maliye Nâzırı Reşad Paşa sahip olarak görkemli köşkler yaptırmışlardı.

80-90 dönümlük bir arazi içinde bulunan Halid Bey köşkü bol ağaçlı ve bakımlı bahçesi, üzerinden köprüler geçen laklarıyla dikkati çekerdi. Meşrutiyet yıllarında Refik Halid, edebiyatçı arkadaşlarını bu bahçede ağırlamıştı. Malikâne 1940'lı yıllarda satıldı. 1986 Eylül'ünde

gezdiğim zaman köşk çoktan yanmış, bahçe perişan, içindeki bina harap olmuş ama toprak inşaatçilerin eline düşmemişti.

Meşrutiyet'den az önce memur olan Refik Halid, Hürriyet'in ilânı üzerine hemen istifa etmişti. Fecr-i Âti adı altında toplanan genç edebiyatçılara o da katılacak, yazılarıyla kısa zamanda dikkati çekecekti. Mizah ve taşlama türündeki yeteneği onu bu yola itiyor, (Kirpi) takma adıyla yazdığı politik hicivler, İkinci Meşrutiyet'i kısa sürede tam baskı rejimine çeviren İttihad ve Terakki Fırkası'nı hırpalıyordu. Bu yazılar zeki, ustalıklı ve hasmın çirkinliklerini hemen yakalayıp göz önüne seren ve zevkle okutmayı bilen taşlamalardı. O böylece İttihat ve Terakki Fırkası'nın başlıca rakibi Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na girmeden, İktidar Partisi'ni küçük düşüren bir yazar olacak ve ilerde bir gün İttihadcılar ondan zarar gördüklerini açıklayacaklardı.

1912'de İttihad ve Terakki kısa bir süre için iktidardan uzaklaşmak zorunda kalınca, yerine gelen Kâmil Paşa Hükümeti, Refik Halid'e 2000 kuruş aylıkla, Beyoğlu Belediyesi Baş Kâtipliği görevini vermişti. Ardından Babıâli baskını ile İttihadcılar iktidarı yeniden ele geçirecek ve Sadrazamları Mahmud Şevket Paşa, muhalefetin düzenlediği bir komploda öldürülünce, suçlu, suçsuz bütün muhalif tanınmış olanlar, Refik Halid de dahil Sinop'a sürülecekti.

Sürgün hayatı Sinop ve başka şehirlerde beş yıl sürdü. Ancak Sinop'daki yalnız ve karanlık dünyasında bir hayat arkadaşı bulacak, sürgünlerden Doktor Celâl Paşa'nın kızı Nazıma Hanım'la evlenecekti. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın yardımıyla İstanbul'a dönmesine izin verildi. Ziya Gökalp'ın gözetiminde yayınlanan Yeni Mecmua'nın yazar kadrosuna da alındı. Bu arada *Zaman* Gazetesi'ne girdiği gibi, Arnavutköy Amerikan Koleji'nde bir öğretmenlik almıştı. Artık İttihad ve Terakki iktidarının sona ermesine ve Mütareke'ye kadar politikadan uzak kalacaktı. Mütareke devri başlayınca, iktidarın tek adayı Hürriyet ve İtilaf Fırkasına girdi. 3.3.1919'da bu Fırka tarafından desteklenen ilk Damad Ferid Hükümeti kurulmuştu. On yılın mağdurları gibi Refik Halid de yeni hükümetten pay istiyordu ve istediğinin adını koymuştu: Posta ve Telgraf Nâzırlığı.

Damad Ferid bu dileği geri çevirmedi. Ancak nezaret, umum müdürlüğe çevrilerek Refik Halid 10.000 kuruş aylıkla Umum Müdürlük görevine atandı. Bu dönemde bir süre kayınpederi Celâl Paşa'nın Selâmiçeşme'de Hacı Mehmed Efendi Sokağı ile Bağdat Caddesi'nin bir-

leştiği köşedeki köşkünde oturacaktı*. Kuvay-ı Millîye'nin baskısı üzerine Üçüncü Damad Ferid Kabinesi çekilmek zorunda kalmış, yerine Ankara ile diyalog kurabileceği düşünülen Ali Rıza Paşa sadarete getirilmişti. Paşa, Refik Halid'in akrabası bir hanımla evli bulunuyordu. Ankara Hükümeti'nin yeni kabineden istedikleri arasında, savaş döneminde önemi son derece artan Posta ve Telgraf İdaresi'nden Refik Halid'in uzaklaştırılması, hatta tutuklanması da vardı. Bu durumda Refik Halid'e hemen görevinden istifa etmek düşüyordu. O günlerde gazetelerde heyecan verici bir haberle karşılaştı: Kuvay-ı Millîye Kartal'a kadar gelmişti.

Diyor ki «O (yani Kuvay-ı Millîye) Kartal'da, ben Feneryolu'nda, bu pek de emniyet verici bir komşuluk değildi. Bir gece sekiz kişi köşkü bastı mı, veya sokakta beni yakaladı mı gözlerimi Sivas'da açardım. Tabiî biraz sonra sonsuza kadar kapamak üzere...»

Bu yorum, kalem arkadaşı Ali Kemal'in kötü sonucunu önceden haber veren bir korkulu rüya gibiydi. O da Ali Kemal gibi, İttihadcıların çekip gitmesinden sonra kalemini, İttihad ve Terakki'nin devamı saydıkları Kuvay-ı Millîye aleyhine kullanmış, mizah ve nükte tatlısına buladığı zehirli yergileri, Ankara'yı tutanlar tarafından bile okunmuştu. Böyle bir ortamda bir süre Kadıköy'den uzaklaşarak, kardeşinin Yeşilköy'deki evine gitmeyi yararlı bulacaktı. Bu sırada Alemdar Gazetesi'ne, 150 lira aylıkla yazmaya başladı. İstanbul'un işgalinden sonra, Damad Ferid dördüncü kez sadarete getirilince, Refik Halid de eski görevine döndü. Sevr Andlaşması'nın imzalanmasından sonra, Padişah'ın ve İstanbul Hükümeti'nin durumu daha da kötüleşiyordu. Damad Ferid'in çılgın hareketlerine karşı birkaç Kabine üyesi cephe almış, Refik Halid de onlara yönelmişti. Bunu duyan Ferid Paşa tarafından, 1920 Eylül ayında görevinden azledildi. Artık eski mesleğine dönmek, Mihran'la Ali Kemal'in çıkardığı *Peyam-ı Sabah* gazetesi'ne yazmak istiyordu. Fakat kurnaz Mihran, Ferid Paşa'nın kısa bir süre sonra düşmesine kadar, Refik Halid'in yazılarını yayınlamamıştı.

17.10.1920'de Damad Ferid son kez sadaretten ayrıldı. Bu sırada eşinin Kadıköy'de, Hasırcıbaşı Sokağı'nda, Baklatarlasına yakın kuleli evine taşınan Refik Halid diyor ki: «O aralık Kadıköy'üne naklet-

---

(*) 19 dönüm kadar arazisi bulunan bu köşkün bağında, Celâl Paşa kokulu ve ince kabuklu Çavuşüzümü yetiştiriyordu. 1963'de yıktırılan köşkün arsasına Çam Palas adı verilen bir apartıman yaptırıldı.

miştim. Hayatım para hususunda biraz dar olmakla beraber iyi ahbap, kıymetli sohbet ve aile toplulukları cihetinden pek geniş, pek ferah geçiyordu. Kadıköy, İstanbul'un en hür, en şen mahallesiydi.» Artık memleketten uzaklaşıncaya kadar Kadıköy'de kalacaktı. 22.1.1922'de meşhur *Aydede* mizah gazetesini çıkardı.

30 Ağustos 1922 zaferi kesin sonucu belirlemişti. İstanbul'dakiler acı, acı düşünmeye başladı. Padişah, İstanbul Hükümeti, silâhlarını, kalemlerini düşmana karşı değil, Millî Kuvvetlere karşı kullananlar ne olacaktı şimdi? 1922 Kasım'ının ilk haftasında Ali Kemal'in İzmit'e kaçırılarak linç edilmesi gaflet uykusunda olanları dehşetle uyandırmıştı. Kaçmak gerekiyordu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası yöneticilerinin çoğu İngiliz Elçiliğine sığınmıştı. Refik Halid de oraya gitti. Ama İngilizlerin bu kalabalığı yurt dışına taşımak çabası yürümüyordu bir türlü. Elçilikten ayrılan Refik Halid kendi imkânıyla 9 Kasım günü yurt dışına çıktı. Sürgün hayatı 16 yıl sürecekti.

KADIKÖY'ÜN VEFALI ŞAİRİ: SALİH ZEKİ

Persefon Şairi Salih Zeki Aktay'ı (1896-1971) Kadıköy'ün en vefalı âşıklarından biri olarak anarım. Ömrünün büyük kısmını Kadıköy'de geçirdi. Beldemizde ona sık rastlardık. Ama çarşıda, pazarda, sinemada değil, Kadıköy'ün en güzel noktalarından romantik günün batışını veya Kadıköy'ün kadınlarını, kendinden geçmiş bir halde izlerken...

Düzgün ve kusursuz bir başı vardı. İyi taranmış beyaz saçları, alnında yükseldikten sonra ahenkli bir kıvrılışla ensesine inerdi. Bakışları hayal doluydu. Bazen gözüne monokl taktığı olurdu. Muvakkithane Caddesi'nde, Hacıbekir'in karşı sırasındaki bir fotoğrafçı, vitrinine şairin büyütülmüş bir resmini asmıştı. Bazı akşamlarda, şairi hayranlıkla fotoğrafını seyrederken görürdük. Tıpkısının karşısında öylesine kendisinden geçmiş ve hareketsiz görünürdü ki kimin kimi seyrettiğine birden karar veremezdik: Şair, romantik günün batışını çoğunlukla Moda Burnu'ndan izlerdi. Kolalı gömleği, kravatı ve iyi dikilmiş kostümü ile her zaman şık ve temizdi. Sol elindeki güzel cildli kitabı aşk ve ihtirasla kalbinin üstüne bastırırdı. *Akşam* Gazetesi'nin mizah sayfasında Persefon Şairi'ne sık sık takılan Selâmi İzzet, onun zengin bir kitaplığa sahip bulunduğunu ama bu kitaplardan çoğunun sayfalarının açılmamış olduğunu iddia ederdi.

Bir yaz günü, Nazmi Acar'ın Moda'daki dairesinin küçük bahçesinde oturmuş sohbet ediyorduk. Söz döndü dolaştı, İspritızma'ya takıldı. Aramızda Acar'ın bu konudaki aceleci merakını giderecek bilgiye sahip kimse yoktu. Bu sırada üç edebiyatçının caddeden geçtiğini gördük: Şair ve öğretmen Behçet Yazar, şair Salih Zeki ve adını hatırlayamadığım bir edebiyat öğretmeni daha. Onları bahçeye davet eden Acar, hemen ispritizma hakkındaki sorularını sıraladı. İlk sözü Salih Zeki almıştı. Filân dudu dediği bir kadın romancıdan bahsetmeye başladı. Hepimiz, romancı hanımın ya bir kitabında, ya da hayatında ispritizma ile ilgili bir şeyler bulunduğunu sanmıştık. O sözü uzattıkça uzatıyordu. Nazmi Acar birden kükreyerek ya ispritizmadan söz etmesini ya da susmasını istedi. Persefon Şairi'nin bu konuda söyleyecek bir sözü yoktu. Ama yine o gün Salih Zeki'nin bir sırrını, yıllardan beri Kadıköy'le arasındaki ilişkinin temelinde yatan sırrı öğrenecektik.

Nazmi Acar'ın oturduğu apartımanın yanında Lafonten isimli bir İngiliz'in evi vardı*. Bir İngiliz kızı bu eve konuk gelmiş. İnce uzun, gerçek sarı saçlı, mavi gözlü, yirmi yaşlarında tipik bir İngiliz... Salih Zeki —o tarihde yaşı elliyi aşmıştı— kıza tutulmuş, aşkını şairlik mesleğinin vazgeçilmez hakkı sayıyordu:

— İki aydır her gün bu evin önünden geçiyorum. Henüz konuşmak fırsatını elde edemedim. Ama bakışlarımdaki mânâyı anladığına inanıyorum— demiş ve Moda kıyılarına bir göz attıktan sonra, Kadıköy'le arasındaki büyük sırrı açığa vurmuştu. — Tam kırk yıldır bu beldenin bütün kadınlarına âşığım!

Bu bölümde anlattığımız ünlü edebiyatçıların Kadıköy'de toplandığı Mütareke'de ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında genç bir şair olarak aralarına katılmıştı. Onu «Yavrum Salih Zeki» diye çağırırlardı. Çağdaşı şairlerden farkı, Yunan Mitolojisi'nden aldığı ilhamları Hece Vezniyle yazmasıydı. Önce Yahya Kemal, Ahmed Haşim ve Mehmed Akif'

(*) Bu ev Devriye ve Nenehatun Sokakları'nın birleştiği köşede palmiyeli, bakımlı bir bahçede, iki katlı ve yabancı stilde inşa edilmiş bir bina olarak dikkati çekerdi. Bir yaz gecesi, oturduğu apartımanın küçücük bahçesinde bunalan Nazmi Acar, komşu bahçesinden göz hakkı olarak yararlanmak istemiş ve aradaki yüksek duvarı yıkarak yarım metreye indirmişti. Bu sırada evi satın almış olan eski politikacı ve Büyükelçi Ferid Tek, Nazmi Acar aleyhine dava açtı. Davayı kazanmış, ancak imar durumu dolayısıyla duvarın eski haline getirilmesi mümkün olmamıştı. Ferid Tek'in ölümünden sonra kızı Emel Esin Hanım'a kalan bina, O'nun da ölümünden sonra bugün metruk ve camı çerçevesi kırılmış bir durumdadır.

in kendi başlarına buyruk hüküm sürdükleri, ardından Hece'nin beş şairinin ve Nazım Hikmet'in etkili oldukları Türk Şiiri'nin 1920-1930 döneminde, Salih Zeki'nin tek başına yürütmeye çalıştığı Yunanî Şiir modeli ilgi görmemiş ve yadırganmıştı.

Bir gece Ahmed Haşim, Faruk Nafiz, Reşad Nuri, Fahri Celâl ve başkaları, Halid Fahri'nin Şemsitap Sokağı'ndaki odasında toplanmışlardı. Salih Zeki yoktu. Dergilerde son çıkan yazıları eleştirmeye başlamış, sonra hiciv oklarını Jüpiter'in yıldırımları gibi Salih Zeki'nin Yunanî şiirlerine yöneltmişlerdi. Bu konuşma süresince Ahmed Haşim hep susmuş, yergilerinde çok sert ve acımasız olan Haşim'in sessizliği dikkati çekmişti.

Sonra başka konulara geçildi. Aradan en az bir buçuk saat geçmişti ki Ahmed Haşim birden oturduğu koltukta sallandı, ileriye doğru uzandı ve müthiş bir cerbezeyle Salih Zeki'nin şiirlerini övmeye başladı. Herkes şaşırmıştı. Haşim önceki susuşunun on kat acısını çıkarmakla kalmadı. Saldırısını keskin bir cümle ile bağladı:

— Bu çocuğun şiirleri harikadır. Fakat eşekler bunu bir türlü anlayamıyorlar!

Halid Fahri diyor ki «Bir anda sandım ki bütün esatir ilâhları tepemize çullandı!» Hakaret görenlerin ağır bir tepki göstermesinden korkmuştu. Yalnız Faruk Nafiz ayağa kalkarak:

— Affedersin Üstad! -dedi- Bu eşekler hitabı bize okkalı düştü. Hiç olmazsa bir «Hâşâ huzurunuzdan» deyiver.

Haşim devirdiği çamın farkındaydı:

— Yok canım, sizin için söylemedim.

dedi. Yine Halid Fahri diyor ki «Bu hakaret kimlere karşı kullanılmıştı? Melâli anlamayan nesle aşinâ değiliz diyen Haşim o melâli en çok Persefon Şairi'nde keşfettiği için mi yüz kere darılıp, yüz kere barıştığı halde son demine kadar hep onu sevmişti?»

Yıllar çabuk geçti. Genç edebiyatçıların Kadıköy'de kurdukları yuva zamanla dağılacak, güzel sesli kuşların kimi Kadıköy'ü, kimi erkenden dünyayı bırakıp gideceklerdi. Körpe bir delikanlı iken bu dostlara katılan «Yavrum Salih Zeki» sonuna kadar Kadıköy'e bağlı kaldı. Son yıllarında Hacıbekir'in dükkânının arkasındaki masalarda konuşabilecek birkaç tanıdık bulabiliyordu. Bunların arasında Tarihçi

Emin Âli Çavlı dikkati çekerdi. Huyları, konuları ayrı olan bu iki kişi ne konuşurlardı bilmem? Bir gün Salih Zeki'yi yapayalnız gördüm o yerde. Duvarda sanki Faruk Nafiz'den bir satır yazılmıştı: «Yalnız yaşayanlar daha bedbaht ölülerden!»

FAHRİ CELÂL

F. Celâleddin imzasıyla yazdığı küçük hikâyelerle tanınan Dr. Fahri Celâl Göktulga (1895-1975) bir Kadıköylü ailenin üyesi olarak ele aldığımız devirde, Yoğurtçu Deresi kenarındaki evlerinde oturuyordu. Büyük kardeşi Süleyman Bahri zamanının tanınmış bir edebiyat hocasıydı. Küçük kardeşlerinden Kadri Göktulga, en başarılı yıllarında Fenerbahçe Kulübunde ve Millitakım'da bek olarak oynardı. Yine kardeşlerinden Hayri Celâl de uzun süren Fenerbahçe'nin ve İstanbul Ticaret Odası'nın Genel kâtipliğini yaptı.

1918'de Tıp Fakültesi'ni bitirerek akıl ve sinir hastalıkları dalında ihtisas yapan Fahri Celâl'in, Üsküdar'daki Toptaşı Akıl Hastahanesi'nde başlayan resmî doktorluğu, Bakırköy Hastahanesi Başhekimliği'nden 1960'da emekliye ayrılmasına kadar sürecekti. Mesleğinde insanları yakından gözleme ve inceleme imkânına sahip bulunması, onun hikâyecilikteki başarısına yardımcı olmuştu. 1923'de *Talâk-ı Selâse* isimli ilk hikâye kitabını, 1927'de *Kına Gecesi* adıyla meşhur eserini yayınladı.

Fahri Celâl, Kadıköy'de oluşan edebiyatçılar arkadaşlığının başta gelen üyelerinden biriydi. Halid Fahri'nin pansiyonunda veya başka yerlerdeki toplantılara katılır, hele Kuşdili Çayırı'ndan başlayıp, genellikle Şifa ve Moda kıyılarına uzanan sohbetli yürüyüşlerde, kafilenin başını o çekerdi. Bugün yaygın olan sağlık için yürümek sloganını Fahri Celâl, daha o yıllarda savunur, parasızlıktan zaten sık taşıta binemeyen genç edebiyatçılara yürümenin yararlarını anlatmaya çalışırdı. Bu monoton yürüyüşlerin tek taşıtı, Yoğurtçu Deresi'nden kırk paraya karşıya geçtikleri kayıktı. Önce edebiyat tartışmaları, şakalar ve nüktelerle oyalanan gençler, sohbetin tavsadığı bir anda yorgunluklarını duyunca «Aman Fahri Celâl! Ocağına düştük, bir yerde oturalım» diye yalvarırlardı. O bu yalvarmalara «Oturmak gençlere yakışmaz, miskinliktir!» cevabını verirdi.

Fahri Celâl, bu grubun vazgeçilmez dostu Reşidpaşazâde Akif'e

takılmaktan hoşlanırdı. Akif, bu takılmalara karşı dudaklarını sarkıtarak: «Ne olacak haşerat!» derdi.

Fahri Celâl Kadıköy gezintilerinde boylu boslu, tombulca bir kadına ilgi duyuyordu, uzaktan bir ilgi... en büyük zevki bazı akşamları kadın geçerken içini çeke çeke uzaktan bakması, sonra arkadaşlarına dönerek aşk hakkında uzun tıbbî yorumlar yapmasıydı.

Bir süre sonra da âşık olduğu bir dul hanımla evlendi. Hanımın Anadoluhisarı'ndaki yalısına taşındı. Tatlı dilli bir ruh doktoruydu. Kadınlarla nasıl konuşulması gerektiğini biliyordu. Bu özellikleriyle iki, üç evlilik daha yapacaktı.

EBÜZZİYA AİLESİ KADIKÖY'DE

(Ebüzziya) 1870'lerden itibaren basın, matbaacılık, politika gibi alanlardaki çalışmalarıyla son yüz yılın tarihine geçen bir ailenin soyadıdır. Ailenin reisi Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey (1849-1913) oğulları Talha (1882-1921) Velid (1884-1945) Bey'lerdir. Talha Bey'in oğlu Ziyad Ebüzziya da 1933'den sonra basın ve politika hayatına girmiştir.

Mehmed Tevfik Bey, genç yaşında yazı ve politika hayatına atılarak Namık Kemal'in havarisi, Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yazarı, Abdülaziz yönetimine karşı gizli olarak kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyesi, Şinasi'nin ölümü üzerine Prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından satın alınarak bağışlanan *Tasvir-i Efkâr* matbaasının sahibi oldu. Çok sayıda eseri, zamanın şartlarına göre çok güzel basan Ebüzziya Matbaası'nın kültür tarihimizde özel bir yeri vardır.

Namık Kemal hayranlığı ve meşrutiyet rejimine duyduğu ilgi, Tevfik Bey'in istibdat döneminde yıllarca takibine sebep olacaktı. Daha 1873'de *Vatan Yahut Silistre* oyununun temsili sırasındaki halkın gösterileri üzerine Namık Kemal ve bazı arkadaşları sürgüne gönderilirken Tevfik Bey de Rodos'a sürülmüştü. Bu sürgün döneminde yayınladığı yazılarında o tarihdeki tek oğlu Ziya'ya nisbetle (Ebüzziya) yani Ziya'nın babası adını kullanmıştı. Sonradan da bırakmadığı bu isim, ailenin soyadı olacaktı.

1876'da Abdülaziz tahtdan indirilince bazı siyasî sürgünler gibi

Tevfik Bey de özgürlüğüne kavuşarak İstanbul'a döndü. Basım ve yayım işlerini sürdürdü. Ancak II. Abdülhamid devrinde de kuşku duyulan kimselerden biriydi. 1900 yılında, Galatasaray Sultanisi'nde okuyan büyük oğlu Talha ile birlikte Konya'ya sürüldü. 1908'de Hürriyet' in ilânı üzerine İstanbul'a dönebildiler. İlk seçimde mebus seçilen Ebüzziya Tevfik Bey, iki oğlu ile *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesini çıkarmaya başladı. Birbirini izleyen savaşlar ve iç olayların yarattığı kargaşa ortamında, gazete kapatılınca bir benzer isimle yeniden yayınlanıyordu. Bu yazı serisine, Kadıköy'de oturmuş yazarlarımızı aldık. Oysa Ebüzziya Tevfik Bey ve ailesi Bakırköy'lü sayılır. Tevfik Bey 1884' de Bakırköy'ün İskeleçıkmazı Sokağı'nda, bir İngiliz tarafından yaptırılmış güzel bir köşkü satın alarak buraya yerleşmişti. Bakırköy'ün bir caddesine olduğu gibi, Yeşilköy ile Küçükçekmece arasında kurulan Basın Sitesi'nde bir sokağa da Ebüzziya adı verilmiştir. Bu aileyi Kadıköy'ün yakın tarihine alışımızın sebepleri, Tevfik Bey'in son yıllarını Erenköy'de geçirmesi, büyük oğlu Talha'nın evlendikten sonra Mısırlıoğlu-Talimhane semtine taşınması, Mütareke'nin karanlık günlerinde de Moda'da oturmasıdır.

Ebüzziya ailesinin acı bir kaderi vardı. 1870'lerden Cumhuriyet'e kadar süren bu felâketler döneminde sorgular, hapisler, sürgünler yetmiyormuş gibi yüzyılın amansız hastalığı verem de aileye girmişti. Tevfik Bey'in tahsil için Paris'e giden büyük oğlu Ziya, bir kış günü Boulogne ormanındaki göle girecek ve önce pnömoni'ye ardından vereme tutularak ölecekti. Bu felâketi, ailede başka verem vakaları izledi.

Ebüzziya Tevfik Bey 1898'de eşinden ayrılarak bir başka hanımla evlenmiş ve Bakırköy'deki köşkü, eski eşiyle çocuklarına bırakarak Erenköy'e taşınmıştı. Az sonra sürgün edildiği Konya'ya yeni hanımıyla gidecekti. Bu hanımın yeğenleri olan Hadiye ve Nahide isimli iki kardeşten, daha önce Şair Tahsin Nahid'i anlatırken söz etmiştik. Talha Ebüzziya babası ile Konya'da sürgünde iken bu kardeşlerden Hadiye ile sevişti. Edebiyatla, kadın sorunlarıyla ilgilenen ve yazan Hadiye'nin (1884-1913) Hürriyet'in ilânından hemen sonra, Ruhsan Nevvare takma adıyla yazdığı *Jön Türk* isimli oyunu, Şair Tahsin Nahid' in müşterek imzasıyla sahneye konacak ve o heyecanlı günlerde İstanbul seyircilerini coşturacaktı. Ruhsan Nevvâre imzası, bu dönemde çıkan *Mahasin* isimli Kadın Dergisi'nde de dikkati çekiyordu.

1909'da evlenerek mutlu bir yuva kuran Hadiye ve Talha Ebüzziya, Kadıköy'ün Mısırlıoğlu-Talimhane semtindeki bir eve yerleşmiş-

lerdi. 1911'de oğulları Ziyad, dünyaya geldi. Bu sırada Hadiye vereme tutuldu. Bir ara Erenköy'e götürdüler. Memleketin sürüklendiği önemli olaylar, Ebüzziya ailesini gazetecilik yönünden de hırpalıyordu. Balkan Savaşı kopmuştu. Kâmil Paşa Hükümeti, 25 Aralık 1912'de *Tasvir'i Efkâr'ı* kapattı. Gazeteyi başka isimle çıkardılar. Çok sert bir havada, Ebüzziya'yı Erenköy'den İstanbul'a getirterek sorguya çektiler. Hastalanmıştı. Bâbıâlî Baskını'ndan sonra iktidarı ele geçiren İttihad ve Terakki Fırkası, *Tasvir*'in çıkarılmasına izin verdi. İhtiyar Gazeteci Tevfik Bey, son yazısını 27 Ocak 1913 günü matbaaya götürdü. Erenköy'e dönmek için bindiği Haydarpaşa vapurunda fenalaştı. Yanında bulunan doktor Besim Ömer Paşa'nın gayretine rağmen, son nefesini vapurda verecekti. Çok sevdiği gelini Hadiye Hanım da 45 gün sonra hayata gözlerini kapadı. Güzel kardeşi Nahide de iki yıl sonra aynı hastalığın kurbanı olacaktı.

Talha Bey, Mütareke döneminde Moda'da oturuyordu. Bu heyecanlı yurtsever, düşman gemilerinin Marmara'dan geçişini buradan ağlayarak izlemişti. Kardeşi Velid Bey'le yönettikleri gazetelerinde, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na ve işgal kuvvetlerine karşı bir tutum içine girmiş, Kurtuluş hareketlerini destekleyerek Anadolu'ya silâh kaçıran M. M. Grubu'nun gizli çalışmalarına katılmışlardı. İstanbul'un işgali sırasında şehid edilen askerlerimizin çekilen fotoğraflarını çoğaltarak ilgi gösterecek yerlere dağıtmış, Ankara'ya da göndermişlerdi. Bunun üzerine matbaa mühürlendi. Velid Bey, İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Talha Ebüzziya da Beyazıd'da askeri tutuklama binasında loş bir mahzene kapatıldı. Mahkemeye çıkarılmadan uzun süre mahpus kaldığı bu mahzende vereme tutulduğu meydana çıktı. Tahliye edildikten sonra Kadıköy'de Bahariye semtinde bir eve taşınmışlardı. Hastalığı ilerleyince önce Avusturya'da sonra İsviçre'de bir sanatoryuma yatırıldı. 1921'de burada vefat etti.

Velid Bey, Kurtuluş Savaşı sona ermeden İstanbul'a dönebilmiş ve yeniden çıkardığı *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde Millî Kuvvetleri destekleyen yazılarıyla mücadelesini sürdürmüştü. Bu arada M. M. Grubundaki çalışmaları dolayısıyla, ileride İstiklâl Madalyası ile taltif edilecekti. Cumhuriyet'den sonra hükümete ters düşen görüşlerini yansıtan yazıları sebebiyle iki kez İstiklâl Mahkemesi'ne verilen Velid Bey beraat etmişti. Yine de görüşlerinde ısrar etmiş, sonunda İsmet Paşa Hükümeti'nin, 1925'de basın özgürlüğünü rafa kaldıran «Takrir-i Sükûn Kanunu»nu çıkartması üzerine gazetesi kapattırılmıştı. Aradan on yıl geçtikten sonra yayınladığı (Zaman) Gazetesi de iyi karşılanmadığından kendiliğinden kapanmak zorunda kalacaktı.

1940'da yeğeni Ziyad Ebüzziya ile *Tasvir-i Efkâr* gazetesini çıkardı. Velid Bey'in ölümünden sonra ailenin gazetecilik ve politika geleneğini sürdüren Ziyad Ebüzziya, bu satırları yazdığım tarihde (1985) Kadıköy'de Yoğurtçu semtine yerleşmiş bulunuyordu.

MAHMUD SADIK KIZILTOPRAK'DA

İmparatorluğun son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bâbıâli Yokuşu'nda ve aydın gazete okuyucuları arasında sayılan, sevilen üç eski ve tecrübeli yazar vardı:

Ahmed Rasim, Mahmud Sadık, Hasan Bedreddin.

Birincisi malûm ve meşhur. İkincisi uzun ve yıpratıcı bir yazı hayatından sonra Meşrutiyet'de kurulan «Türk Gazeteciler Cemiyeti»nin ilk başkanı seçilmiş, daha sonra da ona Şeyh-ül Muharririn yani en kıdemli muharrir unvanı verilmişti. Yokuşta Beybaba diye anılan Hasan Bedreddin Bey'den de ileride «*Akşam* Gazetesi» bölümünde bahsedeceğiz.

Yalnız saygı ve sevgi... Ömürlerini Türk Basını'na vermiş bu değerli yazarların, geçmişin şartlarına göre ne emeklilik hakkı ve ikramiyesi, ne sigortası vardı ve kalemlerini tutamadıkları gün açlığa boyun eğeceklerdi.

Mahmud Sadık'ın, arkadaşı Ahmed Rasim'e benzer yanları az değildi. O da geçimini kalemiyle sağlamış ve yazarlığın bütün çilelerini çekmişti. O da Rasim gibi akşamcılığa ömür boyu bağlı kalmış, olgun bir rinddi. Onun da zamanlarının İngiliz politikacılarını hatırlatan, uçları sarkık bıyıkları vardı. Farklı yanları Rasim'in şairlik, bestecilik, tarihçilik gibi çok geniş bir çalışma alanı olması ve gazete fıkralarının humour-mizah yanının ağır basmasıydı.

Çok okumuş, kültürlü bir yazar olan Mahmud Sadık (1860-1930) yazılarında ciddi ve sırası düştükçe bilimsel bir yol tutturmuştu. Gerçi, Ali Fuad Bey'in çıkardığı meşhur *Karagöz* mizah gazetesinde, Ahmed Rasim'in bir sütunu olduğu gibi, Mahmud Sadık da adının ilk harflerinin okunuşuna göre, «Mim-Sad Dayı» imzası ile halkın anlayabileceği fıkralar yazardı. Ama okuyucuların ilgisini çeken, Meşrutiyet'de Abdullah Zühdü'nün çıkardığı *Yeni Gazete*'nin birinci sayfasında her gün (Takvimden Bir Yaprak) başlığı altında yazdığı kısa

fıkralardı. Böylece, basınımızda bugün de ilgi gören fıkracılığın hemen ilk ustası olmuştu.

Mahmud Sadık, bir gazete veya derginin birçok sütununu tek başına doldurabilecek güçte bir yazardı. Politik, sosyal makaleden, bilim, fen, eleştiri konularına kadar telif, tercüme istenilen her yazıyı, istenilen uzunlukta yazıp verebilirdi. Bu vasıflarıyla, Basın dünyamıza yıllarca hakim olan «az adamla ve az masrafla çalışmak» düzeninin daima aranılan elemanı ve kurbanı olmuştu.

1891'de çıkmaya başlayan meşhur *Servet-i Fünun* Dergisi'ne o yıldan itibaren yazmaya başlayan Üstad, ölümüne kadar yazmıştı. Derginin sahibi, Ahmed İhsan (Tokgöz) çevresindekilere sert davrandığı halde ondan çekinirdi. 1925'de bu Derginin Yazı İşleri Müdürlüğü'ne getirilen Halid Fahri, 17 yıl beraber çalıştığı Mahmud Sadık hakkında şu bilgileri veriyor:

«Onu herkes sever, sayardı. Fazla çizgili ve yorgun intibaı veren biraz uzunca bir yüzü vardı ve derin, zeki bakışları. Sanki burnunun üzerindeki kelebek gözlüğü ve elindeki küçük parmağı kadar ufacık kurşun kalemi ile doğmuştu. Bu kalemi yeleğinin cebinden çıkarırdı, ne bu kalemden, ne o gözlükten onu ayıramazdınız. Ahmed Midhat Efendi'ye ayaklı kütüphane derler, Mahmud Sadık belki ondan da üstündü. Ansiklopedik bilgilerde onun gibisini görmüş değilim.»

Ahmed Rasim, ömrünün son yıllarında milletvekili seçtirilmiş, para bakımından biraz rahatlamıştı. Mahmud Sadık'ın dostları onu ancak *Devlet Demiryolları Dergisi*'nin başına getirebilmişlerdi.

Dergi'nin büyük bölümünü o yazıyordu. Ömrünün son döneminde gırtlağına kadar borca batmıştı. Halid Fahri diyor ki:

«Bir taraftan yaşlılık, bir taraftan yoksulluk onu harap ediyor, günden güne zayıfladığını, kuvvetten düştüğünü hüzünle görüyordum. Felâket bu kadarla bitmiyordu. İçkiye olan düşkünlüğü büsbütün artmıştı. Dergi'den aldığı aylığın üçte ikisi borca kesiliyordu. O tarihde Kızıltoprak'da oturuyordum. Onun da Kızıltoprak istasyonu karşısında, çok harap bir evde, kızlarından birisiyle oturduğunu işitiyordum. Geçimleri çok daralmıştı. Aradan çok geçmeden hastalandığını duydum. Evinde ziyaret ettiğim gün duyduğum acıyı hiç unutamam. Hemen bomboş bir odada, bir iki iskemleyi gözümün önüne getirebiliyorum. Bir de yatağında yatan Mahmud Sadık'ı! Altmış şu kadar yıl, Bâbıâli Yokuşu'nda hiç durmadan yazan, fikir dağıtan, kültür dağı-

tan bu adamın talihi bu mu olmalıydı? Odanın tahta döşemesi delik deşikti. Birçok yerlerini gazete kâğıtları ile kapatmışlardı. Ben facianın bu kadar dehşetli olduğunu bilmiyordum. Tepemden vurulmuştum. İşte gazeteciliğimizin bir pîri, bir büyük üstadı, bir zamanlar iyi yaşamış, gün görmüş, nice acemi gençlere bu meslekte hocalık etmiş, fakat kara bir alınyazısıyla böyle sefalet içinde ölmüştü. Bunda kendisi kadar, matbaalarında ömür harcadığı Yokuşun da günahı vardı.»

BİR ESKİ KADIKÖY'LÜ: ESAD MAHMUT KARAKURT

Mütareke'nin galiba son yıllarında bir gün Apollon (Hale) Sineması'nda verilen bir müsamereye götürülmüştüm. Sahnede genç bir adam saçlarını dağıtmış, bileklerine zincir vurulmuş halde esir Türkleri canlandırıyor ve gür sesiyle okuyordu:

— Denizin bitmez suyu, Türkün tükenmez soyu, haydi Kızılelma'ya, haydi Kızılelma'ya!

Sonradan Karakurt soyadını alacak olan Esad Mahmud'u çocukluğumda böyle tanımıştım.

Urfalı Mahmud Paşa'nın altı erkek evlâdından en büyüğü olan Esad Mahmud Karakurt (1902-1977) ömrünün kırk yıldan fazla bir kısmını Kadıköy'de geçirecekti. Osmanlı Devleti'nde (paşa) unvanı yalnız askerlere değil, sivil görevlilere de verilirdi. II. Abdülhamid devrinde Şûrây-ı Devlet (Danıştay) üyeliğinde bulunan Mahmud Paşa (Mîrmîrân) rütbesiyle paşalık unvanını almıştı. Önce Bağlarbaşı'nda oturmuş, çocukları burada dünyaya gelmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kadıköy'e taşındı. Bugün sıkışık ve düzensiz bir işyeri merkezi olan Halidağa Sokağı, eski Kadıköy'ün şehir-sayfiye arası sakin bir yeriydi. Mahmud Paşa bu sokakta önce bir terzinin evinde, sonra Söğütlüçeşme Caddesi'nden girince sol kolda ikinci kapı olan bir büyük ahşap evde kiracı olarak oturmuştu.

Esad Mahmud bu yıllarda Kadıköy Sultanisi'ni (bugünkü Kenan Evren Lisesi) bitirecek, Dişçi Okulu'na girecek ve *Akşam* gazetesine muhabir olarak kapılanacaktır. Dişçi Okulu'ndan sonra Hukuk Fakültesi'nde de okuyup mezun oldu.

Mahmud Paşa emekli maaşı almıyordu. Babasının sağlığında ailenin geçimini sağlayan Esad Mahmud, sonra da yakınlarına yararlı ola-

caktı. Halidağa Sokağı'ndan Vişne Sokağı'na, oradan Bostancı'ya ve nihayet Kalamış'a taşındılar. Paşa 1930'da Kalamış'da öldü.

Bâbıâli Yokuşu'nun eski emekçilerine hiç de cömert davranmayan talih, Esad Mahmud'a giderek gülecekti. *Akşam* Gazetesi'nde röportaş ve hikâye derken *Vahşi Bir Kız Sevdim* isimli roman tefrikası ilgi ile izlenmiş, sonradan kitap olarak on baskısı yapılmış, 1954'de filme alınmıştı. Ardı ardına yazdığı —eski deyimle— aşk ve ihtiras romanları sayesinde, eserleri en çok basılan, satılan, filme alınan bir yazar olarak şöhret ve servete ulaşacaktı. Yazarlıktan başka edebiyat öğretmenliği, milletvekilliği, senatörlük görevlerini yürüttü.

Onun bir başka şöhreti, çok başarılı bir Don Juan olmasıydı. Kadıköy'de oturduğu yıllarda, akşam vapurlarından bazen bir genç kız, bazen saçlarına kır düşmüş bir güngörmüş hanımla kolkola çıktıkları sık görülürdü. Esad Mahmud bir Osmanlıca deyimle «zendost» yani kadına düşkün bir erkekti. Evlilik tuzağına düşmek endişesi olmadan daldan dala konuyordu. Sağlıklı, yakışıklı adamdı. Parası vardı. Güzel konuşurdu. Bir yakının anlattığına göre, sohbeti ile birçok kadını kendisine bağlayabilirdi. «Niçin evlenmedi?» şeklindeki soruma bu yakını «Çok kıskançtı» cevabını vermişti. Bilmem bu yorum, ömür boyu bekâr kalmasının başlıca sebebi olabilir miydi?

Esad Mahmud Karakurt, 1950'li yıllarda, Kalamış İskelesi'nden Fenerbahçe Caddesi'ne çıkan İskele Sokağı üzerine koyun soluna bakan iki bina yaptırmış, bunlardan birinin üst dairesinde on yıl kadar oturmuştu. 1968-69 yıllarında iki binayı da sattı. 1977'de Harbiye'deki dairesinde oturuyordu. Bir gün banyoda yıkanırken telefonu çaldı. Arkasına bir şey alıp koştu. Birden bir fenalık geçirmiş, üzerine düştüğü masa gürültü ile kırılmıştı. Çağrılan doktor önemli bir ârıza bulamadı. Yalnız alnında ufak bir yara vardı. Yaşı yetmiş beşi bulan Karakurt, bu kazadan sonra yanında son kadın arkadaşı olduğu halde, önce Akdeniz, ardından Romanya gezisine çıktı. Burada iken hastalandı. Sık sık uyumak ihtiyacını duyuyordu. İstanbul'a döndüler. Yapılan araştırmada, yedi ay önceki düşmede hafif bir beyin kanaması geçirdiği, sızan kanın beyinde pıhtılaştığı teşhisi konulmuştu. Üç buçuk saat süren bir ameliyattan sonra kendine gelemedi. Aşk ve ihtiras romancısının hayat hikâyesi böyle sona ermişti.

ÇETİN ALTAN GÖZTEPE'DE

Gazeteci, Tiyatro ve Roman Yazarı Çetin Altan, doğma büyüme

Göztepe'lidir. 1926'da doğduğuna göre günümüzdeki Kadıköy'lü yazarların en kıdemlisi olduğunu söyleyebilirim.

Altan'ın anne tarafından dedesi Topçu Hasan Kıpçak Paşa (1853-1936) tarihimizdeki savaş yılları askerlerinin fedakâr bir örneğidir. 1876'da Harbiye'yi bitirir. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde bulunduktan sonra Balkan Savaşında Topçu Atış Okulu Kumandanı olarak öğrencileriyle Çatalca Muharebeleri'ne katılır. Birinci Dünya Savaşında, Arıburnu ve Seddülbahir'de savaşır, Kafkas Cephesine gönderilir. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesinde vazife görür. 1930'da Tümgeneral rutbesinden emekli olmuştur.

Hasan Paşa, 1910'lu yıllarda Göztepe'de Taşmektep Sokağı'ndaki bir ahşap köşkü, ilk sahibinden satın almıştı. Kızını, Galatasaray ve Hukuk mezunu Halid Bey'le evlendirmiş, Çetin Altan bu evlilikten doğmuştur. İlk çocukluk yıllarını köşkte geçiren Altan sonra Edirne'ye atanan babasıyla gitmiş, dokuz yaşında Galatasaray Lisesine verilmesi üzerine tatillerini Göztepe'de geçirmiştir. 1946'da ailesi Ankara'ya yerleşince burada Hukuk tahsili yapar, 1949'da evlenir.

1959'da bir İstanbul Gazetesi'nde görev alarak eski yuvaya döner. Köşk, bir süre önce yıktırılarak yerine dev bir apartıman yapılmıştır. Binanın 12 ve 13. katlarında oturan Çetin Altan Marmara ufuklarını gözleyerek konularını seçmektedir.

Bu satırların yazıldığı 1987 yılına kadar yazarın 27 telif ve 23 çeviri eseri yayınlanmış, telif eserlerden sekizi yabancı dillere çevrilmiştir. Bir süre önce, İsveç'de uluslararası bir teşekkülün yaptığı değerlendirmede, 1950'den sonra yetişmiş modern dünya yazarları arasında Çetin Altan'a da yer verilmiştir.

Tanınmış Yazar «İstanbul'un her semtinin kendine özgü ışıkları bulunduğunu, Göztepe'nin de bu ışıklarını sevdiğini» söylüyor.

KADIKÖY'ÜN GAZETESİ: AKŞAM

Basın tarihimizin tanınmış gazetesi *Akşam*, 20.9.1918 günü yayın hayatına girdi. Verilen bir bilgiye göre üç ortağın koyduğu 250 şer liradan 750 lira, bir başka bilgiye göre beş ortağın topladığı 1250 lira sermaye ile çıkarılıyordu. İşe, Darülfünun'da öğretim üyesi ve gazeteci Kâzım Şinasi öncülük etmişti. Öteki ortaklar yine Darülfünun'da

öğretim üyesi ve yazar Necmeddin Sadık ve yaptığı edebiyat polemikleriyle tanınmış Ali Naci'ydi. Bir süre sonra Falih Rıfkı da ortak ve yazar olarak aralarına katıldı.

Gazete başlangıçda bir matbaada dizilecek, bir başka matbaada beş bin kadar basılacaktı. Bu sırada Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti ve Müttefiklerinin yenilgisi ile sona eriyordu. Mondros Mütarekesi, Damad Ferid Hükümetleri, Anadolu'da Millî Hareket'in başlaması gibi önemli olaylar, *Akşam*'ın Kuvay-ı Milliye'yi destekleme yolunu seçmesiyle tutulmasını sağlayacaktı. Adından da anlaşıldığı gibi, öğleye doğru çıkan gazete, yalnız İstanbul'da satılmak riskini göze almış oluyordu. Bu yüzden birkaç kez kapanmak tehlikesiyle karşılaşmıştı. Ancak Anadolu'dan aldığı önemli haberleri yayınlayarak tehlikeyi atlatmış, tirajını yükseltmişti. 1922'de 40x56 büyüklüğünde dört sayfa çıkıyor, yüz paraya satılıyordu. Gazetenin Fuad, Bilâl, Sadeddin Bey'ler gibi cesur ve gayretli muhabirleri savaş haberlerini en doğru nitelikte derlemek için her fedakârlığı göze alıyor, Gazete de bu haberleri sansürden kurtarıp okuyucularına sunmaya çalışıyordu.

Babam, *Akşam* Gazetesi alırdı. Geceleri evimizin oturma odasında ve gaz lambasının ışığında Gazete yüksek sesle okunur, açıkça yazılmış olanlarla yetinilmeyerek satırlar arasında gizlenmiş ümid verici haberler aranırdı. Sekiz, dokuz yaşımda iken bu Gazete'nin koleksiyonunu yapar, birkaç kez katladıktan sonra aynalı konsolun dolap bölümüne koyardım. Eskiden çocukların böyle meraklarına ya önem verilmezdi ya da önem vermeyenler çoktu. Bir gün dolabı açınca tek gazetenin bile yerinde olmadığını gördüm. Üzüntümü hâlâ hatırlarım.

Akşam'ın üç devrini hatırlıyorum. Yukarıda anlattığım savaş devri gazetesi, barıştan sonra da büyük boy çıkacaktı. Ortaklardan Falih Rıfkı ve Ali Naci ayrılmış, yeni bir isim olarak (Vâ-Nû) gazeteye girmişti. Gazete'nin en parlak dönemi 1930'larda başlayacak, herhalde yeni makineler getirilerek, Bâbıâli yokuşunda ilk kez 12-16 sayfalı ve bol magazinli bir gazete piyasaya sürülecekti.

Akşam'ın Kadıköy'le ilişkisine gelince; çok genç yaşta bu gazetede çalışmaya başlayan Hikmet Feridun Es anılarında diyor ki «*Akşam* Gazetesi, bir kentin değil, bir semtin tirajına güveniyordu. Ona Kadıköy gazetesi diyenler çoktu. O devirde Kadıköy yalnız İstanbul'un değil, bütün ülkenin en aydın semti olarak tanınmıştı ve *Akşam* gazetesi Kadıköy'de sabah gazetelerinden fazla satardı*.»

(*) Yıllarboyu Dergisi : Kasım-Aralık 1983.

Akşam'ın okuyucuları gibi yönetici ve yazarları da çoğunlukla Kadıköylü sayılırdı. Patronlardan Kâzım Şinasi, Necmeddin Sadık Kızıltoprak'da, Yazı İşleri Müdürü Enis Tahsin Mühürdar'da yine patronlardan Ali Naci, Yazarlardan Esad Mahmud, Selâmi İzzet, Vâlâ Nureddin Kadıköy'ün muhtelif semtlerinde oturuyorlardı. Gazeteye yıllarca tıbbî konular yazan Ekrem ve Mükerrem Emin Kardeşler Kadıköy'ün tanınmış doktorlarıydı.

Çocukluk yıllarımda gazetede en çok ilgimi çeken yazılar, Hasan Bedreddin Bey'in Fransızcadan çevirdiği macera ve heyecan romanlarıydı. 1908'den sonra yayınlanan çeviri romanlarda okuyucu, yazardan çok mütercime önem verir, onun seçtiği romanı güvenle okurdu. Devrinin bir, iki tutulmuş mütercimінden biri olan ve son yıllarında Bâbıâli Yokuşu'nda Beybaba diye anılan Hasan Bedreddin (1870-1926) genellikle Gaston Lerouse ve Marcel Allain'in romanlarını çevirirdi. Yazarlık şöhretine Akşam Gazetesi'nde ulaşan Esad Mahmud Karakurd'un Kadıköy'le ilişkisini bundan önceki bölümde anlatmış bulunuyoruz.

Yazarlık hayatının büyük kısmını *Akşam*'a vermiş olan Selâmi İzzet Sedes (1896-1964) eski bir Kadıköy'lüydü. Önceleri dedesi Süleyman Paşa'nın Kuyubaşı'ndaki köşkünde, sonra Göztepe'de oturmuş ve Feneryolu'nda Faruk Ayanoğlu Caddesi'ndeki bir dairede ömrünü tamamlamıştı. 1917'de şiir ve küçük hikâye ile işe başlayan Selâmi İzzet, yıllar boyu adaptasyon adı verilen yolun ısrarlı bir takipcisi olacaktı. Bir gün Akşam Matbaası'nda, eski Türkçe bir gazeteden kesilmiş roman tefrikasını göstererek «İşte ilk ve son telif romanım!» demişti. Kayınpederi ünlü Romancı Mehmed Rauf, damadının telif hikâye yazarken işi adaptasyona dökmesinden yakınırdı. Selâmi İzzet de eski Bâbıâli piyasasının çilesini çekenlerdendi.

1928'de Latin harfleri çıkınca satışları birden düşen gazeteler, okuyucularını yeniden kazanmak gayretine düşmüş, bu amaçla büyük punto harflere, bol resime, okunması kolay konulara ve yazılara önem vermişlerdi. Akşam'da Vâlâ Nureddin bu yolun en başarılı ustası olacak, önce adını kısaltarak (Vâ-Nû) şekline koyacaktı.

Moskova'da eğitimini tamamlayan ve 1926'da dönen Vâlâ Nureddin (1901-1967) galiba Selâmi İzzet'in delâletiyle *Akşam*'a girmişti. Rusça'dan çeviriler yapmış, sonra fıkracılıkta suya sabuna dokunmadan basit konuları, kısa cümleli, bol noktalama işaretli ve aralıklı bir yazı düzeni ile anlatma yolunu tutmuştu. O da adaptasyona rağbet eder, seks konularına önem verirdi. Kapı yoldaşı Esad Mahmud kadar

olmasa da çapkın sayılıyordu. Bir gün ona aid bir kadınla ilişki kurunca güçlü kuvvetli Esad Mahmud'un şiddetli bir tokatı Vâlâ'nın yüzünde şaklayacak ve gözlüğünü yerde bulacaktı. (Vâ-Nû) en son Moda'da oturuyordu.

Akşam'ın üçüncü sayfasındaki «Bir Çırpıda» sütununa yerleşmiş bulunan Hikmet Feridun da fıkralarını basit konulardan seçiyor, röportaja önem veriyordu.

Akşam'ın bu yıllarında halkın en çok tuttuğu ve aradığı imza, Büyük Karikatürist Cemal Nadir Güler'di. Birinci sayfada, zamanın şartlarının verdiği imkân nisbetinde sosyal veya politik konulu bir karikatürü çıkar, üçüncü sayfada da meşhur (Amca Bey) dizisi yayınlanırdı. Cemal Nadir'in çok sayıdaki unutulmaz çizgilerinden, cenaze ve mezar fiyatlarının sınıflara ayrılarak yükseltildiği günlerde, bir yoksulun tabutunu taşıyan kopuklardan birinin mezarlık kapısında «Ver bir paradi!» diye para atışı, seçkin bir buluşuydu*.

Bu dönemde Gazetenin daimî yazarlarından biri de ardı ardına yine basit tarih romanları yazan İskender Fahreddin'di. «Bizans'ın Son Günleri» başlıklı bir uzun tefrikası bitince «Sümer Kızı» diye, tarihlerimizdeki yeri iki, üç sayfayı geçmeyen Sümerler'in günlük hayatına aid ve pek ayrıntılı bir tefrikaya başlardı.

Oysa *Akşam* gazetesinde zamanla önemli tarih yazıları çıkacak, Ünlü Tarihçimiz Ahmed Refik, Eski İstanbul Valisi Süleyman Kâni, Haluk Şehsüvaroğlu, Osmanlı Tarihine aid sohbet ve etüdlerini bu gazetede yayınlayacaklardı.

Hikmet Feridun Es diyor ki: «Tam kadrosuyla *Akşam* gazetesine akademi gibi gazete derlerdi. Okuyucu gazetesiyle övünürdü ve Kadıköy vapuruna cebinde katlanmış bir *Akşam*'la girerken, işte münevver adam geçiyor, denirdi.» Kadıköy'ün Gazetesi *Akşam* 1957'de sahip değiştirdi.

1930'lu yıllardaki *Akşam*'ın benim basit hayatımda da bir hatırası var. 16 yaşındaydım. Malûm, çocuklar gençliğe adım atarken şiir yazma merakına tutulur. Ben de özenmiştim. Yazdıklarımın babam'dan başka okuyucusu yoktu. Bir gün almış *Akşam* gazetesine götürmüş. O tarihte Gazete'nin İskender Fahreddin'in düzenlediği çocuk

---

(*) Bilindiği gibi, Fransızcada Paradis cennetin karşılığıdır. Tiyatroların en ucuz yeri olan üst balkonlara da bu isim verilmiştir.

sayfası ile, Selâmi İzzet'in yönettiği mizah sayfasında manzum yazılar çıkıyordu. «Harp Dönüşü» başlıklı manzumem 1931'de çocuk sayfasında çıktı. Bundan sonra birkaç yıl yazabildikçe Gazete'nin her iki sayfasına da yazı gönderecek ve öğleyin saat bire doğru sokağımızdan geçen gazete satıcısını heyecanla bekleyecektim. Yazdıklarımı beğeniyorlardı. «Karagözün Ölümü» başlıklı bir manzumem için (Vâ-Nû) bir fıkra yazmıştı. Ama para vermek kimsenin aklına gelmiyordu. Anladım ki manzumede iş yok, tarih yazılarına başladım. İlk yazı ücretini 1935'de *Yedigün Dergisi*'nin sahibi Sedad Simavi Bey'den alacaktım. O ne bereketli iki liraydı!

KADIKÖY'ÜN TİYATRO SANATÇILARI

Önce Abdi, Tuluat Tiyatrosu'nun meşhur komiği Abdürrezzak Efendi... Onu tam Kadıköy'lü sayabiliriz. Ömrünün son yıllarını Kadıköy'de geçirmiş, Altıyolağzı'nda bir muhallebici dükkânı da açmıştı. İlk komiklerimiz doğuştan güldürme yeteneğine sahip, hazırcevap, yalnız sözleriyle değil bakışları, mimikleri, hareketleriyle sempatik ve güldürücü kişilerdi. Adeta içgüdüleriyle muhabbet meydanına atılmış, halkla içli dışlı olmuşlardı.

Babam görmüş, anlatırdı. Abdürrezzak Efendi İstanbul'da pazara gitmiş, tıka basa doldurduğu zenbilini sırtına almış, caddeye çıkınca zamanın en lüks taşıtı olan bir kupa arabasına binmişti. Zenbil yine sırtında. Meşrutiyet'den sonra yazılı metinleri oynayan Burhaneddin ve benzeri oyuncularla Darülbedayi sanatçıları, genellikle memur ailelerinin okur-yazar çocuklarıydı. Halk sanatı denilen Tuluat Tiyatrosunun oyuncuları ise esnaf, işçi ve yoksul ailelerden çıkmış, giyim kuşamları, bilgi ve görgüleriyle bu kesimin vasıflarını taşıyan kimselerdi.

Bu oyuncuların kıdemlisi Abdürrezzak Efendi de 1835-1840 arasında yoksul bir aileden dünyaya gelmiş, çocukluğunda çıraklık etmiş ve onu sahneye iten yetenekleriyle ilk kez Aksaray'da kahveden bozma bir tiyatroda kendini bulmuş, sonra Galata'daki Amerikan Tiyatrosunda sahneye çıkmıştı. Başarıya ulaştıktan sonra «Handehâne-i Osmani» adını verdiği kumpanyası ile Şehzadebaşı'nda oynamaya başlamıştı. Yazları Kuşdili, Mama, Göksu gibi mesirelerdeki salaş tiyatrolarda oynardı*. Abdi Efendi uzun boylu, pehlivan yapılı, güzel yüzlü ve iri gövdesinden umulmayacak kadar çevik bir adamdı. Ömür boyu,

(*) Eski bir Kadıköy'lüden, bugünkü Yavuztürk Sokağı ile Söğütlüçeşme Caddesi'nin birleştiği köşede, Abdi Efendi'nin bir tiyatrosu bulunduğunu duymuştum.

yetiştiği esnaf kesiminin kıyafetine bağlı kalmış, başında fes üzerine abani sarık, belde şal kuşak, sırtında yazın Haydari hırka, kışın kürk, elifli şalvar ve kaloş kundura giymişti.

Sahnedeki ustalığı artarak, İstanbul'un as-komiği seviyesine yükselince tiyatroya meraklı olan II. Abdülhamid'in emriyle Saray hizmetine alındı ve kendisine Muzika-i Hümayûn'da ikinci mülâzımlık rütbesi verildi. Bu ayrılış İstanbul halkını üzdüğü gibi, yıllardan beri halkla içli dışlı olarak özgürlüğünü sürdüren sanatçıya da ağır gelmişti. Hele o rahat kıyafeti çıkarıp üniforma ve kaloş kundura yerine çizme giymek yok mu? Bir oyunundan hoşlanan Padişah, ona bir tabak dolusu gümüş Mecidiye göndermişti, paraları aldı. «Ama bunun yanında zerdesi eksik!» dedi. Sözünü Padişah'a yetiştirdiler, Abdülhamid, bu kez bir tabak sarı altın gönderecekti.

Ne derece doğru olduğunu bilmediğim meşhur bir fıkrası vardır. Bu Padişah zamanında para kıtlığından, memur aylıkları iki, üç ayda bir çıkıyordu. Bir gün çizmesini bir türlü çıkaramayan hademeye, Abdi'nin «Bu nasıl çizme, memur maaşı gibi çıkmıyor!» demesi ve nüktenin Saray'da yayılması, Padişah'ın gözünden düşmesine sebep olacaktı.

1908'de Hürriyet'in ilânından sonra şehir hayatına döndü. Sevinç ve gösteri günlerinde, İstibdadın yasakladığı Namık Kemal'in piyeslerini oynamak bir vatan borcu sayılmıştı ki bunların başında 1873'de Gedikpaşa Tiyatrosu'nda gösterilere sebep olan *Vatan Yahut Silistre* piyesi geliyordu. Tiyatro hayranı Reşad Rıdvan Bey, bu oyunun Ahmed Fehim Efendi kumpanyası tarafından temsilini tasarlamış, İslâm Bey rolü için açılan yarışmayı Raşid Rıza ve Nureddin Şefkati kazanmışlardı. Fehim Efendi, oyunun meşhur Abdullah Çavuş tipini canlandırmak istiyordu. Reşad Rıdvan, bu rolü Abdi Efendi'ye verdi. Böylece başrolleri Raşid Rıza, Kınar Hanım ve Abdürrezzak tarafından oynanan Vatan piyesi, halkın coşkun gösterileri arasında sahnelenmişti. Bu mutlu olayla eski seyircilerinin karşısına çıkan Abdi Efendi, yeniden kurduğu kumpanyası ile 27 Haziran 1909 günü Kuşdili Çayırı'ndaki Tiyatro'da temsillerine başlamış oluyordu. Abdi Efendi'nin ikinci tiyatro hayatı beş yıl kadar sürdü. Yaşlanmıştı ve geçimini sağlamak için oynaması gerekiyordu. Altıyolağzı'nda açtığı muhallebici dükkânı, umduğunu vermeyince kapatmak zorunda kaldı. Sağlığı da bozulmuştu. Son defa 1914 yılı Temmuz ayı başlarında Kel Hasan Efendi, Aleksan ve Şahinyan ile birlikte Şehzadebaşı'nda-

ki Şark Tiyatrosu'nda (Tayyarzâde-Binbirdirek) oyununu oynamış ve ardından yatağa düşmüştü. Birkaç ay Altıyolağzı'ndaki evinde —Bu evin Altıyol'a açılan sokaklardan birinde olduğunu tahmin ediyorum— yattı. Kendini iyi bulduğu günler pencereye çıkar, gelen geçenle şakalaşırdı.

Ünlü Güldürücü 9.9.1914 tarihinde hayat sahnesinden çekildi. Şaka değil, gerçek!

KINAR HANIM

Ülkemizde Tiyatronun başlamasından sonra geçen 60-70 yıl içinde, sanat aşkıyla sahneye çıkan ve uğradığı güçlüklere, acılara rağmen bu aşka bağlı kalanları saygı ve hayranlıkla anmak gerekir. Tiyatro sanatçılarının bu acı dönemi, Cumhuriyet'in ilk on, on beş yılını da kapsar. Ne yürekli insanlardır bu dönemin oyuncuları! Hiç bir güvence yok, ne emekli aylığı, ne yaşlılık sigortası, o gün ne kazanırsan onu yiyeceksin, hastalanıp sahneye çıkamazsan açsın... En az kırk yılını sahneye vermiş olan Küçük Asım Efendi, bir inme sonucu dili tutulunca, tiyatroda karamela satarak ekmek parasını çıkarmaya çalışır. Yine kırk yıllık Mınakyan Efendi, ömrünün sonunda Darülbedayi'e başvurarak yardım ister 15 (altın) liralık bir yardım yapılır. İşte bu şartlar altında tiyatroya gönül bağlamış üç değerli sanat adamı Kadıköy'de yaşamışlardı:

Kınar Hanım, Reşad Rıdvan Bey, Nureddin Şefkati.

Bunlardan Kınar Hanım bir sahne oyuncusunun kızı, ama Reşad Rıdvan II. Abdülhamid'in gözde vezirlerinden İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın, Nureddin Şefkati de Sadaret Müsteşarı Şefkati Efendi'nin oğludur. Bu bakımdan Kınar Hanım, ötekilerine göre kolayca ve tıpış tıpış sahneye çıkmış, ötekilerse çevreleriyle çatışmak zorunda kalmışlardır.

Kınar Sıvacıyan (1876-1950) on beş yaşında ufak tefek, zeki ve şirin bir genç kızken, Ahmed Fehim Efendi'nin kumpanyasına girmiş, ilk önce Tekirdağı'nda sahneye çıkmıştı. Sonra Fasulyacıyan'ın kumpanyasına geçmiş ve nihayet Mınakyan'ın başda gelen kadın oyuncularından biri olmuştu. Bu dönemde bir Ermeni aktörle evlenen ve genç yaşda dul kalan Kınar Hanım, tek evlâdını da kaybedince, yuva, eş, evlâd sevgisinin tümünü sahneye verdi.

1914'de Darülbedayi kurulunca en yüksek kadro ücreti olan 12 lira aylıkla bu kuruluşa alındı. Temsiller başladıktan sonra aylığına üç lira zam yapılacaktı. Sanat hayatını, Darülbedayi'in devamı olan İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda tamamlayan Kınar Hanım'ı yakından tanıyan yazar ve sanatçılar, onun mesleğine olan bağlılığını övmekte söz birliği ederler. Kınar Hanım, tiyatroya gelinmesi gerekli olan saatten çok önce gelmeyi âdet edinmiş ve bu düzene sahne hayatı boyunca bağlı kalmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar tiyatro sezonunun en hareketli zamanı, Ramazan aylarıydı. Ramazan gelince, Kınar Hanım ufak tefek eşyasını ve kahve cezvesini alır, oynadığı tiyatronun bir odasına yerleşir ve Ramazan ayı boyunca bu binadan çıkmazdı. Kadınların okutulmadığı devirde bir okul bitirmeden on beş yaşında sahneye çıkmış olan bu sanatçı, tiyatro kadar Osmanlı Türk kültürüne de gönül vermişti. O yıllarda bir gün sanatçı arkadaşlarından biri, Kınar Hanım'ı Kadıköy vapurunda kitap okurken görür, yanına yaklaşınca ne okuduğunu sorar, aldığı cevap: Fuzulî Divanı'dır.

Ankara Radyosu spikeri ve şehirlerde Radyo Müdürü olarak TRT'ye uzun yıllar emek veren rahmetli arkadaşım Kemal Kaltaoğlu, 1937-1938 yıllarında, Kınar Hanım'ın Kadıköy, Mısırlıoğlu, Meltem Sokağı'ndaki evinde pansiyon oturmuştu. Arkadaşımdan, değerli Sanatçı'nın yaşlılık günlerindeki ev hayatı hakkında bilgi istemiştim. Yazdıklarını aktarıyorum:

«Kınar Hanım'ın Meltem Sokağı'ndaki evi üç katlıydı. Burada kızkardeşi ve erkek yeğeni ile oturuyordu. Pansiyon ücreti olarak, çamaşır yıkanması dahil ayda sekiz lira veriyordum. Benden başka bir pansiyoner daha vardı. Kınar Hanım, Türklüğe son derece bağlıydı. Bizi çok sever, çok iyi bakardı. Geceleri üstümüzü örtmek için geldiğini hatırlıyorum. Eli açıktı. Sık sık, pişirdiği yemeklerden tattırır, sofrasına davet ederdi. Ben o sırada, Altıyoldaki Leylâ Hanım'ın aile mutfağına abone olmuştum. Kınar Hanım gelen yemekleri dikkatle incelerdi. İyi bir ev kadınıydı. Çamaşırlarımızı, kendisi leğende yıkar, bu sırada şarkı söylerdi. Bir kere «Nerden aldandım kapıldım sen gibi bir zâlime!» şarkısını söylüyordu. Benim dinlediğimi görünce çok sevindi. Bilindiği gibi onun her şeyi tiyatroydu. Sık sık tiyatro anılarından söz etmeyi çok severdi.»

Bu değerli sanatçı, ölümünden sonra Kadıköy'de Kurbağalıdere'deki Ermeni Mezarlığı'na gömüldü.

1919'da öldüğüne göre, Reşad Rıdvan Bey'in hayat hikâyesini, ancak tiyatro tarihimizle ilgilenenler bilir. Oysa tiyatroya meraklı gençlerimiz, bir genç adamın tiyatro tutkusuyla aktör olmadan da neler yapabileceğini onun hayatından öğrenebilirler.

Reşad Rıdvan, II. Abdülhamid'in güvenini kazanarak on beş yıl İstanbul Şehreminliği, yani Belediye Başkanlığı görevinde bulunan ve vezirlik rütbesine yükselen Rıdvan Paşa'nın oğludur. Tiyatroya meraklı olan Paşa Tepebaşı'ndaki yazlık ve kışlık Tiyatroları yaptırtmış, zaman zaman Avrupa'nın tanınmış oyuncularının yer aldığı trupların İstanbul'a gelerek temsiller vermesini ve Padişah istediği takdirde Yıldız'daki Saray Tiyatrosunda oynamalarını sağlamıştır.

Babasının Göztepe'deki köşkünde özel eğitim görerek yetişen ve Şurây-ı Devlet'de bir göreve atanmış bulunan Reşad Rıdvan, genç yaşında önemli makamlara yükselebilirdi. Ama onun gözünde tiyatrodan başka bir şey yoktu. Gedikpaşa Tiâyatrosu'nun yıktırılmasından sonra günün şartlarına uyarak İstanbul halkının tiyatro ihtiyacını karşılamaya çalışan Mınakyan Tiyatrosu'na sık sık gider, kulise girerdi. Babasının baskısı olmasa aktör de olacaktı. Oğlunun bu aşırı merakına kızan ama söz geçiremeyen Baba, bir gün hıncını tiyatrolardan alır. İstanbul'daki derme çatma tiyatro kumpanyalarının kendilerini toparlayabilmelerine imkân verme bahanesiyle tiyatroları kapattırır. Aradan bir yıl geçmiş geçmemiştir ki 1906'da, bir sokağın onarılması meselesinden Şehremini ile arası açılan Bedirhanpaşazâde Abdürrezzak Bey tuttuğu adamlarla, Rıdvan Paşa'yı Göztepe'de öldürtür. Şehreminliğine atanan Reşid Paşa, tiyatroların kapılarını yeniden açmalarına müsaade edecektir.

Hürriyet'in ilânından sonra, basın gibi özgürlüğe kavuşan tiyatro da birden canlanıp gelişme gösterince, yıllardır bu ortamı bekleyen Reşad Rıdvan Bey, artık varını yoğunu tiyatro uğruna harcayacaktır.

O tarihe kadar kurulmuş Tiyatro kumpanyalarının yönetmeni, Mınakyan, Ahmed Fehim gibi kumpanyanın patronu veya başaktörüdür. Reşad Rıdvan Bey, bu tarihden sonraki çalışmalara yönetmen olarak katılacak ve rejisör unvanını alacaktır. Önce Ahmed Fehim Efendi Kumpanyası ile çalışmak ister. Abdürrezzak Efendi bahsinde anlattığımız gibi, Abdullah Çavuş rolünden Fehim Efendi ile arası açı-

lınca —bundan sonra tiyatrocuların arası sık sık açılacaktı— «Heveskâran Cemiyeti» adını verdiği kumpanyası ile çalışmasını sürdürür. Bu grupta «Raşid Rıza, Nureddin Şefkati, Şadi, Muvahhid, Rıza Fazıl» gibi geleceğin şöhretleri vardır. Ancak topluluğun ömrü uzun sürmez. Bu sırada Fransa'dan gelerek kendisini ünlü aktör Silven'in «Şakird-i marifeti» olarak tanıtan Burhaneddin Bey'in kurduğu kumpanyaya, Reşad Rıdvan rejisör olarak katılacaktır. 1914 yılı başında, artık şöhrete ulaşmış olan Ertuğrul Muhsin ile «Millî Osmanlı Tiyatrosu'nu» kurar ve *Tosca* piyesini temsil ederler. Aynı yıl içinde, Darülbedayi kurulduğu zaman Reşad Rıdvan bu kuruluşun sanat öğretmeni olan Antoine'a yardımcı olarak verilir. Bu tiyatro okulunun 14 Eylül 1914'de öğretime başlayacağını bildiren çağrıda onun imzası vardır. 1917'de 15 lira aylıkla Darülbedayi Rejisörlüğüne atanır. Bu tarihe kadar her oyunu bir başka aktör yönetmişken, ilk daimi rejisör o olmuştur. Bu görevden ayrıldıktan bir süre sonra Ağustos 1919 da, elli yaşına gelmeden ölür.

Türk Tiyatrosu'nun Batı örneğine göre kuruluşu döneminde Reşad Rıdvan yapıcı bir varlık olmuş, sahneye hizmetleri yanında geçim sıkıntısı çeken oyunculara evinin kapısını açmış, yardım elini uzatmıştı.

NUREDDİN ŞEFKATİ

Çocukluğumda bu ismi çok sempatik bulurdum. II. Abdülhamid devrinin Sadaret Müsteşarı Şefkati Efendi'nin oğlu Nureddin Şefkati Bey (1878-1938) uçları kıvrık bıyıklı, ağırbaşlı, tatlı sesli, seyrek gülümseyen, davranışları ölçülü bir beyefendiydi. Babasının Göztepe'deki köşkünde eniştesi Ferid Paşa ile birlikte otururdu. Zamanının birçok sanatçısı gibi, tanınmış ailelerin çocuklarına tiyatro yolunu kapatan engelleri aşarak Meşrutiyet'in başlangıcında sahneye çıkmış ve önemli rolleri yüklenerek kısa zamanda adı duyulmuştu. Mınakyan'da, Ahmed Fehim Efendi kumpanyasında ve kısa ömürlü truplarda oynadı. Celâl Esad ve Salâh Cimcoz'un yazdıkları, ilk kez 6 Eylül 1910'da, Mınakyan Kumpanyasının oynadığı (Selim-i Sâlis) piyesinde, Üçüncü Selim rolüne çıkmıştı. Zamanın şartlarına göre, uzun sayılabilecek bir süre oynatılan bu piyes ve Nureddin Şefkati'nin oyunu, halk ve aydınlar tarafından çok beğenilecekti. Nureddin Şefkati, 1914'de kurulan Darülbedayi'e, bir yıl sonra sınavla ve 10 lira aylıkla alındı. Vasfi Rıza Zobu, onun bu dönemde başarıya ulaşmak için çok çalış-

tığını, *Hisse-i Şayia, Ceza Kanunu* gibi komedilerde oynadığı başrollerin çok beğenildiğini yazıyor. Daha sonra Darülbedayi'den ayrılacak, bir ara kayınbiraderi Cemal Sahir'in operet kumpanyasında oynayacaktı. Yine Vasfi Rıza'nın anılarına göre «Nureddin Şefkati'nin ağırbaşlılığı altında gizlenen şuh bir tarafı vardı. Gençlik yıllarının geçtiği Kadıköy hanımları arasında iz bırakmış, gönüller yakmış çapkınlardandı.» Sonunda Tiyatroyu bırakarak memurluğa geçen Nureddin Şefkati, bir sinir hastalığına tutulacak ve 1936'da Bakırköy Akıl Hastahanesinde ölecekti.

REŞİDPAŞAZÂDE AKİF VE AİLESİ

Tiyatro aşkının, nasıl bir sanatçı aile vücuda getirdiğini Kadıköylü Reşidpaşazâde Akif Bey'in hikâyesinden izleyebiliriz. Ele aldığımız dönemde, tanınmış ve sevilmiş bir Kadıköylü olan Akif Bey, Baklatarlası'nın karşısında denize doğru uzanan Şifa Sokağı'na girince sağdan ikinci sıradaki köşkte oturuyordu. Sonunda ve yolun tam ortasında büyük bir çınar ağacı bulunan bu Şifa Sokağı, bir devrin edebiyatçılarının sık sık uğrağı olmuş, nice aşkı arayan gençler, bu yolda dolaşan ve süzgün bakışlarıyla Kalamış Koyu'na bakan maşlahlı, başörtülü genç kızlara veya dullara bir bakışta vurulmuşlardı.

Siyah kostüm giyen ve baston kullanan Akif Bey, Tunus'un Cerbe Adası'ndan İstanbul'a göç etmiş, tanınmış bir ailenin kızıyla evliydi. Bu Hanım'ın erkek kardeşi Mustafa Elkâtip Bey, Fenerbahçe Kulübünün kurucu ve yöneticilerindendi. Akif Bey, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında Kadıköy'de oturan Halid Fahri, Faruk Nafiz, Fahri Celâl, Salih Zeki, Haşim Nahid gibi edebiyatçıların yakın dostuydu ve sık sık buluşurlardı. Reşad Nuri, Cumhuriyet'in ilk Maarif Vekillerinden Mustafa Necati bir süre bu köşkte kalmışlardı. Rahmetli Halid Fahri Ozansoy anılarında, Reşidpaşazâde Akif'e oldukça geniş bir yer vermiştir. «Reşidpaşazâde» bu künye bir klişe haline gelmişti ve arkadaşları bu Paşa'nın hangi Reşid Paşa olduğunu sormaya gerek duymamışlardı.

1920-1922 yıllarında Kadıköy'de oturan edebiyatçıların terkedilmez dostları Reşidpaşazâde'nin terkedilmez bir merakı, merak ne demek yoluna her şeyini feda etmeye hazır olduğu bir tutkusu vardı: Bir tiyatro kurmak ve yönetmek.

Önce arkadaşları arasında başlıca sohbet konusu olarak ele aldı-

ğı bir idealdi bu! 1922'ye doğru, hayalin gelişme göstererek eyleme döküldüğü ve uğurunda para harcanarak bazı adımlar atıldığı görüldü. Bir akşam, arkadaşlarının önünde bir mezürayı açarak:

— İşler yolunda! —diye haykırmıştı— Dekorlar oldu bitti. Şimdi Apollon Tiyatrosu'ndan geliyorum. Sahnenin ölçülerini aldım.

Arkadaşları bu habere gülmüşlerdi. Onlara göre Akif Bey, mevcud olmayan bir tiyatro için dekorlar ısmarlıyor, bir edebî kurul hazırlamaya girişiyor ve bazı işsiz oyunculara beşer, onar lira ve belki daha çok avanslar veriyordu. O zaman için on lira önemli bir paraydı. Akif Bey Tiyatrosu'nun bürosu olarak Cağaloğlu'nda boş bir odayı kiralamıştı. Halid Fahri, Reşad Nuri, Fahri Celâl, edebî kurula girmeyi kabul etmişlerdi. Akif Bey, Polis Müdürlüğü'ne başvurarak edebî kurul üyelerinin listesini vermişti. Onlara her rastlayışında, polisin evlerine gelerek soruşturma yapacağını ve ardından hemen sahne çalışmalarının başlayacağını söylüyordu. Aradan haftalar geçtiği halde polisten bir haber çıkmayınca tasalanan Akif Bey, Yoğurtçu Karakolu'na uğrayarak soruşturmanın neden ilerlemediğini sormuş ve edebî kurul üyelerinin, memleketin tanınmış edebiyatçıları olduğunu belirtmek için:

— Canım bu haşeratı kim tanımaz, hepsi meşhur yazarlar!
demişti. Akif Bey'in yakın arkadaşlarına haşerat diye takıldığını bilmeyen polis, bu kelimeyi kimbilir nasıl yorumlamıştı?

Bu arada girişim biraz daha ilerlemiş, ilk oyun olarak seçilen ve *Muamma* adı verilen bir adapte piyesin ilânları, Kadıköy caddelerine asılmıştı. Halid Fahri'nin anılarına göre, oyunun sahnelenmesi nasip olmamıştı. Ancak, Akif Bey'in oğlu tanınmış Aktör Reşid Gürzap Bey-den aldığım bilgiye göre, eser çok kısa süre oynamış, Emin Beliğ (Belli), Ertuğrul Sadi (Tek) oyunda rol almışlardı.

Evet, Reşidpaşazâde Akif Bey, Tiyatro idealini gerçekleştirememiş ama bir sanatçı ailenin reisi olmak zevkini tatmıştı. Bu ortamda yetişen oğlu Reşid Akif (Gürzap), 1929'da ve genç yaşında Kadıköy'de kurulmuş Süreyya Opereti'ne girerek ömür boyu sürecek bir sanat hayatına adımını atmıştı. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Cemal ve Ekrem Reşid kardeşlerin operetlerini sahnelediği dönemde ve 1934 yılında bu Kuruluşa çağırılan Reşid Gürzap uzun yıllar çalıştıktan sonra emekliye ayrılmış, fakat sanatta emeklilik diye bir şey olmadığından sahneyi büsbütün bırakmamıştı.

Reşid Gürzap'ın Kadıköy'de doğan oğlu Can ve gelini Arsen Gürzap da bilindiği gibi, Devlet Tiyatrosu sanatçılarındandır.

BİR AVUÇ ALKIŞ

Günümüzün tanınmış Tiyatro Sanatçısı Mücap Ofluoğlu da eski ve gerçek bir Kadıköylüdür. Neden gerçek diyeceksiniz? Çünkü çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği Kadıköy'ün özelliklerini unutmamış ve 1985 yılında yayınladığı (Bir Avuç Alkış) isimli kitabında yeteri kadar anlatmıştır. Adından anlayacağınız gibi bu kitap, kırk yılını verdiği tiyatroya aid anılardır. Ancak, kitabın «Çocukluğum» başlığını taşıyan bölümünde, beni duygulandıran 1926-1928 yıllarının Kadıköy'ü var.

Bahariye Caddesi'nde eski Halkevi, bugünkü Adliye Binası'ndan Altıyol'a yönelince, sağ kolda büyük ve ahşap bir konak vardı ki yerine Kafkas adı verilen bir işhanı yapılmıştır. Bu büyük yapı Mücap'ın anne tarafından büyükbabasının eviydi ve ilk çocukluk yılları burada geçmişti. Bu tarihlerde Mücap'ın Oflu Dedesi, yani babasının babası da Yeldeğirmeni'nde oturuyordu. Annesiyle babası kısa süren bir evlilikten sonra, Mücap iki yaşında iken ayrılmışlardı. Annesi Yegâne Hanım, fedakâr, zeki, enerjik bir hanımdı. Hayatını oğlunu yetiştirmeye adamış, bu amaçla ilkokul öğretmeni olmuştu. Mücap, Mühürdar İlkokulu'na verilmişti. Anılarında, bizim bu eserde yer verdiğimiz Kadıköy'ün bazı eski özelliklerine kısa kısa değiniyor: Altıyol'daki iki Muhallebici Rasim ve Nefis, Mısırlıoğlu Bahçesi, Kuşdili Sineması, Hâle Sineması, Fenerbahçe kulübünün beyaz boyalı lokali, Kulübün Meşhur Yöneticisi Calip Kulaksızoğlu!

Yeldeğirmeni Karakolu'nun bulunduğu Cadde'den, Rıhtımiskele Sokağı'na girince sağ kolda Cemal Çavuş'un kahvesi vardı. Burada sık sık Hind horozu döğüştürürlerdi. Çocukluğumda ilgimi çeken bu kahveyi işleten Cemal Çavuş, meğerse Mücap'ın Oflu dedesinin vekilharcı imiş... Çocukluk yılları geçiyor, içine tiyatro aşkı düşmüştür artık. 1938'de Devlet Konservatuarı'nın İstanbul'da açtığı sınava giriyor, başarılı oluyor ama İstanbul'dan seçilen tek kişi bir başkası. 1941'de yeniden sınava giriyor, bu kez de kazanan tek kişi Mücap değildir. 1943'de sinemaya ayak atıyor, *Dertli Pınar* isimli filmde küçük bir rol veriyorlar. 1960 yılına kadar 60 filmde oynamış. Dört yıllık askerlik görevini bitirdikten sonra, annesine yardımcı olmak için memur oluyor. Yine imdadına yetişen annesi, Şehir Tiyatrosu Başyönetmeni

Muhsin Ertuğrul'a dokunaklı bir mektup yazarak oğlunun Tiyatro aşkını anlatıyor. Gelen cevapda «Ana sevgisinin destanı olan mektubunuzu defalarca okudum» diyen Muhsin Bey, Mücap'ı Tiyatroya çağırıyor. 1946'da figüran olarak ayak bastığı sahnenin bütün insanları gibi hem çilesini çekecek, hem zevkini sürecektir artık.

1951'de kurulan ve yine Muhsin Bey tarafından yönetilen Küçük Sahne'de kendini buluyor. 1960'da Şehir Tiyatrosu'na bu kez tecrübeli bir aktör olarak girmiştir. Muhsin Bey'in çirkin bir şekilde görevinden uzaklaşmaya mecbur tutulması üzerine o da vefalı bir öğrenci olarak Tiyatro'dan ayrılıyor. 1974'de Muhsin Ertuğrul yeniden ve sonuncu kez Şehir Tiyatrosuna davet olunmuştur. Gazetelerde Muhsin' in çocukları diye anılan Mücap Ofluoğlu, Beklan Algan ve Zihni Küçümen de yuvalarına dönmüşlerdir.

1974 yılının ilk ayına rastlayan bu olay, o tarihe kadar yalnız seyircisi olduğum tiyatroya beni de çekecek, Türk Tiyatrosu'nun birinci adamı Muhsin Ertuğrul Bey'i, Mücap'ı ve başka sanatçıları tanımama vesile olacaktı:

Cevdet Paşa tarihindeki ilginç bir olayı zaman zaman okumuştum. III. Selim'in gözde adamlarından Yusuf Ağa, ünlü Besteci Sadullah Ağa'nın ömrünün yedi yılını satın almış İşin ilginç tarafı, bu satış muamelesi zamanın usullerine göre Galata Kadılığı'nda tescil edilmişti. Hayatımda ilk kez olarak, bu konuyu işleyen bir oyun yazmış, adını da *Ömür Satan Hüsam Çelebi* koymuştum. Şehir Tıyatrosu'na verdim. Bir süre sonra, oyunu inceleyen Dramaturg Gönül Çapan Hanım'ın olumlu sayılabilecek raporunun sureti bana gönderilmişti. Aradan aylar ve sezonun ilk yarısı geçti. Bir haber çıkmadı. Ben de Tiyatro Müdürü'nün müsaadesiyle oyunu geri aldım. Muhsin Bey geldikten sonra, bir süre önce yanan ve onarılan Fatih Tiyatrosu'nun açılışı için bir eser aramış, bizim oyunu önermişler. Evime telefon ederek «Hüsam Çelebi» oyununu okumak istediğini söyledi ve ertesi sabah yakışıklı aktör Beklan Algan gelip dosyayı aldı. İşin bundan sonrası hızlı yürüdü. Başrolün verildiği Mücap Ofluoğlu ile Rejisör Çetin İpekkaya geldiler. Metinde yapılmasını istedikleri değişiklikler konusunda konuşup anlaştık. Benim gibi eski bir Kadıköylü olan Mücap Ofluoğlu ile böyle tanışmıştık.

Birkaç gün sonra yılların tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul Bey'le tanışacaktım. Çağrısı üzerine soğuk bir kış günü Harbiye Tiyatrosu'na gittim. Oyunda rol verilen eski, yeni sanatçılar sahnede toplanmışlar-

dı. Üstad beni nazik ve gönül alıcı bir davranışla karşıladı. Bu davranışında, altmış yaşında oyun yazmış birini, yabancısı bulunduğu Tiyatro çevresine tanıtmak inceliğinin de etkili olduğunu sonradan anlamıştım.

Muhsin Bey, ben doğmadan sahneye çıkmıştı. Onu «Ateşten Gömlek» filminde gördüğüm zaman dokuz yaşındaydım. Kurtuluş Savaşı'nın acılarını ve sevinçlerini duyabilmiş Türk çocuklarını bu film çok duygulandırmıştı. Muhsin Bey'in olumlu vasıfları yanında sert bir yönetici olduğu söylenir ve yazılırdı. Ama benim gördüğüm Muhsin Bey, eski Üsküdar terbiyesinin bütün kurallarına bağlı bulunuyordu. Ancak bu nezaket, mesleği bakımından hiçbir ödün vermeyeceğini hemen sezdiriyor, sertlik söylentileri belki bu tutumundan kaynaklanıyordu.

Bu, Kadıköy'ün yakın tarihi vesilesiyle ele aldığım 1900-1950 arası, ülkemizin en hareketli, en değişken ve kaygan bir devresiydi. Bu devrede politikada olsun, sanat veya başka alanlarda olsun parlayan birçok isim, sessizce ya da gürültülü şekilde «yıldızların düştüğü yere» kayıp gitmişti. Muhsin Bey bir meslekte en az altmış yıl çalışıp sebat ederek zirveye çıkmış ve orada kalabilmiş nadir insanlarımızdan biriydi. Onu tanıdığım zaman hep bunu düşünmüştüm.

KADIKÖY'ÜN MUSİKİ ŞÖHRETLERİ

Biraz sık tekrarladığım gibi bu eserin kronolojik alanı 1900-1950 arasıdır. Ama öyle isimlerle karşılaştım ki zorluyor bu sınırı aşmaya. 1830-1897 arasında yaşamış, şimdiye kadar andığımız şöhretlerden farklı olarak adının başına «Kadıköylü» sıfatı eklenmiş Hanende ALİ BEY var! Sınırımızın başlangıcından iki, üç yıl önce öldü diye çok övülen bir sesin sahibini atlamak olur mu?

Sesinin güzelliği küçükken dikkati çekmişti. Memleketi Kastamonu'dan 10-11 yaşlarında tedavi için İstanbul'a getirildi. Ses güzelliği ona Saray'ın kapılarını açacak, Enderun Mektebi'ne alınarak musiki eğitimi için Dellalzâde İsmail Efendi'ye verilecekti. Bir süre sonra Dellalzâde küçük öğrencisini zamanın Padişahı Abdülmecid'e dinletmek fırsatını buldu. Bu sesi çok beğenen Padişah onu Harem'e götürmüş, artık delikanlılık çağına yaklaşan Ali'yi gören cariyeler kaçmaya başlayınca sanatsever Padişah:

— Kaçmayın! Size insan suretinde bir bülbül getirdim. Demişti.

Ali, kısa zamanda güçlü bir hanende oldu. Hacı Arif Bey «Bestelediğimiz eserleri önce Ali'ye geçelim, o yoluna koysun, sonra biz neşredelim.» demişti. Bir süre sonra Enderun'dan ayrılan Ali, Yusuf Kâmil Paşa'nın konağına girdi. Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın çağrısı üzerine bu ülkeye gitti. Hidiv'in ihsanlarına nail oldu. İstanbul'a döndükten sonra Kuşdili'nde bir ev almıştı. Eline geçen parayı hovardaca harcadı. Yine Kadıköy'de bir kahvehane açtı. İsteyene ders veriyor, kazandığı üç-beş kuruşla geçinmeye çalışıyordu. Hicrî 1315 (1897) yılında öldü.

Ahmed Rasim, Ali Bey şarkı söylemeye başlayınca onu dikkatle izleyen kemençeci Vasil'e bunun sebebini sormuş, Vasil «Gırtlağında bir makine var ki biz parmaklarımız, yaylarımızla bu sesi veremeyiz» demişti. Bestelediği şarkılardan yirmiden fazlası zamanımıza kalmış-

tır. İçlerinde «Derdimi arzetmeye ol şûha bir dem bulmadım» diye başlayan Hicaz şarkısı meşhurdur.

LEYLÂ SAZ HANIMEFENDİ

Ele aldığımız dönemde Kadıköy'de yaşamış bestecilerin en kıdemlisi olarak beyaz saçlı, ufak tefek, tonton bir Tanzimat Hanımefendisini gösterebiliriz. (Saz) soyadını alan Leylâ Hanım (1850-1936) İmparatorluk çapında yaşamış aydın bir Türk kadınıdır. İmparatorluk çapında yaşamış demek, bugün yirmiden fazla devletin paylaştığı Osmanlı İmparatorluğunun büyük şehirlerinde, Bağdat'da, Şam'da, Yanya'da, Girit'de bu toprakların sahibi olarak yaşayabilmek demektir.

Babası İsmail Paşa, II. Mahmud'un hekimidir. Sonra valilik, nâzırlık gibi önemli görevlerde bulundu, Leylâ Hanım «Abdülmecid devrinde dünyaya gelmişim. Gözlerimi hayata onun sarayında açtım. Kulaklarıma ilk gelen ses annemin ninnisinden önce saz ve şarkı oldu. İşte bu muhit beni şiire götürdü ve 14 yaşımda ilk şiirimi yazdım» diyor.

İyi bir eğitim görmüş, Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca öğrenmişti. Musikiye piyano çalmakla başlamış, Türk Musikisi'ndeki bilgi ve hünerini Nikogos Ağa, Medenî Aziz Efendi gibi devrinin büyük ustalarının yardımıyla ilerletmişti. 19 yaşında iken İzmir Vilâyeti'nde görevli Şair Sırrı Bey'le evlendirildi. Bu zat devlet hizmetinde hızla ilerleyerek muhtelif valiliklerde bulunmuş ve 1895'de 51 yaşında ölmüştür. Leylâ Hanım'ın bu evlilikten dört çocuğu oldu. Musiki ve edebiyat çalışmalarını ömür boyu sürdürmüş, çeşitli türlerde 200 kadar eser bestelemiştir. Anıları iki İstanbul gazetesinde, elde kalmış şiirleri de 1928'de (Solmuş Çiçekler) isimli kitabında yayınlanacaktı.

Leylâ Hanım'ın Kadıköy'le ilişkisine gelince, önce Bostancı'daki köşkünde oturmuş, bu binanın şiir ve nota şeklindeki birçok eserleriyle birlikte yanması üzerine, yaz aylarını genellikle kızı Feride Hanım'la damadı Mehmed Ali Aynî Bey'in Kızıltoprak'daki köşkünde, kış aylarını da oğlu Yusuf Razî Bey'in Nuruosmaniye'deki konağında geçirecekti. 6 Aralık 1936 günü 86 yaşında olarak Kızıltoprak'da öldü.

İmparatorluk devrinde Doğu ve Batı kültürü ile yetişmiş aydın Türk kadınlarının başta gelenlerinden olan Leylâ Hanım'ın bestelediği 200 kadar eserden günümüze 44 şarkı, 5 marş ve türkü kalabilmiştir. Günümüzde çalınmakta olan şarkılarından Rast makamında,

Mey-i aşka gönül peymâne olsun
Yeter saki yeter bir tane olsun

Hüzzam makamından,

Ey sabâh-ı hüsn-i ânın afitâb-ı enveri

Hicazkâr makamından,

Nerdesin nerde acep gamla bıraktın da beni
Aradım çok aradım ah a gözüm nuru seni

gibi eserleri eski musikimizi sevenlerin hatırındadır. Zafer yılında bestelediği:

Yaslı gittim, şen geldim.
Aç koynunu ben geldim.

türküsünü ilkokul yıllarında ezberlemiştik.

ALİ RIFAT ÇAĞATAY

XIX. Yüzyılda şairlerimiz gibi bestecilerimiz de hüzünlüdür. Bu ortak hüzünde kişisel dertlerden başka koca İmparatorluğun dağılmasının, yenilgilerin, ekonomik çöküntünün, eski deyimiyle Devran'ın etkileri vardır. Bu yaslı bestecilerin durumunu, Ünlü Ahmed Rasim'in bir güftesinin ilk iki satırıyla özetleyebiliriz:

Can hasta, gözüm yaşlı, gönül zâr u perişan
Öldürdü beni mihnet-i canân, gam-ı devran

Evet, canân ve devran!

Bu devrin bestecilerinden (Çağatay) soyadını alan Ali Rıfat Bey'in farklı bir görünüşü var. Önce güçlü, sağlıklı bir kişi, amatör olarak güreşir. Çağdaşı sanatçıların çoğu gibi para sıkıntısı çekmemiş, köşkü, atı, arabasıyla bolluk içinde yaşamıştır. Dört çocuğunun annesi olan ilk eşinden ayrılarak Mısırlı Prens Halim Paşa'nın büyük kızı ve yine servet sahibi Prenses Zehra Hanım'la evlenmiştir. Musiki meraklısı Halim Paşa'nın, kaydedilmemiş olduğundan yüzlercesi unutulan eski musiki eserlerinden kulaktan kulağa zamanına erişenleri Hamparsum notasıyla yazdırtarak meydana getirdiği değerli koleksiyonu bir gün Ali Rıfat Bey'in eline geçecektir.

Ali Rıfat Çağatay (1867-1935) Şair Samih Rıfat Bey'in büyük kardeşi oluyordu. İyi bir eğitim gördü. Bu arada Türk musikisine çalışarak ud ve kemençede başarılı olacak, Udi Rıfat Bey diye anılacaktı. Sesi de güzeldi. İbnülemin Mahmud Kemal Bey «Kendisini birkaç kere dinlemiş ve takdirkârı olmuştum. Terbiyeli, nazik bir ehl-i san'at idi» diyor. II. Abdülhamid devrinde bir ara Şuray-ı Devlet'de çalışan Rıfat Bey, sonradan ömrünü musikiye verecekti.

Kadıköy'le ilişkisine gelince, hayatta bulunan oğlu Cafer Çağatay Bey'in verdiği bilgiye göre, ailesi 1904'de Kadıköy semtine taşınmıştır. Önce Yoğurtçu Köprüsü'nü geçince sol tarafta bir evde oturmuşlardı. Sonra Rıfat Bey Çamlıca'nın Libade* diye anılan ve bir zamanlar seyranıyla meşhur olan semtin bugün Kargadere isimli sokağının üzerinde 10-12 dönümlük bir arazideki eski bir evi alarak yıktırmış, yerine bakımlı bahçesi, havuzu, saz köşkü ile yeni bir bina yaptırmıştı. Prensesle uzun süre bu köşkte oturdu. Prenses Zehra kültürlü, nazik bir hanımdı. İlk eşinden olan oğlu Ali Haydar Bey Cumhuriyet'den sonra Galatasaray Kulübünün Yönetim Kurulu Başkanlığında bulunmuş ve Ali Sami Yen Stadı'nın yapıldığı arazinin yarıdan fazlası bu zat tarafından kulübe bağışlanmıştı.

Hastalanarak tedavi için Avrupa'ya giden Zehra Hanım, Mütareke döneminde Nis'de öldü. Yalnız kalan Rıfat Bey Nimet isimli bir hanımla evlenerek, Söğütlüçeşme Caddesi'nden Mısırlıoğlu'na çıkan Elmalıçeşme Yokuşu'nun solunda ve Süleymanbey Sokağı'nın üst köşesinde kendi mülkü olan bir eve taşındı. 1935'de bu evde öldü.

Ali Rıfat Bey, Kadıköy'ün yakın tarihinde adı geçen «Şark Musi-

---

(*) Bu kitabı yazma sebeplerinden biri de izi kalmayan, unutulmaya mahkûm yerleri, yapıları, kişileri tesbit etmekti. Libade, 19. Yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş, sevilmiş bir gezinti yeriydi. Atlı araba modasının alıp yürüdüğü yıllarda yazın Sarıyer, Fenerbahçe, Çamlıca gibi şehire uzak semtlerdeki kırlara, gazinolara ilgi gösterilirdi. Bugün Bulgurlu'dan Merdivenköyü'ne uzanan Libade Caddesi'nin, Bulgurlu'ya yakın bir yerindeki Haminne Suyu Çeşmesi'nin karşısında, üzerine rastgele binalar yapılmış meyilli arazi, Libade Mesiresi sayılıyordu. Burada kır gazinosu ve tuluat kumpanyalarının oynadığı açıkhava tiyatrosu vardı. Libade menba suyu, içimi güzel sulardandı. Günümüzde yolu kaybolmuş, söylentiye göre bir başka yere verilmiştir. Ali Rıfat Bey köşkünden günümüze belli belirsiz bir hatıra olarak köşke giden yolun yanlarına dikilmiş beş altı ağaç kalmıştır. 1960'lı yıllarda yıktırılarak parsellenen köşkün arazisinde düzensiz yapılar bulunuyor. Köşkün sınır komşusu bahçedeki Kahvecibaşı Köşkü özenle onarılmış olarak varlığını korumaktadır.

ki Cemiyeti»nin başkanlığına getirilmiş, geçmiş ve geleceğin başarılı saz ve ses sanatçılarının bu dernekde toplanmasında katkısı olmuştur. İki, üç yıllık bir çalışmadan sonra derneğin bazı nüfuzlu üyeleriyle anlaşmazlığa düşünce istifa ederek, Hale Sineması'nın üst katında çalışmaya başlayan «Türk Musiki Ocağı»nı kurdu. Bu dernek 1930-1931 yıllarına kadar çalışacaktı.

Bir ara Paris'e giden ve Batı Müziğini inceleyen Rıfat Bey, Türk Musikisi'nde Batı örneğine göre yenilikler yapmak istiyordu. Bu yola yönelik eserler bestelemiş, saz heyetine flüt, piyano, viyolonsel gibi aletleri almıştı. İstanbul Konservatuvarı'nın kurulmasından sonra Rauf Yekta Bey'le Tasnif Heyeti'nde çalışarak eski eserlerin yayınlanmasına hizmet etti.

Rıfat Bey'in eserleri arasında Orhan Seyfi Orhon'un «Tereddüd» isimli şiirinden yaptığı Buselik Fantezi çok tutulmuştu. Medhalleri, saz semaileri, fasılları vardır. Mehmed Akif'in Bülbül şiirini, ayrıca Köse İmamı'nı bir perdelik operet şeklinde bestelemiştir.

Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin 1934 açış nutkunda, Türk Musikisinin durumunu eleştirmiş ve Batı tekniğine uygun eserler vücuda getirilmesinin lüzumuna işaret etmişti. Bu uyarı üzerine Türk Musikisi'nin durumu basında günün konusu haline gelmiş, bu arada ötedenberi konu üzerinde çalışmış ve yenilikleri savunmuş olan Ali Rıfat Bey'in düşünceleri sorulmuştu. Rıfat Bey, bu devirde yayınlanan (Türk Tarihi'nin Ana Hatları) isimli eserin musiki bölümünü yazan heyetin başında bulunuyordu. 8.11.1934 tarihli *Akşam* gazetesinde açıklanan görüşlerinde «Yapılacak Musiki İnkılâbından önce Türk Tarihi'nin incelenmesi gerektiğini, bugünkü Batı Musikisi'nin temelini oluşturan yedi gamın Orta Asya'dan Batı'ya geçtiğini -belirterek- Türkler yalnız Heptatonik gamı icadetmekle kalmamış, musiki ilim ve sanatına büyük hizmetler etmişlerdir -diyor- amaca ulaşmak için Batı Musikisi tekniğini ve nazariyatını iyi derecede tahsil etmiş bestecilerin Türk Musikisi nazariyatını ve kaidelerini de incelemiş bulunmalarının şart olduğunu» ileri sürüyordu.

Ali Rıfat Bey'in oğullarından Cafer Çağatay (Doğumu: 1899) Fenerbahçe Futbol takımının yenilmeden şampiyon olduğu güçlü yıllarında sert bir savunma oyuncusu olarak ün yapmıştı. Saint Joseph Lisesi'nde okumuş, eczacılık eğitimi görmüştü. Futbolu bıraktıktan sonra, babadan gelme yetenekle müzik bilgisini ilerletmiş, kemençe ve piyano çalmaya başlamış, viyolonselde karar kılmıştı. Trabzonda ec-

zacılık yaptığı 1925-1931 yıllarında bir müzik topluluğu kurup yönetmişti. Kadıköy ve Eminönü Halkevleri'nde viyolonsel çaldı.

ŞARK MUSİKİ CEMİYETİ

Bu adı, Kadıköy'de geçen çocukluk yıllarımda çok duymuştum. Eski İstanbul'un Türk Musikisini öğreten, konserler veren konservatuvar görünümünde bir Darülelhan'ı, bir Darüttalim'i olduğu gibi Kadıköy'ün de kısa zamanda parlayıp sönmüş bir Şark Musiki Cemiyeti vardı.

Bu Cemiyetin hangi tarihde kurulduğunu, neler yaptığını, uğradığı değişiklikleri, nasıl kapandığını bir kronolojik dizide belirlemek imkânını bulamadım. Elde ettiğim bilgilerin zaman sınırı 1920-1930 arasıdır. Bu bilgileri, Ali Rıfat Bey'in oğlu Sayın Cafer Çağatay'ın, Sayın Laika Karabey'in ve Sinekeman Nuri Bey'in kızı Sayın Müreccel'in hatırlayıp bana anlattıklarından ve yine Laika Hanım'ın, Cemiyete bir süre başkanlık eden Süreyya Paşa'nın Musiki Mecmuası'nda çıkan anılarından derlemiş bulunuyorum.

Cemiyetin, 1915 yılında Kadıköy'de kurulduğuna dair bir söylenti vardır. Ancak Süreyya (İlmen) Paşa'nın daha evvel yayınlanmış olup «İleri Türk Musikisi Mecmuası»nın Nisan 1968 sayısına alınan anılarında, Cemiyet üyelerinin Başkanlığı kabul etmesi için yaptıkları 9.10.1923 tarihli ve yazılı başvuruda, Cemiyetin üç yıllık bir geçmişi olduğunun açıklanması, belgesel olarak kuruluşun 1920 yılında gerçekleştiğini göstermektedir.

Sayın Laika Karabey'in anlattığına göre, Cemiyet önce Müzik Öğretmeni ve Bestekâr Leon Hancıyan (1860-1947) ve birkaç arkadaşı tarafından kurulmuş fakat parasızlık yüzünden gelişememişti. Annesi, Laika Hanım'ı henüz çocuk yaşında iken tanbur dersi alması için Darülelhan'a götürür. Ancak yönetmeliğe göre kuruluşa 15 yaşından küçük olanlar alınmamaktadır. Ana, kız buna çok üzülürler. Öğretmenler arasında bulunan Leon Hancıyan «Üzülme kızım, meraklılar için bir şey düşünürüz» der ve çocuğa özel ders vermeye başlar. Fakat Laika bir topluluk içinde çalmak isteğindedir. Bir gün Hancıyan Efendi müjdeyi verir:

— İstediğiniz oldu. Kadıköy'de Yoğurtçu'da «Şark Musiki Cemiyeti» kuruldu. Artık derse oraya gelebilirsiniz!

Gerçekten Cemiyet, Yoğurtçu Çayırı'nın karşısında Madenciler

isimli bir aileye ait köşkte çalışmaya başlamıştır. Laika hemen Cemiyete yazdırılır. Ailesi, Üsküdar'da İhsaniye'de oturduğundan ancak sakallı bir emektarın beraberliğinde Kadıköy'e gidip gelmektedir. Cemiyetin öğretim üyeleri arasında Udî Nevres, Sinekeman Nuri, Kemençe Kemal Niyazi, Gazi Osman Paşa'nın oğullarından Piyanist Cemal, meşhur Cemil Bey'in ablasının oğlu Tanburî Hikmet, Samih Rıfat Beyin oğlu Tanburî Hatıf Bey'ler vardı. Laika Hanım Hikmet Bey-den ders alıyordu. Ancak Cemiyetin parasızlık derdi sürüp gidiyordu. O halde ki kira ile tutulan köşkü döşemek ve ısıtmak mümkün olmamıştı. Yeterli sandalye bulunmadığından öğrencilerin üzerlerine isimleri yazılı birer iskemle getirmeleri şart koşulmuştu. Laika Hanım iki iskemle getirmişti. Kendisi ve sakallı emektarı için. Bu durumda Udî ve Bestekâr Ali Rıfat Bey'e başvurularak Cemiyetin Başkanlığını kabul etmesini rica ettiler. Rıfat Bey hem sanat adamıydı, hem de zengin ve eli açık. Ancak ileride bazı üyelere hoş gelmeyecek otoriter bir kişiliğe sahip bulunuyordu. Başkanlığa geçtikten sonra Cemiyetde bir hareket görüldü. Konserler verilmeye başlandı. Tanburî Cemil Bey hatırasına verilen «Cemil Konseri»nde iyi gelir sağlanmış, bu para Batı Müziği eğitimi görmek üzere Almanya'ya giden Mesud Cemil'e verilmişti. Cemiyetin konserlerine henüz yurt dışına çıkarılmamış olan Hanedan üyeleri de geliyordu. Kısıklı'ya yakın Şerifler Ailesi'ne aid köşkte oturan ünlü Viyolonsel Virtüozu Şerif Muhiddin (Targan) Bey'in at üzerinde, başı kefiyeli Cemiyete gelişi önemli bir olay sayılır, saygı ile karşılanırdı.

Cemiyet üyelerinin fesli ve çarşaflı olarak Ali Rıfat Bey'in çevresinde çektirdikleri tarihî fotoğrafda «Gazi Osman Paşanın oğlu Cemal, Tanburî Hikmet, Sinekeman Nuri, Hanende Münir Nureddin, Viyolonsel Muhiddin Sadık, Tanburî Atıf ve Hatıf, Kanunî Faik, Hafız Yusuf, Hanende Arap Cemal Bey'ler, Piyanist Fulya, Kanunî Nezihe, Tanburî Faize, Kemanî Enise, Kemanî Ruhsar, Udî Hayriye Hanımlar» görünmektedir.

Ali Rıfat Beyin, Cemiyetin müzik çalışmalarında bazı yenilikler yapmak istediğini yukarıda belirtmiştik. Onun bu isteklerine karşı çıkanlar vardı, bunların başında Udî Nevres Bey geliyordu. Cafer Çağatay'a göre iki ud üstadı arasında yıllardır süregelen fakat karşılıklı saygı ve nezaket kurallarını aşmayan bir sanat rekabeti vardı ve bu anlaşmazlık o rekabetin bir uzantısı sayılabilirdi. Anlaşmazlığa daha katı kimseler karışıp istedikleri yapılmayınca Rıfat Bey görevinden ayrılacaktı. Başkanın çekilmesinden önce ferahlık duyanlar, para du-

rumu daha da bozulunca zengin bir başkan aramaya koyuldular. Moda'da oturan ve sosyal çalışmalara ilgi gösteren çiftlik ve fabrika sahibi Süreyya Paşa bu iş için biçilmiş kaftandı. Yöneticiler adına birkaç hanım üyenin Paşa'ya götürdüğü 9.10.1923 tarihli mektupta, Cemiyetin başına geçmesi ve ileri fikirlerinden topluluğu müstefid kılması rica ediliyordu. Paşa işlerinin çokluğunu ileri sürerek teklifi geri çevirdi. Bu kez hanımlar Paşa'nın eşine başvurdular. Nihayet 23. 10. 1923'de Süreyya Paşa, Cemiyet Başkanlığı'nı kabul etti. Aklı para işlerine yatkındı. Cemiyetin defter ve hesaplarını incelemiş, üye aidatının toplanamadığını, lokalin sekiz aylık kirasının ödenmediğini görmüştü. Avans olarak kirayı ödeyince «Cemiyet üyeleri başkanlarına hünerlerini göstersinler!» dedi. Üyelerin yaptıkları dört başı mamur fasıla hayran kalmış, bu musikinin para getireceğine inanmıştı. Hemen Hale Sineması'nın kiracısı ile dört aylık bir anlaşma yaptı. Sinama salonu on beş günde bir gece Cemiyetin vereceği konsere tahsis edilecek, konser başına 75 lira kira ödenecekti. Eski, yeni şöhretlerin katıldığı konserler büyük ilgi gördü. Oturacak yer bulunmuyordu. Cemiyete daha uygun bir yer arayan Paşa, Mühürdar Caddesi'nde sağ kolda, bugünkü Sular İdaresine gitmeden bahçesi mozayık taşlı, geniş salonları ve odaları bulunan bir binayı kiralamıştı. Artık bu binada verilen konserler dolup taşıyordu. 21.12.1924 tarihli *Vatan* gazetesinde, bu konserler hakkında şu bilgi veriliyordu:

«Süreyya Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden Şark Musiki Cemiyeti, evvelki akşam ikinci konserini verdi. Cemiyetin salonları kâmilen dolmuştu. Havanın çok fena olmasına rağmen İstanbul'un ve Kadıköy'ün çeşitli semtlerinden akın akın davetliler geliyordu. Konser o kadar güzel ve muvaffak oldu ki çekilen zahmet ve yorgunluk unutuldu. Eski Şark Musiki Cemiyeti'nin (Rıfat Bey devrindeki) tarzından büsbütün başka, ondan çok güzel bir şekil alan bu konserler çok rağbete mazhar oluyor ve olacaktı. Garp Musikisini taklid ile eline bir değnek alarak usül tutan «Şef dorkestr» hamdolsun ortadan kalkmıştı. Konserin parlak parçalarından biri de Münir Nureddin Bey tarafından bestelenen, Tevfik Fikret'in Bahâr-ı Terânedâr'ı idi.»

Çocukluğumda bu binada verilen bir konsere götürülmüş ve çarşaflı hanımların saz çalışını merakla izlemiştim.

O günlerde Gazi Paşa'nın Mudanya'ya geleceği öğrenilince Halk Partisi Teşkilâtının vapurla Mudanya'ya götürdüğü Cemiyet Üyeleri, Cumhurbaşkanına takdim edilmişti. Gazi, onları Bursa'ya birlikte götürmüş verilen ziyafette bütün gece çalıp söylemişlerdi.

Ancak Süreyya Paşa'nın bir musiki adamı olmadığı halde bazı yenilikler yapmak istemesi, Yöneticilerle arasını açacaktı. Paşa zamanı için gerçekten yeni bir konu olan Halk Musikisi ile ilgilenerek, Osman Pehlivan'a çaldırttığı Anadolu ve Rumeli havalarını, Leon Hancıyan'a Hamparsum notası ile tesbit ettirmişti. Sonra bunların notaya alınarak bir fasıl düzenlenmesini istedi. Leon Hancıyan'ın tesbit ettiği 40 havadan, sekizi notaya alınabilmişti. Bunlarla verilen konser de çok ilgi gördü. Ancak geriye kalanları notaya almadılar. Paşa, yüz kişilik bir saz ve koro heyeti ile konserler verilmesini istiyordu. Yüz kişi toplamak için bu heyete öğrencilerin de alınması gerekiyordu. Kodamanlar «Biz acemilerle çalışmayız» diye diretince, Süreyya Paşa istifayı bastı. Diyor ki «İstifamdan bir müddet sonra Cemiyet bocalamaya başladı. Nihayet sönüp gitti. Muhakeme ile sözle anlatamadığım gerçekleri, Cemiyetin çökmesiyle anladılarsa da iş işten geçmişti.»

Bu Paşa'nın görüşü. Cemiyetin musiki şöhretleri o zaman ne demişlerdi bilmiyoruz. Şark Musiki Cemiyeti'nin 1930'lu yıllarda kapandığı tahmin ediliyor.

LEM'İ ATLI

Eski musikimizin son üstadlarından Lem'i Atlı (1869-1945) Radyoda, konserlerde sık yayınlanan eserleriyle yaygın bir şöhret kazanmıştır. Hayat hikâyesi birçok musiki ustalarının yetişme dönemini hatırlatır. Anne ve babasını küçük yaşda kaybederek ablası ve eniştesi tarafından büyütülür, çocukken sesinin güzelliği dikkati çeker. Musiki Hocalarından Hafız Yusuf Efendi'ye teslim edilir. Evlerinde yapılan musiki toplantılarında, Hacı Arif Bey'in takdirini kazanır. On dört yaşında bestelediği:

Hüsnüne etvâr-ı nâzın şan senin
Bende takat kalmadı ferman senin

şarkısıyla şöhretin ilk basamaklarına ayak atmış olur. Delikanlılık çağında yaz mevsimlerini Kanlıca ve Rumelihisarı'nda geçirmiş Boğaziçi'nin meşhur saz âlemlerine katılmıştır. «Sine-i Suzânıma âhım yeter, Severim her güzeli senden eserdir diyerek, Siyah ebruların duruben çatma, Varsın gönül aşkınla harap olsun efendim, Andıkça geçen günleri hasretle derinden, Hastayım yalnızım seni yanımda» gibi eserleri zamanımızda çok okunan ve tutulan şarkılarındandır. Nota bilmeyen Lem'i Bey'in 500 kadar eser bestelediğinin duyulduğu, bunlardan 168 şarkının günümüze kaldığı yazılmaktadır.

Üç kez evlenip ayrılan ve yaşlılık döneminde bir ses sanatçısına âşık olan Lem'i Bey son yıllarını Suadiye'de geçirmiştir. Reşad Ekrem Koçu'ya gönderdiği 31.3.1945 tarihli mektupda evinin adresini «Suadiye, Şaşkınbakkal Küçükağa Sokağı No: 6» olarak belirtmiştir. 24/25 Kasım 1945 tarihinde bu evde ölmüş, İçerenköy Mezarlığına gömülmüştür.

SİNEKEMAN NURİ BEY

Nuri Duyguer (1877-1963) Kadıköy'de doğmuş, yaşamış ve vefat etmiş bir musiki üstadıdır. Kadıköy tarihi ile ilgili bulduğum baba evi bugünkü Yoğurtçuçayırı Caddesi üzerinde 40 numaralı, bahçe içinde üç katlı bir evdi. Arka kapısı bugünkü adıyla Hasırcı Sokağına açılırdı. Çok eskiden evin bahçesi dereye kadar uzanırmış. Sonra buradan yol geçirilmiş ve Park yapılmıştır. Tarihi ev 1980'de inşaatçıya verilerek kapısı Hasırcı Sokağı'nda bulunan bir apartıman yaptırılmıştır.

Nuri Bey yakışıklı, sportmen, denize ve ata meraklı bir gençti. Namık Kemal'in küçük kardeşi Naşid Bey'in kızı Mecbûle Hanım'la evlendirilmiş, Mübeccel ve Müreccel adı verilen iki kızı dünyaya gelmişti. İkinci kızının adını, yakın komşuları Münir Nureddin'in babası Nureddin Bey koymuştu. Müziğe olan yeteneği küçük yaşta meydana çıkan Nuri Bey, ilk derslerini ablasından almıştı. Sonra Kadıköylü Hanende Ali Bey'den fasıllar geçti. Önce kanun çalıyordu. Tanburî Cemil Beyin tavsiyesi üzerine sinekeman çalmaya başladı. Normal kemandan biraz büyük olan bu yedi telli alete, çalınırken boğaza değil göğüse dayanması sebebiyle sinekeman adı verilmiş ve Nuri Bey bu isimle ün yapmıştı. Şark Musiki Cemiyeti, Nuri Bey'in evinin bir ev ötesinde Madenciler'in köşkünde faaliyete geçmişti. Nuri Bey, kuruluş çalışmalarına katıldığı bu Derneğin öğretim üyeleri arasında yer alacaktı.

Hariciye Nezareti'nde (Dışişleri Bakanlığı) memur olan Nuri Doğruer, Cumhuriyet'den sonra isteğiyle emekliye ayrıldı. Ömrünü, musikiye ve çok sevdiği öğrencilerine verdi.

ÖKTE AİLESİ

Üç musiki üstadı yetiştiren (Ökte) ailesinin merkezi, Kurbağalıdere, Nâbizade Sokağı 28 numaralı evdir. Aile reisi Nail Ökte (1884-1963)

hayatı boyunca amatör kalmış, ciddî ve değerli bir sanat adamıydı. Ud çalar, musiki dersleri verirdi. Mevleviydi. Şarkı ve ilâhileri vardır. Bakırköy'de öldü. Musikinin yaşadığı bir evde doğup büyümek, yeteneği olanlar için büyük şanstır. Nail Bey'in oğulları Burhaneddin ve İzzeddin temel bilgilerini babalarından duymuş ve almış, sonra da kendi gayretleriyle şöhrete ulaşmışlardı. Bir tarihde baba ve iki oğlunun İstanbul Radyosu'nda birlikte çalması herhalde mutlu bir olaydı.

Ailenin büyük oğlu Burhaneddin Ökte (1906-1973) nısfiye çalıyordu. Ankara Radyosu'nda ve Riyaset-i Cumhur Saz Heyeti'nde bulundu. İzmir'de vefat etti. 1911'de Kurbağalıdere'deki evde dünyaya gelen İzzeddin Ökte doğma büyüme Kadıköylüdür. 1926-1927 yıllarında Kadıköy Ortaokulu'nda birlikte okuduğumuz bu ufak tefek, güzel yüzlü çocuk Fenerbahçe üçüncü takımında oynadığı için kendisine çok önem verir, ama musiki ile uğraştığını bilmezdik. Oysa futbol uğraşını sürdürmeyecek, mızraplı ve yaylı tanburun zamanımızda en güçlü virtüozu olarak kendisini kabul ettirecekti.

1929'da görevi sebebiyle atandığı Ankara'da devrin İktisad Bakanı Celâl Bayar'ın ilgisini kazanmış, Ökte soyadını ona Bayar vermişti. Ankara'ya gelen bir İranlı Devlet adamının şerefine ziyafet veriliyor, İzzeddin de saz heyetinde bulunuyordu. Atatürk toplantıya şeref verdi. İranlı konuk, İzzeddin'in Hafız Kemal'le yaptığı taksimi dikkatle izlemiş, onun bu ilgisi de Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Bir ara genç Tanburi'yi yanına çağırtarak «Bizimle çalışır mısın çocuk?» diye sordu. İzzeddin kabul etti. Ata, zamanın Maarif Bakanı Reşid Galib'e, onun Riyaset-i Cumhur Saz Heyeti'ne alınması emrini verdi. Ancak Ökte, gece çalışmalarına uzun süre dayanamayarak Çankaya'dan ayrılacak, müzik hayatını Ankara Radyosu'nda sürdürecekti. 1970 yılına kadar şehirde kaldı. Kendisiyle görüştüğüm 1987 yılının Ocak ayında Erenköy, Edhemefendi Caddesi'ndeki apartıman dairesinde oturuyordu.

KEMAL NİYAZİ

Kemal Niyazi Seyhun (1885-1967) Kadıköy'e bağlı, gönlünce yaşayan bir sanat adamıydı. Batı ve Türk Musikisinde bilgi ve hüner sahibi olarak viyolonsel ve kemençe çalıyordu. Viyolonseldeki hüner ve imkânları kemençeye uygulamaya çalışırdı. Başarılı bir hocaydı. Uzun yıllar Kadıköy Halkevi'nde ders verdi. Musikiye olduğu kadar denize, deniz sporlarına da düşkündü. Güneşte bronzlaşmış bir teni vardı.

Kendisinden ders almak isteyen, günümüzün ünlü kemençe virtüozu Cüneyd Orhon'a «Deniz mevsimi geçsin, öyle başlayalım» demişti. Orhon hocasından çok yararlandığını belirtmektedir.

Sağlam bir gövdeye sahip olan Kemal Niyazi, deniz kadar yürüyüşü de severdi. Kadıköy'den Beykoz'a kadar yürür, dönüşte vapurla Rumeli sahiline geçerek yürüyüşünü Karaköy'e kadar sürdürürdü.

Kimseye minnet etmeyen bağımsız bir sanatçı ruhuna sahipti. Yıllarca Darülelhan'dan aldığı az bir para ile geçinmişti. Kemal Niyazi uzun süre Kadıköy Mühürdar Caddesi'nde, Sular İdaresi'nin karşı sırasında küçük ahşap bir evde oturdu.

Cüneyd Orhon, Üstadın bestelerinden Hicazkâr Saz Semaisi ile Yahya Kemal'in «Gece Leylâ'yı ayın ondördü» diye başlayan «Nazar» şiiri bestesinin, iki şaheseri olduğunu belirtiyor.

FUAD SORGUÇ

«Kadıköylü» diye anılan Tanburî Fuad Bey (1892-1971) Yoğurtçu Köprüsüne girmeden, sol kolda dere kenarındaki ahşap evin birinci katında, dayısı meşhur Hanende Kaşıyarık Hüsameddin Bey de üst katında oturuyorlardı. Ev 1970'de yandı.

Cemil Bey'in talebesi olan Fuad Sorguç'un dinleyenlere göre çok güzel tanbur çalışı vardı. Dayısıyla birlikte, Ahmed Rasim'in saz âlemlerine katılırdı. Onu ilk kez Bursa'daki bir toplantıda dinleyen Mesud Cemil o günkü izlenimini, Haldun Menemencioğlu'na şöyle anlatmıştı:

«Bursa'da Ahmed Rasim'in bulunduğu mecliste genç bir tanburîyi dinlerken şaşırmıştım. Babamı dinliyorum sandım. Meclisin ciddiyet ve nezaketini bir tarafa atabilsem bu gencin ellerine sarılacaktım. Benden bir taksim istediler. Yapamadım. Uzun çeneli, kara kaşlı genç beni susturmuştu.»

Fuad Bey'in çenesi uzun olduğundan «Çene Fuad» lakabı takılmıştı. Memur olarak İstanbul Mezbahası'nda ve Maliye'de çalışmıştı.

MÜNİR NUREDDİN SELÇUK

Ünlü sanatçı Münir Nureddin'in (1899-1981) çocukluk ve gençlik yılları Kadıköy'de geçti. Bu sebeple Kadıköy'le çeşitli ilişkileri vardır. Babası Sadaret Dairesi Amiri Nureddin Bey, Yoğurtçu çayırının

(bugünkü parkın orta kapısının) karşısındaki bir evde oturuyordu. Sinekeman Nuri Bey'in yakın komşusuydu.

Bütün ünlü müzisyenler gibi üstün yeteneği erkenden anlaşılan Münir Nureddin, ilk müzik öğrenimini Kadıköy'de görmüş, Kadıköy Sultanisi'nde okumuş, Fenerbahçe Kulübü'nde futbol oynamıştı. Babası Nureddin Bey onu 1915'de Hünkârimamı'nda Ali Şamil Paşa'nın konağındaki Darülfeyz-i Musiki isimli özel müzik okuluna vermişti. Temel bilgilerini üç yıl gittiği bu okuldan aldı. Sonra zamanın musiki üstadlarından Hafız Ahmed Efendi'den, Hanende Bestenigâr Ziya Bey'den yararlandı. 1917'de Darülelhan'a girdi. İlk kez, halka verilen konserlerde okumaya başladı. Kadıköy'de kurulan Şark Musiki Cemiyeti'ne katıldı. Sesinin güzelliği ve yeni okuyuş tarzı ile şöhrete ulaşıyordu. Bu dönemde adı basına geçmeye başlamıştı. 1923'de Muzıka-i Hümâyun'a hanende olarak alındı. Cumhuriyet'in ilânı üzerine, Riyaset-i Cumhur İncesaz Heyetine çağırıldı. Bu görevde iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Bir plak şirketi ile anlaşarak dört yüz kadar plak dolduracaktı.

Münir Nureddin ilk solo konserini 1930'da Fransız Tiyatrosu'nda vermişti. Bu tür konserlerini son yıllarına kadar sürdürmesine karşılık, gazinolarda okumayacaktı. 1940'lı yıllarda, İstanbul Konservatuvarı İcra Heyetinde görev aldı. Uz ın süre bu heyetin şefliğini yaptı. Koro yönetti.

Besteci olarak sevilmiş ve tutulmuş eserler veren Münir Nureddin, bazı önemsiz filmlerde oynadı. 1950 yılında Fenerbahçe'de, Kalamış Koyuna bakan binalardan birinde, kısa ömürlü bir kulüp açmıştı.

SALÂHADDİN PINAR

Tanburi Salâhaddin Pınar (1902-1960) çok sayıda musiki sanatçısı yetiştiren Üsküdar'da doğdu. Lise öğrenimini İtalyan Ticaret Lisesi'nde yaptı. Musikiye olan yeteneğini önce annesinin yardımıyla geliştirmiş, 1920'de Üsküdar'da bir musiki cemiyetine devam etmişti. Bu yıllardan itibaren sevilen ve tutulan şarkılarını bestelemeye başlayacaktı.

Birinci evliliğini, tiyatro sahnesine çıkan ilk Türk kadını Afife Hanım'la yaptı. Bu dönemde Kadıköy'e yerleştiler. Afife'den ayrıldıktan sonra Fatih'e geçmiş, ailesiyle Nişantaşı ve Taksim'de oturmuştu.

İkinci kez Sabahat Hanım'la evlendi. Artık tanburda ve bestecilikte zirveye ulaşmış bulunuyordu. Çiftehavuzlar semtinde, Cemiltopuzlu Caddesi'nde, ikinci katının köprümsü bir girişi olduğu için «Köprülü Köşk» diye anılan 26 numaralı iki katlı bir ev yaptırmış, ölümüne kadar bu evde yaşamıştı*.

Üçüncü kez Atıfet Hanımla evlenmişti. 1960 yılının 6 Şubat gecesi arkadaşlarıyla Kalamış'da Todori'nin Gazinosu'nda toplanmışlardı. Daha önce bir enfarktüs geçirmiş olan Pınar, kadeh tokuşturmak için ayağa kalkmış ve içemeden düşüp ölmüştü.

1930 sonrası yılların en güzel şarkıları onundu.

ENİSE ve FULYA HANIM'LAR

Kadıköy'de yaşamış, icracı ve müzik öğretmeni olarak tanınmış ve sevilmiş iki kardeştir.

Fatma Enise Can (1896-1975) keman, Emine Fulya Akaydın (1908-1975) piyano çalıyordu. Mısırlıoğlu'ndan Söğütlüçeşme Caddesi'ne inen Elmalıçeşme Sokağı'nın solundaki bir ahşap evde uzun süre oturmuşlardı. Gençliklerinde ve Ali Rıfat Bey'in Başkanlığı döneminde, Şark Musiki Cemiyeti'ne girmiş, kendilerini bu toplulukta tanıtmışlardı. Bağlı bulundukları Rıfat Bey'in, Cemiyetten ayrılarak Türk Musiki Ocağı'nı kurması üzerine bu Derneğe katılacaklardı.

Yakından tanıyanların verdiği bilgiye göre, olgun bir kişiliği olan Enise Hanım iyi keman çalardı. Besteleri de vardı. Çalıştırdığı saz heyetinde bazı Batı müzik aletlerini kullanan Rıfat Bey, memleket havalarında da davula yer vermiş, bu işle Fahri isimli bir genci görevlendirmişti. Enise Hanım'la evlenen ve sonradan (Can) soyadını alan Fahri Bey, Kadıköy vapurlarında sık rastladığımız çok konuşan, nekre biriydi ve kekeme olduğundan konuşması daha da dikkati çekerdi.

Ali Rıfat Bey genç evlilere, güftesini de yazdığı Nihavend makamında (Davul Havası) isimli bir eser bestelemişti. Üç kıtadan oluşan güftenin, Fahri'yi tasvir ettiği anlaşılan ikinci kıtası şöyledir:

Nota, usül, falan filân bir şey sorulmaz.
İstanbul'da bir tanedir, eşi bulunmaz.
Gümbür, gümbür davul çalar hiç de yorulmaz.
Yaşasın, çok yaşasın... Davulcubaşı!

(*) Sanatçının ölümünden sonra Reşid Gören isimli bir zat tarafından satın alınan köşk, Ocak 1987'de varlığını koruyordu.

Saz Heyeti bu havayı çalarken keman susunca, davul gümbürdemeye başlıyor, Rıfat Bey, Fahri'ye değerli eşini ancak davulla susturabileceğini imâ ediyordu.

Fulya Hanım, Batı Müziği dersleri de verirdi. Oğlu Pertev Apaydın, Cemal Reşid Rey'den ders almış, birkaç kez İstanbul Şehir Orkestrasını yönetmişti.

Sanatçılarımız son yıllarında, Çiftehavuzlar'da Tepegöz Sokağı'nda bahçeli ve tek katlı bir evde oturuyorlardı. Fulya Hanım, oğlunun çalıştığı Belçika'da ölmüş, cenazesi İstanbul'a getirilmişti.

Bir Hıristiyan aileden dünyaya gelen bu kardeşler, müzik yoluyla yaklaştıkları Türk-İslâm kültüründen feyiz alarak İslâm dinini kabul etmişler, içtenlikle İslâm Tasavvufuna da ilgi göstermişlerdi.

NEVESER KÖKDEŞ

Mabeyinci Hurşid Bey'in kızı, Bestekâr Muhlis Sabahaddin'in kardeşi olan Neveser Kökdeş (1904-1962) benzerleri gibi çocukluğunda musikiye başlamış, 12 yaşında bir polka bestelemişti. Bir ara Dame de Sion Okulu'na gitmişti. Kadıköy'de Moda Caddesi'nden sağa açılan sokaklardan birinde oturuyordu. Besteleri önce radyolardan duyulmuş ve halk arasında tutulmuştu. Sabahaddin Volkan'ın anlattığına göre, Neveser Hanım'ın sık eser vermesini isteyen bir arkadaşı ona erkek ağzından aşk mektupları yazmış, bunun besteci üzerinde etkisi görülmüştü.

Kadıköy'de ölerek, Karacaahmed Mezarlığı'na gömüldü.

HALİL CAN

Neyzen Halil Can Bey'i, Refi Cevad Ulunay'ın Cevizli civarında minyatür bir çiftlik olan bahçesinde tanımıştım. Ulunay toprağından Halil Can'a bir evlik yer vermiş, o da bir iki işçinin çalıştığı küçük evin başında bulunuyordu. Arada bir gelip sohbetimize katılıyor, masanın üzerindeki ney'ini alıp bir iki makam gösteriyor, sonra yine inşaatın başına dönüyordu. Ben de içimden şunu tam üflese ne olur diyordum.

Halil Can'ın (1905-1973) mesleği askerî eczacılıktı. Yarbaylıktan emekliye ayrılmıştı. Mevleviydi. İyi ney çalıyor, ders verecek derecede musiki bilgisine sahip bulunuyordu. Zengin anıları vardı. Sohbeti tat-

lıydı. Son yıllarını Erenköy'de geçirdi. Burada az sayıdaki seçkin öğrencilerine musiki dersi veriyordu.

OSMAN NİHAD AKIN

Kadıköy'ün ünlü yazarı Ahmed Rasim'in kızının oğlu olan Osman Nihad (1905-1959) Kadıköy'de uzun süre yaşadı. Süreyya Sineması'nın yanındaki sokaktan inince karşıya gelen Canan Sokağında ailesiyle birlikte oturuyordu.

Ahmed Rasim'in muhitinde doğup yaşamak bir çocuğu, yazar veya bestekâr olmaya hazırlayabilirdi. Osman Nihad bu iki yeteneği de kazanmış, bestekârlığı yazarlıktan daha ileriye götürmüştü. Ünlü dedenin çevresinde zaman zaman musiki ustaları toplanıyor, saz âlemleri yapılıyordu. Bu ortamda yetişen küçük Nihad, Leon Hancıyan Efendi'den yararlandı. Çok genç yaşta bestelediği Sûzinak makamından «Ne müşkülmüş seni sevmek, sana yâr olmak» şarkısının kendi eseri olduğuna dedesini güç inandırmıştı. Sanatını ilerleterek güzel şarkılar besteledi. Sesi de güzeldi.

Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirmiş, Deniz Ticaret Okulu'nda ders veriyordu. Dedesi gibi o da akşamcıydı ve çoğunlukla Beyoğlu'nda Degüstasyon'da içerdi. Son yıllarında Arnavutköy'de oturuyordu. «Niçin evinde, denize karşı içmediğini» soran arkadaşı Necdet Cici'ye «Rakı meyhanede içilir!» cevabını vermişti.

Genç denecek yaşda öldü.

HALUK RECAİ

1926-1928 yıllarında Kadıköy Ortaokulu'nda okurken, iki sınıf arkadaşımızın geleceğin iki saz üstadı olacağını nereden bilirdik. Bunlardan birincisi daha önce anlattığım İzzeddin Ökte, ikincisi Haluk Recai idi. Bu iki sınıf arkadaşı, o tarihe kadar Tanburî Cemil Beyin hakim olduğu tanbur ve kemençeye, onu taklide yönelmeden yepyeni bir söyleyiş getireceklerdi.

(1912-1972) tarihleri arasında yaşayan Haluk Recai'nin asıl adı Haldun'dı. Menemencioğlu ailesine mensuptu. 14-15 yaşında iken bile son derece nazik, duygulu bir gençti. Eski bir Kadıköylü olarak Acıbadem'de oturuyordu. Yüksek Ticaret Okulu'nu bitiren Haluk Recai, bir süre banka memurluğu yaptı. Bu görevden ayrıldıktan sonra hayatını musikiye vermişti. Önce keman çalarken, 1932'de kemençeye

başladı. Ses sanatçısı olarak Ankara Radyosu'na girdi. 1950'de İstanbul Radyosu'na kemençe sanatçısı olarak atandı. 1971'de emekliye ayrıldı. Bir yıl sonra öldü.

Değerli bir Müzikoloğun ifadesine göre, Haluk Recai'nin kemençe sanatındaki yüksek mahareti zamanında yeteri kadar anlaşılamamıştı. Bu sanatçının saz aletleri yapmak hüneri de vardı.

Kadıköy'de bir süre oturduğunu bildiğimiz müzisyenler vardır:

Tanburî Faize Hanım'ın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yeldeğirmeni'nde Duatepe Sokağı'nda bir ahşap evde oturduğunu biliyorum. II. Abdülhamid'in gözde mabeyincilerinden Faik Bey'in kızı ve Fahire Fersan Hanım'ın Ablası olan Faize Ergin (1894-1954) görkemli bir konakta büyümüş, eğitim görmüş, Tanburî Cemil, İsmail Hakkı Beylerden, Hafız Hüsnü Efendi'den musiki dersleri alarak iyi bir tanburî ve besteci olarak yetişmişti. Bestelerinden Şedaraban makamında «Bade-i vuslat içilsin kâse-i fağfûrdan», Nihavend makamında «Kız sen geldin Çerkeşten — Pek güzelsin herkesten» hâlâ söylenen şarkılarındandır. Faize Hanım, Ruhi Bey isimli bir devlet memuruyla evliydi. Bazı şarkılarının sözlerini eşi yazmıştır. Akşamları oturdukları sokaktan geçerken, pencerenin önünde eşiyle demlendiklerini görürdüm. Belli içmeye düşkünlerdi. Bolluk içinde doğup büyüyen bu hanımın, ileri yaşında yoksulluğa düştüğü bilinmektedir.

Duatepe Sokağı'nda Tanburî Fahri isimli görünüşe göre kalender bir sanatçı da otururdu. Meşhur Kemanî ve Besteci Sadi Işılay (1898-1969) da bir süre Kadıköy'de oturmuştu.

Burada, 1920'li yıllarda Kadıköy'de yaşayan ve bir halk sanatkârı olarak gazino ve sahnelerde görülen Bülbül Kenan'ı anmak isterim. Bülbül Kenan'ın ilginç bir mahareti vardı. Bir faslı, bir makamı peşrevinden saz semaisine kadar ıslıkla çalıyordu. Ama ne çalış, şevk ve nefes dolu. Kimdi, nasıl yetişmiş, hayatı nasıl sona ermişti, bilmiyoruz. Belki eski gazete ve dergilerde hakkında üç, beş satır yazı çıkmıştır.

Günümüz musiki sanatçılarından Kadıköy'le ilişkileri olanlara gelince: Kadıköy'de doğmuş, yaşamış veya başka bir yerde doğmuş, Kadıköy'de yaşamış sanatçı çoktur. Ünlü keman üstadı ve besteci Cevdet ÇAĞLA (1900 - 1988) Kadıköy'de doğmuş ama hiç oturmamıştır. Topkapı Sarayı Muhafızı Rıza Paşa ile evli bulunan teyzesi, bu yüzyılın başında Acıbadem'de oturuyordu. Annesi, kardeşinin evinde

misafir bulunduğu sırada Cevdet'i dünyaya getirmişti. Babası Topçu Yarbayı Eşref Bey ressam ve müzisyendi. Annesinin de müzikle ilgisi vardı. Tophane'de oturuyorlardı. Küçük Cevdet aileden aldığı yetenek ve beceriyi, Cihangir Yokuşunda oturan Musullu Âma Osman Efendi' nin dersleriyle ilerletti. Bebek Frerler Okulu'na giderken bu yetenek Batı Müziği alanında gelişecekti.

1916'da Hükümet tarafından Batı Müziği tahsili için Berlin'e gönderildi. 1918'de döndü. Bu dönemde uzun yıllar Beykoz'da oturmuşlardı. Türk Musikisine dönüş yapan Cevdet Çağla, kısa zamanda Darüttâlim Musiki Cemiyetinin birinci kemanı olmuş ve on beş yıl bu kuruluşta çalışmıştı. 1938'de Ankara Radyosu'na girdi. 1950'de İstanbul Radyosu Müzik Yayınları Müdürlüğüne atandı. 1965'de emekliye ayrıldı.

YESARÎ ASIM ARSOY, 1900'de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Selânik'in Drama Kazasında doğdu. Ailesiyle Adapazarı'na göç etmişlerdi. Musiki çalışmalarına 1917'de bu şehirde başladı. Üç yıl sonra İstanbul'a gelip yerleştiler.

Yesarî Asım, Cumhuriyet döneminin bir yarım yüzyıllık bölümünde, şarkı türünün eski veya çağdaşı ustalarından birinin etkisinde kalmadan yeni bir çığır açmış, beste ve okuyuş bakımından kendine özgü bir üslup getirmiştir. 200'den fazla bestesi vardır. Yesarî Asım'ın bir dinleyici bakışıyla özellikleri, önce şarkılarının sözlerini —bir kaçı hariç— kendi yazmış olmasıdır. İstisnalardan biri, Kürdilî Hicazkâr makamından bestelediği Şükûfe Nihal Hanım'ın,

Akşamlar, ufuktan süzülüp gittiğin andır.
Dağlandı gönül, ateş-i aşkın ne yamandır.

güftesidir. Gazino çalışmalarına girmemiş, otuz üç yıl Kolombiya Plak Şirketi'ne bağlı kalarak eserlerini bu yoldan yayınlamıştır.

Yesarî Asım, zamanında Türk Musikisine önemli bir yaşama ve gelişme alanı açan radyo çalışmalarına da istekli görünmemiştir. Mesud Cemil'in daveti üzerine İstanbul Radyosuna öğretmen-sanatçı olarak girmiş, Mesud Cemil'in Bağdad'a gitmesi üzerine Nevzad Atlı'nın davetiyle bu çalışmalarını bir süre daha sürdürdükten sonra görevinin besteciliğine engel olduğunu düşünerek Radyodan ayrılmıştır.

Yesarî Asım, otuz yıl kadar Fatih bölgesinde kiracı olarak bir kaç

ev değiştirmişti. Bu arada Erenköy'de Hacıhakkı Sokağı'nda bir arsa almıştı. 1950'de bu arsaya yaptırdıkları binaya taşındılar. 1975'de ev satıldı. On yıl sonra, kendi ifadesine göre bir dost gönlünün kerametiyle yine Erenköy'de Arsan Sokağı'nda bugün oturduğu daireyi satın alacaktı.

İstanbul'un çeşitli semtleri üzerine şarkı güfteleri yazan ve besteleyen Asım Bey'in Kadıköy ve Banliyösü için yazılmış güftesi yok gibidir. Hicaz Makamı'ndan,

Geçen hafta Kızıltoprak yolunda,
Seni gördüm bir kız vardı kolunda,

şarkısı, Kızıltoprak için yazılmış belki tek güftedir.

Tarihî rebap sazını maharetle yaşatan SABAHADDİN VOLKAN (doğumu: 1909) şöyle böyle altmış yıldan beri Kadıköy ve Banliyösünde oturmaktadır. O da 7-8 yaşında musikiye başladı. Önce keman çalıyordu. Nail Ökte'den eserler geçti. 1925'de rebaba gönül verdi. Bu sazın son üstadlarından Mustafa Sunar'dan ders aldı. 1952-1974 yılları arasında beş, altı saz ve ses sanatçısı ile «Rebabdan Sesler» adı altında bir grup kurarak İstanbul radyosunda okuyup çalmışlardı.

Eski Kadıköylü MUZAFFER İLKAR (doğumu: 1910) küçük yaşta Kadıköy Şark Musiki Cemiyeti'ne girerek bu kuruluştaki değerli hocalardan feyzalmıştır. 1930'lu yıllarda Mühürdar Caddesi'nin, Muvakkithane Caddesi ile birleştiği yerde ve sağ köşede bir kurukahveci dükkânı işletti. Musiki hayatında sesi ve besteleriyle beğenilen bir sanatçı oldu. Ankara Radyosu, Türk Musikisi Yayınları Müdürlüğü'nde bulundu*.

Ses sanatçısı ve Galatasaray'ın ünlü futbolcusu NECDET CİCİ 1913'de Kadıköy'de Vişne Sokağı'nda 33 No.lu evde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmişti. Ailesi, evi 4000 liraya satınca, Bahariye Caddesi'ne paralel Canan Sokağı'na taşınmışlardı.

Necdet Cici, musikinin yaşadığı bir aile muhitinde yetişmiş ve etkilenmişti. Dedesi şarkı söyler, annesi ud çalardı. Galatasaray Lisesinde okurken futbola merak sarmış, Galatasaray Kulübü'nün birinci takımında oynamaya başlayınca kendisini tam olarak müziğe verememişti.

(*) Bu satırların yazılmasından sonra 22.2.1987 günü vefat etti.

1937 yılında Münir Nureddin'i tanıması, futbol hayatı sona ererken yeni bir şevkle musikiye bağlanmasına yol açacaktı. Bu tarihde İstanbul Konservatuvarında görevli bulunan Münir Nureddin, ona özel ders vererek klasik eserleri geçmişti. Ayrıca Enise ve Fulya Hanımlardan da ders aldı. 1950'de İstanbul Radyosu'na girdi. On yedi yıl solo şarkı söyledi. 1967-1977 yılları arasında koro çalışmalarına katıldı.

Kanunî, Türk Musikisi Uzmanı ve Dergi Yayıncısı ETEM RUHİ ÜNGÖR 1922'de İstanbul'da doğdu. Kırk günlük iken Kadıköy'e getirildi. Ailesi ilk olarak Mühürdar'a yakın Güneşlibahçe Sokağı'ndaki bir eve yerleşmişti. Sonra 14 yıl Yeldeğirmeni'nde, 18 yıl Caddebostan'da kaldılar. Şimdi dört yıldan beri Hünkârimamı semtinde sahibi olduğu dairede oturmaktadır.

Etem Üngör'ün kalbine küçük yaşta musiki sevgisi düşmüş, hayatına bu sevgi yön vermiştir. Memurluk yaparken devam ettiği İstanbul Konservatuvarı Türk Musikisi bölümünü 1955'de bitirdi. Kadıköy Halkevi'nde 1950'den sonra kurulan Türk Musikisi Kolu Başkanlığında bulundu. İleri Türk Musikisi Konservatuvarında 1952-1966 arasında icracılık, kanun ve nazariyat öğretmenliği yaptı. 1957-1962'de Bursa 'Arel Konservatuvarı'nda aynı görevi sürdürdü.

Etem Üngör'ün önemli bir hizmeti, merhum Sadeddin Arel'in 1948'de tesis ettiği «MUSİKİ DERGİSİ»ni 1960'dan günümüze kadar yayınlamış olmasıdır. Bu dergide çıkmış çok sayıda araştırma ve incelemeleri bulunduğu gibi basılmış veya basılacak kitapları vardır.

Kemençe Virtüozu ve Müzikolog CÜNEYD ORHON 1926'da Üsküdar'da doğdu. Çok yönlü bir sanatçı olarak 1949'da Güzel Sanatlar Akademisi'nin İç Mimarî Bölümünü bitirmişti. Fotoğrafçılıkda da hüner sahibiydi. İlk kemençe derslerini, bügün hayranlıkla andığı Kemal Niyazi Ceyhun'dan almıştı. Bir süre Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde, bir süre de Sadeddin Arel'in çevresinde çalışmalarını sürdürdü. Usta bir kemençeci olmakla yetinmeyerek Türk Sanat musikisinin nazariyet bölümünde dikkatli ve sebatlı bir çalışma ile müzikolog unvanına lâyık bir bilgi seviyesine ulaştı. Bu durumu kısa zamanda Radyo İdaresi, TRT, İstanbul Konservatuvarı gibi kuruluşlarda idarî veya öğretici görevlere çağırılmasına vesile oldu. Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Musikisi Araştırma ve Değerlendirme Komisyonunda çalıştı. Bu Bakanlığın yayınladığı «Türk Musikisi Klasikleri» külliyatının hazırlanmasına katıldı. Halen, Teknik Üniversite Türk Musikisi Konservatuvarında Öğretim Üyesidir.

1960'da Kadıköy'de Mühürdar'a yerleşen Cüneyd Orhon, şu satırların yazıldığı tarihde (1987) Bostancı'da oturmaktadır.

Tanburî SADUN AKSÜT 1935'de üç yaşında iken Kadıköy'e getirilmişti. Yeldeğirmeni'nde bu adı taşıyan sokaktaki bir eve yerleştiler. Babası eski valilerden Ali Kemalî Aksüt'ün telif ve tercüme eserleri vardır.

Ali Kemalî Bey 1940'lı yılların başında Uzunhafız Sokağı'nda rıhtıma inerken sağ kolda sahip olduğu arsaya 3,5 katlı bir apartıman yaptırmıştı. Bina arsasıyla birlikte 12.500 liraya mal olacaktı. Bu bina 1968'de satılınca Sadun Aksüt Beyoğlu tarafına taşındı.

İlk tanbur derslerini Laika Karabey'den alan Aksüt, 1949'da Üsküdar Musiki Cemiyeti'ne girerek Yönetici Emin Ongan'dan yararlanmış, nihayet bir yıl kadar devam ettiği zamanın Tanbur Üstadı İzzeddin Ökte'nin dersleriyle bu sazda kemale ulaşmıştır. Ayrıca bestekârlığı ve Türk Musikisine aid inceleme ve yayınları vardır.

BATI MÜZİĞİ SANATÇILARI

III. Selim'in hayatına mal olan (Nizam-ı Cedid) denemesinden sonra ülkemizde ilk Batılılaşma hareketlerini başarı ile uygulayan II. Mahmud kavuk, kürk ve entariyi çıkartarak Batı örneği elbise giydirtmiş, Harp Okulu'nu, Tıbbiye'yi tesis etmişti. Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra ilk Askerî Bando'yu kurdurtarak 1828'de bu kuruluşun başına İtalyan Giuseppe Donizetti'yi getirmiş, kendisine paşalık rütbesini vermişti. Bu girişim, yalnız bir bando kurulmasıyla kalmayacak, Türkiye'nin Batı Müziği türünde ilk okulu olan Muzıka-i Hümâyun'un ve ardından Abdülmecid ve II. Abdülhamid devirlerinde Saray Orkestrasının tesisine ve geliştirilmesine imkân sağlayacaktı.

ZATİ ARCA

Muzıka-i Hümâyun'un yetiştirdiği başarılı müzisyenlerden Miralay (Albay) Zati Arca (1863-1951) Ülkemizde çok sesli müziğe gönül vermiş ilk sanatçılarımızdan biridir.

1873'de çocukken Muzıka-i Hümâyun'a verildi. Guatelli Paşa'dan armoni, d'Arenda Paşa'dan* piyano dersleri aldı. Önce keman ve flüt çalmaya çalışmış, sonra klarinetde karar kılarak, devrinde bu aletin üstadı sayılmıştı. II.Abdülhamid döneminde Saray'da kurduğu ve çalıştırdığı 60 kişilik koro çok beğenilmişti. Batı müziğini seven Padişah'ın takdirini kazanarak rütbesi miralaylığa kadar yükseltildi. «Umum Muzıkalar Müfettişi» oldu. 1918'de Bando şefliğine getirildi.

(*) Guatelli ve d'Arenda Paşalar, Muzıka-i Hümâyun'un gerçekten ehliyetli ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiş iki öğretmenidir. İtalyan asıllı Guatelli Abdülmecid, İspanyol asıllı d'Arenda ise II. Abdülhamid devrinde Saray hizmetine alınmışlardı. Her ikisi de padişahların takdirini kazanarak paşalık rütbesine nail olmuşlardı.

1924'de emekliye ayrılan Zati Bey, yirmi yıl kadar okullarda müzik öğretmenliği yapacak, ayrıca özel olarak keman ve piyano dersleri verecekti. Okullar için ilk müzik kitaplarını yazdı. Son olarak 1930'lu yıllarda Erenköy Kız Lisesinde müzik öğretmeniydi.

Zati Bey, şehir dışında yaşamayı seven bir kişi olmalı ki Suadiye'nin pek tenha olduğu, trenden başka vasıtası bulunmadığı yıllarda, bugünkü isimleriyle Mücahid, Pembegül ve Okul Sokakları arasında dokuz dönümlük bir arazi almış, burada dokuz odalı ahşap bir köşk yaptırmıştır. 1908 Meşrutiyeti ilân edildiği zaman henüz inşa halinde olan köşk, 1970'li yılların sonunda yıktırılarak parsellenen arazisinde altı bina yapılacaktı. Bu binalardan iki apartıman, Zati Beyin adını taşımaktadır.

OSMAN ZEKİ ÜNGÖR

Mütareke dönemine rastlayan çocukluğumda, bir gün Gülhane Parkı'nda düzenlenen büyük bir müsamereye götürülmüştüm. Görkemli bir çadırda, üyeleri fesli, üniformalı Mabeyin-i Hümâyun Orkestrasını ilk ve son defa görmüştüm. Orkestra Şefi Zeki Beydi. İstiklâl Marşımızın bestecisi olan Zeki Bey, daha sonra Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefliği'nde bulunacaktı.

Osman Zeki Üngör (1880-1958) çocuk denecek yaşta Muzıka-i Hümâyun'a verilmişti. Bu kuruluşun yabancı öğretmenlerinden Vondra Bey'den keman, d'Arenda Paşa'dan nazariyat dersleri aldı. Takdir edilen bir kemancı olarak hızla terfi etti. Saray Müzik Topluluğu'nun bir senfoni orkestrası seviyesine yükseltilmesine çalıştı. 1917'de Orkestra Şefliğine atandı. Birinci Dünya Savaşı'na rastlayan bu yıl içinde orkestra ile müttefik devletlerin merkezlerini ziyaret ederek konserler verdi. Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara'ya göç eden Saray Müzik Topluluğu'nun başına getirildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Ankara'da çok sesli Batı Müziği öğretimi konusunda olumlu çalışmaları görülmüş. 1924'de Musiki Mektebinin, daha sonra Devlet Konservatuvarı'nın kuruluşuna öncülük etmişti. 1933'de kendi isteği ile emekliye ayrıldı. İstanbul'a gelerek önce Taksim'de bir yer edinmiş, sonra onu satarak Moda'da Fazlıpaşa Sokağı'nda, güzel bahçeli, kâgir iki katlı bir ev satın almıştı.

XIX. Yüzyılda İstanbul'a yerleşmiş İngiliz, İtalyan ve başka yabancı işadamlarının tercihli semti olan Moda'da Nomiko isimli bir İtalyan zengini, yedi çocuğu için birbirlerine benzeyen yedi kâgir ev

yaptırmıştı. Zeki Bey'in aldığı ev bunlardan biriydi. Bu yedi evden bugün Nenehatun Sokağı'nda anaokulu olarak kullanılan yapı hayatta kalmıştır.

Bu evde ölen Zeki Bey'in varisleri, binayı yıktırtarak yerine onun adını verdikleri 1 kapı numaralı apartımanı yaptıracaklardı.

Zeki Bey'in çocukları, İstanbul'un tanınmış avukatlarından Beraat Zeki Hanım'la Ünlü Müzisyen Ekrem Zeki Ün Bey'dir.

EKREM ZEKİ ÜN

Zeki Bey'in oğlu, 1910 da doğdu. Babasından keman dersi alarak müziğe başladı. 1924'de devlet tarafından Paris'e gönderildi. Ünlü Fransız öğretmenlerden ders aldı. İlk bestelerini 1928'de Paris'de yaptı. İki yıl sonra «Ecole Normale de Musique»i bitirdi. Yurda dönünce Musiki Muallim Mektebine keman öğretmeni olarak atandı. Cumhurbaşkanlığı Orkestrasında solist ve şef olarak görev yaptı. 1934'de İstanbul'a yerleşerek Piyanist Verda Hanım'la evlendi. Ekrem Zeki Bey İstanbul'da da öğretmen ve icracı olarak geniş faaliyet göstermiştir. Atatürk Eğitim Enstitüsünde uzun yıllar ders vermiş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Besteleri ve kitapları vardır.

24.3.1987'de yurt dışında öldü.

VERDA ÜN

1919'da Moda'da doğdu. Maliyeci Kâzım Bey'in kızıdır. İlk piyano derslerini İtalyan öğretmen Adinolfi'den aldı. Sonra Ferdi Statzer'le çalıştı. 1943-1976 yılları arasında İstanbul Konservatuvarında piyano öğretmenliği yaptı. Uzun yıllar eşi Ekrem Zeki ile birlikte çalışmış, konserler vermiştir.

EMİNE EREL

Yarım yüzyıldan beri Kadıköylü olan değerli müzisyen Emine Erel 1910'da Almanya'da doğmuş, müziğe on yaşında başlamıştı. Hamburg Şehiri Konservatuvarı'nı bitirdi. Zamanının tanınmış öğretmenlerinden ders almıştı. 1933'de Almanya'da tanıştığı Doktor Muhiddin Erel ile iki yıl sonra İstanbul'da evlendi. Müşterek hayatları —birkaç yıl hariç— hep Kadıköy'de geçti. Önce Mühürdar'da bir daireye kiracı olarak yerleşmişlerdi. 1939'da satın aldıkları Hacışükrü Sokağı'ndaki üç

katlı, kâgir evde 35 yıl oturdular. 1974'de Moda sahili'nde Grup Apartmanında, denizin kucakladığı bir daireye yerleştiler. Profesör Muhiddin Erel 1986'da vefat etti. Suna ve Sevin adını verdikleri iki kızları olmuştu. Suna Erel (Doğumu: 1941) bilindiği gibi günümüzün tanınmış müzisyenlerindendir.

Emine Erel'in müzik hayatına gelince, İstanbul'a gelişinden kısa süre sonra viyolonist olarak yoğun bir çalışmaya girecekti. Henüz İstanbul'da şehir orkestrası kurulmamıştı. Önce Cemal Reşid'in kurduğu topluluklarda çalıştı. Çeşitli yerlerde verilen konserlere katıldı. Türkiye'ye gelen Liko Amar'ın Kuarteti'nde çaldı. İstanbul Radyosu'nun açılmasıyla uzun süre bu kuruluşun Oda Müziği topluluğunda görev aldı. 1944'de Konservatuvarda öğretmenliğe getirilmiş ve Cemal Reşid'in kurduğu Filarmoni Orkestrasına katılmıştı. Dört yıllık bir çalışmadan sonra Konservatuvardan ayrılarak 1973 yılına kadar Orkestrada görev yapmıştır.

ÖMER REFİK YALTKAYA

Piyanist ve Müzik Öğretmeni Ömer Refik Yaltkaya'nın (1907-1973) küçük yaşta öğrendiği piyanoyu, zamanımızda en iyi çalanlardan biri olduğu belirtilmektedir. 1929'da Robert College'in mühendislik bölümünü bitirmiş, öğrenimini Amerika'da sürdürmüştür. İstanbul Belediyesi Konservatuvarında on yıl piyano öğretmenliği yaptı. Tekel Genel Müdürlüğü'nde bulundu.

Yaltkaya, Celâl Bayar'ın oğlu Refi Bayar'ın dul eşiyle evlenmişti. Bu ailenin Çiftehavuzlar'daki köşkünde bir süre oturmuştur.
1960'da İsviçre'ye yerleşmişti.

NURETTİN ŞAZİ KÖSEMİHAL

Sosyoloji Profesörü ve Müzisyen Nurettin Şazi Kösemihal (1909-1972) İstanbul'un ünlü diş hekimlerinden Halid Şazi Bey'in oğludur. Kızıltoprak'da doğdu. Çocukluk yıllarını, babasının Erenköy Fırın Sokağı'ndaki evinde geçirdi. Annesinin babası Mahmud Hakkı Paşa'nın Feneryolu'nda, Fenerliahmed Sokağı'ndaki köşkünde de bir süre oturdu. Deniz Harp Okulu'nu bitiren Nurettin Şazi askerlikten ayrılarak Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Sosyoloji bölümünde okumuş, meslek olarak sosyoloji bilim dalını seçmişti. 1944'de bu Fakülteye Doçent 1961'de Profesör olacaktı.

Küçük yaşta keman çalmaya başlayan Nurettin Şazi, müzik çalışmalarını amatör olarak ömür boyu sürdürdü. 1937'de evlendiği Musiki Muallim Mektebi mezunu öğretmen Bedia Varınca Hanım'ın da müzisyen oluşu, bu çalışmaları daha da güçlendiriyordu. 1944'de Sosyoloji Doçentliği sınavını kazanması üzerine aile İstanbul'a gelerek Moda Caddesi'nde Bulgurlu Apartımanının bir dairesine yerleşti. Bu tarihden sonra müzik hayatlarının en hareketli dönemi başlayarak kurdukları Kuartet on beş yıl çalacak, konserler verecekti. Toplulukta Bedia ve Nurettin Şazi keman, Adnan Benk alto, Seyfeddin Yenel viyolonsel çalıyordu. 1961'de Moda'da Atıfet Sokağı'nda 20 numaralı apartımanın bir dairesini satın almışlardı. Bedia Hanım bugün de bu dairede oturmaktadır.

Kösemihal'ın 1945'de Kadıköy Halkevi'ndeki bir konseri hakkında bilgi veren Müzik Eleştirmeni Fikri Çiçekoğlu «Nurettin Şazi'nin birçok profesyonel yay sanatçısını imrendirecek kudrette amatör bir viyolonist olduğunu» belirtmektedir.

İDİL BİRET AİLESİ KADIKÖY'DE

Sayın Bedia Kösemihal'ın İdil Biret'in Kadıköy'le ilişkileri hakkında verdiği bilgiyi buraya aktarıyorum.

Nurettin Şazi ile İdil'in anne tarafı arasında bir akrabalık vardı. Harika Çocuk Ankara'da dünyaya geldiği zaman ilk görmeye koşan Nurettin Beyle Eşi olmuştu. Çocuğun yetişme döneminde sürekli ilgi gösteren Kösemihal, Paris'deki öğrenim döneminde onu görmüş, birlikte resim çektirmişlerdi. İdil çocukluk ve genç kızlık yıllarında yaz tatillerini, fırsat buldukça Kösemihal ailesinin Moda'daki dairesinde veya Tuzla'daki yazlık evinde geçirirdi. Biret ailesinin Kadıköy'le ilişkisine gelince, babasının Mühürdar'da, anneannesinin Moda'da evi vardı. Bir İstanbul Hanımefendisi olan anneanne Alaturka Musikiyi iyi bilir, piyano çalardı. Annesi Leman Hanım ise Batı Müziği öğrenimi görmüştü. Leman Biret bugün, Moda'da Atıfet Sokağı'nın sol köşesindeki Ufuk Apartımanının bir dairesinde oturmaktadır.

LEYLÂ PAMİR

Piyanist ve Müzikolog Leylâ Pamir, Jeoloji Bilgini Hamid Nafiz Pamir'in kızıdır. 1931'de doğdu, çocukluk yılları Bebek'de geçti. Sadrazam Ahmed Arifî Paşa (1830-1895) annesinin büyükbabası oluyordu.

Bebek'de yakın zamana kadar duran kırmızı tuğlalı Arifî Paşa Yalısı'nı, Büyükannesi Leylâ'ya vermişti. 1961-1962 yıllarında yalının yıktırılarak yerine Hisar apartımanının yapılması Leylâ Hanım için büyük üzüntülere yol açacaktı.

Annesi rahatsız olduğundan bir Alman mürebbiye tarafından büyütülen Leylâ, çocukluğunda yaz mevsimlerini Moda'da eskiden meşhur Mano veya Mühürdar'da Şano Pansiyonu'nda geçirmişti. Alman Okulu'nda okumuş, savaş yıllarında okulun kapanması üzerine Amerikan Koleji'nden mezun olmuştu. Piyanoya küçük yaşda başladı. Ferdi Statzer ve Madam Vasko ile çalıştı. 1964'de Hamburg'da Piyano Ustalık Kurulu'ndan sertifika aldı. Alanında sürekli çalışan Leylâ Pamir, piyano öğretiminde uyguladığı metodla başarılı olmuş, çalışmalarını yurt dışında da sürdürmüştür.

Kadıköy'le ilişkisine gelince, 1955'de Haldun Taner'le evlenmesi üzerine yerleştikleri İleri Sokağı'ndaki bir dairede sekiz yıl oturacaklardı. Daha sonra Mühürdar'da denize karşı Bağcı Apartımanına taşındılar. Evlilikleri 1968'de sona erdi. Leylâ Pamir 1974'de Moda Devriye Sokâğı'nda, Cimcoz Apartımanında aldığı dairede oturmakta ve müzik alanındaki çalışma ve araştırmalarını sürdürmektedir.

Eserleri arasında 1981'de yayınladığı (Müzikte Yaratıcının Gücü) 1984'de yayınladığı (Çağdaş Piyano Eğitimi) vardır.

AYŞEGÜL SARICA

Dünyaca tanınmış piyano virtüozu *Ayşegül Sarıca, 1935'de* Moda'da doğmuştur. II. Abdülhamid'in mabeyincilerinden Doktor Arif Paşa'ın oğlu Hasan Beyin kızı olan Sanatçının, baba evi Moda Caddesi'ndeki Arif Paşa Konağıdır. Küçük Ayşegül Moda İlkokulunu, sonra High School'u bitirdi. Altı yaşında müziğe başlamıştı. İstanbul Konservatuvarı'nda Ferdi Statzer'in öğrencisi olarak yetişti. 1951'de Paris Devlet Konservatuvarını bitirdi. 1959'da düzenlenen uluslararası «Marguerite Long - Jacques Thibaud» yarışmasında «Paris Şehri Ödülü»nü kazandı.

1971'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kendisine «Devlet Sanatçısı» unvanı verildi. Üç yıl sonra Fransız hükümeti tarafından da bir unvanla ödüllendirildi. Sanat hayatında Avrupa, Asya ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde konserler, resitaller vermiş, uluslararası festivallere katılmıştır.

1963'de Profesör Nejad Diyarbekirli ile evlenen Ayşegül Sarıca'nın Osman ve Zeynep isimli iki çocuğu vardır. Moda'da Kalamış Koyu'na bakan «Manzara» apartımanında oturmaktadır.

ÇAĞDAŞ MÜZİKÇİLER

Ülkemizde Çağdaş Müziğin öncülerinden ve bu türdeki hüner ve ehliyetlerini bugün yaşadıkları Amerika'da da başarıyla sürdüren Bülend Arel (Doğumu: 1919) ve İlhan Mimaroğlu (Doğumu: 1926) yurt dışına çıkmadan Moda'da oturmuşlardı.

Hanım Ressamlarımızdan Müzdan Arel'in oğlu olan Bülend Arel, Modabostanı Sokağı'nda oturuyordu. Bir sanatçımızın musikide «Süper Avant-Garde» olarak tanımladığı Bülend Bey, kendisini Amerika'da kabul ettirerek bir ekolün kurucusu olmuştur. Son kez bir Rus Müzikoloğu ile evli bulunuyordu.

İlhan Mimaroğlu, 1940'lı yılların sonunda Moda İskele Caddesi'nde bugün yerinde bir banka şubesi bulunan Erdem Buri'nin evinde oturmuştu. 1955'de kazandığı burs ile Amerika'ya giden Mimaroğlu Columbia Üniversitesi'nde eğitim görmüş, elektronik müzik tekniği ile çalışarak bu türde eser vermiştir.

FARUK YENER

Eski Kadıköylü Faruk Yener (Doğumu: 1923) çocukluğunda ya müzisyen, ya kaptan olmak istiyordu. Piyano dersi aldı. Hayat şartları konservatuvara girmesine imkân vermedi. Fakat güçlü bir arzu ve gayretle müzik bilgisini ilerletti. On yedi yaşında müzik yazarlığına başladı. Bundan sonra bu alandaki bilgi aktarmasını sözlü ve yazılı olarak günümüze kadar sürdürecekti. Gramofon devri sona erip de ülke çapında radyo devri başlayınca her gün birçok müzik parçasının yayınlanması, bu alandaki kültür yetersizliğimizi hemen su yüzüne çıkaracaktı. Bu sebeple Ankara Radyosunda, Türk ve Batı Müziğine aid öğretici nitelikte konuşmalara yer verilmişti. 1944'de Ankara Radyosu'na giren Faruk Yener, İstanbul Radyosu Diskotek Şefliğine ve Proğram Müdürlüğü Vekilliğine getirilince Batı Müziği konusunda aydınlatıcı konuşmalarına başlayacak, önce tanınmış operaları anlatacaktı.

Mikrofonik bir sesi, tatlı bir anlatışı vardı. Bu vasıflarıyla, seçtiği konuları her sınıftan dinleyiciye hiç sıkmadan anlatmasını biliyor-

du. Bunun delili, 38 yıldan beri bu konuşmaları sürdürebilmesidir. Sekiz yıldan beri Her Plağın Hikâyesi Var proğramını sürdüren Faruk Yener, ömür boyu kazandığını harcayarak zengin bir kitaplığa ve plak koleksiyonuna sahip olmuştur.

Kitap halinde çıkan eserleri arasında Küçük Müzik Ansiklopedisi (1950), Ünlü Operalar (1957), Yüz Opera (1973), Müzik Kılavuzu (dördüncü baskı: 1984) vardır.

Kadıköy'le ilişkisine gelince, bugün Söğütlüçeşme Caddesi'nde Elektrik İdaresi binasının bulunduğu yer, eskiden Kadıköy Bayramyerinin bir uzantısı olan boş bir meydandı. 1926'da Faruk Yener'in ailesi bu meydanın solundaki Söğütlüçeşme İkinci Sokakta beyaz boyalı bir ev satın almıştı. Faruk Yener üç yaşında iken bu eve getirildi. 1929'da evin satılması üzerine beş yıl kadar Anadoluhisarı'nda oturdular. 1939'da yine Kadıköy'e dönen aile, bir süre Mısırlıoğlu'nda, sonra Kuşdili Deresi kenarında Şefikbey Sokağı'ndaki bir ahşap evde on beş yıl kalacaktı. Faruk Yener, 1978'den beri Caddebostan'da oturuyor.

KADIKÖY HALKEVİNDE MÜZİK

1937-1938 sonrasında olacak, Kadıköy Halkevi'nin kültür çalışmalarında Batı Müziğinin yoğunluk kazandığı dikkati çekmişti. Bu çalışmaları yönetenler arasında üç müzik adamının toplayıcı ve öğretici nitelikleri unutulmamıştır:

Hulisi Öktem, Eşref Antikacı, Ziya Aydıntan.

HULUSİ ÖKTEM (1892-1959) Yugoslavya'da doğmuş, bu ülkede öğrenim görmüştü. Yurda geldikten sonra çalıştığı yerlerde bandolar kurmakla müzik çalışmalarına başladı. 1927'de İstanbul Şehir Bandosunu kurdu. Müzikle ilgili çeşitli kuruluşlarda çalışmış, eser vermiştir.

Kadıköy'de çok sayıda müzik heveslisi gencin yetiştirilmesine yardımcı olmuştur.

EŞREF ANTİKACI (1901-1960) Eski Kadıköylüdür. Saint Joseph Lisesinde okudu. Çocukluğunda keman çalmaya başlamıştı. Kadıköy Halkevi'nde öğrenci yetiştirerek önce Yaylı Sazlar Orkestrasını, sonra Senfonik Orkestrayı kurdu.

İstanbul Konservatuvarı Müdürlüğü'nde bulunmuştur.

ZİYA AYDINTAN (1905-1982) Musiki Muallim Mektebi'nde yetişti. Keman, viyola, mandolin çalıyordu. Millî Eğitim Bakanlığında çalışmış, müzikle ilgili ders kitapları yazmış, marş ve okul şarkıları bestelemiştir.

Kadıköy Halkevi'nde çok sayıda öğrenci yetiştirdi.

KADIKÖY'ÜN SPORCULARI

Çayırlar, çayırlar, çayırlar... Savaştan savaşa koşan Osmanlı Türklerinin atlarını otlattıkları çayırlar kim derdi ki İngiltere'den ithal edilen futbolun beşiği olacak.

Kadıköy'ün Moda, Kuşdili, Haydarpaşa çayırları, sonra bugünkü Fenerbahçe stadının bulunduğu büyük alan, Dereağzı'ndaki toprak çalılık... Türk futbolu bu alanlarda doğdu, büyüdü. Bir İngiliz sporu olan futbol ülkemizde XIX. Yüzyıl sonunda İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlere yerleşmiş İngilizler tarafından oynanmış ve tanıtılmıştır.

Ortadoğu ticaretini ellerinde tutan Avrupalılar ve özellikle İngilizler havası, suyu, manzarası güzel, geçimi ucuz Osmanlı şehirlerine yerleşerek işlerini buradan yürütmeyi uygun bulmuşlardı. İngiliz gençleri kurdukları takımlarla modern futbolu 1894'de İzmir'de, birkaç yıl sonra da bugün çocuk parkının bulunduğu Moda Çayırı'nda oynayacaklardı. Onları merakla izleyen Türk gençleri de futbol oynamak için bir araya gelecek, fakat istibdat rejiminin baskısıyla dağılmak zorunda kalacaklardı. Yine de ilk Türk Kulüpleri Galatasaray (1905), Fenerbahçe (1907) bu dönemde kuruldular. 1908'de Hürriyet' in ilânı, iki kulübümüzün hızla toparlanarak gelişmesine imkân verecekti.

Edebiyatımızda olduğu gibi spor tarihimizde de Kadıköy'ün önemli bir yeri vardır. İstanbul'un ilk spor kulüpleri XX. Yüzyılın başında Kadıköy'de kurulmuştur. 1902'de İngilizler ve Rumlar tarafından kurulan ilk futbol kulübüne (Kadıköy) adı verildi. Düz beyaz formasının göğsünde ve kalp üzerinde Kadıköy'ün Latince yazılışının ilk harfi (C) bulunuyordu. Kulübün ilk yılları parlak geçti. 1904'de başlayan İstanbul liginde iki yıl şampiyon olmuşsa da sonradan dağılacaktı.

İlk futbolcularımız Fuad Hüsnü, Büyük Hasan, Dalaklı Hüseyin önce bu kulüpte oynamışlardı.

1903'de yalnız İngilizlerden oluşan (Moda Football Club) kuruldu. Fenerbahçe 1908'de ilk ciddi maçını bu Kulübe karşı yapmış ve 2-0 kazanmıştı. 1904'de Kadıköy Rumları (Elpis-Ümid) Kulübünü kurmuşlardı. Kadıköy'de yine Rumlar tarafından kurulan (Strugglers), 1911'de İngilizlerle birlikte kurdukları (Rumblers) kulüpleri vardı.

Konumuz olan XX. Yüzyılın ilk yarısında Kadıköy'ün en önemli spor olayı 1907'de Fenerbahçe Kulübü'nün kurulmasıdır.

İngilizlerin Kadıköy çayırlarında yaptıkları antrenman ve maçları ilgiyle izleyen Türk gençlerinden Saint Joseph Lisesi mezunları Nurizâde Ziya ve Ayetullah Sami, Sami Paşa ailesinden Bahriye Mektebi öğrencisi Necip, Basra Valisi Hasan Bey'in oğlu Hassan Sami, yine Saint Joseph'den Hindli Asaf ve Kulaksızzâde Mustafa Paşa'nın oğlu Galip bir araya gelmiş ve bir futbol kulübü kurmayı kararlaştırmışlardı. Kulübün adı Fenerbahçe, forması sarı-beyaz olacaktı. Sonradan sarı-lâcivert renkler benimsendi. İlk antrenmana altı kişi çıkmışlardı. 1908'de Hürriyet'in ilânı üzerine Cemiyetler Kanununa göre tescil edilen kulübün üye sayısı artacaktı. Futbol takımının ilk kaptanı Bahriyeli Necip donanmaya katılınca bu göreve Galip getirildi. Fenerbahçe'nin önemli isimlerinden Galip Kulaksızoğlu (1889-1939) sağlam karakteri, futbol zekâsı, tekniği ile oyuncu ve yönetici olarak ömür boyu kulübüne hizmet edecekti. Kulüp, 1909'da İstanbul ligine katıldı. Bu gibi kuruluşlarda sık görülen anlaşmazlıklar sonucu yönetici ve oyunculardan bir kısmının ayrılmasıyla durumu sarsılmış, 1910-1911 sezonunda beşinci, yani sonuncu olmuştu. O zaman Fenerbahçe Tarihi'nde yer alan bir başka değerli insan Kulübün imdadına yetişti: Elkâtipzâde Mustafa Bey.

Tunus'dan gelerek İstanbul'a yerleşen, Aşirefendi Caddesinde isimlerini taşıyan bir hanları bulunan ve fes ticareti yapan bir aileye mensuptu. Başkanı olduğu Kuşdili Futbol Kulübü'nün Said Salâhaddin, Hasan Kâmil, Hikmet Topuz gibi iyi oyuncuları vardı. 1910'da Kuşdili Kulübü ve oyuncularıyla birlikte Fenerbahçe'ye katıldı. Kısa zamanda bu Kulübün amatörlük ruhunu güçlendirerek, yıllarca sürebilecek bir başarının yolunu ve düzenini belirtmiş oldu. Büyük kulüpler, büyük yöneticilerin eseridir. Mustafa Elkâtip (ölümü: 1967) sağdan, soldan devşirme oyuncularla sağlanan başarının devamlı olamayacağını anlamış, semt semt, mahalle mahalle top oynanan yerleri

gezerek, yetenekli bulduğu çocukları kulübe almış, onlara amatörlük şartlarını öğretmişti. Böylece kısa zamanda Kadıköy'lü gençlerden birinci ve genç takımlar oluşacaktı. Çalışmanın olumlu sonuçları çabuk görüldü. Birinci takım 1911-1912 sezonunda hiç yenilmeden şampiyon oldu. 1922-1923 sezonunda futbol tarihimizde eşi görülmeyen bir olay yaşanmış, Fenerbahçe yenilmeden ve gol yemeden şampiyon olmuştu. Bugünkü deyimiyle bu dev kadroda şu oyuncular vardı: Şekip-Cafer, Hasan Kâmil-Fahir, İsmet, Kadri-Bedri, Ömer, Zeki (Kaptan), Alâaddin, Sabih.

Bu oyunculardan Kaleci Şekip Kulaksızoğlu, Galip'in kardeşiydi. İkinci takımdan yetişerek 1920-1926 döneminde oynadı. Yıllar sonra, bu başarılı takım oyuncularının katıldığı bir toplantıda Şekip tevazu ile «O sezon hiç gol yemedim -demişti- Çünkü kaleye top gelmemişti ki!»

Cafer Çağatay, meşhur Bestekâr Ali Rıfat Bey'in oğluydu. Küçük takımdan yetişerek 1911-1927 yıllarında oynadı. Mesleği eczacılık olan Cafer, Suadiye Çınardibi'nde eczane açmış, sonra kızına bırakmıştı.

(Sporel) soyadını alacak olan Hasan Kâmil (1894-1968), Zeki Rıza ve Arif'in büyük kardeşleri oluyordu. Üçü de Fenerbahçeli olan bu kardeşlerin aynı maçta oynadıkları görülmüştü. 1911'de Fenerbahçe'ye giren Hasan Kâmil, 1914'de Amerika'ya gitti ve bir süre bu ülkede top koşturdu. 1921'de yurda dönünce, yine Fenerbahçe savunmasında yer alacak ve 1925'de futbolu bırakacaktı. Uzun yıllar Fenerbahçe'nin sembolü sayılan Zeki Rıza Sporel (1898-1969) birinci takıma 15 yaşında girmiş, 18 yıl oynamıştı. 332 maçta sahaya çıkarak 470 gol attı. Katıldığı 16 milli maçta da 15 golü vardı. 1934'de futbolu bıraktı. Küçük kardeşleri Arif'in futbol hayatı kısa sürdü. Fahir (Yeniçay) başarılı bir savunma oyuncusuydu. 1921-1925 yıllarında 85 maçta oynadı. Yüksek Kimya Mühendisi ve Profesör olarak İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosunda yer alacaktı. Doktor İsmet Uluğ (1901-1975) futbolcu ve yönetici olarak Fenerbahçe'nin ve Kadıköy'ün tanınmış simasıdır. Zamanında güzel yüzü, nezaketi ve kendine özgü cakalı yürüyüşüyle dikkati çekerdi. 1919'da Fenerbahçe'de başladığı spor hayatında futboldan başka boks, hokey ve tenisde de başarılı olmuş, (Yavuz) lakabı ile anılmıştı. 1928'de futbolu bıraktı. Kadri Göktulga (1904-1973) Fenerbahçe genç takımından yetişmiş, bek ve haf olarak 138 maçta oynamıştı. Son yıllarında tanıdığım ve görüştüğüm Kadri Bey ağırbaşlı, halim bir beyefendiydi. Burada bir hatıra olarak şunu belirtmek isterim, eski Türkçe gazetelerde futbol takımları verilirken oyuncu ad-

ları Zeki Bey, Nihad Bey diye yazılırdı ve devrin oyuncuları büyük çoğunlukla bu sıfata lâyık insanlardı.

Bedri Gürsoy da ikinci takımdan yetişmişti. 1927-1928 yılında Ortaokula giderken, Fenerbahçe Stadı'nın karşısında bir evde oturduğunu görürdüm. 1921-1928 yılları arasında oynamış ve dişçilik mesleğini seçmişti. Forvette oynadığı yıllarda (Beleş) lakabıyla anılan Ömer Tanyeri'nin bu güçlü takım kadrosundan vefat eden ilk futbolcu olduğunu duydum. Santrfor Zeki'nin yanında sağiç oynayan ve sonradan (Baydar) soyadını alan Alâaddin (doğumu: 1901) o dönemde Fenerbahçe'nin en popüler oyuncusu sayılırdı. O yıllarda Kadıköy'lü her çocuğun gönlünde Alâaddin gibi olmak arzusu yatardı. 1915-1916 sezonunda birinci takıma girmiş, 16 yıl oynamıştı.

1918-1929 yıllarında Fenerbahçe takımının hemen her yerinde görev alan Sabih (Arca) Kulübün as oyuncularından biriydi. 1922-1926 döneminde oynayan Ragıp Mağden, küçük takımlardan yetişmiş bir usta oyuncuydu. Gençliğinde Yeldeğirmeni'nde, karşımızdaki evde oturur, flüt çalardı. Yüksek Ziraat Mühendisi olmuş, hayatının son yılları pek üzüntülü geçmişti.

Bu devrin hikâyesini kapatırken, adı efsaneleşmiş bir futbolcuyu, Bekir'i anmadan geçemeyeceğim.

Bekir Refet (1899-1977) Fenerbahçe genç takımından yetişmiş, 1915'de birinci takıma alınmıştı. Bir yıl sonra Altınordu'ya geçti. Başarılı oyunlarıyla şöhrete ulaştı. 1923'de bir Avrupa turnesine çıkan Galatasaray, İstanbul kulüplerinden birkaç oyuncu almış, bu arada Bekir'i de götürmüştü. Bu yolculuk Bekir'in Almanya'da yerleşmesine ve spor hayatını bu ülkede sürdürmesine vesile olacaktı. İlk kez 1924'de Paris Olimpiyadı'na katılan Türk Millî Takımı'nda Bekir'e de görev verilmiş ve Çekoslovakya'ya 2-5 yenilerek elenen takımımızın 2 golünü de bu oyuncu atmıştı.

Bekir daha sonra birkaç kez gelerek Fenerbahçe'de oynadı. Orta Avrupa Şampiyonu Çek Slavia Takımı 1923'de İstanbul'a gelmiş üç Türk Kulübünü büyük farklarla yenmişti. Temmuz 1927'de Slavia'nın yeniden gelmesi sağlandı. Fenerbahçe ile yapacağı maçtan az önce, Kulüp Umumi Kâtibi Ali Naci'nin (Karacan) Almanya'dan getirdiği Bekir stada girmiş ve alkışlanmıştı. Maçın 18. dakikasında Bekir'in attığı bir kafa golüyle Fenerbahçe'nin ünlü Slavia'yı yenmesi spor tarihimizde önemli bir olay sayılacaktı.

1922-1923 sezonunda gol yemeden şampiyon olan Fenerbahçe'nin

bu ünlü kadrosundan şu satırları yazdığım tarihde (1986) —Cenâb-ı Hak uzun ömürler versin— Cafer, Fahir, Alâaddin ve Bedri hayatta bulunuyordu. Fenerbahçe'nin Hasan Kâmil, Zeki, İsmet gibi şöhretleri, 1925'den itibaren on yıl içinde sahadan çekilecek ve yerlerini çoğu genç takımdan yetişen yeni bir nesle bırakacaklardı. 1925-1950 arasında Fenerbahçe birinci takımında yer alan ve şöhrete ulaşan genç oyuncular şunlardı: 1925 (sezon başı itibariyle): Sedad Taylan, Füruzan Şansal, Cevad Seyid.

1927: Fikret Arıcan. Yeni neslin bu ünlü oyuncusu 20 yılda oynadığı 406 maçta 231 gol atacaktı.

1928: Mehmed Reşad Nayır, Muzaffer Çizer, Niyazi Sel. Fenerbahçe'de çekirdekten yetişen ve Bombacı lakabını kazanan Muzaffer oynadığı beş yılda 181 maça katılmış ve 121 gol atmıştı.

1932: Yaşar Alp, Esad Kaner, Necdet Erdem.

1933: Bedii Yazıcı, Necdet Dalay, Lebip Elmas.

1935: Fikret Kırcan.

1939: Ömer Boncuk, Melih Kotanca. Bu gençlerden Melih, spor tarihimizin seçkin yeteneklerinden biri olarak atletizm ve futbolda başarıya ulaşacaktı. Sürat yarışlarında Türkiye ve Balkan şampiyonluğu kazanmış, Fenerbahçe'de oynadığı 185 maçta, 204 gol atmıştı.

1941: Murad Alyüz.

1942: Müzdad Yetkiner, Halid Deringör. İkisi de eski Kadıköylü olan bu oyunculardan Müzdad Fenerbahçe'de oynadığı 391 maçta takımının 11 yerinde görev alarak eskiden Galip Kulaksızoğlu ve Sabih Arca'ya aid bir rekoru yenilemiştir.

1944: Sabri Kiraz, Samim Var, Erol Keskin.

1947: Erdal Kocaçimen.

1948: Nedim Günar, Aydemir Nemli.

Meşhur Lefter, Fenerbahçe dışında yetişmiş bir futbolcu olarak 1947'de bu takıma girecekti.

LOKAL VE STAD

Fenerbahçe'nin, Kadıköy'ün yakın tarihi ile ilgili lokal ve stad sorunları vardır. Kulübün kurulması, Bahriye Mektebi öğrencisi Necip (Okaner)in Moda'da eski Beşbıyık, yeni Nenehatun Sokağındaki 3 No'lu evinin bir odasında tasarlanmıştı. 1910'da Kemal Aşkın köşkünün

bahçesinde Kuşdili Kulübüne verdiği bahçıvan kulübesini, üyesi oldukdan sonra Fenerbahçe'ye tahsis etmişti. 1911-1912 lig şampiyonluğu bu kulübede kutlandı. 1912'de düzenlenen bir spor bayramında 41 altın gelir sağlanmıştı. Altıyol'da Söğütlüçeşme Caddesi'yle Çilek Sokağı'nın birleştiği köşedeki binanın iki odalı üst katı yıllığı 30 altına kiralandı. Üzerine (Fenerbahçe Spor Kulübü) tabelası asıldı. Fenerbahçe'nin bu ilk resmi lokali pek dar olduğundan bir yıl sonra bırakıldı. Kuşdili Çayırı'nda, dere kenarında hazineye aid arsada, Kadıköy Uhuvvet Kulübü'nün işgal ettiği küçük ve zarif bir bina vardı. Kulüp, bazı hatırlı üyelerinin girişimi sonunda bu binanın önce iki odasını, sonra yanındaki gazino sahasıyla birlikte tamamını yıllığı 80 altına kiralamış, gazino kısmını 25 altına kiraya vermişti ki burası Hamdi'nin Gazinosu adıyla meşhur olacaktı.

Kira yine de ağır geliyordu. Sultan Mehmed Reşad'ın Başmabeyincisi Tevfik Bey'in yardımıyla kiranın 40 altına indirilmesi ve on yıllık bir konturat yapılması hususunda Padişah'ın irâdesi alınacak ve 25 Mart 1915 günü lokal muhteşem bir törenle açılacaktı. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa 3.5.1918 günü bu lokali ziyaret ederek duygularını kulüp defterine yazmıştı.

Bu iki katlı, beyaz boyalı, zarif binanın 3 Haziran 1932 yılı gecesi, eşsiz hatıralarla dolu müzesiyle birlikte yanması, Fenerbahçe Kulübü için telâfi edilmez bir felâket olmuştur.

Fenerbahçe Stadına gelince, eskiden Silâhdarağa, daha sonra Papasınçayırı olarak anılan bu arazi de Hazine'nin malıydı ve futbol merakı başlayınca yerli, yabancı gençler burada da top koşturacaklardı. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra Kadıköy'de kurulan (Union Club) bu alanı yıllığı 30 altına kiralamış, etrafının tahtaperde ile kapatılması, zemininin düzeltilmesi ve bir lokal inşası gibi işler 3000 altına mal olmuştu. Futbol maçları henüz yeterince seyirci bulamadığından kiranın karşılanması güç oluyordu. 1915'de Union Club adı, İttihad Spor Kulübü'ne çevrilecek ve saha da bu isimle anılacaktı. Mütareke yıllarında maçlar ve diğer spor faaliyetleri bu sahada yapıldı. Taksim Stadı 1924'de hizmete girecekti. Fenerbahçe, 1929'da Milli Emlâk İdaresi'nden kiraladığı stada kendi adını vermiş, saha ve tribünlerin onarılmasından sonra 1932'de törenle hizmete açmıştı.

Bakanlar Kurulu'nun 13.7.1932 tarihli kararıyla, 36.000 metre ka-

relik stad arazisi binalarıyla birlikte on taksitte ödenmek üzere, 9000 lira karşılığı Fenerbahçe Kulübü'ne temlik edildi*.

KADIKÖY'ÜN İKİ ESKİ KULÜBÜ

Kadıköy'ün Fenerbahçe'den sonra kurulan ikinci büyük spor kulübü (Altınordu İdman Yurdu)dur. 1910'da (Progrès International) isimli, aralarında gayrimüslimlerin de bulunduğu bir kulüp kurulmuştu. Bu kuruluşun başına geçen Aydınoğlu Raşid Bey, 1914'de olağanüstü bir kongre yaparak, adı (Altınordu İdman Yurdu) olarak değiştirilen kulübe yeni bir varlık kazandırdı. Önce Dahiliye Nâzırı, sonra Sadrazam olan Talât Paşa Kulübün Fahrî Başkanlığı'nı kabul etmişti. Kısa zamanda güçlenen Altınordu, Kadıköy'de kendisine tek rakip saydığı Fenerbahçe'yi zayıf düşürterek yerini almak mücadelesine girecek ve bunu saha dışına da taşıracaktı. Fenerbahçe içindeki bir bunalım, Altınordu'nun beklediği fırsatı yaratmış, yöneticilerle çatışan Futbolcu Otomobil Nuri, Kulübün altı oyuncusunu alarak Altınordu'ya geçmişti. Bu darbeden çok sarsılan Fenerbahçe, küçük takımlarından aldığı yürekli çocuklarla sahaya çıkabilmiş ve bir süre için şampiyonluğa veda etmişti. 1916 ve 1917 yılları lig şampiyonluğunu kazanan Altınordu'nun güçlü kadrosu şu oyunculardan oluşuyordu:

Nüzhet (Öniş) - Tevfik (Balıkçı), Fitil Nuri (Atasayan) - Refik Osman (Top), Sadık (Jandarma), Cafer (Çağatay) - Haydar (Malkoç), Cemil (Kara), Mün'im, Bekir Refet, Otomobil Nuri.

Bu kadroya Nedim (Kaleci), İbrahim (Kelle) ve Baron Feyzi de katılacaktı. Altınordu güçlü varlığını sürdüremedi. 1920'de Kulüpte çıkan bir anlaşmazlık sonucu Aydınoğlu Raşid Bey yandaşlarını alarak (İttihad Spor Kulübü)nü kurdu. Altınordu 1924'de ikinci lige düşecekti. Bu kulüp güçlü yıllarında çayır hokeyi ve kürek sporunda başarılı olmuştu. Renkleri lâcivert-kırmızıydı.

Kadıköy'ün üçüncü kulübü sayabileceğimiz (Hilâl) 1912'de Erenköy'de kuruldu. Kurucuları arasında Halid Galip Ezgü vardı. Formaları bordo zemin ve kalp üzerinde beyaz yıldızdan oluşuyordu. Çeşitli spor dallarında faaliyet gösterdi.

(*) Fenerbahçe Kulübü'nün tarihine aid bu bölümü, Dr. Rüştü Dağlaroğlu'nun (Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi. 1907-1957) isimli ve sporumuz için olduğu kadar, tarihçilik bakımından çok değerli eserinden yararlanarak yazdım.

Önceden belirttiğimiz gibi, futbolun Kadıköy'de gelişmesinde çayırların etkisi vardı. Fenerbahçe'nin, meşhur deyimle ezeli rakibi Galatasaray, ilk yıllarında lokal ve saha sıkıntısı çektiğinden onlar da Kadıköy'ün yolunu tutacaktı. 1905'de Galatasaray Sultanisi'nde doğan kulübün oyuncuları antrenman için Grande Cour'dan yararlanırlardı. 1906'da Gazhane Çayırı'nı kiraladılar. Kuşdili'nde Lazar'ın kahvesinde soyunup giyinirlerdi. İlk lokal, 1912'de 30 kuruş aylıkla kiralanan İttihad Spor Kulübü'nün merdiven altı oldu. Sonradan daha uygun yerler arandı. Beyoğlu'nda iki oda, İttihad Spor Kulübü binasında bir oda, Beyoğlu Balık Pazarı'nda Faik Bey'in dükkânı gibi yerlere geçildi. 1925'den sonra bugünkü Hasnun Galip Sokağı'ndaki binaya kavuşacak, 1938'de buranın sahibi olacaklardı.

Gelelim Galatasaray'ın Kadıköylü üyelerine, Kulübün kurucusu ve 1 No'lu üyesi Ali Sami Yen (1886-1951) Kandilli'de doğmuş, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını babası Büyük Yazar ve Dil Bilgini Şemseddin Sami Bey'in Erenköy'de, Galip Paşa Camii yanındaki sokakda yaptırdığı köşkde geçirmişti. Bu binanın kısa hikâyesini «Köşklerin Dramı» bölümünün sonunda anlatmıştık. Babasının 1904'de ölümünden sonra köşk satılınca Ali Sami, Cumhuriyet dönemine kadar kızkardeşi Samiye Hanımla Eniştesi Raşid Bey'in Edhemefendi Caddesi'ndeki evinde oturdu. Galatasaray Lisesi'nde futbol oynamaya başlayan ve Galatasaray kulübünü kurarak ilk başkanlık görevini üstlenen Ali Sami, futbolu bıraktıktan sonra hakemlik, antrenörlük, yöneticilik yaptı. «Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı»nın kurucuları arasında yer alarak Başkanlığa seçildi. 15 kez Galatasaray Kulübü Başkanlığına getirilmiş, bu topluluğun başarıya ulaşması için önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Yine Kulübüne yıllarca hizmet veren Muslih Peykoğlu (1905-1960) son yıllarını Moda'da geçirmişti. Galatasaray'a son derece bağlı olan Divan Üyesi Aziz Çınar Bey, Feneryolu'nda doğmuş ve yaşamıştı.

Futbolculardan Bek Burhan Atak, Kulüple aynı tarihde dünyaya gelmiş eski bir Kadıköylüdür. Yoğurtçu Köprüsünü geçince sol kolda dere kenarındaki 1 No'lu evde uzun yıllar oturdu. Köprünün genişletilmesi için ev istimlâk edilince Ziverbey semtine yerleşecekti.

Doğma büyüme Kadıköylü olan ve 1930-1940 yıllarında Galatasaray Birinci Takımı'nda top oynayan ve on kez millî olan Necdet Cici'

den daha önce «Kadıköy'ün Musiki Şöhretleri» bölümünde bahsetmiştik.

Tanınmış Kaleci Osman İncili (Doğumu: 1916) doğma büyüme Kadıköylüdür. Kendisinden 17 yaş büyük olan meşhur Bekir Refet'in dayısıdır. Osman 1938-1949 yılları arasında oynadı.

Galatasaray'ın ünlü oyuncularından Bülend ve Reha Eken, ağabeyleri Danyal, genç sayılacak bır yaşta ölen Kaleci Erdoğan Atlıoğlu (1925-1973) Kadıköy veya Banliyösü'nde oturmuşlardı.

Bir ara bu Kulübün forvetinde oynayan Sarafim, Aziz Çınar Bey tarafından Muslih Hoca'ya tanıtılmıştı. Sarafim yaşlılık döneminde Kadıköy Kooperatifi'nde çalışıyordu.

Şüphesiz futboldan başka atletizm, güreş, kürekçilik gibi spor dallarında başarılı olmuş Kadıköylüler az değildir. Bu konuda bir araştırma yapamadım. Bunlardan biri olarak tanıdığım, ünlü güreş adamı Vehbi Emre'nin Bostancı-Çatalçeşme'de köşkü vardı. Son yıllarında Feneryolu'nda oturuyordu. Beden yapısı ve mensubu olduğu spor dalı bakımından kuvveti temsil eden bu zat, pek halim ve nazik bir Beyefendiydi.

DÜNDEN BUGÜNE

1900-1950 dönemi edebiyatçı ve sanatçılarımızdan Kadıköy'de oturmuş olanların hepsini bu kitaba alabildiğimi sanmıyorum. Bunların arasında Kadıköy'le ilişkilerini bilmediklerim bulunduğu gibi, bilgi yetersizliğinden kısaca söz ettiklerim de vardır. Bundan önce ele alamadığımız aydınlardan Celâl Esad Arseven (1876-1971) Kadıköy'de yaşamış ünlülerin en uzun ömürlüsü olmalıdır. Yüz yıla yakın ömrünün büyük kısmını bu semtde geçirmiş, Meşrutiyet'de Belediye Müdürlüğü, Cumhuriyet'de Halkevi Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur.

Harp Okulu'nu bitiren Celâl Esad, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar Akademisi) mektebinde de okumuştu. 1906'da askerlikten ayrılarak, Akademide öğretmen olmuş, resim, mimarlık, sanat tarihi, şehircilik, tiyatro dallarında eser vermiştir. Başlıca eserleri arasında Türk sanat ve mimarlık tarihine, eski İstanbul'a aid Türkçe, Fransızca eserler, Sanat Ansiklopedisi, tiyatro dalında *Şaban* operası ve Salâh Cimcoz'la birlikte yazdığı *Selim-i Sâlis* piyesi vardır. Ömrünün son yıllarını Yoğurtçu Parkı karşısında, vaktiyle Komik Hasan Efendi'nin oturduğu söylenen bir küçük ahşap evde geçirmiş ve 95 yaşında ölmüştür. *Selim-i Sâlis* oyununu Celâl Esad'la birlikte yazan Salâh Cimcoz da (1877-1947) eski bir Kadıköylüdür. Moda'da çocuk bahçesinin karşısındaki kâgir evi, bu satırları yazdığımız tarihde ayakta duruyordu. Salâh Cimcoz, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra çıkan bir sürü değersiz mizah gazeteleri arasında kâğıt, baskı ve karikatür bakımından kaliteli bir dergi olan *Kalem*'i 3.9.1908'de yayınlamaya başlamıştı. Bu dönemde İttihad ve Terakki Fırkası'ndan mebus seçilmiş, Cumhuriyet'den sonra da tek parti devrinde Büyük Millet Meclisi'ne girmişti.

İlk ünlü ve başarılı karikatüristimiz Cem (1882-1950) zamanında tutulmuş olan karikatürlerini *Kalem*'de yayınlamaya başlamış, daha

sonra İttihad ve Terakki baskısına karşı olarak kendi adını taşıyan mizah dergisini çıkarmıştı. Bahariye semtini Moda Caddesi'ne bağlayan Cem Sokağı'nda, Moda Caddesi'nden girince sağ kolda, bahçesinde bazı taş eserler bulunan beyaz köşk, ünlü Karikatürist'in eviydi.

Oyuncu ve yazar olarak başladığı Tiyatro çalışmalarını ömür boyu sürdüren, Hisse-i Şayia, Ceza Kanunu gibi Fransızca'dan adapte ettiği oyunları bir hayli rağbet gören İbnirefik Ahmed Nuri (1874-1935) ele aldığımız dönemde Kadıköy'de oturuyordu. Reşad Nuri ve Mahmud Yesari ile birlikte *Kelebek* isimli güzel bir mizah dergisi çıkarmışlardı.

Fecr-i Âti'nin tanınmış şairlerinden Mehmed Behçet Yazar (1890-1980) Halep'de doğmuştur. Memur olan babasının 1903'de atandığı Selânik şehrinde idadî (Lise) öğrenimini tamamladı. Hukuk mektebine girmek için 1908 Meşrutiyeti'nden önce İstanbul'a geldi. Bu dönemde büyükannesiyle Kadıköy'de oturdu. Hürriyet'in ilânı üzerine yazdığı (Hürriyete) başlıklı şiir «Temmuz 1908 Kadıköy» tarihini taşımaktadır. Bu dönemde Fecr-i Âti topluluğuna katılmış, şiirlerini Servet-i Fünun'da ve başka dergilerde yayınlamıştır.

1910'da Hukuk Mektebini bitirince öğretmenlik mesleğini seçmiş ve kırk yıldan fazla maarifin çeşitli dallarında çalışmıştır. 1923'de Kastamonu Maarif Müdürü, 1924'de Maarif Müfettişi oldu. Bu tarihde yerleştiği Kadıköy'de önce Söğütlüçeşme Caddesi'nde, sonra Altıyol'da Şemsitap Sokağı'nda, Kızıltoprak'da Konak mevkiinde ve en son Bahariye Caddesi'nde Kardeşler apartımanında oturdu. 1934'de açılan Haydarpaşa Lisesi'nde yıllarca Edebiyat Öğretmenliği yapmış, gözlerinin hastalanması üzerine emekliye ayrılarak Levend'de aldığı eve yerleşmişti.

Kadıköylü yazarlar arasında Ahmed Haşim gibi, Mahmud Sadık gibi acı günler yaşamış olanlar vardır. Ama gözlerini kaybeden Mehmed Behçet, aylar, günler değil, otuz yıla yakın karanlıkta yaşamıştır. Bu karanlık dünyada, dört yetişkin evlâdından ikisinin ölümünü de duyacaktı.

Romancı ve Hikâyeci Mahmud Yesarî (1895-1945) eski bir Kadıköylüdür. Edebiyatçı oğlu Afif Yesarî de 1921'de Caferağa mahallesindeki bir evde doğmuştu. Daha sonraları Bahariye Caddesi'nden, Hale Sineması'nın sokağına saparken solda ahşap bir evde oturmuşlardı. Mütareke yıllarında Kadıköy'deki edebiyatçıların toplantılarına Mahmud Yesarî de katılırdı. Özel hayatında mutsuz bir insan olarak tanı-

lan Mahmud Yesarî ikinci evliliğini Kadıköylü Hikâyeci Cahid Uçuk Hanım'la yapmış, bir süre sonra ayrılmışlardı.

Akşam Gazetesi'nin parlak döneminde fıkra yazarı olarak tanılan Vâlâ Nureddin Vâ-Nû'nun (1901-1967) eski bir Kadıköylü olduğunu biliyorduk. Eşi Müzehher Vâ-Nû'nun yayınladığı (Bir Dönemin Tanıklığı) kitabı, Kadıköy'le ilişkilerine zaman ve yer bakımından ışık tuttu.

1921'de Nâzım Hikmet'le Moskova'ya giden Vâlâ, üniversite öğrenimi gördükten sonra 1926'da İstanbul'a dönmüş, banka memurluğu gibi işlerde kısa süre çalışmış ve ömür boyu sürecek yazarlığa *Akşam*'da başlamıştı. Bu dönemde kızkardeşinin Kalamış'daki köşkünde oturdu. Türkiye'deki ilk evliliğini Meziyyet Çürüksulu ile yapmıştı. Onun ölümünden sonra 1941'de gecikmeli olarak askerliğini yaptığı Konya'da, Cemal Nadir'den ayrılan Müzehher Hanım'la evlendi. Müzehher Hanım diyor ki «Konya'da kaldığımız sürece Vâlâ ile gördüğümüz rüya Kalamış'dı. Kalamış'ı konuşur konuşur, sonra özlem içinde susar ve dalardık.»

İstanbul'a dönünce Kalamış Caddesi'nin sağında, Fuad Paşa arsasına karşı bir apartımanın denize bakan dairesini o zaman büyük para olan 85 lira kira ile tuttular. Bu güzel yerde yedi yıl kalmış, dostlarının çoğunu burada ağırlamışlardı. Müzehher Hanım'ın Salacak'da dededen kalma bir arsası vardı. Buraya bir ev yaptırıp, Marmara'nın o yandan da tadını çıkardılar. Sonra ne oldu bilinmez, bu evi satacaklardı. Ev satılmadan Moda'da Cem Sokağında eski bir apartımanın salon ve tek odadan ibaret birinci katını alarak buraya yerleşmişlerdi. Vâ-Nû burada hastalanmış, geçirdiği ameliyata rağmen vahim hastalığından kurtulamamıştı.

Önceden anlattığım gibi, Nazmi Acar'ın Moda'daki evinde dünün ve günün şöhretlerine rastlamak mümkündü. Bir devrin ünlü Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'i burada tanımıştım. Sekiz yıllık hizmetten sonra vekillikten yeni ayrılmış olmanın (1946) bir durgunluğu veya yorgunluğu vardı üzerinde. Uzun devlet hizmeti, şairlik vasfını etkilememişti. İlk kez gördüğü kimsede bile dostça insanı arıyor, yumuşak bakışlarıyla yakınlıklar bulmaya çalışıyordu. O gece ne güzel bir sohbet olmuş, Nazmi Acar'ın ısrarı üzerine Yücel gerçekten güzel sesiyle Nikoğos Ağa'nın Acem Kürdî makamından «Sevdi gönlüm Ey melek-sîmâ seni» şarkısını okumuştu.

Geçmişin unutulmuş bir ismini, Denizci, Türk Deniz Tarihi Yazarı Ali Rıza Seyfi'yi (1881-1958) yine Nazmi Acar'ın evinde tanımıştım.

Ailesi yüz yıldan beri Kadıköy'e yerleşmişti. Önce Caddebostan Kadirağa Sokağında köşkleri varmış, 1931'de yine bu semtde İskeleyolu'nda yaptırdıkları beton eve taşınmışlardı.

1897'de Bahriye Mektebini bitiren Ali Rıza Seyfi, 1909'da askerlikten ayrılmıştı. İyi İngilizce biliyordu. Vaktiyle Kâtip Çelebi'nin başlattığı Osmanlıların deniz savaşları tarihine merak sarmış «Baba Oruç ve Kemal Reis, Barbaros Hayreddin, Turgut Reis» gibi eserler vermişti. Ablası Salime Servet Seyfi de yazardı. İki kardeş Meşrutiyet Devri dergilerine yazıyorlardı. Ali Rıza Seyfi bir süre İstanbul Ticaret Odası'nda, Ziraat Bakanlığı'nda çalıştı. Osmanlı Donanması'nın son şöhretlerinden Rauf Orbay, İkinci Dünya Savaşı içinde (1942) Londra Elçiliğine atanınca Ali Rıza Seyfi'yi de bir görevle birlikte götürmüştü. Londra'da bir otomobilin çarpması sonucu iki bacağı kırılmış, bir yıl hastahanede kalmıştı. Tedavi ücretini İngiliz Hükümeti ödedi.

Bir yaz gecesi geç saatte, Nazmi Acar'ın evine gitmiştim. Acar'ı Ali Rıza Seyfi ile işret sofrasında buldum. Anlaşılan erken başlamış, ikisi de tam olmuşlardı. Ali Rıza Seyfi ayağa kalkınca hâlâ geçirdiği kazanın izlerini taşıyan bacakları üzerinde sendeliyordu. Söz tarihden, edebiyattan açıldı. İlk gençlik yıllarımda elime geçen, Abdullah Cevdet'in çıkardığı *İçtihad* Dergisi koleksiyonunu günlerce okumuştum. Dergide Ali Rıza Seyfi ile ablası Salime Hanım'ın yazıları da çıkmıştı. Ali Rıza Seyfi'nin ünlü İngiliz Şairi Wordsworth'dan yaptığı bir şiir çevirisi aklıma geldi: (Ebediyen-Asla) diye bir başlığı vardı. Bunu Ali Rıza Seyfi'ye söyledim. Önce demli kafasıyla kavrayamadı. Ebediyen-Asla, bunu birkaç kez tekrarladı. Sonra İngilizce karşılığını buldu ve birden sendeleyen bacaklarıyla kalktı, ellerimi öpmeye başladı. İnsandaki sanat aşkının ne heyecanlı gösterisiydi bu. Unutulmamış olmak, sanat adamının bilinçaltında bu duygu yatıyordu.

Sinema oyuncusu Turhan Seyfioğlu, Ali Rıza Seyfi'nin oğluydu.

Ziya Osman Saba (1910 - 1957) Kadıköy'ün pek muhterem ve mutsuz şairiydi. Galatasaray Lisesi'ni ve Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, 1928' de «Yedi Meşale» yazarlarına katılmıştı. Arkadaşı Yaşar Nabi'nin Varlık Dergisi'ne yazıyordu. Kalbinden hastaydı. Kadıköy vapurlarında sık rastladığımız bu mutsuz Şairin yüzünde, ruh temizliği ile çektiği acıların izleri hemen görünürdü.

Tarihçi Reşad Ekrem Koçu (1905-1975) Göztepe'de Fahreddin Kerim'in köşkünün yanındaki evinde kızkardeşiyle oturuyordu. Sonra

evi satmış, karşı sırada bir apartıman dairesine yerleşmişti. Son yıllarını burada geçirdi.

Kadıköy'de sık rastladığımız bir eski gazeteci vardı. İri gövdeli, kır saçlı kibar tavırlı bu gazeteci Feridun Kandemir'di. Yaz kış şapka giymez, konuşurken sızan içki kokusundan çoğu kez demli olduğu anlaşılırdı. Nice yıllar Mahmud Yesari ile kadeh arkadaşlığı yapmıştı. Galiba Şifa ile Yoğurtçu arasında bir yerde oturuyordu.

VE BUGÜN

Kadıköy bir aydınlar şehri olmak özelliğini, eskisi kadar olmasa da yine sürdürüyor. Şehir çok büyüdü, nüfus arttı. Seyrek de olsa yine rastlıyoruz günümüzün tanınmış edebiyatçı ve gazetecilerine. Bu satırları yazdığım tarihde Üstad Haldun Taner Feneryolu'nda, Oktay Rıfat Caddebostan'da, Melih Cevdet Moda'da, Çetin Altan Göztepe'de, Murad Sertoğlu, Midhat Sertoğlu, Salâh Birsel, Tiyatro Yazarı Güngör Dilmen Kadıköy'ün çeşitli semtlerinde oturuyorlardı.

Değerli Hocam İlkçağ Tarihi Profesörü ve Arkeolog Afif Erzen 1948'den beri Moda'da oturmaktadır. Doğma büyüme Kadıköylü olan Sanat Tarihi Profesörü Semavi Eyice'nin evi Yeldeğirmeni'nde sonradan «Rıhtımiskele» adı verilen «Çınar» sokağındaydı, sonra Bostancı'ya yerleşti.

Eski Kadıköylü Şair ve Hukukçu Müştak Erenus yakışıklı bir genç olarak, güzel Kadıköy'ün ve denizin tadını çıkarmıştır. Burada zamanın rayicini belirtmek için yazıyorum, Müştak'ın Bayramyeri Sokağı'ndaki iki katlı baba evi 1933'de 3600 liraya malolmuştu. Gençlik yıllarında bu evin alt katında arkadaşlarını kabul eden Müştak, daha sonra Suadiye'ye taşınacak ve ikinci evliliğini Tiyatro Yazarı Bilgesu Erenus'la yapacaktı.

Kadıköy'ü seven, Kadıköy insanını öven ve beni bu kitabı yazmaya teşvik eden Haldun Taner (1915-1986) tanıştığım yıllarda Mühürdar'da denize bakan bir dairede oturuyordu. Sonra Feneryolu'nda, Doktor Faruk Ayanoğlu Caddesinde aynı adı taşıyan bir apartıman dairesine taşındı. Kalbinden rahatsızdı. By-pass olmak için gittiği, fakat ameliyatı yapılmadan döndüğü Amerika'daki hekimlerin tavsiyesine uyarak her gün saat 11 ve saat 16'da kısa bir yürüyüşe çıkar, Cemil Topuzlu Caddesi'ne kadar yürüdükten sonra bakışlarındaki dost gülümseme ile dönerdi. Ne yazık ki ben kitabı bitiremeden o Kadıköy'ü ve sevdiklerini bırakıp gidecekti.

Uzun süren konumuzu, Üstad'ın 1 Mayıs 1983 günü *Milliyet* Gazetesi'ndeki köşesinde yayınladığı «Aydınlar Şehri Kadıköy» temasını işleyen güzel bir fıkrası ile bütünlemek istiyorum:

KÜLTÜR KENTİ OLARAK KADIKÖY

Evvelki gün 4. ölüm yılını andığımız hocamız Muhsin Ertuğrul, tiyatronun her unsuru ile olduğu gibi seyirci unsuru ile de devamlı ilgili idi. 1950'lerde oyundan sonra tiyatrodan ayrılan kalabalık seyirci kitlesine bakıp:

— Biliyor musun, bunların üçte biri Kadıköylüdür, demişti.

— Nerden biliyorsun? diye sordum.

— Daha biz Ferah'da temsiller verirken de böyleydi. Yine üçte bir. Bugün bu oran belki beşte ikiye bile çıkmıştır.

Gazeteler okuyucuları arasında sayısal anketler yapıyorlar mı, bilmiyorum. Ama eminim ki şu satırları okuyan İstanbullu okurların yüzde otuzdan fazlası yine Kadıköylüdür.

Ankara Caddesi'ndeki kitabevlerinin çoğu son zamanlarda kapandı. Kadıköy'de yeni yeni kitabevleri açılıyor. Aydın Cumalı'nın Moda'da başlattığı resim galerileri bu yakada gün günden artmakta...

Üsküdar'ı da içine alırsak yine bu yakada dört binada, beş tiyatro perdeleri açıyor. Hepsi de maşallah dolu. Kadıköy'e turneye gelip büyük hasılat yapan İstanbul tiyatrolarını hiç saymıyorum.

Diyeceğim o ki, Kadıköy'ün güçlü bir kültür potansiyeli var.

Bu eskiden de böyle imiş. Hale Sineması'nda ve bugün Süreyya Paşa Sineması denen, ama aslında tiyatro salonu olarak şehrin Dram Tiyatrosu ve Fransız Tiyatrosu'ndan sonra en güzel tiyatrosunda Muhlis Sabahattin'in operetlerini oynayan Süreyya Opereti Kadıköylü...

Şehrin kalburüstü sanatçıları, yazar çizer takımı, hep Kadıköylü. İşte devrin en büyük sanat dostu Salâh Cimcoz, işte piyes yazarı, film yapımcısı, sanat tarihçisi üstad Celâl Esad, işte Baklatarlası'nda Üstad Ahmed Rasim, işte Melek Hanım'ın evindeki edebiyat ve sanat sohbetlerinin birinci kemanı —estağfurullah, hatta orkestrası— Yah-a Kemal. İşte Göztepe'deki baba konağında babadan kalma emektar ...es Hanım'lar ortasında geçmişi yansıtan romanlarını yazan Ser-...htar, işte Türkiye'de Avrupa düzeyinde ve gustosunda kari-

katürün ve mizahın babası Cem. İşte yine Moda sakinlerinden sembolist Şairimiz Ahmed Haşim. İşte Üsküdarlı Müsahipzâde Celâl, işte Burhan Felek. İşte ilk Hellenik Şairimiz Salih Zeki. İşte Eğitimci, Yazar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, işte Ressam Şeref Akdik...

Daha sonraki dönem derseniz, Kadıköy'ün kefesi yine ağır basmakta. Başta Dragoslu Muhsin Ertuğrul olmak üzere Kadıköylü Vâlâ Nurettin, Kadıköylü Zekeriya'lar, Celile Hanım ve Nazım Hikmet. Kadıköy Halkevi'ne bir orkestra kazandıran Eşref Antikacı ve arkadaşları.

Gelelim bizim kuşağa; Kalamış'da Eren ve Bedri Rahmi Eyüboğlu, Moda'da Idil Biret, bir vakitler Suna Kan, Adnan Benk, Orhan Tahsin, Ekrem Zeki Ün - Verda Ün, İlhan Mimaroğlu, Bahariye'de Reşit Gürzap, Mücap Ofluoğlu, Çamlıca'da Fazıl Hüsnü Dağlarca, Özdemir Asaf, Şaşkınbakkal'da Kemal Tahir, Çatalçeşme'de Salah Birsel, Feneryolu'nda Aziz Nesin, Adnan Giz, bendeniz... ve daha niceleri, niceleri... Saymakla bitecek gibi değil.

Şu halde Kadıköy'ün kuşaklar boyu edebiyatçılar sanatçılarla yüklü bir birikimin, hazır bir geçmişi de var.

Ayrıca, Kadıköy'ün en değerli kozları bu saydıklarım da değildir. Onlardan çok önce gelen, insanlarıdır. Hayat üslûbu değişti, dünya hırçınlaştı, bencilleşti, Kadıköy'e eskiden yerleşmiş efendilik, Kadıköy centilmenliği buna karşın tam solmadı. İçin için eskisi kadar olmasa da şurasından burasından sürüyor. Eskiden İstanbul'un bir olgun ilçesi idi. Şimdi artık bir buçuk milyon nüfusuyla koca bir kent oldu. Bana sorarsanız Türkiye'nin en kültürlü kenti Kadıköy'dür.

Hasılı kelâm, Kadıköy'ün unu var, şekeri var, bundan helva yapacak bir usta arıyor. Aytekin Kotil, Belediye Başkanlığı zamanında, kitle iletişim alanında yaptığı büyük reform yanında şehrin bu en kültürlü yakası için bir kültür sitesi yapmayı da programlamıştı. Kadıköy rıhtımında bir çirkinlik abidesi olarak duran hal binasını tadil edip bize içinde konserler verilecek, sergiler açılacak, tiyatro faaliyeti yapılacak bir merkez kazandıracaktı.

Kültür kenti Kadıköy, o gün bugündür herkesten çok hak ettiği bu merkezi hâlâ bekliyor.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın araştırma döneminde, ilgili oldukları konularda bilgi ve fotoğraf vermek lutfunda bulunan aşağıda isimleri yazılı saygıdeğer kişileri teşekkürle anarım.

Afif Yesari (Yazar)
Bedia Kösemihal (Nureddin Şazi Kösemihal'in eşi)
Beraat Zeki Üngör (Avukat, Zeki Üngör Beyin kızı)
Cafer Çağatay (Ali Rıfat Beyin oğlu, ünlü futbolcu)
Cem Atabeyoğlu (Yazar)
Cevdet Çağla (Müzisyen)
Cüneyd Orhon (Müzisyen)
Çetin Altan (Yazar)
Dilâra Yazar (Behçet Yazar'ın torunu)
Emin Erer (Şemseddin Sami Beyin torunu, İşletmeci)
Emine Erel (Müzisyen)
Ender Karay (Refik Halid Karay'ın oğlu)
Etem Üngör (Müzikolog)
Bedri Zati Arca (Müzisyen Zati Arca Beyin oğlu)
Fahriye Yen (Ali Sami Yen'in eşi)
Faruk Yener (Müzikolog)
Gülbün Mesara (Prof. Süheyl Ünver Beyin kızı)
İffet Halim Oruz (Yazar)
İzzeddin Ökte (Tanburî)
Merhum Kemal Kaltaoğlu (TRT Yöneticilerinden)
Kevork Pamukciyan (Tarihçi)
Laika Karabiy (Tanburî)
Leylâ Pamir (Müzisyen)
Merhum Mehmed Nâzım Osmanoğlu (V. Mehmed Reşad'ın torunu, Şehzade Ziyaaddin Efendinin oğlu)
Mesut Üldaş (Yüksek Mimar, ressam)
Prof. Mina Urgan (İngiliz Edebiyatı Profesörü, Tahsin Nahid'in Kızı)
Mücap Ofluoğlu (Aktör)

Dr. Müfid Ekdal (Haydarpaşa Nümune Hastahanesi Başhekimlerinden)

Mülhime İnce (Behçet Yazar'ın Kızı)

Mürecel Küçükaksoy (Sinekeman Nuri Beyin Kızı)

Müştak Erenus (Şair, Avukat)

Müzdat Yetkiner (Fulbolcu)

Necdet Cici (Futbolcu, Ses sanatçısı)

Nezahat Nureddin Ege (Maarifçi)

Orhan Köprülü (Tarihçi)

Orhan Nasuhioğlu (Hukukçu)

Paydâr Akkan (Ali Rıza Seyfi Beyin kızı)

Reşid Akif Gürzap (Aktör)

Rıfat Karakurt (Emekli Albay - Esad Mahmud Karakurt'un kardeşi)

Sabahaddin Volkan (Müzisyen)

Sâdun Aksüt (Müzisyen)

Sami Önal (Yazar, sahhaf)

Prof. Semavî Eyice (Sanat Tarihçisi)

Merhum Prof. Dr. Süheyl Ünver (Bilim ve Sanat Adamı)

Talat Hamdi Cend (Bankacı, Eski Modalı)

Tevhide Biderman (Dr. Celâl İsmail Paşanın Torunu)

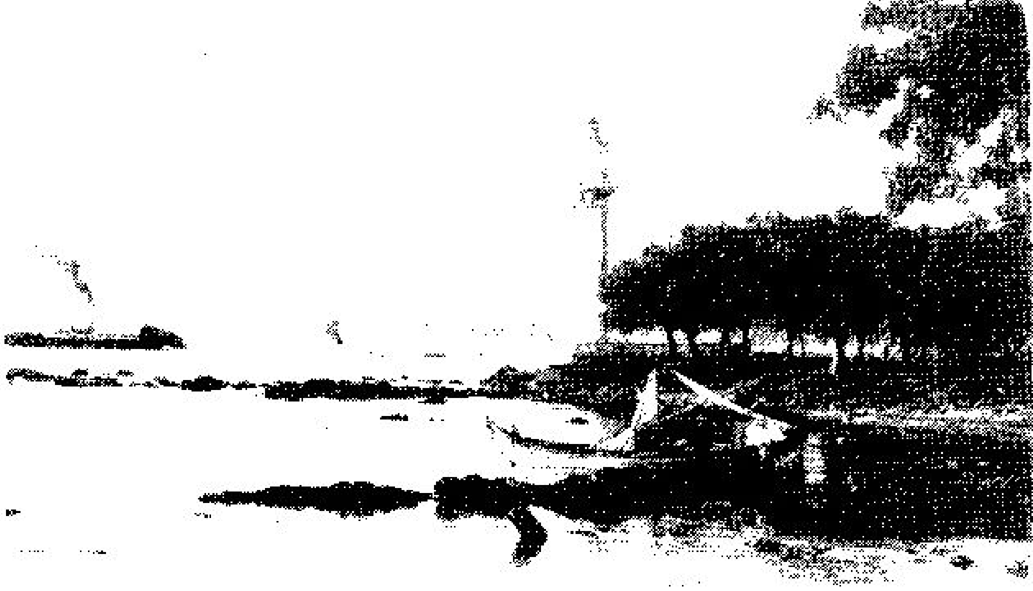
Zahide Gökberk (Öğretmen)

Ziyad Ebüzziya (Gazeteci)

YARARLANDIĞIM ESERLER

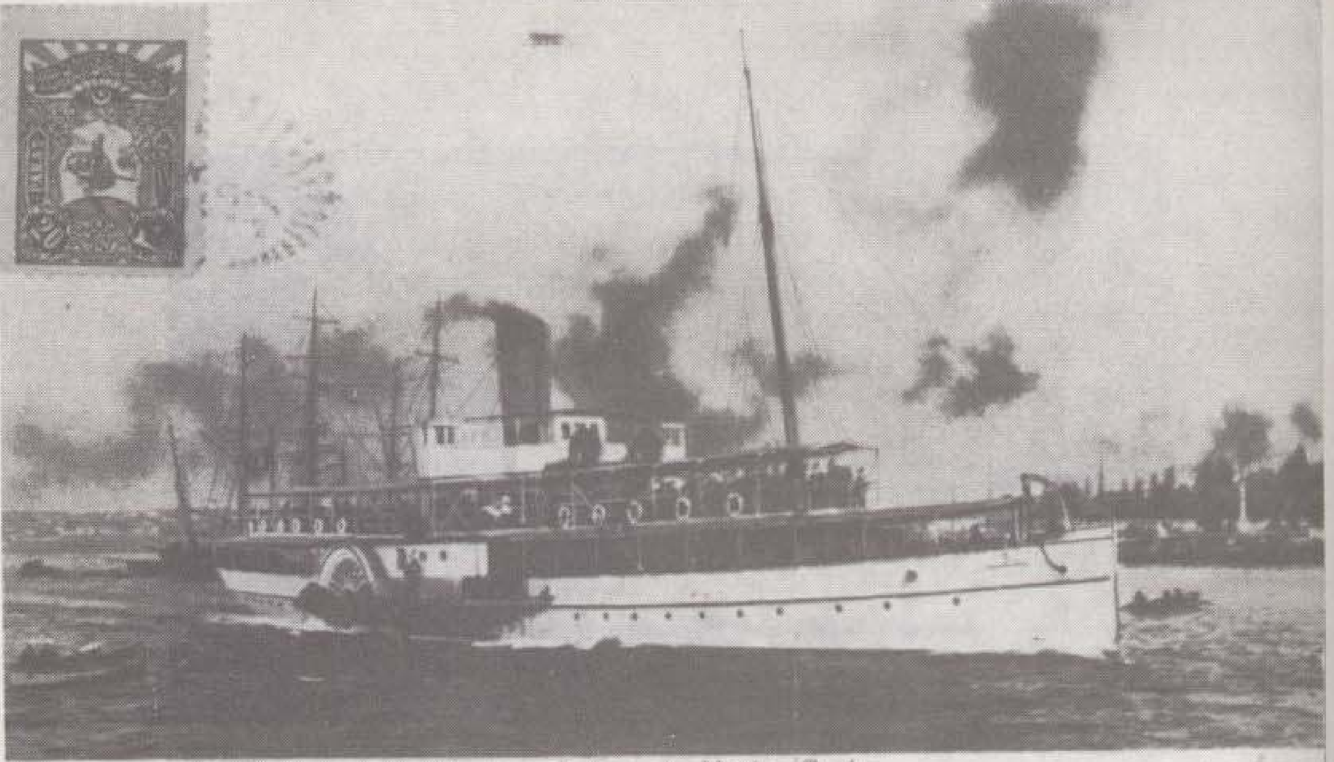
Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmed Haşim - Yahya Kemal'e Veda. 1979
Agâh Sırrı Levend, Ahmed Rasim. 1965
Ahmed Fehim Beyin Hatıraları, Tercüman Yayınları. 1977
Ahmed Rasim, Gülüp Ağladıklarım. 1978
Ahmed Rasim, Eşkâl-i Zaman. 1969
Ahmed Rasim, Anılar ve Söyleşiler. Hazırlayan Nuri Eren. 1983
Ahmed Say, Müzik Ansiklopedisi. 1986
Ali Canib Yöntem, Ömer Seyfeddin. Hayatı, Eserleri. 1947
Asım Bezirci, Ahmed Haşim. 1979
Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid.
Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, Göztepe. 1969
Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü. 1970
Cahit Tanyol, Türk Edebiyatında Yahya Kemal. 1985
Cemil Filmer, Hatıralar. 1984
Faruk Nafiz Çamlıbel, Suda Halkalar. 1928
Halid Fahri Ozansoy, Edebiyatçılar Geçiyor. 1967
Halid Nusret Zorlutuna, Bir Devrin Romanı. 1978
Hilmi Yücebaş, Faruk Nafiz, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri. 1974
İbnülemin M. Kemal İnal, Son Sadrazamlar.
Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı.
Leylâ Saz, Haremin İçyüzü.
Metin And, Osmanlı Tiyatrosu. 1976
Mustafa Rona, Elli Yıllık Türk Musikisi. 1960
Mücap Ofluoğlu, Bir Avuç Alkış. 1985
Dr. Müfid Ekdal, Tıbhâne'den Nümune'ye. 1982
Müzehher Vâ-Nû, Bir Dönemin Tanıklığı.
Özdemir Nutku, Darülbedayi'in Elli Yılı. 1969
Refik Ahmed Sevengil, Saray Tiyatrosu. 1962
Refik Ahmed Sevengil, Meşrutiyet Tiyatrosu. 1968
Refik Ahmed Sevengil, Eski Şiirimizin Ustaları. 1964
Refik Halid Karay, Minelbâb İlelmihrâb. 1964

Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi.
Dr. Rüştü Dağlaroğlu, Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi. (1907-1957)
Sabiha Sertel, Roman Gibi (Anılar) 1978
Safiye Ünüvar, Saray Hatıralarım. 1964
Samiye Yaltırım - Aydın Aydemir, Nâzım. 1979
Semih Mümtaz, Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatlar. 1948
Dr. Süheyl Ünver, Yahya Kemal'in Dünyası. 1980
Şadiye Osmanoğlu, Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri. 1966
Şerif Hulusi, Ahmed Haşim - Hayatı ve Seçme Şiirleri.
Yahya Kemal Beyatlı, Eski Şiirin Rüzgârıyla. 1974
Yahya Kemal Beyatlı, Kendi Gökkubbemiz. 1974
Yahya Kemal Beyatlı, Çocukluğum, Gençliğim.
Yahya Kemal Beyatlı, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım. 1976
Yahya Kemal Beyatlı, Mektuplar, Makaleler. 1977
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları. 1969
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda. 1983
Yusuf Ziya Ortaç, Portreler. 1960
Yusuf Ziya Ortaç, Bizim Yokuş. 1966

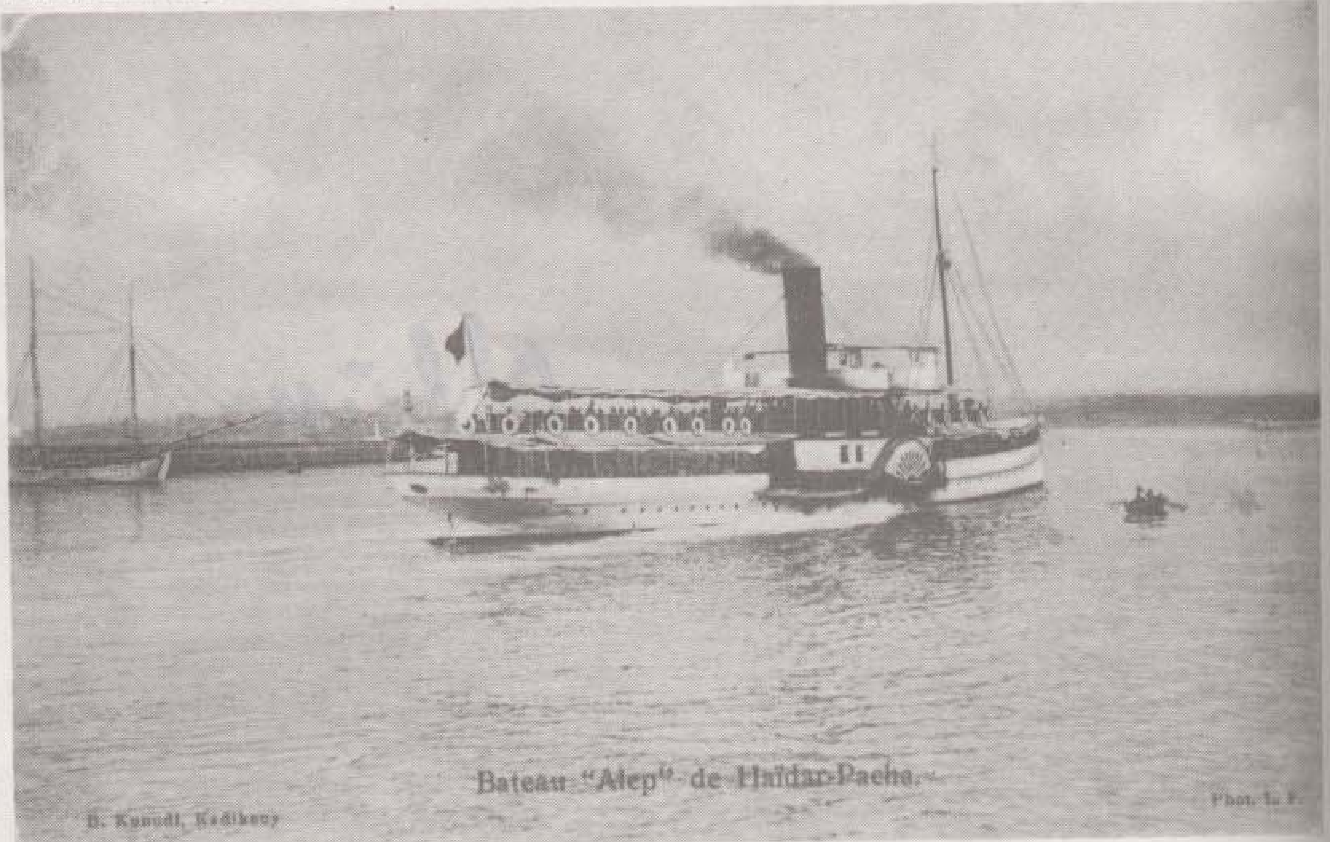
Bir zamanlar Kadıköy...

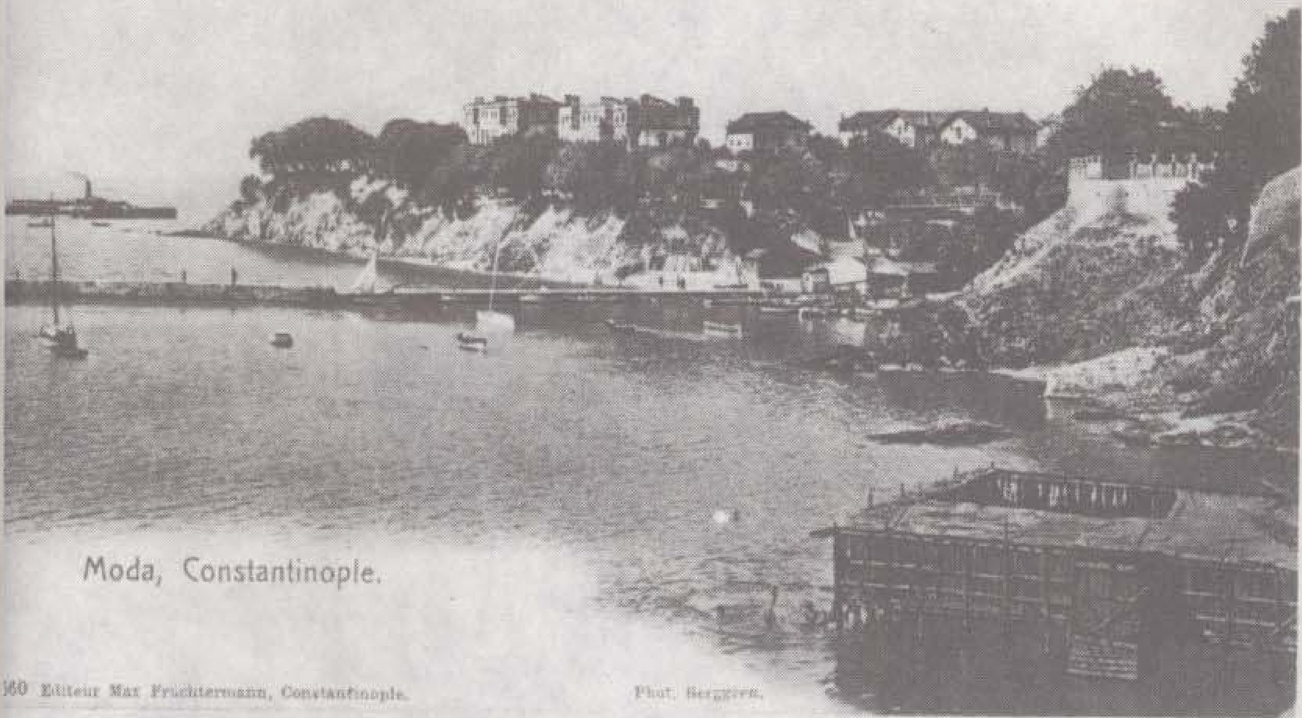
Albüm

Kadıköylülerin gözdesi yandan çarklı üçüzlerden ünlü Bağdat vapuru.

Yandan çarklı üçüzlerden Halep vapuru.

1910'lu yıllarda Moda İskelesi ve kadınlar deniz hamamı.

Eski Kadıköy'den bir görünüm. Saint Joseph Lisesi'nin karşısındaki evler.

20. Etablissement des Freres à Kadi-Keuï, Constantinople
Environs de Kadi-Keuï vus de l'Etablissement

Erenköy'de Dr. Celal İsmail Paşa Köşkü. Halen duran bu köşk 1894'te inşa edilmiştir *(üstte)*.
Uzun süre Anadolu Lisesi tarafından kullanılan Şehzade Ziyaeddin Efendi Köşkü.
Feneryolu'nda Şehzade Abdülkadir Efendi Köşkü *(altta solda)*.

Acıbadem'de Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa'nın yaptırdığı köşke 1915'ten beri Çamlıca Kız Lisesi'ne ait bulunuyor *(üstte)*. Caddebostan'daki Ragıb Paşa Köşkü

Cemil Topuzlu Caddesinde, Ragıp Soyugenç Köşkü

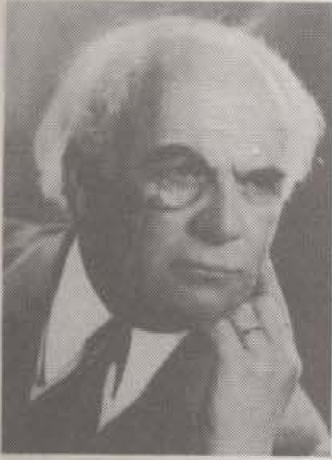

Şemsettin Sami *(büyük fotoğraf)*, Nâzım Hikmet *(solda)*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *(en üstte)*, Ahmet Haşim *(ortada)* Ünlü gazeteci Talha Ebüzziya.

Salih Zeki Aktay *(üstte solda)*, Fahri Celâl *(üstte sağda)*, Ali Riza Seyfioğlu *(solda)*, Talha Ebûziyya'nın eşi, Ziyad Ebûzziya'nın annesi Meşrutiyet'in kadın yazarlarından Ruhsar Nevvâr (asıl adı Hadiye) Afife Jale *(altta solda)*, Kınar Hanım *(altta sağda)*.

Reşidpaşazâde Akif Bey ve eşi Tunuslu Elkâtip ailesinden Aliye Hanım *(üstte)*, Reşat Rıdvan *(en solda)*, Nurettin Şefkati Bey *(solda)*, Viyolenist Anita Emine Erel *(altta solda)*, Leyla Hanım (Saz) torunu ile birlikte.

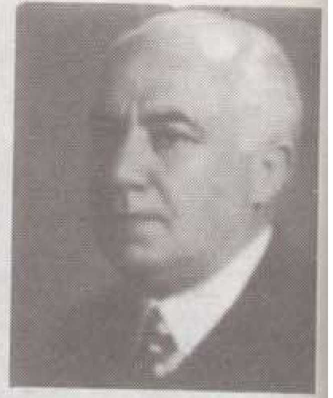

Zeki Bey Yönetiminde Mabeyn-i Hümâyun Orkestrası
Sinekeman Nuri Doğruer *(solda)*, Münir Nurettin Selçuk ve eşi.

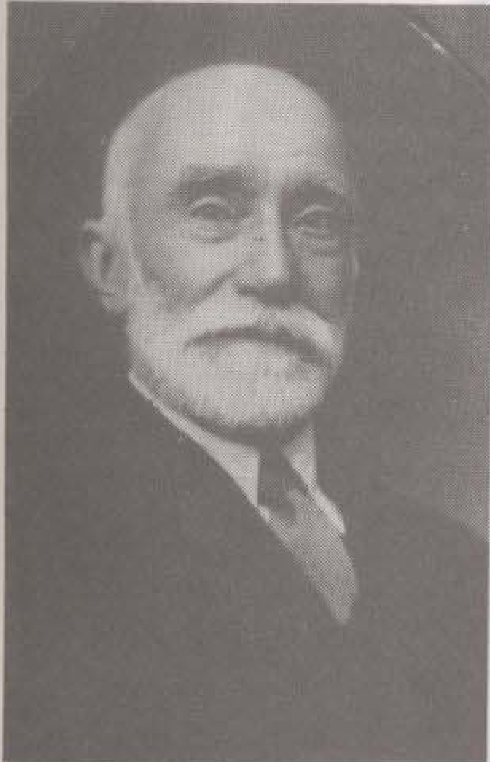

(Üstten sırayla), Ayşegül Sarıca, Şerif Muhittin Targan, Verda Ün, Osman Zeki Üngör, *(yanda sırayla)*, Neyzen Halil Can, Saadettin Heper, Refik Fersan, Nuri Duyguer.

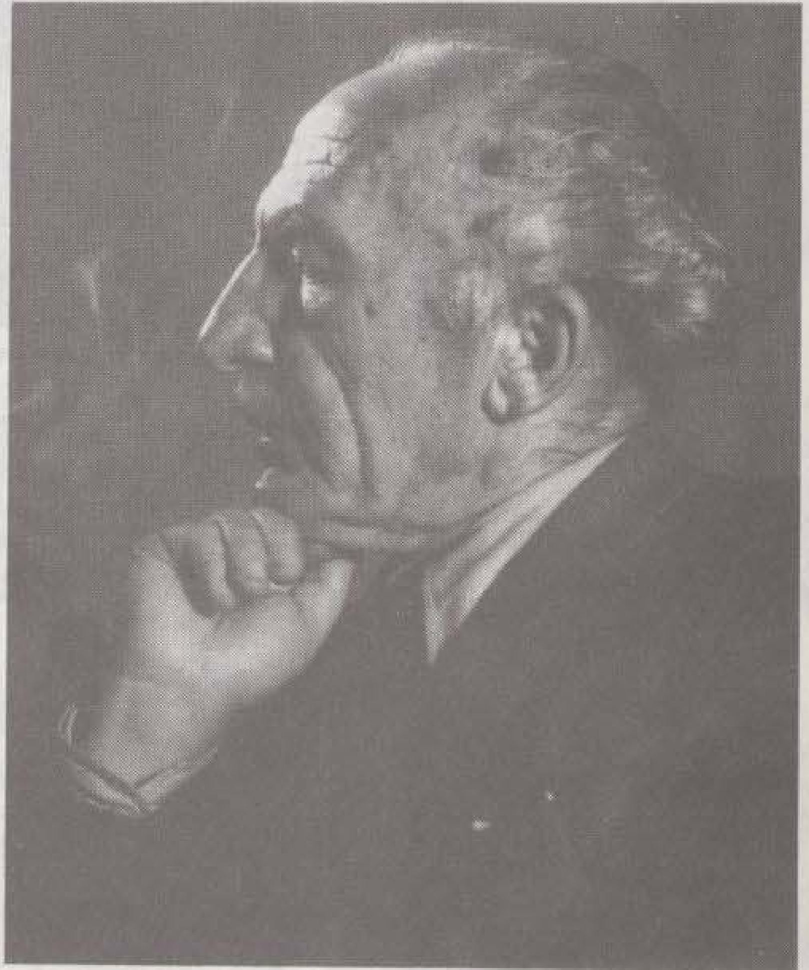
(Altta), Necdet Cici, Selahattin Pınar, Tanburi İzzettin Ökte.

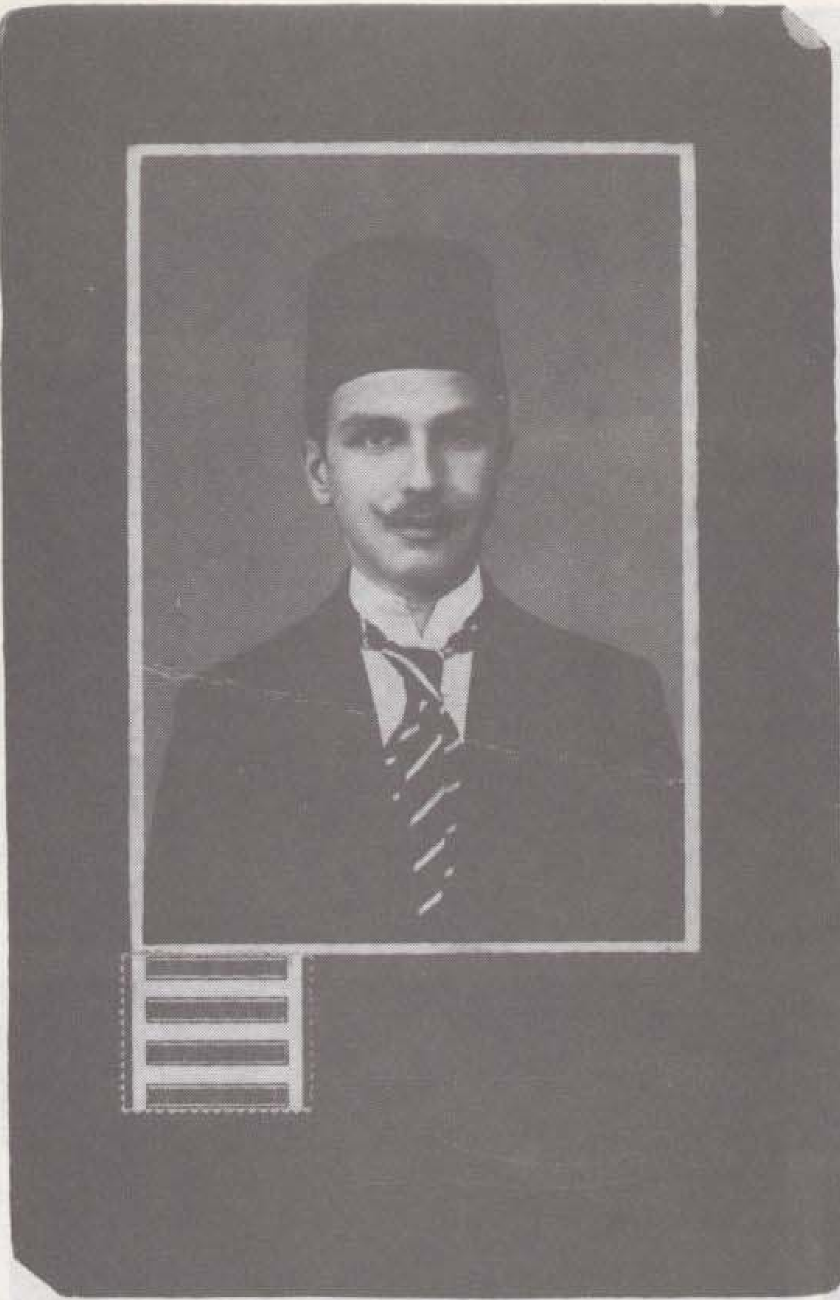

Piyanist Leyla Pamir, Zati Arca *(sol altta)*, Kemal Niyazi Ceyhun.

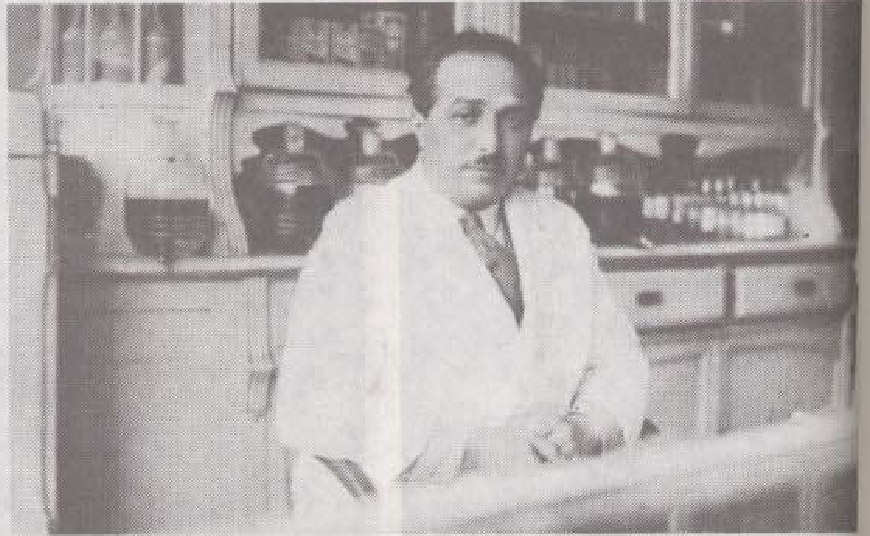

Şair Behçet Yazar *(üstte solda)*, Vehip Ata Tanla *(üstte sağda)*, Yomtof Garti *(üstte sağda)*, İşua Hayım Saryano *(altta solda)*, Eczacı Rıfat Muhtar Sargın.

Fenerbahçeli futbolcu Kadri Göktulga *(üstte sağda)*, Fenerbahçe Kulübü'nün yöneticisi Mustafa Elkâtip yeğenleri Reşid ve Harun Gürzap'la birlikte *(üstte solda)*, Fenerbahçeli ünlü futbolcu Sait Selahattin Cihanoğlu *(altta sağda)*, Ünlü futbolcu Bekir Refet (Bombacı Bekir) *(altta solda)*.

Fenerbahçe ve milli takım kaptanı Zeki Rıza Sporel *(üstte)*, Fenerbahçe'nin Rugby takımının Galatasaray'ı 12-0 yendiği ilk ve son karşılaşma.

Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusu Ali Sami Yen ve kızkardeşi Sadiye Hanım Fenerbahçe'li futbolcu, boksör ve idareci İsmet Uluğ.

1900'larda Mühürdar.

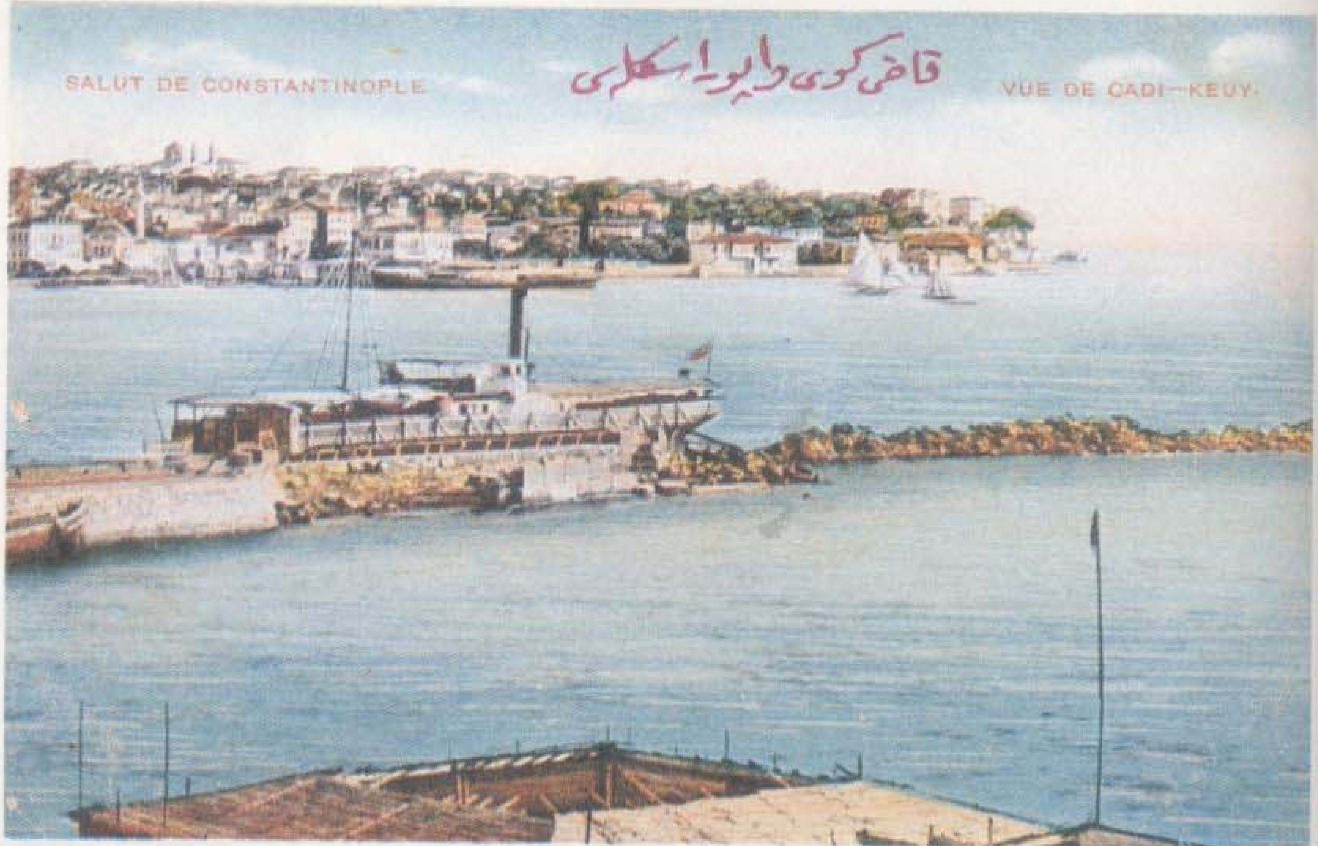
Eski Kadıköy İskelesi.

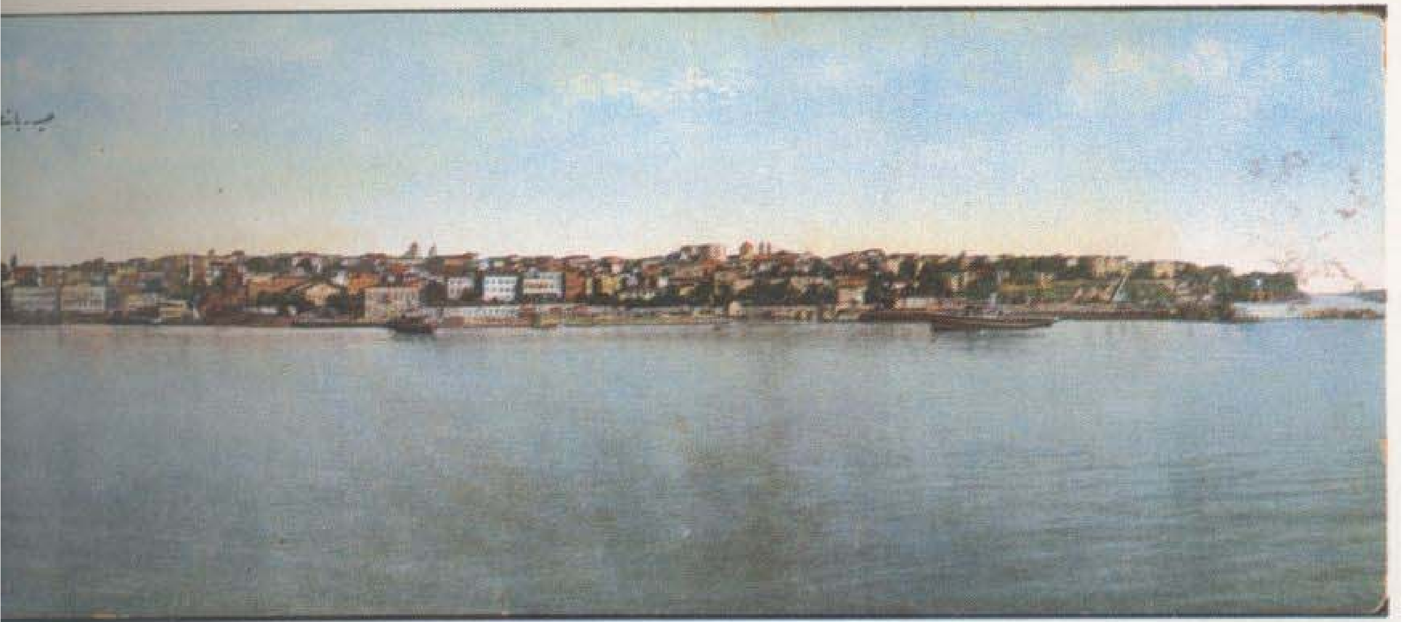

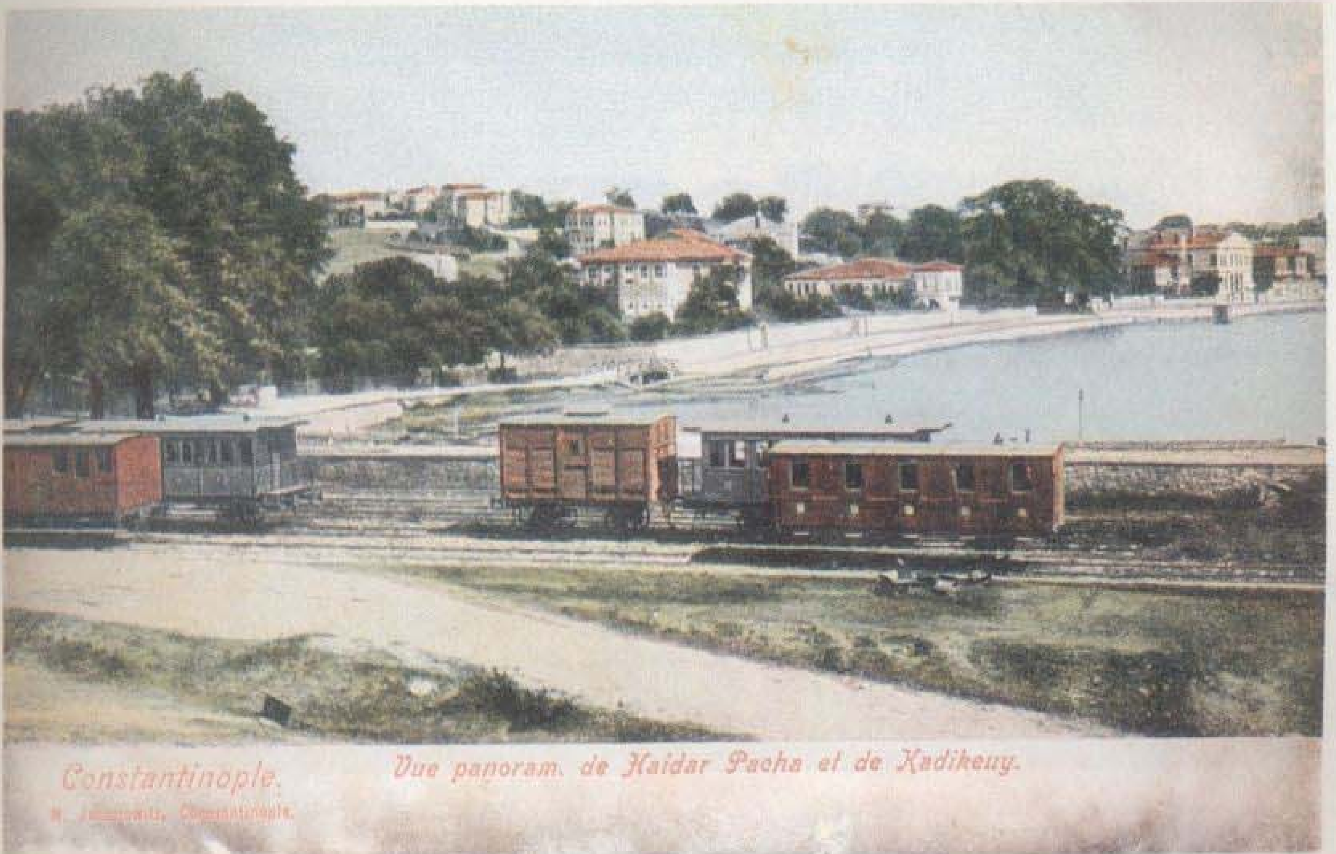
1900'lerin başında Haydarpaşa'dan Kadıköy'e kadar panoramik görünüm.

1910'larda Kadıköy İskelesi.

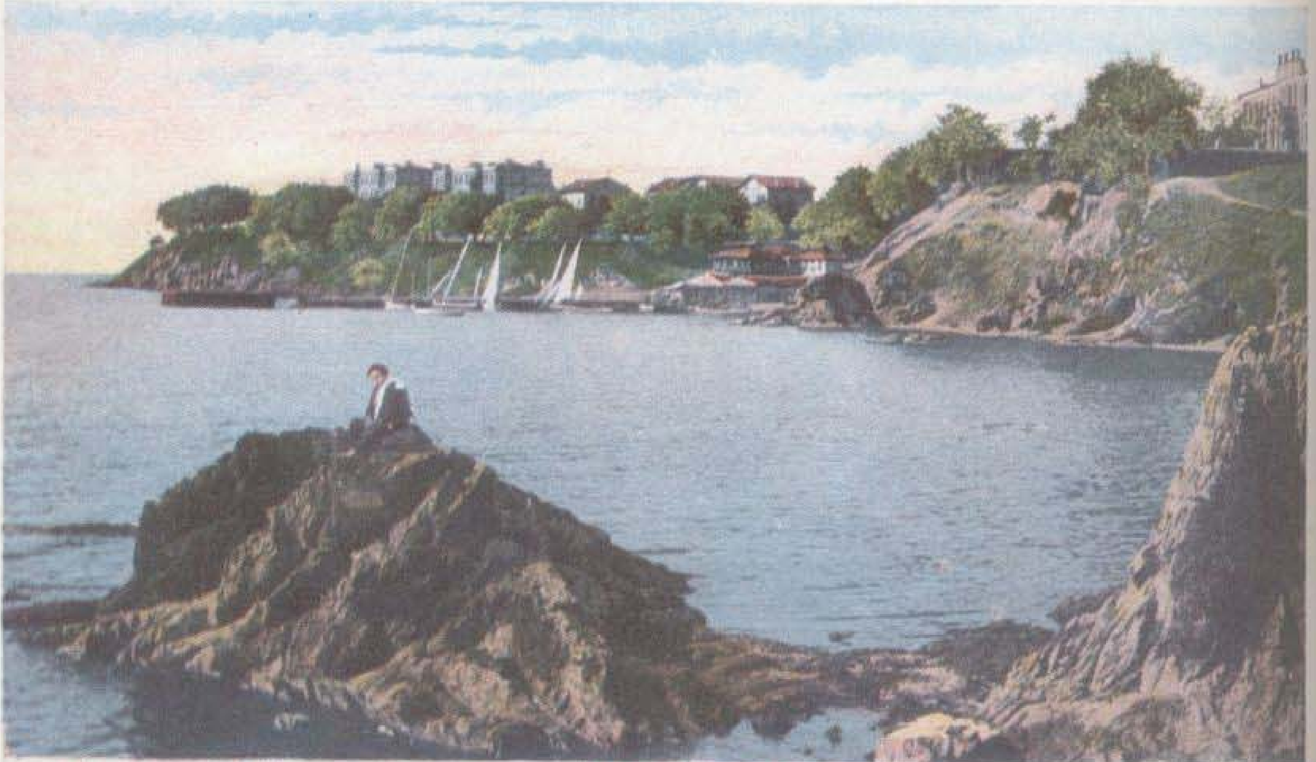
1910'larda Haydarpaşa'dan Kadıköy'ün görünüşü.

Eski Kadıköy. Önde Mühürdar, arkada Selimiye Kışlası.

1900'lerde Moda

Adnan Giz, 1914'de Kadıköy'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini

Kadıköy okullarında yaptı. İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Genellikle tarihî konularda yazmaya çalışmış ve ilk yazılarını 1935'den itibaren Sedat Simavi'nin *Yedigün* dergisinde yayınlamıştı. Bu arada *Son Posta* gazetesinde iki tarihî romanı tefrika edildi. *Çınaraltı, Hayat Tarih, Yıllarboyu Tarih* dergilerine yazdı. Uzun süre tarih belgeleri üzerinde çalışan Adnan Giz, bu belgelerden Osmanoğulları ailesinin kadın üyelerinin biyografilerini çıkarmış ve sanayi tarihimize ait araştırmalarını "Belgelerle Türk Sanayi Tarihi" başlığı altında İstanbul Sanayi Odası dergisinde yayınlamıştır.

1973'den sonra tiyatro üzerinde çalışan Adnan Giz'in *Ömür Satan Hüsam Çelebi* ve *Babanın Gorilleri* isimli oyunları İstanbul Şehir Tiyatrosu, *Küçük Esma Sultan* ve *Sokullu Ne Yapmalıydı?* isimli oyunları da Devlet Tiyatrosu tarafından sahneye kondu.

İletişim: 64

Y 0039